This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

A 494144

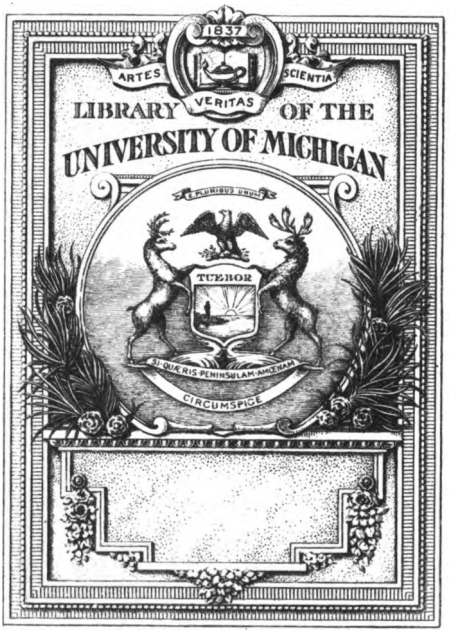

Digitized by Google

AS
284
.S741

Digitized by Google

Digitized by Google

SVENSKA AKADEMIENS HANDLINGAR

IFRÅN ÅR 1796.

FYRATIONDEÅTTONDE DELEN.

STOCKHOLM, 1873.
P. A. NORSTEDT & SÖNER
KONGL. BOKTRYCKARE.

Digitized by Google

Digitized by Google

7-28-25

INNEHÅLL.

Handlingar rörande Svenska Akademiens högtidsdag den 20 december 1872:

Tal af Akademiens direktör, herr B. E. Hildebrand sid. 3.

Redogörelse för sammankomsten ..... » 15.

Minne af riksamiralen grefve Gustaf Otto Stenbock, författadt af F. F. Carlson ..... » 19.

Om den estetiska betydelsen af Thorilds strid emot Kellgren och Leopold. Afhandling af Bernh. v. Beskow » 175.

Svenska Akademiens und. utlåtande i fråga om statsanslaget till befordran af Akademiens ordboksarbete » 491.

Akademiens täflingsämnen för år 1873 ..... » 497.

Digitized by Google

Digitized by Google

HANDLINGAR

RÖRANDE

SVENSKA AKADEMIENS

HÖGTIDSDAG

den 20 december 1872.

Digitized by Google

Digitized by Google

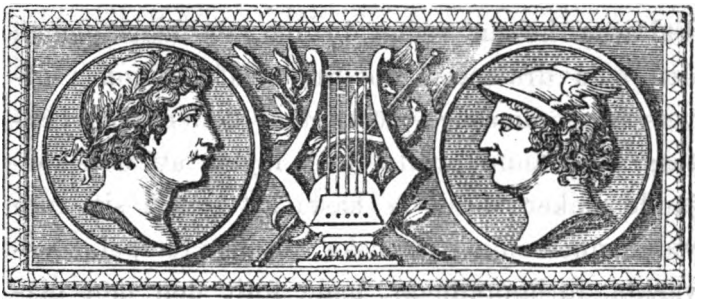

Fredagen den 20 december 1872, Svenska Akademiens högtidsdag, hade Akademien på stora börssalen offentlig sammankomst, hvilken DD. MM. Konungen och Drottningen, H. K. H. Kronprinsen samt DD. KK. HH. Hertigen och Hertiginnan af Dalarne täcktes å den vanliga läktaren bevista.

Akademiens nu varande direktör, Riksantiqvarien m. m. herr HILDEBRAND, *öppnade sammankomsten med följande*

TAL.

Svenska Akademiens, likasom fäderneslandets, minnen från det snart flydda året omtöcknas af sorgen öfver förlusten af Akademiens beskyddare, den älskade landsfadern, som, ännu i mannens kraftfullaste ålder, nedlagt sin dubbelkrona.

Digitized by Google

Väl var helsan redan bruten, då hans gemål, den ädla drottning Lovisa, — äfven hon i lifvets högsommar — plötsligt af döden bortrycktes; men ännu anade dock ingen, att den sörjande maken skulle så hasta att intaga sitt rum vid hennes sida i Svenska minnets tempel. Nyväckta förhoppningar hade följt den mot plågorna manligt kämpande konungen, då han gick till utlandet att anlita de berömda källorna, som, sedan urminnes tid, åt otaliga hjelpsökande återgifvit helsa och krafter. Stor blef derför bestörtningen, när budskapet kom, att han, gripen af längtan att återse fäderneslandet, knappt hunnit dess yttersta gräns, förr än krafterna voro uttömda. Det var dock en tröst för honom, lika som det är för oss alla, att han fick utandas sin sista suck inom fosterlandet, som han så högt älskat och der han så allmänt var älskad. Hans sista färd genom detta land blef ett sorgens triumftåg, af tillströmmande folkskaror firadt med blommor och tårar.

Konung Carl den femtondes minne tillhör nu historien, och hennes dom tillhör framtiden. Hvad han varit för vårt folk och vårt land, behöfver nu knappt antydas. Hvarthän vi blicka omkring oss, se vi spåren af hans regeringsverksamhet, möta oss hågkomster af alla de förmå-

Digitized by Google

ner, som ledaren af konungars och folkens öden låtit komma vårt land till del under den tid konung Carl burit Sveriges spira.

Genomgripande, af folkets önskningar framkallade reformer i samhällets lifsfrågor hafva blifvit genomförda. Den vetenskapliga forskningen har njutit kraftig uppmuntran, och dess frukter hafva blifvit tillgodogjorda för det praktiska lifvet i mångfaldiga rigtningar. Nya undervisningsverk hafva blifvit inrättade och de gamla förbättrade. Vitterhet och skön konst hafva egt en vän och beskyddare i denne konung, som sjelf älskat att i diktens språk behandla ämnen, hemtade ur nordiska hjeltesagan, och att med konstnärlig hand på duken öfverflytta tjusande bilder af nordens härliga natur. Nya ilvägar hafva öppnat lifligare förbindelse mellan aflägsna bygder och fört brödrafolken närmare hvarandra. Medan krigets förödelser härjat andra länder, oro och missnöje stört det fredliga förhållandet mellan olika samhällsklasser, hafva nordens folk åtnjutit fredens välsignelser och kunnat med enig kraft arbeta på landets och de enskilda medborgarnes välstånd, i hög grad främjadt af jordens rikliga skördar. Med fullt skäl kunna vi derför tillegna konung Carl de vackra och betydelsefulla benämningarna: *fredsäll* och

Digitized by Google

årsäll. Den storartade gåfvan af de dyrbara konstskatter och andra värdefulla arbeten från äldre och nyare tid, han med pröfvande sakkännedom och ospard kostnad samlat omkring sig i konungaborgen och på det för honom kära Ulriksdal, skall ytterligare hugfästa hans minne och för kommande slägten vittna om hans kärlek till fosterlandet.

En hvar, som sett eller kommit i beröring med den bortgångne konungen, skall aldrig förgäta hans manligt sköna gestalt, hans öppna blick, trofast som hans handslag, hans Svenska sinne, som åt honom vunnit tillgifvenhet i lifvet, saknad efter döden.

Ett tronskifte har mångenstädes — någon gång äfven i vårt land — varit med oro motsedt som en befarad vändningspunkt i landets och folkets utvecklingshistoria. Att så icke nu varit förhållandet, att Svenska folket kan med lugn tillförsigt och fullt förtroende se upp till sin nya konung, må vi skatta som en lycka, hvilken icke nog högt kan värderas. Samarfving med den bortgångne brodern till faderns och farfaderns ära och förtjenster, delande hans kärlek till fäderneslandet och dess inbyggare, skall konung Oscar den andre, i likhet med sina företrädare, främja rätt och sanning, låta landet med

Digitized by Google

lag byggas, och sålunda lösa sitt konungsliga löfte att söka bereda brödrafolkens väl.

Fäderneslandets vetenskapliga och vittra samfund helsa med vördnad, kärlek och rika framtidsförhoppningar sin nya beskyddare. Han är för dem icke någon främling. Han har icke blott länge med hägnande uppmärksamhet följt deras arbeten, utan äfven sjelf i dem deltagit med en framgång, som inflätat lagrar i den furusteliga krona, han nu utbytt mot den kungliga. Svenska Akademien räknar bland sina käraste minnen den fägnad, Akademien haft, att för en diktkrans, som bland andra täflingsskrifter blifvit hennes pröfning underställd, få till sin nuvarande skyddsherre öfverlemna Akademiens prisbelöning; — en tilldragelse, som påminner om den glada öfverraskning, Akademien bereddes af hennes konungslige stiftare under första året af hennes tillvaro.

Men det är icke endast stundens sorger och fröjder eller framtidens förhoppningar, som böra taga Svenska Akademiens uppmärksamhet i anspråk på en dag sådan som denna.

Öfvertygelsen, att kärleken till fäderneslandet och dess stora minnen, på samma gång den är mägtig att framkalla högsinta beslut och ädla handlingar, tillika är ett nödvändigt vilkor för

Digitized by Google

rikare uppblomstring af en fosterländsk litteratur, föranledde stiftarens önskan och föreskrift, att Akademiens högtidsdagar skulle jemväl blifva fosterländska minnesfester. Svenska Akademiens Handlingar innehålla, till följd häraf, ett rikt och vexlande galleri af bilder, vid hvilka fosterlandsvännen stannar med tacksamhet, vördnad och, i många fall, med hänförelse.

Förklarligt är, att i förgrunden af detta galleri framträder bilden af Akademiens stiftare, den kraftfulle och snillrike konungen, som bar *fäderneslandet* icke blott som tänkespråk kring vapenskölden, utan i djupet af sitt hjerta, och som egnade sitt lif åt oafbrutna bemödanden att från undergång rädda och mot fiender värna detta land, samt hos dess invånare lifva sjelfständighetskänslan och höja sinnesodlingen. Särskildt manar ett sekularminne att i dag, för ett ögonblick, dröja vid denna bild.

Ingen bland Sveriges regenter har blifvit så olika bedömd som GUSTAF den tredje. Vännernas skildring vittnar om kärlek och beundran. Motståndarne hafva deremot tecknat hans bild med mörka färger och på hans räkning uppfört icke blott hans egna, utan äfven tidehvarfvets, uppfostrans och omgifningens fel. Hans snille, hans mod och viljekraft, hans rådighet och foster-

Digitized by Google

landskärlek hafva icke ens hans strängaste domare kunnat förneka, om än dessa egenskaper någon gång fått andra benämningar. Men Gustaf älskade sitt fädernesland med en konungs kärlek och begagnande en konungs ord att den samma uttala. Redan detta var mer än som kunde fördragas eller förlåtas af de partiledare, som, under ständiga inbördes tvister, länge täflat om att rycka till sig den af svaga händer burna konungaspiran. För dessa, till en del grånade män var det påkostande att se en furste, nyss hunnen öfver ynglingaårens gräns, med kraftig hand fatta denna spira, och harmen kändes så mycket djupare, som hans raska handling helsades af Svenska folkets jubel.

Gustaf har mången gång i sina tal och skrifter åberopat föredömet af de mest berömliga konungar, som före honom suttit på Sveriges tron, företrädesvis af sin ätts ärorike stamfader, som burit hans eget namn; och han egde dertill så mycket större skäl, som han sjelf, i mer än ett afseende, gått i stamfaderns fotspår.

Då Gustaf Vasa, utan annat stöd än sin fasta vilja och sin varma fosterlandskärlek, framträdde ur Dalarnes skogar, att väcka till lif den domnade frihetskärleken och återvinna fädernesländets sjelfständighet, hade Svenska folket länge

Digitized by Google

varit söndradt i sins emellan fiendtliga partier. Mägtige stormän hade kifvats om väldet, hellre benägne att underkasta landet främmande öfverherrskap, än att lida en inhemsk konungs kraftiga styrelse. Och sedan folket lagt regeringstyglarne i befriarens händer, hade han, under en lång följd af år, att utkämpa hårda strider, icke blott mot den oro, som af inhemska vedersakare väcktes och underblåstes, utan äfven mot främmande magter, hvilkas häfdvunna anspråk att blanda sig i Sveriges angelägenheter han hade manligt tillbakavisat.

Föga annorlunda var förhållandet vid Gustaf den tredjes anträde till regeringen; likväl med den väsendtliga skilnad, att de inhemske motståndare och de främmande magter, han hade att bekämpa, voro mera fruktansvärde än de, hvilka stamfadern hade besegrat.

Frågar någon, hvad Sveriges öde skulle blifvit utan Gustaf Vasas uppträdande, så kan svaret gifvas af vårt brödrafolk, som, utan en liknande frihetens försvarare, ännu för en tid af tre århundraden måste försaka sin forna sjelfständighet, med uppoffring till och med af sitt eget språk. Hvilken lott varit åt vårt fädernesland bestämd, om icke Gustaf den tredje omgestaltat dess inre och yttre förhållanden, visar

Digitized by Google

oss ett annat land, hvars första styckning mellan mägtiga grannar inträffade få dagar före den i våra häfder skickelsedigra *19 augusti 1772.*

Gustaf insåg klart den hotande faran och tillgrep beslutsamt det enda medel, som kunde henne afvärja. Hvad medlet angår, torde väl allmänt erkännas, att aldrig en revolution af så genomgripande art blifvit på ett lugnare sätt genomförd. Dess nödvändighet var så i ögonen fallande, att Gustafs och konungamagtens farligaste motståndare obetingadt godkände och sedan offentligen tackade honom för hvad han gjort.

Det var dock icke nog, att den inhemska tvedrägtsandan var dämpad. Största faran hotade från de myndiga grannar, som länge på Sveriges inre förhållanden utöfvat större magt, än landets egna konungar. Gustaf lyckades likväl att afvärja äfven denna fara, och vann sitt höga och ädla mål att återgifva fäderneslandet erkänd rang bland sjelfständiga stater.

Ett hundratal af år har framgått sedan denna den Svenska frihetens pånyttfödelse, och lidelsens upprörda vågor hafva längesedan lagt sig. Vi stå således på tillräckligt afstånd för att kunna klart öfverse och bedöma både de orsaker, som föranledt denna Gustafs handling, och de följder den burit. Om detta sker med oveld, torde vi,

Digitized by Google

med tillämpning på Gustafs politik, hafva skäl att framställa samma fråga, som med afseende på hans och hans samtids betydelse för den fosterländska vitterheten blifvit af vår tids främste skald här uttalad:

"Hvar stode *vi*, om *han* ej varit till?"

Om konung Gustafs kärlek till oberoende gifvit hans politiska motståndare anledning till klander, har han deremot från annat håll fått uppbära förebråelsen att inom vitterhetens område hafva förnekat denna kärlek. Äfven här torde dock domen utfalla annorlunda, om förhållandet med oveld pröfvas.

Gustafs ungdom föll i en tid, då all högre bildning, äfven i vårt land, länge burit Fransk drägt, — icke minst inom det hof, der Fredrik den stores syster, Voltaires vän och beundrarinna, var den tongifvande. Att hennes son, uppfostrad i en sådan omgifning, mottog outplånligt intryck af den rådande tidsandan, kan icke väcka förundran eller billigtvis läggas honom till last. Fast mer har man så mycket större anledning att erkänna det fosterländska i Gustafs bemödande att få den främmande, högre bildningen upptagen i vår litteratur, icke som lån, utan omsatt till verklig inhemsk egendom. Han

Digitized by Google

uppfattade den storartade tanken, att Svenska folket en gång skulle kunna täfla med den nation, som då ansågs berättigad att gifva lagar ej blott för sällskapslifvet, utan äfven för vitterheten. Sjelf gaf han i denna rigtning föredöme genom sina offentliga tal, utmärkta ej mindre genom språket än innehållet. På scenen inom det hem, han upplåtit åt fäderneslandets sånggudinnor, införde han sjelf ej blott ett förädladt Svenskt språk, utan äfven fosterländska ämnen; och andra med honom jemnbördiga snillen manades att följa exemplet. Framför allt vittna de lagar, han gaf åt sin älsklingsstiftelse, Svenska Akademien, om hans önskan och hopp att åt vår vitterhet bereda en fortgående högre och sjelfständig utbildning på fosterländsk grund. Frukten af dessa bemödanden visade sig redan i den krets af diktare och talare, som, till följd af snillets på en gång elektriska och magnetiska kraft, kring honom samlades och åt hans tidehvarf beredt ovansklig ära. Om han icke så tidigt fallit ett offer för det politiska hatet, skulle han hafva sett sin plan hastigare och fullkomligare förverkligad, än han må hända sjelf hade vågat hoppas. Redan ur det samtidigt uppväxande slägtet framträdde snart flere unga män, som, tacksamt användande det litterära arf de

Digitized by Google

mottagit, hvar för sig inslogo nya, sjelfständiga banor och öfver Svenska vitterhetens nykarolinska tidehvarf hafva spridt en glans, täflande med den, som strålar öfver det Gustavianska.

Bland dessa den nya tidens män hafva vi i dag särskild anledning att erinra oss ett namn, vid hvilket ett hundra-årigt minne är fästadt, — det för hvarje vän af den fosterländska vitterheten kära namnet Frans Michael Franzén. Årsbarn med det af Gustaf införda nya statsskicket, obemärkt uppväxt i en af Finlands aflägsna, af midnattssolen belysta trakter, strängade den unge skalden tidigt sin lyra, hvars ljufva, älskeliga toner funno väg till hvarje Svenskt hjerta. Under en tid, upprörd af vilda passioners stormar, lyssnade man med förvåning och glädje till hans om inre frid och rent sinne vittnande sånger. En fridens härold uppträdde han senare, under de inom fäderneslandet på skönlitteraturens område uppväxande striderna, utan att blindt ansluta sig till de gamla, utan att hatfullt angripa de nya åsigterna, aktad och ärad af bådas anhängare. De rika skatter, han under en lång lefnad, som diktare, andelig talare och tecknare af fosterländska minnen, skänkt oss, skola aldrig förlora sitt höga värde, så länge Svenska språket talas och skrifves.

Digitized by Google

Franzéns minne och betydelse inom Svenska litteraturen, och särskildt hvad han varit för Svenska Akademien, har längesedan här blifvit af behörig domare tecknadt. Men Svenska Akademien har trott sig kunna antaga, att bland den Franzénska sångmöns vänner och beundrare mången skulle önska att nedlägga en minneskrans på den gamles, sedan ett fjerdedels sekel tillslutna graf, och har derför bland årets täflingsämnen föreslagit en minnessång öfver den oförgätlige skalden. Huru denna Akademiens väntan blifvit uppfyld, visar den redogörelse för årets inkomna täflingsskrifter, Akademien nu går att afgifva.

Direktören tillkännagaf derefter, att till innevarande års täflan inlemnats två skrifter i obunden stil, begge öfver estetiska ämnen. Ingendera af dessa skrifter hade kunnat af Akademien belönas.

I skaldekonst hade inkommit tjuguen skrifter, bland hvilka sex försök öfver det af Akademien särskildt uppgifna ämne: *Sång öfver Frans Michael Franzén.* Akademien, som önskat meddela allmänheten något prof af dessa en yngre sångar-ätts hyllningsoffer åt minnet af den bortgångne skaldefursten, hade derföre med andra priset utmärkt de två af nämnda sånger, som synts Akademien lyckligare än de öfriga. Den ena af dessa skrifter, N:o 4, med valspråk från Runeberg, blef nu till större delen uppläst.

Som författaren af detta skaldestycke, kammarherren Gabriel Gerhard Sigge Sparre, var frånvarande, skulle belöningen till honom öfversändas.

Digitized by Google

Den andra af Akademien prisbelönta sången öfver samma föremål, eller skriften N:o 18, med valspråk från Franzén och Horatius, blef derefter till en del uppläst.

Författaren af denna skrift, kammarskrifvaren i Kongl. Kammarrätten Filip Otto Waldemar Tammelin, framfördes till belöningens emottagande, hvarvid direktören yttrade:

Min herre! Äfven Ni har gått Akademiens önskan till mötes, på samma gång Ni lydt eder känslas ingifvelse, då Ni stämt eder lyra till hyllning åt sångaren af "Menniskans anlete", — denne diktens Rafael, såsom Ni träffande antydt, under hvars pensel de ur verkligheten gripna gestalterna ofta togo blicken af en madonna. Med omsorg har Ni från de olika sidorna af hans skiftande verksamhet samlat dragen till hans bild; och om än för en strängare granskning skulle återstå önskan om en starkare utpregling af de för den oförgätlige mest betecknande drag, så torde dock bildens likhet på det hela icke kunna bestridas. Jemväl delarnes rediga anordning och versens välljud hafva tillvunnit sig Akademiens bifall och föranledt den belöning, som jag nu har nöjet att å hennes vägnar till Eder öfverlemna.

Bland de öfriga minnessångerna öfver Franzén hade Akademien funnit i N:o 14, med valspråk från Franzén och Malmström, värma för ämnet, en ledig och vårdad versbildning samt enskilda lyckligt funna bilder och uttryck, och i

Digitized by Google

N:o 15, med motto från Böttiger, en klar och enkel planläggning samt en stundom med finhet utförd framställning af Franzéns förnämsta dikter.

Af öfriga täflingsskrifter hade Akademien ansett sig böra med hedersomnämnande utmärka i första rummet N:o 10, *Terentii tvenne lustspel "Evnuken" och "Sjelfbestraffaren", metriskt öfversatta,* såsom i allmänhet röjande förtjensterna af trohet mot urskriften samt fyndighet och ledighet i dess återgifvande. Vidare hade Akademien funnit i N:o 21, *Sommarnattsdrömmar,* ställen af osökt behag och sann känsla, nedlagda i en välbyggd, stundom konstrik och musikalisk vers, samt i N:o 8, *Den fattiges mödernearf, dikt i elegisk versform,* en enkel och ren känsla samt en ädel tankegång, som ofta funnit ett lyckligt uttryck.

Det af Akademiens framlidne skyddsherre konung Carl XIV Johan stiftade pris för litterära förtjenster hade Akademien för innevarande år tillagt ledamoten af Kongl. Vetenskaps-Akademien, auditören, riddaren af Kongl. Nordstjerne- och Vasa-ordnarne m. m. Georg Scheutz, den förste, som på ett lyckadt sätt klädde Shakspeare i Svensk drägt och till hvilken litteraturen, jemväl för en omfattande och emot aftonen af en lång lefnad fortsatt skriftställareverksamhet i öfrigt, sedan länge stått i förbindelser, icke utplånade deraf att vitterhetsidkaren förvärfvat ett aktadt namn äfven på ett område, som ligger utom vitterhetens gränser.

Den minnespenning, Akademien innevarande år låtit pregla, hade till föremål riksamiralen grefve Gustaf Otto Stenbock. Åtsidan bär hans bröstbild med omskrifna namn och titlar. På frånsidan synas tre troféer, med en lagerkrans öfverst på hvardera, afseende Stenbocks strider och segrar under trettiåriga kriget, derefter i Polen och slutligen i kriget mot Danmark. Omskriften, hemtad ur Virgilius (Æn. lib. IV, v. 93): *Egregiam laudem et spolia ampla referens,* innebär, när den läses i sammanhang med orden i afskärningen: *XL per annos*

Digitized by Google

terror hostium ob. MDCLXXXV, att han, efter att hafva hemfört ett lysande namn och rika byten samt i 40 år varit fienders skräck, afled år 1685.

Minnesteckningen, författad af Akademiens ledamot herr CARLSON, blef af honom till en del uppläst, hvarefter sammankomsten slutades.

Digitized by Google

MINNE

AF

RIKSAMIRALEN GREFVE

GUSTAF OTTO STENBOCK

Digitized by Google

Digitized by Google

Det vexlande skådespelet af menskligheteus lif, brokigt, oöfverskådligt som det vid första anblicken förefaller, företer, äfven vid närmare undersökning, ett innehåll, som är allt för rikt, för att det skulle kunna genom ett enda slag af betraktelse uttömmas. *Historien*, då hon målar sina taflor, uppfattar dem ur det *helas* synpunkt: hon skildrar de tilldragelser, genom hvilka, under sammanstötningen af mångfaldiga personliga krafter, samhällens utveckling och skaplynne bildas. Men der måste ock vara en framställning, som åtnöjer sig med att teckna bilden af en enda bland dessa handlande personer, och som finner ett icke mindre betydelsefullt föremål i dennes lif, hans arbeten, hans strider, med den fröjd och sorg, han upplefvat under det han framsläpade sin sten till den stora byggnaden, likasom å andra sidan den återverkan han, i godt som i ondt, erfarit af det hela. Historien behöfver *Biografiens* framställning icke mindre än denna behöfver henne, och biografien är icke hennes tjenarinna, såsom många velat säga, utan

Digitized by Google

hennes äldre syster. Till samman med hvarandra kunna de först afbilda den underbara väfnaden af menskligheten öden.

Särdeles betydelsefull blir denna samverkan för kännedomen af ett lands öden, inom hvilket brytningarna varit så starka, hvälfningarna så hastiga, att den enskildes lefnad med vanlig tidslängd mäter flere af dessa olika skiften.

Ett sådant skaplynne har Sveriges historia. Likasom, när sommarsolen herskar i dess natur, qvällens döende ljus och morgonens första rodnad flyta till samman, så följa tätt på hvarandra äfven förändringarna i dess politiska lif; samma personlighet har icke sällan hunnit genomlefva flere tidehvarf, främjad och lyft af ett, tungt lidande under ett annat.

En sådan erfarenhet föll på den verksamme, mångbepröfvade mans lott, hvilkens minne Svenska Akademien i dag velat återkalla. Redan i sig sjelf rikt på skiftande öden, erhåller hans lif ett särskildt interesse deraf, att det afspeglar, under olika åldrar, skaplynnet af mer än ett tidehvarf. Han var redan verksam i tidskiftet för Sveriges uppgående storhet, för dess deltagande i det Tyska trettiåriga kriget: hans kraftfullaste mannaålder ingrep i den tid, då på en närmare skådeplats frukterna skör-

Digitized by Google

dades af dessa ärofulla ansträngningar; han deltog derefter i den stormännens styrelse, som njöt fördelarne af rikets nyvunna storhet, och han lefde länge nog för att, då denna mägtiga aristokrati bröts, vara en bland dem, hvilkas lycka krossades i fallet.

Gustaf Otto Stenbock, son af ståthållaren öfver Vestergötland Gustaf Stenbock och hans husfru Beata Margareta Brahe, tillhörde en af landets äldsta och ädlaste ätter. Hans förfäder voro af den gamla Storeslägten och innehade betydande gods i Vestergötland.

En medlem af denna ätt, Arvid Knutsson, riksråd under Sten Sture den äldres tid, blef gift med en dotter af Gustaf Olofsson till Tofta, af den s. k. äldre Stenbockeslägten, och deras son Olof Arvidsson, som upptog sitt mödernevapen, blef stamfar för den yngre, snart i häfderna framstående Stenbocke-ätten. Hans son Gustaf Olofsson Stenbock var den under Gustaf I:s tid berömde fältherren, konung Gustafs svåger och svärfader, sedermera riksmarsk och af Erik XIV upphöjd till friherre af Öresten. Af *hans* döttrar var den äldsta, Katarina, den som blef förmäld med konung Gustaf; en annan, Beata, blef riksdrotsen grefve Per Brahe den äldres maka; en tredje var gift med hertig Carls kraft-

Digitized by Google

fulle motståndare, riksmarsken Claes Fleming. En af hans söner, Erik, icke minst bekant för de romantiska äfventyr, som omgåfvo hans giftermål med grefve Svante Stures dotter Malin Sture, var, lika med sin svåger Fleming, ibland de riksråd som höllo sig till Sigismunds parti; han bröt med hertig Carl, då denne furste fick öfvermagten, och gick i landsflykt. Hans son med Malin Sture, Gustaf Stenbock, återkom till fädernesländet, blef mot slutet af Carl IX:s regering riksråd, och återfick af Gustaf Adolf det af fadern förverkade friherreskapet. Denne stamfader till berömda fältherrar var sjelf en man af uteslutande fredliga yrken, lagman i Småland, ståthållare öfver Vestergötland, ofta använd som gesandt till främmande hof. Af hans tre söner, hvilka alla gingo att strida i det Tyska kriget, var den, som är föremålet för vår berättelse, den yngste.

Gustaf Otto Stenbock föddes år 1614 på Torpa, slägtens gamla stamgods. Om hans uppfostran känner man ganska litet; att han öfvats i den tidens bokliga konster, lider intet tvifvel och framgår tydligt ur det sätt, hvarpå han uttryckte sig i tal och skrift. Men han öfvergaf tidigt böckerna för att ingå i lifvets skola. En resa under skickliga lärares ledning, sådan som

Digitized by Google

vanligen hörde till fulländningen af den tidens ädlingars uppfostran, behöfde han icke: han företog färden på egen hand och under vapen.

Vid sjutton års ålder gick han, efter sina bröders exempel, i krigstjenst. Det var på denna tid för sönerna af Sveriges stormän företrädesvis vägen till en stor verkningskrets, ett fröjdadt namn och vanligen äfven till en ansenlig förmögenhet. Den unge STENBOCK blef först ryttare och året derefter kornett vid Smålands rytteri.

Men den verkliga striden lockade med magt hans håg. En brinnande lust för kriget lemnade honom ingen ro hemma i landet. Då hans regemente ännu syntes komma att stadna i Sverige, lemnade han det och reste år 1633 ut till Tyskland, der han öfvergick till infanteritjensten och blef fänrik vid ett Tyskt regemente.

Hvilka utsigter öppnade sig ej här för den stridslystne ynglingen! Hvilken skola! Ännu stodo de Svenska härarne, segerrika, spridda öfver hela Tyskland. Den store konungen hade nyss fallit, men vid hans vapen var ännu fäst det första krigarenamnet i Europa. Stridsmän af alla främmande folk samlades till de Svenska fanorna, huru mycket mera de inhemske!

Den raske ynglingen törstade efter tillfälle att deltaga i striden. Detta tillfälle blef honom

Digitized by Google

snart beskärdt. Han deltog med sitt regemente i eröfringen af Landsberg tidigt på våren följande år, äfvensom i striderna vid Frankfurt an der Oder.

Regementet gick derefter söder ut och fick befallning att förena sig med de härskaror, som slutligen under befäl af fältmarskalken Gustaf Horn och hertig Bernhard af Weimar utkämpade den olyckliga striden vid Nördlingen.

Denna var den första större drabbning, i hvilken Stenbock deltog. Han var då tjugu år gammal. Huru blodig slagtningen var, kan slutas deraf att det regemente, han tillhörde, blef alldeles upprifvet. Kamrater och förmän såg han falla omkring sig. Sjelf blef han oskadad. Han anställdes kort derefter vid ett annat Tyskt regemente och befordrades på samma gång till kapten.

Olyckliga tider följde. Svenskarnes hela framgång stod på spel: med knapp nöd räddades deras sista utsigter af den snillrike Johan Banér.

Han förde först qvarlefvorna af den Svenska hufvudhären till Thüringen. Snart måste han likväl, efter den Sachsiske kurfurstens affall, draga sig ännu mera norr ut. Ställningen klarnade helt och hållet genom den för Sverige så olyckliga freden i Prag: så snart kurfursten Johan Georg förvissat sig, att den kejserlige generalen

Digitized by Google

Marazzini utåt Oder framträngde mot Pommern, förde han sina skaror, så nyss segrande i krigskamratskap med Svenskarne, på tre vägar snabbt framåt, för att öfverraska och nedgöra dem.

Men Banérs mästerliga försvar tillintetgjorde denna afsigt. Outtröttlig, vaksam, snabb, var han öfver allt fienden på hälarne, och lyckades betäcka de länder vid sjökusten, hvilka voro för Svenska styrkan vigtigast. Den unge Stenbock fäktade i nästan alla de ärorika slagen under denne fältherre. I den skarpa träffningen vid Dömitz inlade han vackra prof af tapperhet, och befordrades snart till major. Ett lysande tåg in i hjertat af Sachsen utfördes derefter i början af 1636. Men åter måste Banér draga sig till baka. Förlusten af det starka Magdeburg förändrade och försvagade betydligt hans ställning. Förstärkt af trupper från Preussen, sökte han en ersättning för Magdeburgs förlust, i det han vågade ett fältslag, i hvilket hans vapen kröntes af en fullständig framgång. Det var slaget vid Wittstock. Stenbock deltog deri med utmärkelse och blef strax derefter öfverstelöjtnant vid ett regemente Svenska fotknektar.

Efter slaget förföljdes fienden öfver Elbe; Svenskarne intogo Erfurt och Torgau, belägrade Leipzig. Öfver allt var Stenbock med, och efter

Digitized by Google

fem års tjenstgöring i hären blef han öfverste vid Jönköpings regemente. Med detta regemente deltog han i krigsrörelserna vid sjelfva vändpunkten af det Tyska kriget och tillika, på visst sätt, af Sveriges inre öden, då han måste följa återtåget ända till Östersjöns kust.

Men han var ock med, och verksamt deltagande, när det åter gick framåt. Han återtog då Gartz, Loitz, Wolgast och Demmin. Allt mera söder ut gick tåget. År 1639 stodo Svenskarne ännu en gång i Sachsen. I det blodiga slaget vid Chemnitz tillkämpade de sig sådana fördelar öfver den kejserliga och Sachsiska hären, att vägen stod dem öppen in i kejsarens arfländer.

Freiberg belägrades, Pirna intogs med storm; Svenskarne framträngde utan motstånd till Prag. Men under tiden hann ock fienden förstärkas, och den svaga Svenska hären måste anträda sitt återtåg. Under detta återtåg deltog öfverste Stenbock med sitt regemente i eröfringen af slottet vid Brandeis äfvensom af en stad — ryktbar i den nyaste krigshistorien — Königsgrätz. Fienden tvangs att draga sig in i ett läger vid Saalfeld och hölls der innesluten i fyra veckors tid.

För Stenbocks militäriska utbildning var det i hög grad fördelaktigt, att han fick, då

Digitized by Google

hans verksamhet började blifva något mera omfattande, tillhöra en här, som var så krigsvan och öfvad, men som likväl icke alltid följdes af framgången. Den konst, de Svenska härförarne så ofta fått öfva, konsten att med ett ringa antal värja sig mot öfvermagten, att undvika, ordna och sammanhålla, — denna konst öfvade Banér till mästerskap, då han hade sig förelagd uppgiften att uppehålla den Svenska härens svigtande lycka. Den tjugufyraårige öfversten fick i spetsen för sitt regemente utveckla hela sin tapperhet i anfall och stormning, men han fick äfven lära hvad det är att försaka striden, att försigtigt utforska fiendens ställning, att väl föra ett återtåg och att godtgöra en förlust.

Torstensons tid kom. Han kunde bygga på den grundval, Banér uppfört. Sedan Svenskarne i norra Tyskland tillkämpat sig herraväldet, försökte de nu att tränga längre söder ut. Torstenson bröt upp från sitt läger vid Salzwedel, i ändamål att vid Werben gå öfver Elbe, förena sig med Stålhandske, framgå uppåt Oder genom Schlesien och så bana sig väg till kejsarens arfländer. Stenbock fick det ärofulla uppdraget att, när uppbrottet skulle ske, bereda Svenska härens öfvergång öfver Elben. Han förde den skeppsbrygga, som blifvit förfärdigad

Digitized by Google

vid Lauenburg, med stor fara uppför floden och alldeles förbi den fiendtliga besättningen i Dömitz, till närheten af Werben, der Svenska hären lyckligen gick öfver floden. Under det följande tåget utmärkte sig STENBOCK likaledes. Han närmade sig allt mer en generals ställning och trädde sålunda i allt närmare beröring med fältherren. I snabba dagsmarscher fördes arméen till Schlesien, der den förstärktes af Stålhandske. Vid tidningen om fiendens annalkande fick STENBOCK befallning att med några regementen storma fästningen Glogau; efter några timmars strid voro Svenskarne herrar öfver staden. Torstenson framträngde våldsamt, för att hindra den nu från vester inbrytande fiendtliga styrkan att förena sig med hertig Frans Albert af Lauenburg. Vid Schweidnitz stötte hans rytteri på denne, fordom Svenske fältherre, slog och tillfångatog honom. Äfven i detta slag deltog STENBOCK, och fick derefter befallning att med några tusen man utvaldt fotfolk följa fältherren på hans djerfva tåg till Mähren. Olmütz stormades och intogs. Sedermera tjenstgjorde STENBOCK som generalmajor; Eulenburg och Neustadt i Mähren, Oppeln och Neuss i Schlesien intogos af honom, sedan de Svenska vapnen åter vändt sig mot detta land. Deras segerlopp stadnade dock för Brieg, hvil-

Digitized by Google

ken fästnings långvariga motstånd gaf fiendens stridskrafter tid att komma till undsättning. Torstenson, ännu för svag, undvek fästningarna och ställde sig i det ena befästade lägret efter det andra. Sedan förstärkningar kommit från Sverige, sökte han fienden, men utan att kunna förmå honom att inlåta sig i en afgörande drabbning. Han tog då hastigt det oväntade beslutet att genom ett anfall på Leipzig tvinga honom till slag.

Svenskarne inbröto med hastiga marscher i Sachsen, och fienderna följde. Den Svenske fältherren började belägringen af Leipzig, men upphäfde den åter, och sökte genom låtsadt återtåg locka fienden till en drabbning. Stenbock, som med några brigader legat framför Leipzig vester om staden, blef skild från hufvudhären och angripen; men utförde, under oafbruten strid med den påträngande fiendtliga styrkan, äfven en låtsad återtågsrörelse, till dess han, när mörkret inbrutit, plötsligen vände om, efter att hafva öfvergått Elster, och uppnådde rigtigt hufvudhären, der hans trupper under natten intogo de luckor, som för dem lemnats öppna.

Piccolomini, som förde den kejserliga hären, bedragen af dessa rörelser och troende den Svenska hären splittrad och tillbakaträngd, träf-

Digitized by Google

fade nu anstalter till drabbning, och vid dagens inbrott den 23 oktober började det af Svenskarne så länge önskade slaget.

Under gången af denna ärorika strid fick Stenbock befallning att bemägtiga sig fiendens artilleri. Han störtade midt i det hetaste stridsvimlet fram med sitt regemente och tog kanonerna. Men han träffades dervid i venstra benet af ett skrot, som gaf honom för lifstiden ett smärtsamt minne af den ärofulla striden.

Efter den långvariga sjukdom, som förorsakades af hans sår, fick han för någon tid återvända till fäderneslandet. Efter nio års frånvaro återsåg han sitt hem; som oerfaren yngling hade han lemnat det: han återkom en pröfvad krigare. Följande året begaf han sig å nyo till Tyskland, nu mera utnämnd till generalmajor vid infanteriet. I denna egenskap följde han åter hufvudhären under Torstenson, på det förnyade tåget till Böhmen, Mähren, Schlesien, till dess att Svenska regeringen kallade fältherren derifrån till utförande af det beslutade kriget med Danmark.

Torstenson bemägtigade sig Holstein och Slesvig, och intog Jutland ända till Skagen. Gustaf Horn inföll i Skåne. Ännu på en tredje krigsskådeplats rörde sig vapnen: en Dansk styrka

Digitized by Google

inbröt i vestra Sverige och eröfrade flere orter i Vermland. Stenbock, som hade, efter tidens sed, i Tyskland upprättat två egna regementen, under det han varit guvernör öfver Minden, fick nu ett sjelfständigt befäl, då han erhöll uppdrag att föra en här af några tusen man till Vermland för att återtaga de förlorade orterna och gifva akt på fiendens rörelser. Det lyckades honom att med framgång utföra detta uppdrag, och han rensade rikets vestliga gräns från fiender.

Det var kort före fredens afslutande i Brömsebro. En hvilopunkt inträffade nu på Stenbocks krigiska bana. Han stadnade någon tid i Sverige och ingick äktenskap med fröken Brita Horn, dotter af riksrådet Claes Horn af Åminne. Med henne hade han under ett nioårigt äktenskap sju barn, hvilka han fick den sorgen att alla öfverlefva, utom en son och en dotter, som blef gift med hans gamle öfverbefälhafvares son, kongl. rådet grefve Anders Torstenson.

Ännu återstodo några år af kriget i Tyskland. Stenbock innehade derunder en tid öfverbefälet i Westfalen och följde icke den aktiva härens rörelser: antingen hans sår ännu gjorde det för honom omöjligt att uthärda fältlifvets ansträngningar, eller hans förmåga att för-

Digitized by Google

valta och styra företrädesvis syntes böra tagas i anspråk. Att han af regeringen omfattades med samma förtroende som förut, visar sig deraf att han under dessa år befordrades till generallöjtnant. Derefter följde han åter ständigt hufvudhären. År 1648 blef han general af infanteriet. Såsom sådan tjente han under pfalzgrefven Carl Gustaf, då generalissimus öfver de Svenska härarne i Tyskland.

Men omsider gick den stora striden till ända. Först afslutandet af sjelfva freden och sedermera dess verkställighet fordrade en lång tid. I åtgärderna för denna senare hade äfven Stenbock sin del, då han fick uppdrag att med några Svenska regementen af biskopsstiftet Lüttich utkräfva den bestämda penningesumma, som det enligt de fattade besluten borde erlägga, men icke ville frivilligt aflemna. Soldaternas i denna fejd så ofta utbristande missnöje beredde honom under expeditionen stora obehag, men han öfvervann dem genom försigtighet och lugn.

Stenbock utgick ur trettiåriga kriget en fullbildad general, just färdig att på egen hand leda större krigsrörelser. Tillfället att träda i en sådan verksamhet var honom ock i framtiden förvaradt: frederna vid denna tid hade i sjelfva verket en förvillande likhet med stillestånd.

Digitized by Google

Några lugna år följde nu för Stenbock, troligen de lugnaste i hans lif. Vid trettiofyra års ålder hade han uppnått den högsta värdigheten vid sitt vapen. Han var lycklig i sitt hus; ära och anseende omgåfvo honom. Han upphöjdes till greflig värdighet på samma dag som fältherrarne Gustaf Horn, Carl Gustaf Wrangel och Hans Kristofer Königsmark: det var den 26 mars 1651. Två veckor derefter kallades han till riksråd, blef följande året krigsråd och lagman i Ingermanland.

Den inre statsutvecklingen stod under dessa det yttre lugnets år icke stilla; redan samlade sig på långt håll det oväder, som en gång skulle utbryta i stora hvälfningar och som skulle rifva äfven Stenbocks nu uppgående lycka i djupet. Under det Tyska krigets svåraste vändning hade för fyllandet af härarnes behof kronogodsens förskingring efter större måttstock beslutits: de store, högt förtjente om kriget, fördes af medgångens vind allt mer framåt; drottningen följde strömmen och förlänade dem med allt större rättigheter. Oron växte hos de lägre ståndén: en framtida efterräkning började skymta i fjerran. I brytningen mellan dessa stridiga krafter utförde Kristina, trött vid den yttre storheten, lockad af konstens och vetenskapens förenade dragningskraft, beslutet att nedlägga sin spira.

Digitized by Google

Carl X Gustaf uppsteg på tronen, genomförde med kraftig hand en förlikning emellan de stridiga samhällsmagterna, och vände derefter rikets krafter åter utåt, till nya strider och nya landvinningar. Den segervana här, som skulle bereda honom framgång, hade han lärt känna i Tyska kriget, och han såg sig om efter de fältherrar, som närmast kunde vara honom behjelplige att utföra hvad han tänkt sig.

En ibland dessa var grefve Stenbock. Döden hade härjat bland de store härförare, som, i spetsen för talrika arméer, i det Tyska kriget fört de Svenska vapnen till seger. Banér var skördad vid några och fyratio års ålder, Torstenson innan han hunnit femtio. Wrangel var satt till befälhafvare öfver flottan, Königsmark hade lemnat landet. Gustaf Horn, den äldste af dem alla, nu mera riksmarsk, var påräknad för att, i fall behof gjordes, värja Sverige. De, som efter de nämnde stodo närmast till att föra sjelfständiga befäl, voro Arvid Wittenberg, hvilken äfven utmärkt sig under Torstenson, och Gustaf Otto Stenbock. Wittenberg blef fältmarskalk och Stenbock rikstygmästare eller, som det nu skulle heta, chef för allt artilleri.

Snabbt och kraftigt utfördes rustningarna. Stora värfningar skedde i Tyskland. Witten-

Digitized by Google

berg och Stenbock skickades båda före konungen öfver till Stettin, för att ordna allt till det förestående tåget mot Polen. Enligt den grundsats, som äfven i nyaste tider gjort sig gällande, ville konungen dela sin krigsstyrka i flere härar, som, skilda under tåget, borde förena sig när man väntade ett slag. Wittenberg förde den första af dessa härar, hufvudsakligen bestående af Tyskt folk; han bröt upp från samlingsplatsen Damm den 5 juli 1655. Konungen sjelf, med de Svenska ryttare-regementena och en del fotfolk, nästan endast Svenskar och gamla härdade krigare, lemnade Damm först den 31 juli. Före konungen aftågade Stenbock redan den 27. I förstone hade varit tillärnadt, att han skulle föra en särskild här, hvilken efter omständigheterna borde antingen förena sig med konungen eller ock gå rakt på Preussen — ett land, hvars intagande var ett hufvudmål för de Svenska vapnen — och, om han förmådde, intaga Thorn. Nu hade han med sig en del af fotfolket vid konungens här, samt artilleriet, bestående af 60 gröfre kanoner och 118 fältpjeser. Med friskt mod, full af segerkänsla, gick den fyrtiårige generalen fram emot denna nya strid, i hvilken, jemte krigets välbekanta gestalt, skulle möta så mycket nytt i natur som i folklynne, i alla omgifvande

Digitized by Google

förhållanden. Han ställde sin marsch på Stargard och Arnswalde i det kurfurstliga Pommern, tog derefter samma väg som Wittenberg, gick öfver Netze vid Oustzie den 7 augusti och genom Gnesen vidare söder ut. Intet motstånd mötte. Wittenberg hade, vid inträdet på Polska området, funnit för sig en samlad adelshär, men som ej afbidade anfallet: den underkastade sig konung Carl, och med den två palatinater i Stor-Polen. Till den Svenske konungen kommo dagligen under tåget staroster, Polske embetsmän, adelstrupper, som gåfvo sig och begärde skydd. De skilda härarne sammanträffade med mycken noggrannhet i hjertat af Polen. Stenbock, som brutit upp före konungen, men tagit en annan väg, och vid de redan begynnande regnen och de dåliga vägarne icke kunde med det tunga artilleriet tåga fort, framkom senare än han. Den 14 augusti förenade sig Wittenbergs här med den kungliga vid Konin, och de tågade till samman till Kolo, der Stenbock stötte till dem den 20.

Man var nu nära den Polske konungen, som antågade för att möta Svenskarne. Carl X ville genast med samlad styrka anfalla honom, skingra hans magt, eröfra Warschau, samt derefter åter dela sin här och låta en afdelning under Witten-

Digitized by Google

berg gå mot Krakau, medan han sjelf med de öfriga vände sig mot Preussen. Men Polackarne afbidade ej anfallet: de veko undan genast efter den första träffningen och retirerade söder ut, lemnande vägen öppen till Warschau.

Wittenberg befaldes att med sin armé följa fiendens rörelser mot Krakau. Konungen sjelf tog med sig några regementen och gick rakt på Warschau, medan Stenbock med hufvudstyrkan af den kungliga hären följde efter.

Warschau gaf sig genast på nåd och onåd. Konungen, som hade sitt ögonmärke hufvudsakligen på West-Preussen, ville genom ett anfall från två sidor, utfördt af honom sjelf från Stor-Polen och af Magnus Gabriel de la Gardie från Lifland, tvinga detta land och tillika göra Brandenburgs magt oskadlig. Men snart ingick underrättelse, att Johan Kasimirs i nejden af Krakau samlade stridsmagt växte så, att den blef hotande för Wittenbergs här, samt att Wittenberg sjelf var sjuk. Då såg sig konungen föranlåten att, med största delen af sin här, utan uppskof sjelf tåga söder ut. Så mycket blef dock öfrigt af den ursprungliga planen, att Stenbock med artilleriet samt 5,000 man fotfolk och 1,000 hästar befaldes, sedan han slagit en bro öfver Weichseln, tåga norr ut för att vara Preussen

Digitized by Google

närmare och lätt kunna förena sig med den väntade förstärkningen från Lifland.

Han skulle intaga en fast ställning vid Nowodwor, en ort sju mil norr om Warschau, der floderna Weichsel och Bug sammanflyta, försäkra sig om öfvergången öfver Bug, hålla vägen till Preussen öppen och afbida grefve Magnus de la Gardie, hvilken hade befallning att längs floderna Narew och Bug tåga till dessa orter, på det de förenade Svenska härarne måtte blifva starka nog att bemägtiga sig Preussen.

Stenbock, sysselsatt med brons förfärdigande vid Warschau, skickade generalqvartermästaren Mardefeldt före sig till Nowodwor med ett regemente fotknektar, för att undersöka belägenheten och tillse, om en befästning der kunde anläggas. Mardefeldt fann en talrik här af Masurer lägrad på andra stranden af Bug, och ansåg ej rådligt att vid Nowodwor anlägga något fästningsverk. Han försökte att gå öfver Bug och framtränga vidare, men det lyckades icke.

Den 9 september var bron nedanför Warschau färdig; dagen derpå gick Stenbock öfver med sitt folk och stod den 11 en mil från Nowodwor. Raskt tog han sina mått och steg. Det befans omöjligt att vid Nowodwor, i de på andra sidan floden lägrade Masurernas åsyn, hvilkas

Digitized by Google

styrka, uppskattades till 15,000 man, gå öfver Bug, men man sade, att ett vad fans vid en ort benämnd Orciaczowa. Stenbock drog till sig Mardefeldt med hans folk och aftågade till vadet. Det befans likväl omöjligt att komma öfver, och han vände om till Nowodwor. Föreställande sig, att Masurerna icke skulle lemna tillfället obegagnadt att gå öfver till Mardefeldts öfvergifna läger, skickade han framför sig Carl Lewenhaupt med rytteriet, som rigtigt fann några hundra Masurer i det Svenska lägret; de fleste blefvo nedhuggne, de öfrige jagade i vattnet eller fångne.

Nu kom ordningen till Stenbock att försöka Polackarnes sinnelag. Så snart han med fotfolk och artilleri framkommit till Nowodwor, lät han beskjuta fiendens ställning på den motsatta stranden af Bug; när de fiendtliga vakterna dragit sig derifrån upp på höjden, lät han en trumpetare blåsa och uppfordrade den samlade Masuriska adeln att gifva sig under konung Carl. Hos Polackarne kämpade fruktan för den fiendtliga öfvermagten med motviljan mot att under en främmande segrare förlora sin frihet. De begärde en dags uppskof och skickade derefter, mot gisslan, en Polsk rådsherre med två adelsmän för att underhandla. Genom dem förklarade de sig

Digitized by Google

villige att gifva en försäkran, hvarigenom de sökte konung Carls skydd och afstodo från att hindra Stenbock i hans förehafvande. Men så länge de ej viste, om Johan Kasimir var i landet eller blifvit slagen, kunde de icke erkänna en annan konung. De ville derföre skicka en af de sina till Warschau för att inhemta underrättelser och begärde tjugufyra timmars stillestånd. Detta beviljades, med förbehåll, att Stenbock under tiden finge obehindradt bygga den bro öfver Bug, han redan börjat på lämpligt ställe anlägga. Efter den utskickades återkomst befunnos Polackarne mindre stortalige, likväl ej beslutne att gifva sig: att antaga en konung, som stod under vapen, stridde allt för mycket mot deras vana vid ett fritt val. De begärde ytterligare stillestånd; men Stenbock afslog detta, med begäran att de skulle skriftligen underkasta sig konung Carl och skingra sig: då skulle de vara säkre för allt öfvervåld; eljest ville han och de å båda sidor "bruka sitt bästa".

Polackarne vände till baka till de sina och begärde att återfå sin gislan, hvilket skedde. Den dagen herskade stor tvedrägt i deras läger. Dagen derpå förenade de sig om att vägra bifall till Stenbocks uppmaning: de ville hellre afbida det yttersta. Kort derefter såg man deras

Digitized by Google

läger brinna, och de tågade ut att ställa sig i slagordning.

Under tiden hade Svenskarne med all flit arbetat på bron och uppkastat fältverk omkring sitt läger. Stenbock lät genast öppna elden från sina batterier mot de Polackar, som stodo närmast det ställe, der bron skulle föras intill andra stranden. De måste lemna sina förskansningar.

Bron var då så nära färdig, att arbetare kunde skickas öfver för att under skydd af Spanska ryttare uppkasta fältverk på andra sidan vattnet. Derefter gick Stenbock öfver med hela sin styrka, blott lemnande sitt grofva artilleri och sin tross qvar i lägret. Det var den 20 september. Stenbock ställde sin lilla här i slagordning under skydd af sina kanoner och drog sig på en omväg upp åt höjderna, för att sålunda nå berget, der Masurerna stodo. Fienderna ville bestrida honom marschen, men kanonelden tvang dem att derifrån afstå. Uppkomne på höjden, bildade Svenskarne åter sin slagordning och gingo löst på fienderna, som, utan att afbida något anfall, vek undan från den ena höjden till den andra. Ändtligen stadnade de vid en kulle nära deras läger; en del af Svenska styrkan kommenderades till

Digitized by Google

anfall, och samtidigt lät Stenbock sitt artilleri spela. I full förvirring tog fienden till flykten, lemnande 300 döda, 2 fanor, 7 kanoner och mer än 500 vagnar. På Svenska sidan var blott en man död och en sårad.

Det var slaget vid Nowodwor. Den fiendtliga styrkan skingrades. Utan att återvända till lägret, gick Stenbock med rytteriet till Pultusk — der det sades att en stor mängd af adelsmännen samlats — för att skingra dem och söka att få på närmare håll erfara något om De la Gardie. Dagligen och stundligen infunno sig nu Polackar så väl af städer som af adel, för att underkasta sig och begära skydd. Nära Pultusk träffades blott några få adelsmän samlade; af dem, som voro i staden, undkommo de fleste. Staden gaf sig genast. På slottet i Pultusk inlades Svensk besättning. Derefter återvände Stenbock till sitt läger vid Nowodwor, der han byggde en skans samt tillika lät slå en ny bro öfver Bug och började en annan öfver Weichsel.

Ännu hade man ingen underrättelse om De la Gardies här, hvars snara ankomst varit påräknad; deremot märktes allt flere af den Brandenburgske kurfurstens trupper, hvilka under tiden inryckt i Preussen och der besatt flere städer; strödda partier närmade sig Nowodwor.

Digitized by Google

Om någonsin rådighet och sinnesnärvaro fordrades hos en befälhafvare, var det under dessa förvirrade, osäkra förhållanden. Om de kurfurstlige voro vänner eller fiender, viste ännu icke STENBOCK. Från konungen fick han uppdrag att förena sig med fältherren Potocki och med furstarne Radziwill, Polske härförare, om hvilkas öfvergång till Svenskarne han förut icke hört ett ord. Om den fältherre, hvilkens understöd han verkligen väntat, förnams alls intet.

Med rikskansleren Erik Oxenstierna, som blifvit qvar i Warschau och som befann sig i icke mindre brydsamma omständigheter, hade STENBOCK ett möte. Han uppgjorde emellertid en plan, hvilken han för vägarnes osäkerhets skull icke ens kunde meddela konungen, och lät hemta det artilleri, som qvarlemnats i Lowicz, för att föra det med sig på tåget utföre Weichsel.

Småningom ljusnade det. Glansen af konungens segrar genombröt töcknen och gaf nya utsigter. Underrättelser ingingo till STENBOCK först om konungens seger vid Czarnowa, och kort derefter om Krakaus fall.

Allt glädjande nyheter. Men på samma gång kom befallning, att tåget skulle företagas i motsatt rigtning mot hvad som varit ämnadt, och STENBOCKS här föras söder ut att förstärka

Digitized by Google

konungens; marschen skulle ställas till floden Pilica. Stenbock, som kort förut skickat sitt rytteri under grefve Carl Lewenhaupt för att undsätta de i Lancicz inneslutne Svenskarne — hvari han lyckades, — bröt upp och marscherade upp åt landet, först till Warschau. Han hade redan hunnit nära denna stad, då nio dagar efter den förra befallningen en föreskrift af motsatt innehåll ankom.

Konungen hade önskat draga till sig Stenbocks folk, emedan han varit osäker, huru vida den Polske fältherren Potockis talrika här, som återvände från fälttåget mot Kossakerna, i vänlig eller fiendtlig afsigt nalkades Krakau; han måste derjemte vara beredd på ett anfall i ryggen af Tatarerna. Men dessa moln hade nu skingrats. Potocki med elfva tusen man under sitt befäl hyllade vid Nowemiasto Carl Gustaf såsom sin konung, och Kossakerna höllo sig stilla. Lugnad i dessa hänseenden, bröt Carl X upp från Krakau för att återvända mot norr. Derföre fick Stenbock befallning att vända om och ställa sitt tåg, såsom från början varit ämnadt, Weichseln utföre mot Preussen. Han tågade först på vestra flodstranden, emedan der ej var så utätet som på andra sidan; men då han fann konungen bekymrad för att härigenom svårig-

Digitized by Google

heter skulle möta föreningen med De la Gardie, gick han vid Warschau till baka öfver floden, och stod den 7 november åter i sitt gamla läger vid Nowodwor, der han fann den nyss färdigbyggda skeppsbryggan sönderslagen af storm.

Nu gälde det Preussen och derjemte den Brandenburgske kurfursten, som på eget bevåg lagt sina trupper i de fasta orterna i detta land och med dess landständer slutit ett fördrag, hvari han med dem förbundit sig till gemensamt motstånd mot Svenskarne. Den svåra årstiden var redan inne, men ingen ro lemnades fienderna. Konungen framträngde i starka dagsmarscher; längtande efter föreningen med både De la Gardie och Stenbock, dröjde han endast tre dagar i Warschau och fullföljde sedermera sitt tåg. Stenbock, som i största hast lagat den skadade bron, hade den 8 november brutit upp och gått öfver Bug, men stadnade en mil från Wiszogrod, vid Servinsky, der han beredde qvarter för konungen och hans här. Den 10 november hade han den glädjen att återse sin konung och återlemnade i hans händer sitt befäl, skördande hans loford för hvad han utfört.

Derefter deltog Stenbock i tåget mot Preussen. Konungen, omgifven af flere bland sina generaler och af icke mindre än åtta Tyska fur-

Digitized by Google

star, drog först mot den vid floden Drewenz belägna fästningen Strasburg. Det på båda sidor om floden samlade Brandenburgska manskapet skingrade sig vid Svenskarnes annalkande. Strasburg gaf sig utan motstånd, Neumark likaså. Derefter vände sig konung Carl mot den starkaste fästningen på dessa orter, nyckeln till Preussens besittning, Thorn. Ännu voro Svenskarne ovisse, om de icke skulle finna en betydlig kurfurstlig styrka i sin väg, och framgingo med stor försigtighet. Öfverste Ridderhielm med sitt regemente skickades förut på vägen till Thorn; derefter följde Radziejowski med tre tusen Polackar, för att uppmana fästningen att gifva sig; sedermera kom Stenbock med det Svenska fotfolket, som fattade posto i sjelfva förstaden. Men Thorn gaf sig innan våld blifvit användt; borgmästare och råd infunno sig för att till konungen öfverlemna stadens nycklar, och den 25 november höll Carl X sitt högtidliga intåg. Det var samma dag som Carl XI föddes.

Ifrån Thorn gick Svenska krigshären till Marienwerder, hvarest en del af de Brandenburgska trupperna hade satt sig. Men äfven här veko dessa vid Svenskarnes annalkande. Carl X gick nu mot det fasta Elbing, hvilket äfven ka-

Digitized by Google

pitulerade. Här förenade sig den 6 december den länge väntade riksskattmästaren Magnus Gabriel de la Gardie med den kungliga hären, och samma dag lossades i lägret glädjeskotten i anledning af Carl XI:s födelse.

Krigsrörelser och underhandlingar förenade sig att sprida öfver kurfursten Fredrik Wilhelms tänkesätt en allt mera tvetydig dager. I de öfriga Europeiska magternas hållning framträdde samtidigt mer och mer en benägenhet att stäfja Sveriges allt för stora framsteg. Holland, bekymradt för sin handel på Östersjöländerna, närde Brandenburgs motsträfvighet. Kejsaren eggade Ryssarne till anfall och rustade sin egen härsmagt. Man hade anledning att vänta ett Brandenburgskt anfall på Svenska Pommern och ett kejserligt i Polen. Carl X fattade då det beslut, att genom ett starkt slag aflägsna den närmaste faran, i hopp att, om möjligt, det från flere håll uppstigande oväder då skulle lättare skingras. Han bröt plötsligen upp från Elbing, för att genom ett hastigt anfall öfverraska kurfursten i Königsberg och tvinga honom att förklara sig till krig eller fred. I Preussen qvarlemnades Stenbock, hvilken sålunda åter fick ett sjelfständigt befäl; föreskriften lydde, att han skulle hafva ett vakande öga på Pommern och i

Digitized by Google

fall af behof kasta in förstärkningar i Stettin, Damm och Demmin. Men först och främst skulle han fullborda Preussens eröfring.

Detta uppdrag fullgjorde han med en förvånande skyndsamhet och kraft. Den 12 december bröt konungen upp från Elbing; den 13 hade STENBOCK redan fattat posto för Marienburg och uppfordrat denna stad. Der inne låg den Polske palatinen Jakob Weiher med en talrik skara af den Polska adeln jemte en del Tyskt krigsfolk. Weiher vägrade uppgifva fästningen, bunden, som han sade, så väl af den förbindelse han hade mot sin konung som af fördraget med Brandenburg. STENBOCK lemnade då tills vidare Marienburg, och gick mellan Stuhm och Christburg öfver Weichsel. Han begaf sig först till yttersta udden af ön Marienwerder, för att undersöka, om en der anlagd skans, som beherskade floden, ännu kunde begagnas. Han fann skansen vara väl belägen, men icke i sådant stånd, att en besättning der kunde inläggas. Derefter ville han till Graudenz, der han väntade förstärkning.

Men härtill fordrades någon tid, och STENBOCKS verksamma själ kunde icke vara utan sysselsättning. "Under det jag väntade på de öfriga trupperna", skrifver han till konungen, "beslöt

Digitized by Google

jag att försöka, om något kunde göras med staden Mewe. När jag fått till mig stycken och fotfolk, bröt jag i dag upp och satte mig för staden, visandes dem alla trupperna och skickande strax bud till dem att erfara deras resolution och mening, då de intet annorlunda voro sinnade än att värja sig och stucko någrastädes husen an kring om staden. Men sedan jag fattat posto inför staden som närmast jag kunde, kommo några af borgerskapet till mig och bådo att jag ville taga dem i E. M:ts skydd och protection, hvilket jag dem ock tillsade, så framt de än i afton ville inrymma mig en port, hvar ock icke visandes dem, hvarest jag lät arbeta på ett batteri, derigenom jag fuller sjelf snart ville taga porten in: då de efter en timmes betänkande lemnade den port jag begärde. Är alltså denna stad således råkad i E. M:ts händer. Der inne voro hundra Brandenburgske knektar, hvilka jag lärer behandla som fångar. I morgon, vill Gud, lärer jag se till hvad som är till att göra med slottet, der 130 Polackar ligga".

Detta var Stenbocks arbete på sjelfva julaftonen. Försöket med slottet behöfdes emellertid icke, ty redan den 24 om qvällen infann sig hos Stenbock dess kommendant med nycklarne,

Digitized by Google

hvaremot besättningen, för det mesta föga krigsdugligt folk, fick fritt aftåg.

Framgången uppmuntrade till nya företag. Tre dagar derefter stod Stenbock, lika omotståndlig, framför Dirschau, och om denna orts intagande må han äfven sjelf berätta. "Vid dagen i går", lyder hans bref den 28 december till konungen, "kunde jag icke hinna alldeles fram till Dirschau med styckena och fotfolket, och emedan jag hade kunskap, att de i Dirschau redan begynte att bryta ned husen, som stodo dem i vägen, och hotade bränna af det öfriga i förstaden, derföre sände jag dragonerna i natt, som var, hastigt förut till staden att der fatta posto och alltså tillika förhindra dem bränningen, hvilket ock skedde, och jag följde med fotfolket och styckena. Som det dagades, var jag ock för staden, och medan borgarena alldeles icke ville, efter deras vilja i staden, sätta sig till värn emot E. M:ts folk, blef besättningen uppehållen med både goda och onda ord, att de icke gjorde ett skott, intill dess jag genom tal med dem bragte dem på de tankar, att de ville accordera, och uti varande tal kom det så vida, att jag fick något folk in om slagbommen och in i porten, då officerarne med hela besättningen gåfvo sig på discretion. De fleste äro godvilligen blefne i E. M:ts tjenst".

Digitized by Google

En annan berättelse säger, att då kommendanten var på väg att återvända till staden, märkte en Svensk officer, att ur hans ficka stack ut en stor nyckel. Han ryckte den hastigt till sig, och fann den vara nyckeln till stadsporten, hvilken han genast öppnade för de sina.

"Nu är här rigtigt", skrifver Stenbock dagen derpå. "Jag går nu till Bauzke, att se hvad der är att göra". I Stargard hade kommendanten, efter erhållen underrättelse om hvad som händt, misströstat att kunna hålla sig och nattetid utrymt staden, sökande med besättningen rädda sig till Danzig, men han blef genom ett af Stenbock utskickadt parti upphunnen; en del af hans folk dödades, de öfriga togos till fånga.

Den segerfart, i hvilken Stenbock sålunda befann sig, afbröts på en gång genom konungens befallning, att han skulle lemna Preussen.

Svenskarnes motgångar på andra områden af den vidlyftiga krigsskådeplatsen fordrade hans närvaro. General Douglas, som förde befälet i södra Polen, var i full reträtt för Tatarerna och redan kommen till Warschau. Stenbock befaldes nu att, med åsidosättande af allt annat, tåga honom till undsättning och draga sina trupper till samman vid Bromberg, "att förekomma den första furien". När denna storm var förbi, ville konun-

Digitized by Google

gen söka sin fördel mot Dirschau och Danzig. Han viste då ännu icke, att den förstnämnda af dessa städer redan blifvit af STENBOCK underlagd hans välde.

Alla tankar på nya eröfringar försvunno med ens: man måste i stället bereda sig till försvar. STENBOCK, som redan hade god utsigt att lyckas i sitt företag mot Bauzke, vände genast söder ut, skickade ett ilbud framför sig till Douglas, och stod redan den 6 januari nio mil från Bauzke på vägen till Bromberg. Vädret var i hög grad ogynsamt, vägarne dåliga, manskapet sjuknade hoptals. Icke desto mindre fortgick marschen. Men tre dagar derefter hade ställningen åter förändrat sig. Faran hade nu blifvit större för konungen än för Douglas, och STENBOCK, som kort efter hvarandra fick emottaga tre, på olika dagar skrifna bref från konungen, bland dem det yngsta först, fann i detta befallningen att inställa tåget mot söder och i stället hasta till den kungliga härens undsättning med allt sitt rytteri, förläggande fotfolket i qvarter. Befallningen var gifven i ett ögonblick af förmörkade utsigter, då kurfursten syntes återgå från det förslag till vänskapligt fördrag med Sverige, som i förstone uppgjorts.

Digitized by Google

Man ser af dessa skiftande händelser både huru stark den segerkraft var, som dref konungens vapen framåt, och huru den Svenska styrkan i Polen, genom sitt ringa antal tvungen att i möjligaste mån hålla sig till samman, kastades af den vexlande lyckan än åt ett, än åt ett annat håll af krigsteatern, ehuru hon ännu lyckades att genom oförskräckthet och snabbhet i rörelser ersätta hvad som fattades henne i antal.

För Stenbock blef det emellertid denna gång omöjligt att sjelf utföra konungens befallning. De fortsatta besvärligheterna under oupphörliga marscher i den mest ogynsamma årstid hade småningom upprifvit hans helsa. Han ville i förstone icke vika för sitt onda, utan hade fortfarit att följa armén, men nu blef sjukdomen honom öfvermägtig. Misströstande om lifvet, anbefallande de sina i konungens hägn, tillade han, att, om det ej vore Gud emot, han gerna ville ännu en tid låta se sin outsägliga önskan att tjena konungen.

Pfalzgrefven af Sulzbach afgick genast med Stenbocks rytteri till konungen; men snart kom underrättelsen, att i Wehlau det fördrag blifvit lyckligen afslutadt, genom hvilket kurfursten öfvergått på konungens sida och tagit hertigdömet Preussen såsom län af Svenska kronan.

Digitized by Google

Sulzbach vände då om med sina trupper till Marienburg; Stenbock förblef i Thorn. Den kraftfulle krigaren var efter ett halft års oafbruten spänning dömd till någon tids overksamhet. Utgången hade synts honom sjelf oviss. Men det lyckades under en mer omsorgsfull skötsel att besegra sjukdomen, och han såg sig efter en månads förlopp åter i stånd att deltaga i krigsrörelserna.

Det kom en tid, utmärkt af de underbaraste förändringar och de mest romantiska äfventyr. Ljus och skugga hvilade omvexlande öfver konungens krigsföretag. Jublet och oron aflöste hvarandra i hans trogna tjenares sinnen. Ännu innan Stenbock med sjunkande krafter nedlades på sjukbädden, hade han förnummit glädjetidningen om Wehlau-fördragets afslutande och tackat Gud derför. Innan han uppstod från sitt plågoläger, hade han mottagit befallningen att, i anseende till de växande oroligheterna i södra Polen, sammandraga sin styrka för att ännu en gång ila Douglas till hjelp och i detta ändamål fatta posto vid Weichsel i trakten af Plotzk.

Dessa anbefalda stridiga rörelser afspeglade händelsernas hvälfvande vågor. Medan konungen, under vexlande fruktan och hopp, sökte genomdrifva fördraget med kurfursten, aggades

Digitized by Google

hans själ redan af bekymret öfver den Polske fältherren Potockis affall, Tatarernas antågande och Douglas' nödtvungna återtåg. Olyckans dunkla början qväljer själen med en tyngre, mera sammanträngd känsla af oro; när hon utvecklat hela sin förstörande verklighet, är bekymret bittrare, men det oaktadt lättare att bära än den dofva, beklämmande aningen om ett stundande ondt, som ännu ej antagit bestämd gestalt. Carl X, oaflåtligt fästande sina blickar på Preussen, såsom det segerpris han föresatt sig att eröfra, fördes af händelsernas ström oupphörligt bort från detta i tankarne fasthållna mål. Först gaf han vika för nödvändigheten att genom en snabb handling vinna kurfurstens medverkan för sin sak. Länge vägde han, sedan detta lyckats, emellan å ena sidan beslutet att qvarblifva i Preussen och fullborda dess eröfring, i enlighet med sin egen inre önskan, och å andra sidan de yttre förhållandena, som med bjudande magt syntes kalla honom långt bort i söder. Under denna inre strid utförde han sitt vinterliga tåg till baka från Königsberg. I början syntes han besluten att stadna i Preussen för att der fullborda verket, och han gaf i denna syftning sina befallningar åt Stenbock. Men ju längre han kom, desto mera olycksdigra blefvo underrättelserna,

Digitized by Google

desto mera talande skälen för tåget till södra Polen. Han höll ännu stånd emot dem och uppsköt beslutet, till dess han i Lowicz, nära Warschau, hunnit draga till sig den från södern tillbakavändande armén. Några mil derifrån, i Wiszogrod vid Weichsel, sammanträffade han med Douglas, och önskade att samtidigt rådgöra med Stenbock, som befann sig på helt ringa afstånd i Thorn. Men denne förmådde icke efterkomma konungens kallelse. "Eders Maj:t har befalt mig att möta i Wiszogrod, men det är omöjligt", skrifver han den 27 jan. Sjukdomen fängslade ännu hans verksamma själ. Fyra dagar derefter skrifver han: "Jag ser, att Eders Maj:t ämnar sig upp åt landet".

Tärningen var kastad. Carl X företog detta underbara, sagolika tåg, som, utmärkt än af de mest lysande framgångar, än af de tyngsta olyckor, kan hända klarare än någon annan del af hans bana yppar både hans stora egenskaper och hans fel: denna eldiga beslutsamhet och blixtsnabba verkställighet, som föder stora företag, men tillika denna våldsamma, hänförande böjelse för ett sträfvande utan gräns, som lätt för i olycka. Hans planer växte i storhet med svårigheterna, likasom han velat öfverbjuda dem i kampen. Hans förslag till Polens sönderstyck-

Digitized by Google

ning gingo nära det äfventyrligas gräns, just under det grundvalarne för hans magt undergräfdes, då den mest hårdnackade af hans motståndare, Czarnecki, förstärktes af talrika krigarskaror ur hans eget läger, då Koniecpolski och Sapieha afföllo med qvartianerna, då Lubomirski antågade från vester och den Litthauiska magten från öster. Under denna kamp återvaknade hos honom oupphörligt det gamla beslutet att sjelf lemna denna vidt utseende strid och ila till Preussen för att fullfölja ett mindre, men närmare mål.

Vi hafva måst erinra om dessa grunddrag i den omvexlande tafla, det Polska kriget företer, för att kunna i rätt dager framställa den del, Stenbock egde i verksamheten för det hela. Han var den, åt hvilken konungen anförtrott det grannlaga värfvet att, under dessa stora, vexlande krigsrörelser i södra Polen, sammanhålla krafterna i Preussen, vaka öfver de vunna fördelarne och värna om den nya besittningen. Hans uppdrag var fullt af svårigheter. Knappt tillfrisknad från en dödlig sjukdom, erfor han plötsligt, i stället för de ljusa segerdrömmarnes lockelser, styrkan af allt mera aggande bekymmer. Oro öfver konungens öde, för hvilkens lyckliga återkomst han i hvarje bref uttalar de var-

Digitized by Google

maste önskningar, och bekymmer öfver truppernas aftagande styrka blandade sig med de omsorger, som erfordrades för möjligheten att under så mångfaldiga svårigheter hålla verket uppe. Äfven i det nyss kufvade Vest-Preussen utbrast öfver allt, så snart trycket af segrarenas öfvermagt gaf efter, de besegrades fiendtlighet, än trolöst anfallande, än plötsligt öfverraskande, på alla håll snärjande deras styrka. Årstiden, bristen, sjukdomarne plågade och försvagade derjemte. Under alla dessa svårigheter finner man Stenbock med obrutet mod bära sin börda: oaflåtligt sysselsatt att jemna missförhållandena, att mildra motsatserna, att bota refvorna, att stilla oron. På hans lugna själ inverkade de stormiga vexlingarna i det stora kriget och de ryckningar i krigets ledning, som förorsakades af missförhållandet emellan medel och ändamål, ofta nog störande, och han kunde stundom icke qväfva ett stilla knot öfver de rubbningar, som konungens ofta förändrade befallningar åstadkommo i härens rörelser. Men hans djupa tillgifvenhet för konungen svigtade icke, och under det han arbetade för att så vidt möjligt uppehålla sakernas jemna gång, ryggade han icke till baka för någon uppoffring. Om Stenbock under det första skiftet af det Polska kriget ut-

Digitized by Google

märkte sig för rask företagsamhet och djerfhet i anfall, så framstod han vid denna tid, försatt i en försvarandes ställning, icke mindre genom tålig omtanke och förmåga att reda sig med små tillgångar. Märkvärdigt är, att det var icke efter detta första, utan efter det andra af dessa skiften som konungen belönade honom med den högsta utmärkelse, krigareståndet har att erbjuda, med fältmarskalksstafven. I talrika egenhändiga bref anförtrodde han åt Stenbock sina bekymmer, sina farhågor, sina utsigter för kriget, likasom åt rikskansleren Erik Oxenstierna sina politiska planer. Desse två män åtnjöto konungens synnerliga förtroende. Det var ock de, som till samman uppburo den svåra omsorgen för den dyrbaraste eröfringen: Preussen, hvarest den civila förvaltningen tillhörde Oxenstierna, den militära Stenbock.

De understödde i denna betryckta ställning hvarandra så vidt de förmådde. I början gick det ännu, skulle man kunna säga, af farten. Marienburg, som längst ibland Preussens fasta orter hade gjort motstånd, gaf sig den 28 februari 1656. Oxenstierna och Stenbock hade då redan kunskap om Koniecpolskis affall, som öppnat raden af Svenskarnes olyckor, men i den hårdt inneslutna fästningen var det ännu icke

Digitized by Google

bekant. Stenbock, uppmuntrad af framgången, hade god lust att nu fortsätta sitt af gammalt tilltänkta företag mot Bauzke. Men snart spridde sig rykten om Svenskarnes motgångar i öfre Polen; de inverkade på sinnena i Preussen, och snart måste högste befälhafvaren vara mera betänkt på försvar än på anfall. Staden Danzig, som länge iakttagit ett slags neutral hållning, förklarade sig nu fiendtlig. De Brandenburgska trupperna, som utlofvats, syntes ej till. Farorna i det stora kriget förlamade det lilla. Just då Marienburg underhandlade om öfvergång, fick Stenbock befallning att låta tre regementen af sitt folk gå upp åt landet, konungen till undsättning. Snart mörknade utsigterna än mera. En månad senare kom befallning, att Stenbock skulle med allt krigsfolk, som möjligen kunde samlas, sjelf gå upp åt Polen. Med tungt hjerta åtlydde han denna befallning och gick, lemnande Danzigs fiendtlighet fritt spelrum bakom sig och önskande att snart få befallning att återvända. Så sammansmält var nu, genom fiendens vapen, genom sjukdom och brist, den Svenska styrkan, att de fem regementen fotfolk, som samlades för nämnda ändamål, tillsammantagna icke innehöllo mer än ett tusen dugliga soldater; med dem förenades 700 ryttare och 10

Digitized by Google

fältkanoner. Med denna lilla styrka bröt Stenbock upp från Danzigerwerder och avancerade upp åt till Thorn. Allt efter som han aflägsnade sig, reste sig landet bakom honom. Nu först utbröt i dessa trakter den allmänna motståndsrörelsen ibland Polackarne, och tillståndet antog alldeles samma utseende som i öfre Polen. Rörelsen var allmän. Adel och landtfolk, så i Preussen som i Pomerellen, samlade sig i skaror och väpnade sig. I Masuren likaså. Med en otrolig hastighet kommo skarorna till hopa; der man den ena dagen sett ingen, voro följande dag flere tusen man samlade. Polska trupper öfvergingo öppet till fienden. En svärm af de upproriske begaf sig till Bromberg, intog staden genom hemligt förstånd med invånarne och misshandlade på det grymmaste den Tyska delen af befolkningen, som hållit med Svenskarne, och belägrade slottet. I Schwetz hade den lilla garnisonen sjelfmant dragit sig till baka till slottet; staden öppnade sina portar för de kringströfvande Polackarne, som nedgjorde alla Svenskar, de kunde finna. Kommendanten nedbrände staden. I Thorn tog man gevären af befolkningen, i Golub likaså. Ur Graudenz måste Stenbock draga en del af besättningen, emedan den bestod af Polackar. En

Digitized by Google

annan fästning, Neumark, måste Svenskarne utrymma.

Detta utbristande folkkrig uppfylde Stenbock icke blott med bekymmer, utan med den känsla af dunkel fasa, som uppkommer, då farorna lura öfver allt, men ingen framträder öppet. "Man kan slätt icke sätta tro till någon Polack. Allt är färdigt till uppror och väntar blott på ett tillfälle", skrifver han till konungen. Dunkla rykten flögo, att konungen, instängd af Polackarne mellan floderna Weichsel och San, var utan räddning förlorad. Afbidande närmare befallning, var Stenbock betänkt på att stadna vid Graudenz, för att efter behof kunna ila, vare sig konungen eller rikskansleren till hjelp. Kriget var framför, upproret bakom honom.

Gemenskapen med konungen var nu nästan alldeles afbruten. Ovissheten ökade oron. Tätt efter olycksbuden, lika oförväntad som de, kom då den glada underrättelsen, att konungen, med vanlig snabbhet i sina rörelser, redan var kommen till Warschau.

Det öfre Polen var förloradt. Deremot innehade Svenskarne ännu Stor-Polen och Preussen. Men de yttre farorna började nu allt mer inverka på detta invecklade krig: diplomatiens ar-

Digitized by Google

beten trängde stridsrörelserna i bakgrunden. Flere af de större magterna visade mer öppet fiendtliga tänkesätt. En Holländsk flotta gick till Östersjön. Rysslands anfall hotade. Emot dessa uppstigande faror sökte och fann konungen stöd i kurfurstens förnyade förbund.

I Preussen stärktes under tiden Svenskarnes magt, och man kunde tänka på att bestraffa dem som anstiftat affallet. Neumark och Bromberg återtogos. Konungen befalde, att jesuiterna skulle utdrifvas ur Thorn och andra orter i Preussen. Nationalhatet hade nemligen icke minst en religiös pregel.

Stenbocks lifliga önskan uppfyldes, då han ändtligen i slutet af april återsåg konungen på Preussisk jord. Kriget derstädes sammandrogs nu mot Danzig. Denna stad var af stor vigt, icke blott för de politiska förhållandena, utan äfven för utsigten till drätselns förbättring genom inkomsten af upptagna tullar. För att tvinga staden, började på den närbelägna låglända ön Danziger-Nehrung anläggningen af en ny skans, kallad Danziger Haupt, der Stenbock bildade ett läger och, biträdd af en Fransysk ingeniör, öfvervakade befästningsarbetena, hvilka under upprepade skärmytslingar med Danzigs besättning fortgingo största delen af

Digitized by Google

denna sommar. Med sorg såg han konungen åter skiljas från Preussen, för att, efter afslutadt fördrag med kurfursten, gå i fält mot Polackarne. "Gud gifve, att E. M. kunnat stadna här nu, när detta verket är bragt till en så god början", skrifver han den 18 maj 1656: "så vore att tro, att det snart kunde komma till god ända".

Konungen gick, förenad med kurfurstens här, mot fiendens vid Warschau samlade styrka, i det han uppmanade STENBOCK att taga sig väl i akt. Carl X hade ändtligen den glädjen att se Polackarne en gång hålla stånd i en ordnad drabbning, och han slog dem i fältslaget vid Warschau. Segern var lysande och skulle i ett vanligt krig hafva varit afgörande. I dessa oroliga, osäkra förhållanden, vacklande som vågen, var den blott att skatta för en tillfällig framgång. De fredsunderhandlingar, som derefter öppnades med Polen, ledde icke till något resultat, hufvudsakligen till följd af de angränsande magternas hållning. Ryssarne framträdde nu till öppen fiendtlighet och belägrade Riga. Å en annan sida fördes, efter Holländska flottans ankomst, en långvarig underhandling med de förenade staternas sändebud i Elbing, och ett fördrag ingicks, i hvilket äfven Danzig inneslöts.

Digitized by Google

De nya, mot denna stad rigtade fästningsverken blefvo sålunda obehöfliga, just då de närmade sig sin fullbordan. Åtskilliga regementen hade redan förut blifvit kallade från arbetet, för att undsätta Lifland; äfven Stenbock sjelf hade fått befallning att afresa till dessa östliga orter, utan tvifvel för att der öfvertaga befälet. Han begaf sig ock den följande sommaren på vägen dit. Detta skedde i all tysthet och med ett helt litet följe. Stenbock hann på sin äfventyrliga färd till Fischhausen, hvarifrån han ville antingen fortsätta resan sjöledes öfver Kurische Haff eller ock fara landvägen till Memel. Men i stället vände han om till Preussen, utan tvifvel återkallad af konungen.

Efter det enformiga lifvet i lägret på Danziger-Nehrung fick Stenbock åter företaga ett långväga krigståg. Den kraftfulle krigaren andades friare, då han åter var i rörelse med sina stridsvana trupper.

Först erhöll han befallning att gå öfver Weichseln, intaga en fördelaktig ställning på andra sidan om denna flod och gifva akt på de krigsrörelser, som kunde yppa sig vid Weichsel och Bug, samt skingra de fiender, som i dessa trakter kunde vilja samla sig. Men snart fick hans här en annan bestämmelse. Riga stod nu

Digitized by Google

främst bland föremålen för konungens omsorg. Tillika hade man hört, att en krigshär af Litthauer och Tatarer nalkades, och det var nödigt att möta dem. I förstone var man oviss, om icke anfallet skulle vara rigtadt mot Vest-Preussen; men då fienden ej afhördes, syntes det troligt, att han vändt sig mot det kurfurstliga Preussen. Detta land betäcktes af grefve Waldeck, kurfurstens fältherre, hos hvilken äfven Svenska trupper under generalmajor Ridderhjelms befäl voro; furst Radziwil med sin styrka skulle ock från Podlachien närma sig till dem. Konungen, högeligen bekymrad för den fara, som från Ryska sidan hotade Lifland, befalde nu Stenbock att tåga mot öster, försöka att förena sig med Waldeck och fatta posto vid Memelfloden, för att kunna, efter som omständigheterna föranledde, antingen undsätta Riga eller skydda det kurfurstliga Preussen. Marschen gick till stor del genom kurfurstens område; stränga föreskrifter gåfvos om en noggrann krigstukt och att inga våldsamheter finge förövfas mot invånarne. Stenbock hade några och trettio sqvadroner godt rytteri, men fotfolket var, som han sjelf säger, något slätt. Tåget gick rätt öster ut genom de vidsträckta, ödsliga skogar, som betäcka detta land. Vägarne

Digitized by Google

voro ytterst dåliga, och hären kunde endast långsamt framgå. Ändtligen erfor Stenbock, att grefve Waldeck stod vid Litthauiska gränsen, men om fienden hörde man intet. I Masovien samlades adel och bönder flocktals och väpnade sig. Stor brist herskade på alla förnödenheter.

Midt i den skogiga vildmarken, vid Poppan, möttes Stenbock af den underrättelsen, att Waldeck blifvit slagen vid Licca af de förenade Litthauiska och Tatariska härarne under Gosiewski; furst Radziwil och Ridderhjelm hade blifvit fångne. Stenbock beslöt då att vika af på venster hand inåt landet, till Rastenburg, för att sålunda lättare kunna med sig förena grefve Jakob de la Gardie, som med något Svenskt fotfolk befann sig i dessa nejder. Ställningen var i hög grad brydsam. Fienden kunde när som helst visa sig, och Stenbock hade hittills icke kunnat erhålla någon kunskap om dess styrka; ej heller viste han, om konungens vilja vore att han skulle antaga en drabbning, eller om han borde söka utan strid fullfölja sin marsch till Memel. Hans folk hade lidit betydligt af den långa, högst besvärliga marschen. Byarne öfver allt omkring hade blifvit brända af fienden, och insamlandet af förråd derigenom gjorts nära

Digitized by Google

omöjligt. Gemenskapen med Preussen var nästan afbruten.

I första dagarne af oktober sammanträffade Stenbock med grefve Waldeck, som nu hunnit åter samla sina trupper efter nederlaget. Tre utvägar stodo Stenbock öppna: att fullfölja marschen till Memel, att slås, och att anträda återtåget till Vest-Preussen. Konungens befallningar, hvilka ej framkommo, lydde i sjelfva verket på det första och tredje alternativet; Stenbock valde det andra. Till konungen hade den falska underrättelsen ingått, att Stenbock förenat sig med Radziwil, och befallning utfärdades derföre att han skulle fortgå vidare och undsätta Riga. Fullmagt sändes honom tillika att underhandla med den affallna adeln i Samogitien. Denna befallning kom honom icke heller till handa. Då säker underrättelse ingick, att fienden var i närheten, rörde sig inom honom krigarens sinne: all tvekan var försvunnen; han beslöt att, ehuru med all försigtighet, gå mot fienden och försöka om han icke skulle kunna göra honom något afbräck. Natten efter sedan han fattat detta beslut framkom till honom ett nytt konungens bref med föreskrift, att han skulle draga sig till baka för att invänta de betydliga förstärkningar, som fått befallning att stöta till honom, och ej an-

Digitized by Google

gripa förr än han hade med sig denna samlade styrka. Den inre striden var svår. Stenbock kunde väl inse, att konungen, då han gaf denna föreskrift, ännu var i okunnighet om hans förening med De la Gardies och Waldecks trupper, men han ansåg likväl rättast att ej inlåta sig i någon hufvuddrabbning; å andra sidan kunde han icke heller förmå sig att, då en så vacker styrka var samlad och fienden helt nära, företaga ett återtåg. Han beslöt derföre att stadna för att invänta nya order och under tiden åtminstone hindra fiendens inträngande i det inre af kurfurstens land. Men detta beslut egde bestånd endast till följande dagen. När inkomne fångar då berättade, att fienden befann sig blott på några mils afstånd, att dess styrka utgjordes endast af nio regementen, åtta Litthauiska och ett Polskt, att Gosiewski ämnade stå stilla i åtta dagar för att invänta förstärkningar från Samogitien, och att han var i okunnighet om Svenska arméns annalkande, så blef frestelsen för stark. Den Svenske härföraren beslöt att qvarlemna sin tross och skyndsamt men försigtigt tåga rakt på fienden, i hopp att antingen förmå honom till återtåg ifrån gränsen eller rent af slå honom. Denna sin afsigt inberättade han till konungen och sände utkast till slagord-

Digitized by Google

ningen. När fienden märkte Stenbocks antågande, drog den sig något till baka. Man trodde icke, att han skulle våga en drabbning, utan endast söka trötta de förenade genom marscher, draga sig till baka och sedan förstärkt återvända. Tatarerna hade redan förut råkat i tvist med Litthauerna och gått ifrån deras armé. Men på en gång inberättade kunskaparne, att fienden, efter att hafva vikit ur det Preussiska området, hade satt sig vid Philippowo, på sjelfva gränsen till Litthauen. Stenbock påskyndade då, med rytteriet och en vald styrka fotfolk, än mera sitt framryckande. Tåget gick genom en oländig skog, på trånga vägar. När Stenbock kom fram ur passet, — det var då redan eftermiddag, — såg han sina förtrupper i handgemäng med fienden. Han ordnade hären skyndsamt till slag, allt efter som den framkom på fria fältet, ställde sitt artilleri i en fördelaktig ställning, och ledde sin venstra flygel på en omväg till anfall i fiendens sida. Fienden, som gjort det första utfallet med stor häftighet, studsade när det Svenska artilleriet började gifva eld, och tog efter en kort strid till flykten. Slaget var afgjordt innan ens högra flygeln under pfalzgrefven af Sulzbach hunnit fullt utveckla sig. Fienden förlorade 500 döda, utom fångar, hela

Digitized by Google

sin tross och flere fanor. Svenskarnes förlust var ringa.

Det var den berömda segern vid Philippowo: en seger, vid hvilken beslutet att våga drabbningen var mera betydelsefullt än sjelfva slaget. Det ansvar, som skulle hafva drabbat STENBOCK i händelse företaget misslyckats, var honom icke fördoldt. Med stor förbittring hade striden förts: nästan inga fångar gjordes; allt blef nedskjutet. Den Svenska hären gladdes att ändtligen en gång på detta tåg hafva fått mäta sig med fienden; den Brandenburgske befälhafvaren var högst belåten att hafva fått utöfva vedergällning för slaget vid Licca. Kurfurstens land var fredadt.

Några dagar före slaget hade Ryssarne upphäft belägringen för Riga. Tåget till Lifland hade således icke mera något ändamål. STENBOCK fick befallning att med sin här återvända till Preussen. Han behöfdes der för den stundande striden med konung Johan Kasimir, som under tiden hade inträngt i Preussen, i Danzig funnit en fast stödjepunkt och börjat belägra STENBOCKS eröfring, Dirschau.

Tillståndet inom den segrande hären var icke det bästa. Trötthet och sjukdom herskade; både knektar och ryttare voro illa

Digitized by Google

klädde; få bland ryttarne hade dugliga gevär. En skarp köld tillstötte och ökade besvärligheterna; när det åter töade upp, blef det ytterst svårt att framtåga på de uppblötta vägarne. Alla dessa förhållanden togo befälhafvarens omsorg i hög grad i anspråk.

Stenbock stälde sitt tåg på Graudenz och lemnade i början af november sin här vid Mewe, för att begifva sig till konungen, hos hvilken han några veckor qvarblef. Han gick sedermera med hufvudhären öfver Weichsel och stälde sig på Danziger-Nehrung, för att vara på vakt emot Johan Kasimir.

Det dröjde icke länge, innan ännu ett krigståg, liknande det nyss beskrifna, skulle utföras af Stenbock, och det midt i den kallaste vintern. Gosiewski hotade ännu det kurfurstliga Preussen; ett vildt gränskrig hade förts emellan detta land och Masovien. Underrättelse ingick, att fienden inträngt så djupt i landet, att han angripit och intagit Gilgenburg. I slutet af november, sedan det tredje fördraget med kurfursten slutits i Labiau, fick Stenbock befallning att med allt sitt rytteri bryta upp och gå antingen mot Masuren eller mot Gosiewski. Hvar denne fans, viste man emellertid icke. Den Svenska styrkan måste bereda sig på ett långt

Digitized by Google

och, om köld infölle, ytterst besvärligt krigståg. Men det blef kort. Efter att hafva hunnit till trakten af Soldau, måste STENBOCK, återkallad af konungen, vända om just då han var i fiendens närhet. Den starka kölden inbröt nu i dessa nejder.

Men ännu ett tåg — det tredje inom en tid af fyra månader — ålades STENBOCK att göra i dessa oländiga trakter, hvilka han nu i alla rigtningar genomströfvat. Det var i början af 1657. Förhållandena voro till en del lika med dem under de föregående tågen, till en del nya. Besvärligheterna voro de samma, fienderna ännu farligare. Det var nu sjelfve den tappre fältherren Czarnecki, som ströfvade in i det kurfurstliga Preussen; emellan honom och Gosiewski, som förde kriget i Litthauen och belägrade det starka Tykoczyn, Svenskarnes enda stödjepunkt vid Narew, skulle STENBOCK försöka att inträngа, för att skydda landet samt, om möjligt, gå vidare fram, slå Sapieha och undsätta Tykoczyn. Denna befallning gaf konungen efter aftal med kurfursten. Också kunde STENBOCK denna gång, genast vid början af sitt tåg, förena med sig Brandenburgska trupper, nära 5,000 man starka, under fälttygmästaren Sparre. Efter deras förening kommo tidningar, att fienden vikit undan till Mlawa i Masovien. De beslöto då att lemna

Digitized by Google

sin tross och med den största skyndsamhet gå närmaste vägen mot fiendens qvarter. Vägen var lång, men företaget hade sannolikt lyckats, om icke fienden blifvit varnad genom en oförsigtighet, begången af några bland Sparres folk. De förenade framkommo till Mlawa dagen efter sedan Czarnecki lemnat det; han hade vid aftåget stuckit de närliggande byarne i brand. Det var nu som Czarnecki företog det hastiga tåget mot Preussen, under hvilket han på fyra dagar tågade några och fyrtio mil. Detta tåg och den fara, det medförde för Svenska styrkan i Preussen, hade troligen uteblifvit, om den nattliga öfverraskningen kunnat utföras.

Landet var nu alldeles förödt: sällan syntes i byarne en manlig invånare, endast här och der några qvinnor. De förenade ansågo sig ej längre kunna förfölja de flyktiga Polackarne, utan stälde sitt tåg på Ostrolenka, för att söka undsätta Tykoczyn. Men strax derefter erforo de, att Tykoczyn fallit. Kommendanten, öfverste Rosen, hade sprängt sig i luften med de qvarlefvande af besättningen, en stor mängd inträngande fiender och en del af slottet.

Nu följde en tid af stor oro och förlägenhet. Då Czarnecki försvunnit och ingenting hördes om Gosiewski eller Sapieha, fans ingen

Digitized by Google

fiende att anfalla. Sedan Tykoczyn förlorats, fans icke heller något fäste att försvara. Årstiden var i hög grad ogynsam; det förstörda landet erbjöd inga förråd på de orter, der härförarne helst velat stadna för att afbida tiden. Stenbock, betagen af oro för den fara, Czarneckis tåg åt Preussen kunde bereda konungen, önskade med sin här återvända dit, men vågade ej företaga detta tåg, utan erhållen befallning. Inga bref kommo. Med den förbundne Brandenburgske generalen uppstodo meningsskiljaktigheter; något annat nära föremål för härens verksamhet fans ej, än att för ett möjligen inträffande anfall skydda kurfurstens land. Men Stenbock ville utföra detta så, att han gick in i landet till Rastenburg, för att lättare kunna meddela sig med de sina; Sparre åter ville med trupperna ställa sig framför och utom det kurfurstliga Preussen, för att hemlandet ej måtte lida af härarnes närvaro. Till Stenbocks förslag, att han skulle följa Svenskarne till Pultusk eller till Weichseln, ville han alls icke lyssna. De förenade gingo då norr ut, genom samma orter, der fienderna hösten förut anträffats och blifvit slagna, och satte sig derefter vid Litthauiska gränsen.

Ändtligen kom konungens befallning, att Stenbock med sin här skulle återvända till Thorn.

Digitized by Google

Regementena hade icke af fälttågets besvärligheter lidit så mycken förminskning som man hade kunnat vänta, men återtåget var ingen lätt uppgift. Två vägar funnos: den ena var den, på hvilken Svenskarne kommit, men vid denna väg var allt uppbrändt af deras bundsförvandter, de kurfurstliga trupperna; den andra gick genom det kurfurstliga området, der allt var brändt af Masurerna. Stenbock valde den förra. Efter tio dagars besvärlig marsch på samma vägar, som han följt vid sitt första tåg, öfver Johannisburg, Ortelsburg, Neidenburg, mottog han befallning att genast inställa sig hos konungen. Hären, ställd under befäl af Henrik Horn, fortsatte tåget till Thorn.

Det sista uppträdet i detta skiftesrika krig var för handen. Den Siebenbürgiske fursten Rakoczi tågade, som Carl X:s bundsförvandt, med en talrik här in i Polen. Konungen bröt upp för att möta honom, dels af farhåga att fursten ännu i sista stunden skulle bryta sina löften och förlika sig med Johan Kasimir, dels i hopp, att de förenade härarne skulle kunna vinna någon vigtig fördel. Men denna förhoppning gick ej i fullbordan. De vidlyftiga tåg, som af de båda härarne företogos i åtskilliga delar af öfre Polen, förde till intet resultat, och den

Digitized by Google

Ungerske fursten syntes snarare för sin talrika härsmagt önska ett skydd af Svenskarne, än utgöra något stöd för dem i gemensamma strider.

Samtidigt växte farorna för den Svenska magten på alla håll: kejsarens fiendtlighet blef allt mer uppenbar, och det Danska fredsbrottet hotade sjelfva hjertat af Sverige. Den tid var inne, då konungen icke längre kunde dröja att skynda till det hotade hemlandets räddning.

Under den tid, då konungens här var förenad med Rakoczis, hade Stenbock fört befälet i Preussen och fullföljt anfallet mot Danzig. Han ledde de arbeten, som åsyftade att genom försänkningar i den gren af Weichseln, som flyter förbi Danzig, afleda floden till dess andra utlopp. Danzigerboerna lyckades väl att en gång, när en del af den Svenska styrkan aflägsnat sig för att stöta till konungens här, fylla de för detta ändamål upptagna grafvarne. Men Stenbock öppnade dem å nyo och såg arbetet närma sig allt mera till sin fullbordan, då han fick befallning att infinna sig hos konungen. I svåra förhållanden ville konungen alltid med honom rådgöra. Stenbocks uppdrag blef att af de två fiendtliga härar, som stodo i fält, uppsöka den ena, under det Carl X med Rakoczi vände sig mot den andra, samt tillika söka draga

Digitized by Google

till sig det Svenska fotfolk, som under generalmajor Würtz' befäl höll Krakau besatt, men som nu behöfdes vid fältarmén. Bristen på fotfolk förlamade utförandet af konungens planer.

Polackarne följde sitt gamla krigssätt och inlåto sig icke i någon afgörande drabbning. Det visade sig snart, att inga större fördelar mot dem stodo att vinna. Rakoczi var en långsam och opålitlig bundsförvandt, kurfursten visade allt mer öppet sin obenägenhet att stå Carl X bi, och den Svenska hären hade betydligt sammansmält.

Konungen lemnade nu Rakoczi för att i Preussen vidtaga åtgärder för tåget mot Danmark. Stenbock, som nyss fått mottaga ett lysande prof på konungens ynnest i en betydlig donation af gods och hemmansräntor i Vestergötland, fick befälet öfver hufvudhären, hvilken skulle samverka med Rakoczi.

Uppdraget var ett af de svåraste och mest grannlaga. Att röra sig med krigshären i ett förhärjadt land, uppfyldt med öfverlägsna fiender, var redan i och för sig sjelf ingen lätt uppgift; än svårare blef den, då alla företag skulle aftalas med en ömtålig och ostadig, än högtfarande, än nedslagen bundsförvandt, som stod i spetsen för en långt starkare här. Rådplägningar

Digitized by Google

skulle hållas om alla gemensamma företag, och Stenbock måste dervid, för att ej gifva fart åt Siebenbürgarnes öfvermod, ställa sig i ett jemlikhetsförhållande med fursten: hvarannan gång skulle sammankomsterna hållas hos Stenbock, hvarannan hos fursten. Men ej sällan företog sig Rakoczi rörelser på egen hand, vid hvilka han sedermera ej kunde ensam komma till rätta.

De förenade härförarne gingo ifrån Krzemin öfver Bug; deras första företag rigtades mot deras egna bundsförvandter: de måste vända sig mot Pultusk för att bringa Kossakernas här till stillhet och enighet. Sedan detta för ögonblicket lyckats, — Kossakerna fortforo dock att vara orolige och missnöjde, — närmade sig Stenbock och Rakoczi till Weichseln, hvilken de ville öfvergå vid Zakrozyn. När bron blifvit färdig, gick först Rakoczi öfver med sitt folk, derefter Kossakerna och sist Svenskarne. Rakoczi afbidade ej sina bundsförvandter, utan gick ensam vidare till Warschau, fattade posto nära staden och började anfalla den. Men då den Polska besättningen gjorde ett utfall, nedgjorde en del af de anfallande Siebenbürgarne och tog ett par fanor, skickade Rakoczi ängsligt bud till Stenbock med anhållan, att han genast måtte sända Svenskt folk med kanoner

Digitized by Google

honom till hjelp; hvilket skedde. Garnisonen begärde då att få underhandla och utrymde staden.

Rakoczi ville nu gå vidare raka vägen upp åt Polen, utan att sätta tro till de underrättelser som från alla håll inkommo, att en kejserlig här redan inbrutit i detta land. Stenbock var i stor förlägenhet: följa Rakoczi på detta tåg och sålunda aflägsna sig från Preussen kunde han på intet vilkor, då han väl viste, att konungen redan var i begrepp att anträda sin marsch ur Polen; skilja sig från fursten och således öppet bryta med honom vågade han icke heller. Der de stodo, ledo de båda brist, emedan Ungrare och Kossaker bränt det kringliggande landet.

I denna ställning fick den Svenske fältherren befallning att meddela Rakoczi, huruledes konungen, till följd af nödvändigheten att betäcka sina länder och att förekomma Danskarne och de kejserlige, som syntes vilja afskära honom från Pommern, måste vända sig åt Tyskland och derefter mot Danmark, så vida icke hela hans magt skulle gå öfver ända. Stenbock skulle tillika råda fursten att på en omväg, som vore säkrare än den kortaste vägen, gå till baka hem till sitt land, men icke uppgifva

Digitized by Google

hvarken kriget eller förbundet, utan stärka sin magt till ett blifvande fälttåg, likasom konungen å sin sida ville fortfarande oroa Polen, tills de kunde vinna en förmånlig fred. Ville fursten icke rätta sig efter detta råd, borde STENBOCK ej följa honom uppföre åt hög-Polen och derigenom utsätta sin styrka för att i en strid mot de kejserlige blifva förstörd, utan draga den Svenska hären i säkerhet på andra sidan Weichseln, allt under förutsättning, att kejsarens här redan infallit i Polen. Konungen uttryckte tillika den önskan, att Würtz skulle lemna Krakau med sitt fotfolk, hvilket vore vid hufvudhären högst behöfligt; han gaf likväl derom ingen bestämd befallning.

Ögonblicket var i hög grad brydsamt. Konungen hade, sjelf saknande fullständig kännedom af ställningen, icke gifvit sin vilja bestämdt till känna; fursten var otålig. Tiden skyndade. Till STENBOCK hade ingen underrättelse kommit om de kejserliges infall.

STENBOCK stadnade vid att först meddela Rakoczi konungens beslut och efter det sätt, hvarpå detta af fursten upptogs, rätta vidare åtgärder. Det upptogs så illa som möjligt. Rakoczi råkade i den starkaste sinnesrörelse och utgöt sitt missnöje i en ström af förebråelser.

Digitized by Google

Han ansåg sig förlorad, klagande, att nu måste han antaga en hufvuddrabbning eller ock ingå en fred, sådan Polackarne ville hafva den. Fåfängt förestälde honom Stenbock, att den Svenske konungen ännu var herre öfver Preussen och kunde från den sidan starkt oroa Polackarne, att Svenskarne innehade Krakau, att Rakoczi kunde med säkerhet uppnå denna stad och sedermera utan fara återkomma till sitt land. Rakoczi lät ej lugna sig: han var rädd för allt, för fienden, för de kejserlige, för sitt eget folk, och blef af sinnesrörelse nästan sjuk. Han bad enständigt, att Stenbock skulle med Svenskarne följa honom åtminstone ett par mil upp åt landet, på det hans folk ej måtte få kunskap om Svenska härens aftåg och deraf taga sig anledning till någon oro.

Sedan en sådan öfver förväntan otålig sinnesstämning visat sig hos Rakoczi, ansåg Stenbock icke rådligt att gå Würtz till mötes eller afbida honom, emedan då lätteligen något kunde, som han sade, "practiseras" af fursten och hans folk. Alltså meddelade han icke Würtz konungens befallning, utan beslöt oförtöfvadt sätta den Svenska hären i marsch till Preussen och Pommern.

Den 10 juni hade Stenbock gjort fursten det svåra meddelandet, och den 12 bröto båda

Digitized by Google

härarne upp. Rakoczi lemnade Warschau i samma upprörda stämning som förut och utan att vidtaga nödiga anordningar. Han yttrade likväl till slut, att han ej ville, utan yttersta nödvändighet, frångå det Svenska förbundet. Hans förste minister, Kemini Janus, tog saken mycket lugnare, sade sig inse, att konungen måste i första rummet värja sitt eget land, och fann i hvad som skett intet skäl att bryta vänskapen.

Emellertid ansåg Stenbock försigtigheten bjuda att icke villfara furstens önskan och följa honom ett stycke på vägen. Man kunde ej veta hvad han dermed åsyftade. Den Svenska hären skilde sig från Rakoczi och ställde sitt tåg till Zakrozyn. Alla Tyska trupper längtade ur Polen; de brände landet. Efter deras aftåg samlade sig den Polska adeln öfver allt till väpnade möten.

Redan innan denna brytning försiggick, hade Stenbock fått konungens befallning att återvända till Sverige, der han, sedan den gamle riksmarsken Gustaf Horn aflidit, skulle näst riksdrotsen Per Brahe föra högsta befälet öfver allt det krigsfolk, som var samladt till rikets försvar. Till råga på alla svårigheter sjuknade han under marschen, men fortsatte

Digitized by Google

likväl tåget och ankom midsommartiden till Marienburg, der han fann nästan alla Svenska fartyg bortgångna: de hade seglat till Memel. Dit begaf sig äfven STENBOCK, och derifrån gick han den 6 juli på bojorten Ugglan ut för att återvända till Sverige. Seglatsen, utsatt för verkliga faror af de kryssande Danska örlogsfartygen, varade i elfva dagar. Gungande på Östersjöns våg, i en stillhet, som han ej erfarit sedan tvenne år, hade STENBOCK emellan två olika skeden af sin fältherrebana godt tillfälle att besinna sig på de skiftesrika öden, som lågo bakom honom, och på utsigterna för framtiden. Många farhågor blandade sig naturligen deri, vid åtanken på de talrika fiender, som uppstodo mot Sverige; men det fäste, på hvilket han satte sitt hopp, var konungen; den dunkla segerkänslan förde honom framåt.

Den 18 juli landade fältmarskalken i Stockholm. Det var icke det Stockholm, som i våra dagar möter och fängslar blicken: hvarken i utsträckning eller i rörelsens liflighet kunde det dermed jemföras. Staden inom broarna var ännu dess egentliga beståndsdel. Södra malmen var den förnämsta: der stodo många den stora aristokratiens palatser. På den norra hade nyss Torstenson i hörnet af Fredsgatan uppfört sitt

Digitized by Google

ståtliga hus. Drottninggatan och Regeringsgatan, småningom bebyggda, började att utsträcka sina armar mot norr.

Med glädje återsåg Stenbock, efter en tvåårig frånvaro, fäderneslandet, men i hvilket tillstånd! Kämpande med brist, med inre oro, såg det på tre håll fiendtliga härar inom sina gränser. Under konungens frånvaro i kriget visade rådsregeringen hemma redan samma drag af slapphet och oreda, som sedermera under förmyndaretiden så starkt utvecklade sig.

Jemförelsen emellan Carl X:s och Carl XI:s dagar faller härvid ovilkorligt i ögonen. Men under Carl X herskade konungens beslutsamhet och kraft öfver hans krigiska företag i främmande land; i hemlandet förde Rådet en svag förvaltning. I Carl XI:s tid voro de stälda gent emot hvarandra, och det i en ännu större fara; följden var, att rådsmagten bröts. Ännu en gång såg man dessa motsatser i Carl XII:s regering, men då hade äfven konungamagten urartat, likasom förut Rådets magt, och tecknen bådade begges fall.

Huru olika var ej den uppgift, som nu förelades Stenbock, mot den, för hvilken han i Polen arbetat! Der, i ett okändt land, omgifven af talrika, men illa ordnade fiender, förd framåt

Digitized by Google

af den allmänna segerfarten, hade han att ådagalägga den anfallandes eld och styrka. Här, bland hemmets kända, men torftiga förhållanden, hade han att tänka endast på försvar. I *ett* liknade dock hans ställning fullkomligt den förra: med ringa medel borde han besegra stora svårigheter. Hvad som allra mest tryckte honom och försvårade hans rörelser, var beskaffenheten af den krigsmagt, öfver hvilken han skulle föra befälet. Han var ej, som i Polen, omgifven af soldater härdade i krigets mödor, stålsatte mot dess faror; det folk, som han kunde samla under fanorna, bestod nästan uteslutande af oöfvade skaror, hittills främmande för kriget.

Att försvara det egentliga Sverige var vid den tiden en helt annan uppgift än nu. Fienden kunde från *Skåne* falla in i Halland och Småland, från *Bohus län* in i Vestergötland, från *östra Norge* in i Vermland, från *Trondhjem* in i Jemtland och Herjedalen. Knappt hunno Svenskarne tillbakavisa ett af dessa anfall, förr än ett sådant från helt annat håll var dem in på lifvet. Dertill kom, att vanligen den fiendtliga flottan tidigt var ute i Östersjön och satte de östra kustorterna, förnämligast Stockholm, i fara.

Stenbock hade en ganska vidsträckt fullmagt: ingenting var föreskrifvet i afseende på

Digitized by Google

krigsrörelserna, utan den nye öfverbefälhafvaren egde att rätta sig efter omständigheterna och vidtaga de åtgärder, han ansåg nödiga för att afvärja fiendens anfall, vare sig det kom ifrån Skåne eller ifrån Norge. Om möjligt, skulle han dock söka att intaga någon fast plats i Skåne, helst vid Sundet, tydligen för att räcka handen åt konungens här. För alla fästningar skulle han sörja. Yppade sig tillfälle att gå anfallsvis till väga, borde han söka intaga Norge.

Det första, STENBOCK hade att göra, var att med allvar drifva på krigsrustningarna i Stockholm. Riksdrotsen hade redan gått i fält, och STENBOCK förde, sedan allt blifvit färdigt, förstärkningar till honom. Med en ringa, i hast samlad styrka hade Brahe inbrutit i Skåne, blifvit tillbakadrifven, åter förnyat sitt anfall, men af fiendens öfverlägsenhet ännu en gång nödgats att återgå till Halland, dit Danskarne följde honom i hälarne. Han stod, förstärkt af trupper under fältmarskalken Douglas, vid Halmstad, just beredd till slag, då STENBOCK den 30 augusti inträffade i lägret.

Redan följande dagen förde de sin här mot fienden. Svenskarne bröto upp från Halmstad och tågade söder ut. När de kommit en mil

Digitized by Google

från Laholm, mötte dem fienden. Det var vid Eldsberga, nära Genevads bro. Ån skilde de båda härarne åt. De kunde ej annat än med sina stycken häftigt beskjuta hvarandra; kanonaden började klockan fyra eftermiddagen och fortfor tills natten inbrutit. Danskarne hade lidit mest; de drogo sig om natten till baka, upphäfde belägringen och gingo att intaga en fördelaktig ställning på Hallandsås.

Nu kom underrättelse, att fienden från Norge inbrutit i Vestergötland. Drotsen begaf sig dit, och medtog, för att stärka försvaret, en del af hären. Douglas reste uppåt landet, i afsigt att begifva sig till Preussen, och Stenbock öfvertog ledningen af hären, hvilken han sedermera förde under det återstående af fälttåget.

För glansen af konungens segrar hafva dessa krigsrörelser inom det egentliga Sverige trädt i skuggan, men de innehålla, äfven de, månget drag af tapperhet, omtanke och tåligt uthärdade mödor, samt bevisa tillika, att tåget öfver Bält icke blott tillskyndade Sverige nya landvinningar, utan äfven räddade det från en öfverhängande fara.

Hela den här, Stenbock efter drotsens aftåg kunde medföra, utgjordes af 4,500 man. Det var väl, efter den tidens måttstock, i sig sjelf

Digitized by Google

en icke så ringa styrka; men den var dock fiendernas här betydligt underlägsen, och dess svaghet bestod synnerligen deri, att den nästan helt och hållet var sammansatt af oöfvadt folk, ovant både vid marschernas mödor och vid stridens bistra anlete.

Stenbock gick framåt, in i den vidsträckta skogsbygd, som utbreder sig i de trakter, der Halland, Skåne och Småland sammanstöta.

Han framryckte till Örkeljunga, men längre kom han icke, emedan fienden med en öfverlägsen styrka och blott på half annan mils afstånd stod på sidan om honom. I skogsbygden var nästan intet fourage att få, och så vida ej rytteriets hästar skulle förgås, måste han lemna sin ställning. Han gick till baka till Fagerhult. Men äfven der var svårigheten stor att kunna samla foder åt hästarne; bland folket, som länge lefvat på förknappning, började sjukdomar att härja. I skogarne svärmade snapphanar och hindrade inhemtandet af tillförlitliga underättelser om fiendens rörelser. Snapphanarne passade på de för detta ändamål utsända afdelningarna: voro dessa svaga, så föllo de öfver dem; funno de, att Svenskarne kommo med stor styrka, så yppade de för fienden deras annalkande.

Digitized by Google

Nu kom den Danske konungen sjelf till sin här i Skåne, och det var tydligt, att han var sinnad med den samma utföra något större företag. Han ville åter lägga Halland under sitt välde och i detta landskap möta sin från Norge antågande andra här.

Den Danska, af konungen förda härsmagten inbröt öfver åsen i Halland. STENBOCK drog sig då något till baka och åt sidan, till Markaryd inom Småländska gränsen, för att sålunda på en bättre väg utåt Lagan tränga in i Halland och söka förekomma fienden på stora vägen till Halmstad. Han tågade skyndsamt framåt.

Det var den siste september 1657. Samma svårigheter hindrade ännu kunskapandet om fiendens företag. Man hörde blott, när Svenska hären hunnit till Knäred, att Danskarne hade öfvergått Hallandsås, men att de ännu icke uppnått Lagan. STENBOCK påskyndade än mer sin marsch, för att före fienden hinna den punkt, der vägen till Halmstad möter, och hindra hans öfvergång öfver strömmen. Men när hans förtrupper, framkomne till vägskilnaden vid Kattarp, oförmodadt funno för sig fiendens hela magt, som redan öfvergått Lagan och som gjorde ett hastigt anfall, afsköt det unga manskapet sina gevär, vände sig och tog till flykten. Förgäfves

Digitized by Google

gjorde officerarne allt för att återföra dem till sin pligt. Samma paniska förskräckelse grep högra flygelns rytteri, som näst derefter kom antågande: hvarken med godo eller ondo kunde det förmås att hålla stånd; ett par sqvadroner af adelns rusttjenst gingo till och med en half mil till baka och stadnade icke förr än de uppnått trossen. Allt hade varit förloradt, om icke STENBOCKS rådighet hade återstält drabbningen. Hans vanda öga upptäckte en höjd, som beherskade öfvergången öfver ån och som Danskarne försummat att besätta; der ställde han ett par hundra musketerare jemte fyra kanoner, hvilkas eld träffade den framträngande fienden i ryggen. Den studsade. Derigenom fick den Svenske befälhafvaren tid att få fram ett regemente fotfolk, som, äfven försedt med kanoner, intog sin ställning på ett bakom beläget berg. Fienden började draga sig till baka, och led under återtåget ansenligt af Svenskarnes artilleri-eld. Under tiden kom den ena brigaden fotfolk efter den andra fram och uppställdes i slagordning, tills äfven rytteriets venstra flygel upphann slagfältet och jemväl några trupper af den skingrade högra flygeln åter samlades. Derefter stodo de båda härarne kanonerande mot hvarandra tills mörkret inföll.

Digitized by Google

Svenskarnes förlust af manskap var ej betydlig, men många officerare hade stupat eller blifvit sårade under bemödandet att samla de flyende, och Stenbock fann ej rådligt att mot den öfverlägsna fienden våga en förnyad strid. Han drog sig i god ordning till baka in i Småland till Traheryd och snart längre upp mot norr till Annerstad vid stranden af Bolmen, för att från sidan iakttaga fiendens rörelser och hindra honom från att på Nissastigen framrycka mot Jönköping och vidare in i hjertat af riket. Folket var utmattadt och sjuknade hoptals; hästarne magtlösa; fienden härjade i Halland. Stenbock uppbådade man ur huse från de närmaste häradena för att värja gränsen.

Det var i sjelfva verket föga underligt, att Svenska landskapen endast med stor svårighet kunde försvaras, då den bästa delen af rikets krigsmagt och med den konungen sjelf stod i fält på andra sidan hafvet. Men just denna frånvarande styrka var beräknad att så mycket kraftigare värja fäderneslandet, och dess framgångar medförde snart den åsyftade verkan. I medlet af oktober inträffade, att den fiendtliga hären, likasom dragen af en osynlig magt, sjelfmant vände sig till återtåg och gick till baka öfver gränsen, härjande och brännande efter sig i Halland.

Digitized by Google

Kort derefter kom underrättelse om eröfringen af Fredriksodde, hvarigenom det sista stödet föll för försvaret af Danmarks fasta land. STENBOCK tågade nu åter in i Halland och intog sin ställning vid Varberg, för att kunna, om behof gjordes, vara till hjelp äfven vid Vestergötlands försvar.

Konungens vrede hade upplågat då han förnam förloppet af striden vid Kattarp. För honom fans intet skäl, starkt nog att gifva en ursäkt för hans generaler att icke segra, och äfven STENBOCK fick uppbära allvarsamma förebråelser. Men snart lade sig åter denna vrede, och kort derefter kommo konungens bref, affattade i lika vänliga ordalag som förr, till den bekymrade fältmarskalken.

I den Svenska hären vid Varberg hade sjukdom nu tagit så öfverhand, att STENBOCK mot årets slut icke hade mer än 550 man till fots och 900 ryttare friska. Icke desto mindre företog han med en del af sin svaga här, och i förening med sin bror, rikstygmästaren Erik Stenbock, i början af 1658, då den starka kölden banade väg öfver sjöar och moras, en anfallsrörelse mot Norge. De ville derigenom tvinga fienden, som låg med en ansenlig styrka i södra delen af Bohus län, att draga sig till baka från

Digitized by Google

Svenska gränsen. Det lyckades dem att på en väg, som fienden ej bevakat, inträngа i Norge. Den Danska styrkan, hotad i sin rygg, måste i sjelfva verket draga sig till baka åt Kristiania, utrymmande det vigtiga passet vid Qvistrum och lemnande endast en svag besättning i Uddevalla, hvilket kort derefter intogs af Svenskarne.

I fyra veckor stod Stenbock qvar i Norge, "spelande mästare", som han sjelf skref, till dess att fienden, sedan den hunnit draga till sig förstärkningar, å nyo framträngde, då Stenbock måste återgå inom gränsen, hvarvid han tills vidare förlade rytteriet i Dalsland.

Han hade icke uppgifvit tanken på nya krigsföretag, utan ämnade, så snart han dragit till sig flere trupper, åter inbryta i Norge. En förstärkning hade just ankommit under Douglas, och Stenbock hade redan stämt möte med honom i det inre af Dalsland, för att de sedan skulle gemensamt infalla i Norge. Sjelf angripen af den gångbara fältsjukan, kände han djupt alla de svårigheter, som omgåfvo hans företag, och han målade sig framtiden i mörka färger. Då emottog han på en gång två vid olika tider skrifna bref från konungen. Det ena innehöll berättelsen om tåget öfver Bält, det andra underrättelse om den högst oväntade freden. Det

Digitized by Google

är lätt att tänka sig hans glada öfverraskning. Han utgöt sitt hjerta för konungen. "Den högste Guden, som så stora verk genom min konungs person uträttat hafver, bevare E. M.", skref han; "aldrig kan Sverige till fyllest tacka Gud och E. M. för en nu mera på denna sidan så säker gräns och för en så miraculeux fred".

Sakernas hela utseende var förändradt. För de starka slag, den Svenske konungen slog, tystnade på en gång krigets gny. Med undran förnam man, att han hade med sin här tågat öfver det frusna hafvet och genom sin blotta närvaro på Seland vunnit Skåne, Bleking, Bohus län och Trondhjem. Svenskarne, som på sina egna gränser nyss kämpat med liten lycka och svag förhoppning mot en öfverlägsen fiende, voro nu jublande segrare, och Skåne, som knappt hade sett en fiende, förvånades vid att genom en plötslig förvandling finna sig vara en del af Sverige.

Åt hvem anförtrodde väl Carl X vården om denna sin dyrbaraste landvinning?

Till Stenbock afläts två dagar efter fredens afslutande befallning att emottaga landet och fästningarna i denna nya Svenska provins.

Honom tillföll äran att ansvara för denna vigtiga besittning. Månget bekymmersamt för-

Digitized by Google

troende hade han tillförne erhållit, intet bekymmersammare än detta. Hans verksamhets vackraste skifte begynte på samma gång. För honom, som hittills endast lefvat för krigarens yrke, ingick nu tillika en tid af fredlig embetsmannaverksamhet.

Ännu sängliggande af sin sjukdom, mottog Stenbock dessa befallningar. Öfverraskning, glädje, längtan och tacksamhet stridde med hvarandra. "Icke en minut skall försummas", skrifver han; "Gud gifve att jag redan vore hos min konung!"

Men det gick ej så fort att framtåga med denna af sjukdomar och brist försvagade armé. Allt hvad Stenbock kunde samla var 700 man till häst och 500 till fots; uppbrottet skedde så snart han sjelf kunde lemna sängen, den 5 mars. I Göteborg förenade han med sig ännu några trupper och tågade vidare söder ut genom Halland. Under vägen mötte honom det ena kungliga brefvet efter det andra.

Första planen hade varit, att han skulle stöta till konungen i Malmö, dit Carl X från Seland först begifvit sig; men då trupperna kunde blott långsamt röra sig och konungens resa fortgick genom de Skånska städerna, fick han sedermera befallning att infinna sig i Kristianstad. Han

Digitized by Google

tog då af in åt Småland och förde vidare, under det han sjelf, ännu halfsjuk, måste genom djupa snödrifvor i vagn följa sina trupper, tåget öfver Vittsjö till Kristianstad, der han mötte konungen, som under tiden besökt sin besegrade fiende och gjort ett triumftåg genom sin eröfring. Återseendet emellan konungen och hans bepröfvade fältherre kan man lätt föreställa sig. En enda dag förblefvo de till samman; konungen skyndade till ständernas möte i Göteborg. När han lemnade Kristianstad, var STENBOCK generalguvernör öfver Skåne.

Det var första gången han inträdde i en större civil embetsförvaltning. STENBOCK var nu i fulla blomningen af sin mannaålder. Tjugu sju år hade han uteslutande egnat åt krigarens yrke; han ingick nu på de fredliga värfvens bana; äfven den skulle han i tjugu sju år följa. Det tidskifte, då hans fredliga embetsmannaverksamhet lyser vackrast, betecknas utan tvifvel af det embete, som nu lades i hans händer.

Det milda, fogliga i STENBOCKS karakter tycktes göra honom särdeles egnad till att förlika nyvunna undersåtar med det Svenska väldet; hans vakna omtanke kräfdes väl för de mångsidiga omsorger, som här gjordes behof, och

Digitized by Google

slutligen hade detta embete en tillblandning af militärisk verksamhet, som under de första åren till och med var det mest framstående: krigets behof voro ännu de öfvervägande, och STENBOCKS närmaste uppgift var att undersöka, hvilka militäriska hjelpkällor de nya landskapen egde, och huru dessa hjelpkällor skulle kunna med möjligaste första begagnas till att förstärka stridskrafterna i Tyskland och Polen.

Endast muntligen, i korta samtal, emottog han af konungen de föreskrifter, han hade att iakttaga. Hans magt var af ingen instruktion inskränkt. Det nya embetet fick sjelf upplysa honom om hvad som borde göras. Omsorgen för landskapens säkerhet var hvad som i första rummet kräfdes, och den trängde i början alla andra åtgärder i bakgrunden. Genast i Kristianstad började anordningarna; derifrån afreste den nye styresmannen till Malmö. Det mest angelägna var att inlägga Svenska garnisoner i de nyförvärfvade fästningarna, att sörja för dessas bestyckning, att anskaffa förråd.

Derefter försiggick i Malmö med stor ståt den högtidliga hyllningen, hvarvid generalguvernören tog trohetseden af ständerna i Skåne.

Sedan kunde de fredliga arbetena börja. Allt var nytt. Det första, som gjordes behof,

Digitized by Google

var att lära känna de nya landskapen, för att kunna ordna deras förhållanden och utveckla deras krafter. För detta ändamål hade konungen nedsatt en kommission, som jemte generalguvernören bestod af Corfitz Ulfeldt, genom Carl X:s gåfva nyss blifven stor egendomsherre i Skåne, och Johan Gyllenstierna, som sjelf en gång skulle blifva dessa provinsers högste styresman. De skulle till samman företaga en grundlig undersökning af provinsernas tillstånd och tillgångar. Hvad som tjenade krigets behof stod naturligtvis i främsta rummet.

Bekymmersamma förhållanden mötte på alla sidor. Allt var i förvirring. Allmogen var redan nedtryckt af de bördor, Danska regeringen pålagt för utförandet af sitt krig; nu skulle den bära nya. Snapphanar visade sig på skogarne. Adeln fördrog med illa dold motvilja det Svenska väldet: de stora rättigheter, den egt i Danmark, voro den allt för dyrbara. Godsegarne hörde sig före, om de icke kunde vara frie från att gå trohetseden, åtminstone de som ännu voro i Dansk tjenst, men ändå komma tidtals öfver till Skåne, för att tillse sina egendomar. Vid första rådplägningen med Ulfeldt började de tala om den valrätt, de utöfvat i Danmark; den vore svår att mista: de hörde

Digitized by Google

väl nu talas om en ed, som de skulle aflägga, men icke om konungens deremot gifna handfästning: de önskade en sådan och en deri meddelad bekräftelse på deras friheter. Och hvilket rum skulle de väl intaga bland Sveriges adel? Grefvar och friherrar innehade den förnämsta platsen: sådana titlar kunde ock de hafva haft, om de velat. De saknade dem nu, men vore af lika gamla ätter ändock: det lägsta rummet ville de ej hafva.

De militäriska förhållandena voro ganska invecklade och för främlingen svåra att reda. Landet var indeladt i större och mindre län, hvilkas innehafvare gjorde kronan krigstjenst. Derjemte hade adeln för detta krig åtagit sig en utskrifning af sina bönder, men hvilken de ingalunda ville fortfarande utgöra.

Lättast var att utfinna landets financiela tillgångar: för dem kunde generalguvernören snart redogöra. De årliga inkomsterna af Skåne, Bleking och Bornholm ansågos uppgå till ungefär 270,000 daler silfvermynt.

Stenbock sökte lindra allmogens bördor och skydda den mot olaga skjutsning och gästning. För adeln framhöll han utsigten att blifva använd i Sveriges tjenst, men fann föga genklang. Då talade han ur en annan ton, på-

Digitized by Google

minde de knotande adelsmännen om krigets rätt, och antydde, att deras gods voro nu en gång under Svensk lydnad, om de ock för sina personer ville tjena en annan konung.

Samtidigt var den nye generalguvernören outtröttlig att upprätta och hopsamla krigsfolk, anskaffa virke till skeppsbyggnaden, sörja för skatteuppbörden, ordna regementenas afsändande till de orter, der kriget ännu pågick, och instruera kommendanterna på fästningarna.

Endast en månad hade förunnats honom till dessa arbeten, då han fick konungens befallning att inställa sig i Göteborg, dit han ankom den 27 april och hvarest han stadnade så länge konungen fortfor att der vistas. Här fick han först, på egen begäran, den instruktion, som utstakade hans åligganden såsom civil och militärisk styresman öfver Skåne och Bleking.

Honom skulle lyda fem landshöfdingar. Sjelf stod han omedelbart under konungen.

Under denna vistelse i Göteborg ingick grefve Stenbock, som sedan fyra år var enkling, sin andra äktenskapliga förbindelse, då han den 1 juni, i konungens och drottningens närvaro, sammanvigdes med den aderton år yngre grefvinnan Kristina Katarina de la Gardie, syster till riks-skattmästaren grefve Magnus Ga-

Digitized by Google

briel de la Gardie och enka efter fältmarskalken Gustaf Adolf Lewenhaupt. Familjelifvets ljufva lycka, en hamn för de politiska stridernas som för krigets stormar, var honom derefter under det återstående af hans lefnad beskärd. Af sju barn, födda i detta äktenskap, var Magnus, den sedermera så berömde fältherren, det femte.

Tiden syntes i sanning vara gynnande för att bygga en huslig lycka. Det närmaste kriget var på ett lysande sätt slutadt; man hoppades, att de öfriga skulle ock snart gå till ända. En ny tid af ärorikt lugn tycktes uppgå. Men — så osäkra äro menniskornas förhoppningar — icke två månader hade förflutit, förr än synkretsen förmörkades och allt åter stod på spel. Bekymren, långt ifrån att skingras, blefvo tyngre än någonsin.

Några dagar efter bröllopet återvände Stenbock sjöledes till sitt guvernement och började åter sitt arbete i den tillförordnade kommissionen.

En svår fråga mötte genast. Konungen hade befalt, att tullarne i de nyförvärfvade landskapen skulle inrättas efter de i Sverige gällande föreskrifter, äfvensom att de skulle erläggas af adeln lika som af städerna. Corfitz Ulfeldt satte mot denna fordran det mest hård-

Digitized by Google

nackade motstånd. Han åberopade fredsfördraget, som tillförsäkrade landskapen och deras adel att fortfarande få åtnjuta sina privilegier; det svåraste af allt vore, om en så ny utlaga skulle påbördas adeln utan föregående underhandling och frivilligt medgifvande: den skulle det aldrig tåla, utan, såsom han sade, "lätteligen capessera hvarjehanda occasioner att incommodera K. M:ts estat på denna orten". Förgäfves stödde sig Stenbock vid konungens upprepade befallning, visande, huru billigt det vore att de nya undersåtarne skulle bära lika börda med de infödda. Ulfeldt aktade sådant icke; han visade ej blott öppet missnöje, utan äfven trots, förklarande sig icke vilja vidare befatta sig med något kommissionens göromål. Stenbock ansåg sig då böra bruka allvar, och gaf, för att bryta all motsägelse, helt enkelt befallning åt tullnärerna att tillämpa de Svenska tullförfattningarna. Sinnena voro i hög grad upphetsade. En adelsman hotade att förr bränna sitt gods, än han skulle der tåla en tullnär. Ulfeldt yttrade, att adeln blefve på detta sätt ej bättre än slafvar och bönder. Aldrig skulle han fördraga en tullnär på sitt gods. Han ville ej mer bära titeln af Svenskt geheimeråd, och hotade öppet med ett uppror i Skåne.

Digitized by Google

Vid denna tid ankom riksrådet Krister Bonde, hvilken just hade fått uppdrag att genomresa de nya landskapen, för att om deras tillstånd i afseende på handel och näringar afgifva berättelse. Stenbock öfverlade ytterligare med honom, och de beslöto att sammankalla adeln i de närmaste länen: Malmö, Landskrona och Helsingborgs, äfvensom städernas fullmägtige till ett möte i Landskrona, der de förestälde dem nödvändigheten af den stora sjötullens förhöjning till samma belopp som i det gamla Sverige. De funno hos de församlade vida större eftergifvenhet än Ulfeldt hade påstått, och adeln åtog sig utan gensägelse tullens utgörande. Sjelfve Ulfeldt var nu blifven annorlunda till sinnes; han förklarade, att han blott af välvilja för Svenska styrelsen gjort sina invändningar.

Alla öfriga arbeten fortgingo under tiden. Det var icke nog, att provinsens egna behof skulle besörjas, fästningsbyggnaderna förbättras, undersökningar anställas om kronans räntor, allt under en tryckande brist. Skåne var denna tid en utgångspunkt för alla expeditioner till olika delar af den vidsträckta krigsskådeplatsen: härifrån skulle regementen sändas än till Lifland, än till Trondhjem, än till Pommern. Ett nytt regemente till häst skulle upprättas; manskapet

Digitized by Google

borde bestå af Svenskar, men underhållas på Skånska hemman, och antalet blifva så ansenligt, att ett halft hemman komme att hålla en ryttare, någon gång två. Huru tung denna nya börda skulle förefalla allmogen, är lätt att fatta. Stenbock höll sjelf sammanträden med bönderna och lyckades verkligen genom sina fogliga föreställningar förmå dem att i godo åtaga sig rustningen.

Midt under alla dessa anordningar, hvarvid Stenbock arbetade, såsom han sjelf säger, att hålla verket i gång och folket i godt humeur, ankom från konungen den varning, att han skulle se sig väl före, emedan ett nytt fredsbrott må hända vore för handen. Nya planer och nya bekymmer började. Det gälde nu att hålla mönstringar med regementena, att i hast anskaffa nödiga krigsförråd för ett uppbrott till Danmark, att samla, just i den årstid, då sädesvindarne äro mest uttömda, spanmål för hären. Men icke nog dermed. Det manskap, som nyss blifvit uppsatt och som i första rummet bort påräknas till landets försvar, var icke pålitligt. I händelse af ett Danskt anfall, kunde desse soldater icke räknas annat än som fiender. Då eljest vid en hotande fara alla åtgärder vidtagas för

Digitized by Google

att samla till sig krigsfolk, måste nu Stenbock göra allt för att skilja sig vid det han hade. Han samlade i hast alla de fartyg och skutor, han kunde öfverkomma, för att skicka bort detta manskap, och lät i stället "så sakta" nedkomma från Småland några hundra ryttare, för att hafva åtminstone en kärna af tillförlitligt manskap; dessutom uppbådades alla ännu hemmavarande knektar i Kalmar, Jönköpings och Kronobergs län.

Det dröjde icke länge, så kom vissheten. Det nya kriget mot Danmark var förklaradt. Stenbock hade åter en svår uppgift. Omgifven af en på alla håll utbristande fiendtlighet inom landet, utrustad med allt för otillräckliga medel, skulle han värja de många hotade punkterna i Skåne för anfall och tillika motsvara alla de anspråk, som ställdes på denna provins för fyllandet af den på Seland lägrade krigshärens behof. En del af adeln satt qvar på sina gods, utan att hafva aflagt trohetseden. Stenbock, som icke vågade lemna dem tillfälle att, om en fara nalkades, uppvigla allmogen, fann sig föranlåten att inkalla dem i fästningarna, och förlade på de ännu befästa gårdarne besättningar af musketerare, "på det att gårdarne ej måtte tjena illvilliga till skydd". Det ena kung-

Digitized by Google

liga brefvet jagade det andra. Kort efter den formliga underrättelsen om fredsbrottet kom befallning, att alla adelsmän i Skåne, som hållit sig till Danska partiet och icke aflagt den nya trohetseden, skulle betraktas som fiender och deras gods anslås till garnisonernas underhåll. Ehuru mycket generalguvernörens närvara påkallades i aflägsnare orter, vågade han ej lemna Malmö, för att icke vålla uppehåll i brefvexlingen.

Under dessa mångartade omsorger hade åter en månad förgått, då Stenbock kallades öfver till Seland för att gå i fält. Det var det nya krigets vigtigaste företag, som Stenbock fick uppdrag att leda: belägringen af Köpenhamn. I stället för de fredliga öfverläggningarna på Malmö slott, hade han nu att leda anfallet mot Köpenhamn. Företaget var förenadt med de största svårigheter. "Det fattas oss både folk och redskap till detta verkets utförande", hade konungen den 24 augusti skrifvit till Wrangel. Kort derefter ankom Stenbock. Han stod åter i utöfningen af sitt gamla yrke, krigarens, men så till vida i olika ställning mot förr, att han tillika behöll styrelsen öfver sitt guvernement. Han har sjelf skildrat det öfvermått af omsorger, som denna dubbla befattning medförde. "Oaktadt verket vid Köpenhamn

Digitized by Google

satte mig nog att göra", säger han, "måste jag likväl söka att efter hand underrätta och informera dem, som voro på andra sidan, på det allt måtte gå ordentligen och väl till; hvad som krafde förändring och förbättring, som fast dageligen skedde, det blef med bref betjenterna upptäckt; och vet Gud, att jag då mången gång önskade mig att kunna vara både i Skåne och i lägret".

Den 3 september hade Stenbock redan mottagit öfverbefälet vid belägringen. Ännu den 26 hade han ej fått erforderligt antal kanoner och kulor. Under stark skjutning och flere förnyade utfall af de belägrade fortgick arbetena. En dag, då Stenbock, med ett talrikt följe, gick ut att bese en nyss anlagd skans vid Vesterport, träffades tätt vid hans sida generalen Jakob de la Gardie af en kula och afled efter en half timmes förlopp. Svenskarne förde sina verk allt närmare; redan voro de blott femtio steg från fästningen och framförde en löpgraf, i ändamål att genomsticka dammen, som qvarhöll vattnet i fästningsgrafvarna, för att derefter storma, — då den Holländska flottan visade sig i närheten af Köpenhamn. Frågan var nu, om hon skulle kunna bryta sig väg genom den Svenska och föra till den belägrade

Digitized by Google

staden undsättning i förråd och manskap. Stenbock måste från belägringen skicka en del af det grofva artilleriet för att stärka bestyckningen på Kronoborg.

Den 29 oktober 1658 stod det stora sjöslaget i Öresund, då den Svenska flottan under Carl Gustaf Wrangel i sex timmar kämpade en ärofull kamp mot den Holländska, tills denna förenades med den Danska. Från Köpenhamn underhölls samtidigt en liflig eld mot de belägrande. Midt under slaget skickade konungen en ryttare till Stenbock — ingen hade tid att skrifva — med muntligt bud att striden börjat; med den största otålighet väntade han vidare underrättelser. Ingen kom; men allt blef klart då ett antal fartyg, förande Dansk eller Holländsk flagg, syntes styra söder ut, och innan solen gick ned såg man tydligt, huru transportfartygen, lastade med folk och proviant, gingo till ankars vid Köpenhamn.

Då måste folket dragas ur löpgrafvarna och de redan anlagda verken. Det fördes till ett nytt läger, der Svenskarne befäste sig och inrättade hyttor för vintern. I förstone befarade man ännu större olyckor. Stenbock såg sig ej vara i stånd att på en gång hålla den belägrade staden i styr och hindra en resning på det kring-

Digitized by Google

liggande landet. Hela hans styrka i fotfolk bestod nu af 2,500 man tjenstbart folk. Ett nära lika stort antal räknades af fallne, sårade, sjuke eller bortkommenderade. Men det lyckades honom att öfvervinna de första svårigheterna, och förstärkningar ankommo efter hand. Något anfall af betydenhet kunde ej i denna ställning företagas.

Nu omsider kunde Stenbock, på förnyade föreställningar, erhålla konungens tillstånd att begifva sig till sitt generalguvernement, för att personligen tillse förhållandena derstädes. Han lemnade lägret med hela sin utrustning i medlet af november; men han hade icke hunnit längre än till närheten af Helsingör, då han mottog konungens befallning, att, ehvar brefvet träffade honom, han skulle genast vända om och komma till baka till lägret. "Eder närvaro", hette det i konungens bref, "behöfdes väl i Skåne, men I ären omistlig för armén".

Stenbock återvände till lägret den 16 november och förblef der till långt fram på följande året. En vecka senare hade han icke mindre än tusen insjuknade bland fotfolket, och slutligen nådde fältsjukan äfven honom. Det blef hans nyvunna makas uppgift att vårda honom i fältlägret: under hennes ömma omsorger lyckades det honom att återvinna helsan.

Digitized by Google

Till årets slut hvilade vapnen. Men efter jul ankom konungen sjelf till lägret vid Köpenhamn, i afsigt att ordna allt till en storm. Sedan alla förberedelser träffats, företogs, under konungens eget befäl, denna stormning natten emellan den 10 och 11 februari 1659. Den misslyckades. Krigsrörelserna afstadnade sedermera för en tid, men de diplomatiska underhandlingarna bedrefvos så mycket lifligare.

Stenbock stadnade i lägret utanför Köpenhamn, att der föra befälet och utföra de upprepade befallningarna om undsättning till olika punkter af den vidsträckta krigsskådeplatsen, under det konungen tog sitt residens än på Kronoborg, än på Fredriksborg.

Carl X, nästan omotståndlig när han på öppna fältet förde de sina till slag, hade genom det upprepade kriget med Danmark utsatt sig för nya, tillförne okända fiender: vind och våg. Han stod i ett land, öfver allt genomskuret af hafvet; hans styrka måste splittras, och hans rörelser voro icke mera fria. Alla de fiender, som han förut på fasta landet bekämpat, Polen, Österrike, Brandenburg, uppsökte honom med sina krigareskaror på denna nya skådeplats. Men icke nog dermed. Sjöstaterna, sårade i sina ömtåligaste interessen genom hans försök

Digitized by Google

att göra sig till herre öfver Östersjön, läto den berömde segraren känna hvad herraväldet på hafvet betyder. Dessa rika öar, hvilkas besittning Carl X så ifrigt önskat, förvandlades för honom till ett fängelse; sjömagterna instängde honom der med sina flottor och begagnade sin öfverlägsenhet till att hejda eller frigöra de skilda härarnes anfall, när de längtade till slag, på samma gång som de företogo sig att genom underhandlingar på förhand bestämma fredens blifvande vilkor.

Så höllos de så kallade Concerterna i Haag, ur hvilkas bestämmelser, långt ifrån slagfälten, de stridande magternas framtida förhållanden utgingo. Hollands och Englands flottor beherskade Sundet och Bälten, än bevakande hvarandra, än förenade, och lade vid hvarje företag den afgörande vigten i vågskålen. Hela ställningen uttryckte sig i Carl X:s bittra känsla, då han, stolt, men vanmägtig, utropade: "Stode jag blott med fienden på samma land!"

Svenskarne öfvergingo, så snart det blifvit öppet vatten, till de små, men bördiga öarna Möen, Falster och Laaland och intogo dem. Den enda punkt, som Danskarne ännu innehade, var det väl befästa Naskov, som belägrades af riksamiralen Wrangel. Men då

Digitized by Google

Wrangel bortkallades för att öfvertaga befälet på Fyen, der oenighet och oro herskade i hären, fick Stenbock befallning att begifva sig till Laaland och i hans ställe leda belägringen af Naskov, dit han ankom den 1 juni. Fästningsverken voro ganska starka, och man måste icke blott framföra löpgrafvar och batterier; Svenskarne hade äfven att bestå en strid mot den Holländska flottan, som sökte att inträngа i hamnen och undsätta staden. Det fordrades långvariga och ihärdigt fortsatta arbeten för att öfvervinna dessa svårigheter. Men det lyckades. De fiendtliga fartygen blefvo tillbakaslagna, och staden småningom instängd, tills den ändtligen, när Svenskarne redan voro med sina verk tätt invid sjelfva vallgrafven, såg sig nödsakad att kapitulera den 16 juli 1659. Konungen var högst belåten med segern och begaf sig sjelf till Naskov för att bese den nyvunna staden. Detta var ock det enda tillfälle, då Stenbock finnes sjelf hafva yttrat någon belåtenhet med hvad han utfört. "Det har varit rätt en vacker belägring", yttrar han om sitt mödosamma arbete. Naturligtvis gälde berömmet äfven de försvarande.

Om Carl X tog sina generaler och statsmän starkt i anspråk, så viste han äfven att

Digitized by Google

kungligt belöna. När STENBOCK afgick från befälet öfver belägringshären framför Köpenhamn, försäkrade honom konungen i ett öppet bref, att han ville inköpa och förära honom och hans manliga bröstarfvingar ett gods om 2,000 daler silfvermynts årlig ränta, men som ett sådant ej stode att genast finna, ville han under tiden upplåta åt honom inkomsten af hela Frosta härad i Skåne. Nu, efter intagandet af Naskov, skänkte han honom 5,000 rdr i silfver af den summa, staden hade att erlägga i brandskatt, tillika med rättigheten att — likasom Wrangel förut fått — behålla det honom tilldelade qvarter på Laaland. Dermed följde otvifvelaktigt en betydande inkomst i spanmål, ty STENBOCK undfick på samma gång rättigheten att utskeppa 500 tunnor säd.

Kriget i det hela tog åter en ny vändning. Den Engelska flottan, som allt ifrån början af april befunnit sig i dessa farvatten och varit ett stöd för Svenskarnes förhoppningar, i det hon utgjort en motvigt mot Hollands och Danmarks sjömagt, återvände hem. Utsigterna mörknade, och Svenskarne, på alla punkter i sina utländska besittningar återförde till försvar, måste tillika vara betänkte på att värja sig mot ett öfverfall i sitt eget land.

Digitized by Google

Då fick Stenbock tillåtelse att från krigshären återvända till omsorgerna för sina anförtrodda landskap: dessa omsorger hade med de förändrade allmänna förhållandena iklädt sig en ny gestalt. Han måste noggrant gifva akt på de öfverlägsna fiendtliga flottornas rörelser och oupphörligt vara beredd att afvärja ett anfall. Än det ena, än det andra af dessa vidsträckta landskap syntes hotadt; dertill kom det inre jäsande missnöjet. Fienden, som var mästare i sjön, kunde efter behag välja anfallspunkter. Än gälde det att försvara Landskrona, än Helsingborg; än åter kom en underrättelse, att Bleking och de nya skeppsvarfven vid Carlshamn voro hotade. Öfver allt skulle garnisonerna förstärkas och förses med nödiga förråd. Midt under alla dessa omsorger måste utskrifningar hållas och det nya manskapet föras öfver hafvet, eller flottan provianteras, som dragit sig in i hamnen vid Landskrona. Och rätt som Stenbock, efter att hafva vidtagit dessa anstalter, började känna sig lugn vid den tanken, att nu kunde han mottaga fienden hvar helst denne visade sig, så ankom bref, att man väntade en fiendtlig landstigning på Seland: dit skulle krigsfolk öfverföras. Vidare ville konungen hafva nya befästningar uppförda och ett läger

Digitized by Google

bildadt vid Helsingborg. Icke det minsta bekymret var att under allt detta bibehålla ett godt förstånd mellan befolkningen och det talrika, till en del utländska krigsfolk, som var förlagdt i städerna och på landet, samt att af de mångfaldigt anlitade invånarne upptaga de medel, som erfordrades till så stora utgifter.

Den 3 september 1659 hade Stenbock återkommit till Helsingborg. En vecka derefter kom underrättelse, att fienden landstigit vid Ystad. Stenbock med några i hast sammandragna trupper skyndade dit; den 11 september anlände han till Ystad. Det befans, att fienden verkligen landstigit, ehuru icke med större styrka än sex kompanier fotfolk och 130 ryttare; dessa trupper hade besatt en skans, som blifvit af Svenskarne uppkastad till stadens försvar. Stenbock beredde sig till anfall; men så snart fienderna erfarit hans ankomst, drogo de sig, skyddade af den påföljande nattens mörker, i all stillhet ned till sina fartyg och gingo till baka om bord. Företaget var tvifvelsutan beräknadt på en öfverraskning, och fienden skulle, om icke den Svenska styrkan så hastigt ankommit, hafva gått in i landet för att sätta sig i förbindelse med snapphanarne i trakten omkring Kristianstad. Allmogen reste sig verkligen och gjorde

Digitized by Google

vägarne i skogsbygden osäkra. Stenbock, som icke vågade aflägsna sig så långt, med fara att fienden genom ett nytt företag kunde falla honom i ryggen, sökte genom utfärdade öppna bref lugna sinnena och gaf en Dansk befälhafvare, generallöjtnant Ebbe Ulfeldt, uppdrag att återföra de väpnade bönderna till lydnad, hvilket af honom med kraft och snabbhet verkställdes.

Midt under alla dessa omsorger för att skydda Skåne kallades Stenbock att lemna sitt guvernement och åter deltaga i det stora kriget. De fiendtliga flottorna, som hotade så många punkter, hade ändtligen träffat en, der anfallet medförde stor fara. De hade fört Tyska och Danska trupper till Fyen, dit tillika de allierades krigsskaror från Jutland hade öfvergått. Den Svenska hären på Fyen, förut anförd af Carl Gustaf Wrangel, sedermera, då han nödgats afgå till Tyskland för att öfvertaga Pommerns försvar, af pfalzgrefve Filip af Sulzbach, befann sig i stort trångmål. Pfalzgrefven hade ej förmått hindra de från skilda håll antågande fiendernas förening; en del af hans folk hade vägrat att slås: nedslagenhet och missnöje spridde sig i hären. Rytteriet hade icke på tio dagar afsadlat sina hästar, en del på nära en vecka ej fått något bröd; de hade

Digitized by Google

ständigt varit i marsch under svårt väder och på djupa vägar.

Kejserliga, Polska, Holländska och Danska trupper, nära dubbelt öfverlägsna till antal, tillbakaträngde nu den Svenska styrkan, som drog sig allt längre undan; man kunde förutse, att den snart skulle vara kommen ända till Nyborg, vid stranden af Stora Bält. I de angränsande farvattnen låg den Holländska flottan. Ställningen var mer än betänklig. Carl X, på det högsta orolig, — hären bestod af hans gamla kärntrupper, särskildt dyrbara för möjligheten att fortsätta kriget, — befalde Stenbock att komma till sig för att öfverlägga om ställningen. Stenbock reste, i den tanke att från Seland få omedelbart återvända till sitt guvernement, men i stället tillkännagaf konungen sin vilja, att han skulle fara öfver till Fyen för att rädda den Svenska hären. Stenbock anhöll på det högsta att blifva befriad från detta uppdrag, hvars alla svårigheter han på förhand insåg, men det hjelpte icke. Konungen bestod derpå, att han skulle utföra värfvet, och han lydde. Försedd med konungens instruktion, ankom Stenbock, icke utan fara att blifva uppfångad af de fiendtliga örlogsfartygen, den 10 november till Fyen. Han fann pfalz-

Digitized by Google

grefven högst bekymrad öfver konungens missnöje med det sätt, hvarpå härens rörelser blifvit ledda, folket modfäldt, brist på de mest oundgängliga krigsförnödenheter, Nyborgs fästning icke hållbar. Det främmande krigsfolket deserterade hoptals.

Nyborg är beläget vid sjelfva randen af Stora Bält: vid klart väder skönjes klart den Seländska kusten; mot norr utskjuter en långsträckt udde af Fyenska landet och slutar i en kulle, benämnd Knutshoved; åt söder resa sig icke oansenliga höjder. Stenbocks första tanke, då härens ställning ögonskenligen icke kunde försvaras, var att genast börja inskeppa rytteriet i de fartyg som funnos, innan den fiendtliga flottan ännu stängt farvattnet; men han återhölls af konungens skriftliga instruktion. Konungen, som förmodligen icke känt faran i hela hennes vidd, hade nemligen befalt Stenbock att, i händelse han funne fästningen icke försvarbar, först komma tillbaka öfver till Seland att muntligen göra reda för allt och mottaga nya föreskrifter. Ögonblicken voro dyrbara. Den 12 november blef den Holländska flottan synlig vid Knutshoved och Sprogö. Samma dag nalkades den fiendtliga hären från Odense. Stenbock och pfalzgrefven, som ge-

Digitized by Google

mensamt förde befälet, läto emellertid med ifver arbeta på de ännu ofullbordade fästningsverken, sökte uppmuntra folket och utsände flitigt partier att inhemta kunskap.

Fienderna framtågade utan uppehåll mot den svaga Svenska hären. Stenbock och pfalzgrefven antogo striden. Slagets olyckliga utgång är bekant. Svenskarne kämpade med stor tapperhet mot öfvermagten. Huru het striden varit, kan man finna deraf, att af 5,000 man, som utgjorde Svenska hären, 2,000 hade fallit. De öfrige drogo sig in i Nyborg, men måste, anfallne både från lands- och sjösidan och utan förråd, snart gifva sig. Stenbock räddade sig, under skydd af nattens mörker, i en liten båt midt igenom den Holländska flottan och frambar sjelf till konungen underrättelsen om olyckan. Ett utrop af smärta undföll konungen vid nyheten om detta slag, som beröfvade honom hans krigsvana, ypperliga trupper. Det yttrande man tillägger honom: "hafva fienderna tagit getterna, kunde de gerna tagit bocken med" — har fördunklat Stenbocks rykte. Men lika litet som smärtan hindrade konungen att omedelbart derefter med oförminskad rådighet vidtaga anordningar för att befria sig ur sin svåra ställning, lika litet finnes något spår deraf

Digitized by Google

att han till följd af olyckan på Fyen omfattat Stenbock med mindre aktning och tillgifvenhet än förut. Det skulle i sjelfva verket hafva varit för mycket begärdt, att en fältherre, som i sista stunden inträffar hos en honom förut obekant, genom felsteg och motgångar demoraliserad, till det yttersta trångmål bragt krigshär, med händerna bundna af en skriftlig instruktion, afsedd för andra förhållanden, och med ett delådt befäl, skulle, under brist på krigsförnödenheter som på lifsmedel, och utan stöd af en hållbar fästning, hafva på några dagar kunnat förändra ställningen så, att han mot en nära dubbelt öfverlägsen fiende vunnit öfverhanden. Kämpa med tapperhet kunde han, men han kunde icke segra.

Den 20 november var Stenbock åter i Skåne, der han fortsatte sina arbeten för landets försvar. Fyra dagar efter sin hemkomst erhöll han en ny befallning att infinna sig hos konungen, hvilket äfven visar huru litet konungens förtroende till honom blifvit rubbadt. Kort derefter beredde man sig på ett Danskt anfall mot Malmö. Befästningsarbetena vid Helsingborg fortsattes utan uppehåll.

Man skulle knappt tro, att Stenbock under alla dessa krigiska sysselsättningar hade tid öfrig att egna åt fredliga värf. Bland dessa

Digitized by Google

var äfven tillgodogörandet af Skånes rika tillgångar på stenkol. Kort före jul 1659 skrifver Stenbock till konungen: "Så har jag ock anstält undersökning om stenkolen och det stället, hvarest de tillförene äro tagna; men kan, efter det är alldeles förfallet, intet dertill göra, förr än jag kan få en god karl, som vet att dermed umgås och huru det med tiden kan bringas upp och på gång igen, ehuruväl man ej är rätt viss, om samma kol skola vara goda och dugliga nog. Jag har bud ute efter den mästaren, som varit på Billesholm, och väntar att det skall få honom igen och bringan hit in, så att jag kan förnimma af honom hvad förslag han gör till stenkols brytande"; och strax derefter på nyåret 1660: "Jag har nu fått en karl från Kronoborg, som för detta har varit med och brutit stenkol vid Helsingborg, hvilken förmenar att komma dermed ock till rätta på de orter och ställen som då äro utgrafne. Jag håller för den skuld på att accordera med honom, att han skall skyndsamt begifva sig dit och göra en begynnelse, tillordnande honom, efter hans begäran, några soldater, som ock kunna lära att förstå sig på det arbetet. På Krapperups egor menar han vara bäst att begynna, och sedan det brytet vore bragt någor-

Digitized by Google

lunda i gång, vill han försöka sin lycka på de andra orterna".

Konungen lemnade snart Seland, för att begifva sig till den i Göteborg samlade riksdagen. I Helsingborg mötte honom Stenbock, och vid denna sista sammanvaro fälde konungen ett yttrande, som förråder, att Carl X redan hade en förkänsla af sitt förestående slut, på samma gång som det vittnar om den tillit han bar till Stenbock, äfvensom om den förtroliga ton han plägade till honom begagna. "Låt nu se, min lille man", voro konungens ord, "att du bevisar min son samma kärlek som du bevisat mig; öfvergif honom icke så länge du lefver!"

Det dröjde icke länge, innan konungens aning gick i fullbordan. Knappt hade han framkommit till Göteborg, förr än han sjuknade, och två månader derefter var han icke mer.

Med hans död förändrades allt. Ett helt tidehvarf med sina krigslågor, sina blodiga segrar, sina stolta strider sjönk under synkretsen. En enda mans eldiga själ hade satt det i rörelse.

I stället kom de fredliga idrotternas tid. Landet kunde icke hafva annat än godt deraf, att krigets bistra kämpegestalt icke ständigt

Digitized by Google

stod hotande framför det. Det kunde odla, handla, tänka i ro. Det kunde vända sina tankar på sig sjelf och lägga planer för sitt inre väl.

Men Sverige tycktes likväl hafva svårt att rätt bära fredens gyllne gåfva. Det var som om stålet i dess kraft hade behöft farans eggelse för att förblifva blankt och skarpt. När striden icke längre mötte på främmande jord, under vapnens klang, så växte den fram i det inre. Till segern fordras samma kraft, vare sig det gäller att vinna öfver främmande ovän eller att besegra sig sjelf. Sviker denna kraft, eller mattas den, så följer ett svaghetens skifte.

Mer än ett tecken visade, att ett sådant skifte var inne med den följande förmyndare-styrelsens tid. Med mycken förtjenst om utvecklingen i det inre förenade den lytet af en viss slapphet i det hela, som tydligast visade sig när åter farans timme slog.

Den timade förändringen kunde icke blifva utan inflytelse på Stenbocks lif och verksamhet. Han hade redan blifvit stäld för högt, för att icke hans rol skulle blifva en af de förnämsta.

Hans offentliga verksamhet denna tid innefattar två olika skeden. Under det förra intager han fortfarande den främsta styresmanna-

Digitized by Google

platsen öfver dessa oroliga, af så många jäsande elementer uppfylda landskap, som, oaktadt de ännu sände saknande blickar till baka till den Danska tiden, nu skulle närmare införlifvas med Svenska lagar och vanor. Under det senare stod han i sjelfva riksstyrelsens medelpunkt och var en af dem, i hvilkas händer statsrodret hvilade.

I de hvälfningar, genom hvilka riksdagarne i Göteborg och Stockholm förändrade rigtningen af Sveriges inre politik, hade Stenbock ingen del. Han anade icke heller, att genom dem bestämdes gången af hans återstående lefnad. Följderna af Carl X:s död erfor han hufvudsakligen genom de verkningar, den utöfvade på ställningen i de nyss eröfrade landskapen. Den första bestörtningen gaf snart rum för olika sinnesrörelser. De Svenska befälhafvarne hade svårt att bekämpa den nedslagenhet, som ville öfvervältiga dem, när den konung var borta, af hvilken de så ofta blifvit förde till seger. Ibland soldaterna, till en stor del utländingar, visade sig tecken till oro. De nya undersåtarne syntes bekymrade, vacklande och otillförlitliga.

Stenbock sjelf emottog i ett egenhändigt bref af den unga enkedrottningen underrättelsen

Digitized by Google

om konungens bortgång och om den genom alla skiften oförändrade vänskap, hvarmed han af honom omfattats. Det var ingen tid att betänka sig. Outtröttlig i sina omsorger, uppmuntrade han officerarne, högre som lägre, tillfredsställde soldaterna och stärkte genom upprepade försäkringar befolkningen i dess trohet.

Försigtigheten bjöd likväl att vara beredd på allt; Danmark visade en stor motvilja för freden. Om den icke slöts, måste man vänta ett starkt anfall på Skåne. Generalguvernören var betänkt på försvaret och sökte på det noggrannaste utforska så väl fiendernas planer som invånarnes tänkesätt. Flottan, som låg instängd af fienden i Landskrona hamn, skulle under tiden förses med det nödvändiga och dess säkerhet betryggas; de utskrifne inhemske knektarne skulle bortskaffas, skeppen från Bleking föras i säkerhet till det egentliga Sverige, befästningarna vid Helsingborg fortsättas. Medel anskaffades än med godo, än med hotelser.

Oroligt afbidade man under de närmaste månaderna i Skåne underrättelser om fortgången af de långvariga underhandlingarna på Seland.

Ändtligen slöts, i senare hälften af maj 1660, den med så mycken längtan motsedda freden, och med den ingick ett nytt skifte af Stenbocks

Digitized by Google

verksamhet som generalguvernör. Det gälde nu att ordna de nya förhållandena och befrämja de nya ländernas fredliga förkofran. Först måste han likväl bära sin dryga andel af omsorgerna för fältarméns upplösning. En stor del af det främmande rytteriet förlades i Skåne. Allmogen, redan utblottad genom det långvariga kriget, knotade och klagade; de utländske ryttarne, ovane vid Svensk ordning, voro missnöjde och fordrade, understundom med hotelser, förbättrade qvarter. De voro manstarkare än det Svenska krigsfolk, som fans i landet. Det lyckades likväl Stenbock både att finna medel till krigsfolkets underhåll och att med goda ord ställa befolkningen till freds. Der oordningar föreföllo, blefvo de strängt beifrade; allmogen lugnades genom den erhållna visshet, att de tvister, som yppades mellan den och krigsfolket, skulle afdömas vid ortens lagliga domstol; adelns och presterskapets bönder drogos under hofsamma föreställningar till deltagande i bördorna. Ändlösa klagomål fördes under allt detta inför generalguvernören och blefvo af honom personligen undersökta.

På detta sätt lyckades det honom att genom en förening af kraft och saktmod verkställa den svåra öfvergången till ett fredligt tillstånd.

Digitized by Google

En annan följd af kriget var uppdraget att fullborda öfverenskommelsen om Bornholmska vederlaget. Underhandlingarna, ehuru länge de varat, voro dock ej fullbordade när freden slöts. Bland de punkter, som återstodo, var den vigtigaste bestämmandet af den ersättning, som Danska kronan skulle lemna derför att hon erhöll icke blott Trondhjem, utan äfven Bornholm till baka. Så mycket var sagdt, att ersättningen borde utgå i gods inom Skåne, hvilka Danska regeringen ville af deras adliga egare inköpa och öfverlemna till den Svenska styrelsen. Hvilka dessa gods skulle vara, hade icke blifvit bestämdt, ej en gång deras värde. Sedan en allmän öfverenskommelse blifvit afslutad i Stockholm i början af juli 1660, skulle de närmare bestämmelserna uppgöras emellan generalguvernören i Skåne och befullmägtigade ombud från Danmark. Först i februari 1661 fick Stenbock af den Danske riksskattmästaren Hannibal Sehested mottaga underrättelse, att sådana ombud förordnats, äfvensom den förfrågan, när de kunde infinna sig i Skåne. Svaret var: när de vilja. Hannibal Sehested deltog sjelf i underhandlingen och kom för detta ändamål en månad senare till Malmö. Han medförde likväl, äfven då, ingen förteckning

Digitized by Google

på de gods, hvilkas öfverlemnande skulle föreslås. Listan på dem, när hon kom, befans upptaga fjorton gods, belägna på olika orter. Stenbock lät efter jordeböckerna granska uppgifterna på godsens ränta, hvarvid åtskilliga anmärkningar voro att göra, och utskickade i orterna tjenstemän, som skulle taga de föreslagna godsen i ögnasigte. Deras berättelse befans icke heller vara sådan, att den gjorde det framstälda förslaget antagligt. Derefter företogos underhandlingarna och de voro afslutade i senare hälften af april. Några af de föreslagna gårdarne utbyttes mot andra, flere tillades, och den 5 maj ingicks den slutliga öfverenskommelsen i Malmö, genom hvilken aderton gods, tillsammanlagdt skattlagda till 8,500 tunnor hartkorn, öfverlemnades till Svenska kronan.

Dernäst kom frågan om de eröfrade landskapens ställning till det nya moderlandet. Man skulle lära känna de krafter, som lefde inom dem, och man skulle göra dem Svenska icke blott till namnet. De rika skördarnas, de skogbekransade bergens land skulle, under en varsam och insigtsfull ledning, föras till att igenkänna sin inre frändskap med den sinnesart som bodde i det gamla Sverige, främmande

Digitized by Google

som de ännu voro till sedvänjor, statsinrättningar och lagar.

Uppgiften var stor och betydelsefull. Det kan icke nekas, att STENBOCK egnat sig åt dess genomförande med allvar, med kraft och med den omsigtsfulla måtta, som städse utmärkte honom.

Ännu i januari månad 1661 hade icke mera än aderton medlemmar af den Skånska adeln svurit den Svenske konungen trohetsed. I sjelfva verket var dessa betydande landskaps förening med Sverige ännu blott att betrakta såsom ett utkast, hvars enskilda drag återstodo att fylla. På hvilka vilkor de skulle komma att tillhöra riket, var icke bestämdt. I en sins emellan mycket olika ställning voro de eröfrade länder, som i dessa tider lydde under Sveriges krona, stälda till hufvudlandet. Några voro provinser med till en del bibehållen särskild författning, andra införlifvade med Sverige. I hvilkendera ställningen skulle de nyvunna länderna komma att stå?

Den redan i STENBOCKS instruktion bestämda uppgiften var att föra de nya landskapen till en verklig enhet med det gamla Sverige. Men om en sådan förening skulle leda till varaktig båtnad, borde den icke ske utan invånarnes goda minne.

Digitized by Google

Och det var detta Stenbock, genom sina egenskaper i hög grad lämpad för ett sådant värf, till en betydlig del utförde. Under hans tid skedde den första brytningen till en ny ställning för dessa landskap.

Genom en med kraft och hofsamhet förd styrelse hade de svåraste missförhållandena redan blifvit häfda, mången förutfattad ovilja mildrad, och tillika månget verkligt besvär afhjelpt. De steg, som under de föregående åren blifvit tagna till införande af en likformighet med förhållandena i Sverige, hade mäst i främsta rummet afse de närmaste behofven. Dit hörde först sjelfva inrättningen af landets styrelse genom generalguvernörer och landshöfdingar på Svenskt sätt, i följd hvaraf den Danska länsförfattningen bröts; vidare, alldenstund kronans räntor voro ringa, införandet af en del nya skatter: t. ex. af stora sjötullen, enligt hvad ofvan är nämndt; i de flesta städerna jemväl af lilla tullen och accisen. Ytterligare hade Stenbock genom underhandlingar med ständerna förmått dem till utgörande af mantalspenningarne, efter Svenskt sätt, så ock till erläggande af en ny skatt, som skulle träda i stället för åtskilliga äldre af mindre belopp och hvilken kallades terminsskatt, emedan han erlades på tre bestämda tider af

Digitized by Google

året. Likaledes indelades på hemmanen ett regemente rytteri, efter mönstret af det Svenska rytteriets underhållssätt, och utskrifningen lämpades, så vidt sig göra lät, efter de i Sverige gällande föreskrifter. Dernäst kom införandet af en likhet i mått, mål och vigt; men detta kunde endast småningom och med mycken försigtighet låta sig göra. Kopparmyntet väckte i synnerhet betänkligheter, äfvenså det nya spanmålsmåttet, som föranledde svårigheter icke blott vid köp och afsalu, utan äfven vid utgörandet af bondens utskylder till adelsman och prest, och ledde till ändring i jordeböckerna.

De större och vida djupare ingripande förändringar, som benämndes: införande af Svensk lag och Svenskt undervisningsväsen, kunde Stenbock endast förbereda. Så stora nyheters genomförande fordrade en längre tid. Men han arbetade oaflåtligt i den rigtning, som förde derhän. Efter hand sökte han göra den Svenska lagen bekant och vänja folket vid dess grundsatser, räknande i synnerhet derpå att det uppväxande slägtet en gång skulle gerna mottaga den. På en utvidgning af undervisningsanstalterna och särskildt af gymnasiet i Lund hade Carl X från första ögonblicket varit betänkt, men den stora bristen på medel förhindrade

Digitized by Google

Stenbock att tillstyrka verkställandet af denna plan så snart som afsedt varit; han har dock åtminstone gjort en början, genom att vid Lunds gymnasium anställa en Svensk lärare, magister Knut Hahn, sedermera biskop i Lund.

Genom sådana och flere åtgärder hade Stenbock banat väg för mera genomgripande beslut. Derjemte hade han genom den ovanliga förening af foglighet och kraft, som utmärkte honom, och genom hvilken han lyckades att framkalla och underhålla folkets välvilja, så att säga beredt jordmånen för större förändringar.

Grunddragen till den nya ordningen inom dessa landskap bestämdes nu på den landtdag, som i september 1662 samlades i Malmö. Detta möte med ständernas fullmägtige i Skåne, Bleking och Halland hölls af en kunglig kommission, försedd med vidsträckta fullmagter. Den bestod jemte generalguvernören af två andra rådsherrar, Gustaf Bonde och Schering Rosenhane. Men att Stenbocks ord vägt mycket i deras förhandlingar, kan man utan fara för misstag anse som afgjordt.

I tolf dagar varade öfverläggningarna och deras resultat affattades i den vigtiga statshandling, som under namn af Malmö recess

Digitized by Google

sedermera legat till grund för provinsernas framtida förhållanden.

Ständerna uttalade deri sin önskan, att provinserna måtte blifva med Sverige införlifvade, "såsom de vore under ett hufvud, jemväl uti en kropp". Dock gjordes dervid ganska betydliga inskränkningar. Så skulle enhet hållas i religionen, men med iakttagande af de äldre ordningar, som voro gjorda för Sverige och för *Skåne*. Den Svenska lagen skulle göras kunnig; men till dess den blefve bättre känd, skulle den Danska lagen efterlefvas. Adeln behöll sina stora rättigheter öfver sina underhafvande, äfvensom sin kyrkliga patronatsrätt, så ock presterskapet sina förmåner; men om en likhet för så väl adel som presterskap i rättigheter och skyldigheter med de Svenska, skulle framdeles vidare afhandlas. Man finner att orternas fullmägtige icke ville säga nej till förändringar, hvilka de insågo vara oundvikliga, och kronans ombud ville låta tiden verka. Det väsendtliga och afgörande steget var beslutet, att de tre landskapens ständer skulle hädanefter hafva sitt säte på Svensk riksdag. De nya skatterna fastställdes, utom terminsskatten, och adeln afsade sig all befrielse från stora sjötullen. Genomförandet af den för-

Digitized by Google

beredda likheten i mått, mål och vigt blef formligen antaget.

Detta beslut kan sägas hafva tryckt ett bekräftelsens insegel på Stenbocks hittills förda förvaltning, på samma gång som det bildade utgångspunkten för hans styrelse under den följande tiden.

Ännu i två år förestod Stenbock sitt generalguvernörs-embete, förande verket i samma anda som förut, ehuru under lugnare förhållanden, och tillika, nu byggande på den grundval, som den nya recessen erbjöd, med större styrka. Att Stenbock i detta vigtiga embete, hvars förvaltning under det första skedet erfordrade icke blott den förvaltande embetsmannens, utan äfven fältherrens, diplomatens och domarens förenade egenskaper, inlagt en stor och utmärkt förtjenst, är obestridligt.

Förmyndarestyrelsen hade nu genomlefvat sitt första skifte. Frederna voro afslutade. Brytningen till ett nytt regeringssystem hade försiggått. Några års ostördt lugn hade stadgat förmyndarnes magt. En ny riksdag stundade, på hvilken det skulle visa sig, om den rigtning, som styrelsen tagit, komme att vidare fullföljas eller icke.

För afgörandet af denna fråga var det bland annat af väsendtlig vigt, huru det genom

Digitized by Google

riksmarsken Lars Kaggs frånfälle lediga rum bland riksförmyndarne skulle fyllas. Märkvärdigt är, att STENBOCK, ehuru han hvarken förut hade varit eller sedermera blef hvad man egentligen kallar en politisk person, likväl vid denna betydelsefulla vändning kom att lägga den afgörande vigten i vågskålen.

Riksdrotsen Per Brahe och rikskansleren Magnus Gabriel de la Gardie hade under de förflutna åren väl med framgång bekämpat, men icke vunnit en afgjord seger öfver skattmästaren Gustaf Bonde och hans för reduktionens utförande benägne anhängare. Nu ångrade Bondes parti hvad som skett 1660 och ville hafva den då förkastade Herman Fleming invald bland riksförmyndarne. Han skulle blifva riksamiral efter Carl Gustaf Wrangel, som skulle förflyttas till riksmarksembetet. Brahe och De la Gardie åter ville förstärka sig och arbetade för GUSTAF OTTO STENBOCK, som var svåger till dem båda. Det kostade en liflig strid. Inom rådet fick STENBOCK, inom riddarhuset Fleming de flesta rösterna till riksamiralsembetet. Men riddarhuset förmåddes att gifva efter, och grefve GUSTAF OTTO STENBOCK förklarades vald till riksamiral.

Det kan icke förnekas, att STENBOCK hade den svagheten att önska och ifrigt önska denna

Digitized by Google

upphöjelse. Det hände honom dervid, hvad så ofta händer menniskorna: han sträfvade efter det som bragte honom olycka. Och icke allenast för honom, utan äfven för det allmänna blefvo följderna af detta val olycksbringande.

Genom hans seger hade nemligen Brahe och De la Gardie, eller, då Brahe snart drog sig mer i skuggan, De la Gardie en bestämd öfvervigt i regeringen, hvilken derefter i fullt mått utvecklade de oarter, som lågo i detta partis grundsatser, bragte riket, genom ett oförsigtigt krig, på branten af sin undergång och drog öfver dem, som under förmyndaretiden deltagit i styrelsen, STENBOCK ej mindre än hans svågrar, de rådandes ovänner lika väl som deras vänner, en hämnande straffdom.

Vi kunna icke här i det enskilda följa de olika vändningarna i denna skiftesrika utveckling. En sådan framställning är så mycket mer främmande för vår uppgift, som STENBOCK aldrig verksamt deltog i de politiska striderna. Han röstade med De la Gardie, men såsom sjelfständigt handlande uppträdde han ej på den politiska skådeplatsen. Uppfödd och utbildad i lägret, med sin håg helt och hållet vänd åt förvaltningens uppgift, egde han föga sinne för de rent politiska ärendena.

Digitized by Google

Ännu ett vigtigt embete anförtroddes honom, då han år 1666 utnämndes till kansler för det nya universitetet i Lund.

Åt flottans angelägenheter egnade han en allvarlig omsorg, och dess frukter visade sig deri, att flottan, när kriget utbröt, kunde gå i sjön starkare än någonsin förr. Men han egde icke kraft att bekämpa den småningom öfverhandtagande efterlåtenhet i hushållningen med statens medel, som slutligen beröfvade äfven flottan de nödiga tillgångarne för fyllandet af hennes behof, och han förmådde icke höja sig öfver den rådande åsigten, att det var tillåtet, der förgångna tiders fördom dertill öppnade vägen, att begagna arbetskrafter, som bort användas för det allmännas kraf, till sin enskilda nytta.

Sålunda lät han, nära vid den stora flottans hufvudstation, som då ännu var på Skeppsholmen i Stockholm, å den ännu föga bebyggda Blasieholmen uppföra åt sig ett vackert hus, hvarvid flottans båtsmän gjorde dagsverken. Af den prakt, som i enlighet med tidens sed utmärkte denna byggnad, kan man ännu se lemningar.

Stenbock stod nu på höjden af sin lycka: han var en ansedd fältherre; de många sår,

Digitized by Google

de ärorika minnen, han hemfört från sina fälttåg, omgåfvo honom med glans; sedan han stigit från det ena ärestället till det andra, var han nu medlem af riksstyrelsen. Från början af ringa medel — hela hans arf var den gamla fäderne-egendomen Torpa, som knappt räntade 1,900 daler silfvermynt — hade han genom stora förtjenster förvärfvat en vacker förmögenhet. Han egde nu Ulfsunda utanför Stockholm, Vapnö i Halland, Vegeholm i Skåne och dessutom ett gods i Estland, hvilka egendomar han hade betalt med till samman nära 200,000 rdr i silfver. Af fyra regeringar hade han erhållit donerade räntor, som ensamma gåfvo honom sammanlagdt mer än 8,000 daler silfvermynts årlig inkomst.

Men just under ytan af denna lysande lycka, under njutandet af den prakt och glans, som följde den tidens store, växte i tysthet de missförhållanden, som skulle bereda hans ofärd. Stenbock hade redan öfverskridit sextiotalet af sina år, och troddes hafva framför sig en lugn och hedrad ålderdom, då hans lycka, hvilken hittills gått i ett oafbrutet stigande, plötsligt började vackla, och det ena olycksslaget träffade honom efter det andra, tills han slutade sin bana i glömska och nästan i armod.

Digitized by Google

Förmyndarestyrelsen, förledd af begäret efter främmande underhållspenningar, hade under sina sista år vidtagit åtgärder, som ledde till krig, utan att landet var dertill förberedt. När kriget utbröt, hade konung Carl XI redan börjat sjelf regera. Vid dess upplågande brand såg han, i förfärlig belysning, hela vidden af de oordningar och den slapphet, som den föregående regeringen låtit komma sig till last. Hans vrede vaknade och på samma gång hans kraft. Hans lefnads uppgift blef att afvärja den yttre faran och straffa de felande i det inre.

Två stora motgångar i kriget var det, som först öppnade konungens ögon: det nederlag, som träffade landthären vid Fehrbellin om sommaren 1675, och flottans återtåg på hösten samma år. Både flotta och här leddes af åldrige hjeltar från trettiåriga kriget; begge misslyckades. Carl Gustaf Wrangel anförde till lands, Gustaf Otto Stenbock till sjös.

Månget krigsföretag hade Stenbock ledt, der han haft att kämpa med svårigheter och bekymmer. Vid brist på medel, vid underlägsenhet i antal, vid besvärligheterna under en otjenlig årstid var han länge sedan van. Hvad som var nytt för honom, var sjöns oroliga element. En krigshär till lands, om den äfven var

Digitized by Google

fienden underlägsen, kunde finna en ställning, som gaf skydd; den kunde i striden söka sin räddning; men en flotta hade ännu en fiende i de oberäkneliga krafter, som ligga i vind och våg. En här, om den angrepes, kunde ersättas genom nya krigsmän; flottans dyrbara materiel, en gång förlorad, kunde icke på årtionden ersättas.

Dessa voro de klippor, på hvilka STENBOCK strandade. Flottans utrustning synes han hafva besörjt med all den drift och omtanke, som vanligen utmärkte honom; men han kunde icke besegra den brist på sammanhang inom förvaltningen i det hela, den långsamhet och oreda, den allmänna brist, som under förmyndarestyrelsens sista år tagit öfverhand. De förråd, som flottan skulle intaga, borde till en del komma från aflägsna orter: de dröjde; sjukanstalterna kommo endast långsamt i ordning; en del af hvad som hörde till utredningen, i synnerhet penningar, fattades.

Med felen förenade sig olyckorna. Genom de nämnda orsakerna hade flottans utrustning fördröjts till slutet på hösten; när hon ändtligen var färdig, tillstötte vidriga vindar. Flottan behöfde flere veckor för att från Stockholm genomsegla skärgården — en tidsförlust, hvars

Digitized by Google

minne sedermera bidrog att framkalla beslutet om flottans förflyttning till Carlskrona. Den 2 oktober skref Stenbock från Elfsnabben, att vinden syntes gå på nordvest. Den lofvade således att gynna utseglingen. Men den 6 måste han "med bekymradt sinne" inberätta, att den åter vändt sig till sydlig, äfvensom att manskapet om bord började sjukna. Först den 9 oktober kunde flottan gå till segels. Hon var stor och ansenlig, men manskapet icke sjövant, och befälet till stor del icke heller öfvadt. Redan följande dagen stötte flere skepp mot hvarandra och skadades. Vinden blåste upp och blef snart till vestlig storm. Skeppen började skingras, och riksamiralen, hunnen nära Gotland, lät flottan kasta ankar vid Carlsöarna, som varit på förhand utsedda till mötesplats. Motväder och storm qvarhöllo henne der, till dess, då sjukdomarne om bord allt mer tilltogo, samt proviant och friskt vatten började tryta, Stenbock, efter att hafva hört ett krigsråd af amiraler och skeppsbefälhafvare, misströstande att kunna under dessa förhållanden uppnå Wismar, alltid försigtig, i första rummet angelägen att bevara den dyrbara flottan, lät henne vända och återgå till Stockholmsskären, dit hon den 20 oktober ankom.

Digitized by Google

Denna fruktlösa expedition uppfylde sinnena med sorg och harm. Flottan var påräknad icke blott för det egentliga Sveriges försvar, utan äfven att bibehålla gemenskap med provinserna på andra sidan sjön och gifva stöd åt deras försvar. Nu syntes olyckorna hopa sig. Konungen, uppfyld af vrede, aflät ett strängt bannebref till riksamiralen, befalde att flottan skulle genast åter gå ut, och lät genom Rådet anställa en utförlig undersökning om orsakerna till flottans återtåg. I mars månad påföljande år nedsattes en utomordentlig domstol för att ransaka och döma deröfver.

Riksskattmästaren Sten Bjelke förde ordet i denna domstol, i hvilken för öfrigt sutto riksråden Gustaf Soop, Lorenz Creutz, Claes Rålamb, Johan och Göran Gyllenstierna, vidare några af adel utom rådet, såsom: Ehrensten, Henrik Falkenberg, Olivecranz och Claes Fleming, fem assessorer i hofrätten, frälse och ofrälse, samt borgmästaren och rådmännen i Stockholm Ol. Thegner, P. Snack och L. Franck. De fleste af nämnda riksråd hade varit Stenbocks politiska motståndare. Ingen vågade vara hans biträde vid rättegången. Stenbock, för det mesta sjuk, försvarade sig skriftligen. Flottans utlöpande ville emellertid, oaktadt konungens ifriga

Digitized by Google

pådrifvande, icke gå rätt fort. I december blef riksrådet Creutz, som i kammarkollegiets ärenden någon tid vistats hos konungen och för hvilkens redbarhet och drift han fattat förtroende, insatt i Amiralitetet; en månad senare fick han ensam penningeförvaltningen vid detta verk och slutligen äfven öfverbefälet öfver flottan för det blifvande sjötåget.

I maj 1676 gick flottan ut från Stockholms skärgård. Men den Danska flottan, som hon varit afsedd att angripa, hade då redan verkstält sin förening med den Holländska. Svenska flottan mötte sina fiender först i den oafgjorda drabbningen emellan Bornholm och Skånes södra kust, sedermera i det olycksfulla slaget vid Ölands södra udde. Skingrad, förföljd, beröfvad sin öfverbefälhafvare, återvände hon i början af juni till Stockholms skärgård.

Då kom åter en tid af verksamhet för Stenbock. När olyckstidningen om flottans nederlag ankommit till Stockholm, i följd hvaraf, under fruktan för ett nära förestående fiendtligt anfall, en stor nedslagenhet bemägtigade sig sinnena, blef riksamiralen med några andra af Rådet skickad till Dalarön, för att taga flottans tillstånd i ögnasigte och undersöka, om hon der kunde ligga i säkerhet. Undersök-

Digitized by Google

ningen gaf vid handen, att fienden icke så lätt kunde inträngа i hamnen. Flottan befans icke på långt när så förstörd som ryktet hade förkunnat. De flesta skeppen voro behållna; på båtsmän och knektar sände STENBOCK konungen en förteckning, med framställning, att den måtte genom trycket allmängöras, för att sprida en rigtigare föreställning om sjömagtens verkliga tillstånd. Hufvudsakligen led flottan af oenighet och oskicklighet inom befälet, bristande förråd och sjukdomar. Efter några dagar anmodades STENBOCK att återvända till Stockholm för att i rådet afgifva muntlig berättelse om tillståndet; derefter förblef han månaden ut på Dalarön, under oförtrutna ansträngningar för att, enligt konungens befallning, få flottan snart åter till sjös. Han förmanade amiraler och officerare till enighet och bedref med fart den nya utrustningen. En ny oro spridde sig i hufvudstaden vid underrättelsen derom, att fienden varit sedd i sjön utanför Sandhamn och på andra ställen i skärgården. Den Svenska flottan rustades till motstånd, men efter någon tid befans att fiendens sjömagt, man kände ej af hvilken orsak, åter gått söder ut.

Under oro för en öfverlägsen fiendes anfall och bekymmerfulla ansträngningar för flottans

Digitized by Google

återupprättande fullgjorde den gamle riksamiralen sin skyldighet att svara inför den emot honom pågående undersökningen, förd af män, som han ansåg för sina fiender.

Ljus och mörker vexlade. I början af juli 1676 fick han konungens tillstånd att åter förestå sitt embete vid flottan, men knappt hade glädjen deröfver uppmuntrat hans sinne, förr än undersökningskommissionen aflemnade sin dom. Denna dom föll den 8 juli 1676 och var helt kort. Riksamiralen hade kunnat dömas, hette det deri, att ersätta alla de Tyska orters förlust, hvilka fienden inkräktat till följd af den uteblifna undsättningen med flottan. Nu dömdes han blott att vara förlustig sitt riksamiralsembete och skyldig att, enär sjötåget genom hans förvållande aflupit utan frukt, ersätta de omkostnader, som nedlagts på den förgäfves utgångna flottans utrustning. Summan antogs efter uppgjorda räkningar till 209,341 daler silfvermynt. Dessutom kändes Stenbock skyldig att ersätta "all annan skada, som vållats genom denna expedition", — ett obestämdt uttryck, som kunde innebära en obegränsad ansvarsskyldighet. Det var förstlingen af de många efterräkningar, som utmärkte Carl XI:s regering.

Digitized by Google

Som ett åskslag träffade denna dom den gamle härföraren. Han såg på en gång hela sin lefnads lycka ramla. Van vid att vara hedrad och ansedd, kände han vanärans tyngd så mycket mer förkrossande. Under sin långvariga embetsverksamhet hade han grundlagt en förmögenhet, som han hoppats att få lemna åt sina barn; den syntes nu ödelagd. Han satte sig genast ned, afskref med egen hand domen och skickade den till konungen med den mest enständiga anhållan, att den måtte blifva af honom pröfvad. "Han hade hoppats", skref han, "att få med heder lägga sina grå hår i grafven: nu vore detta hopp tillintetgjordt; med sina många små barn var han bragt till tiggarstafven. Ingen hade kunnat visa annat, än att hans afsigt varit god". — "Olyckor hade inträffat både förut och efteråt", tillade han, med en anspelning på de vida svårare motgångar, som sedermera träffat flottan. Han hänvisade på sin ålder och sjuklighet; han anförde för den unge konungen hans bortgångne faders yttranden då denne bedt Stenbock förblifva sonen lika tillgifven som han varit fadern.

Dagen efter segern vid Halmstad befalde konungen, utan att *pröfva* eller *ändra* domen, att med dess *verkställighet* skulle tills vidare

Digitized by Google

anstå; han ville ej förvägra riksamiralen att samla och anföra de skäl, som kunde tala för hans oskuld. Framdeles ville konungen utförligen och slutligen förklara sig. Stenbock fick del häraf tre månader efter domen. Han andades åter. Men Damokles-svärdet svåfvade öfver hans hufvud.

Åter tre månader förflöto. Kriget upptog alla tankar. Slaget vid Lund gaf en ny vändning åt både inre och yttre angelägenheter. När någon stillhet inträdt i krigsrörelserna, och behofven för det nya fälttåget tillika framträdde, lät konungen Stenbocks sak åter sig föredragas. Han aflät nu från lägret vid Bälteberga den 6 januari 1677 en ny skrifvelse till riksamiralen. Denna besynnerliga regeringshandling vittnade klart om de olika, sins emellan nästan stridiga motiv, som grundlagt beslutet. Den erkände Stenbocks stora förtjenster, men bekräftade på visst sätt domen, genom utkräfvande af en penningesumma såsom *böter*, under det den tillika hemstälde till den dömdes *goda vilja*, om han ville betala, och förvandlade dess erläggande till ett slags frivilligt bidrag i statens förlägenhet: penningenöd syntes egentligen vara hufvudmotivet. "Ehuru vi", hette det i den kungliga skrifvelsen, "gerna hade

Digitized by Google

velat ännu längre uppskjuta domens verkställighet, så, emedan närvarande svåra konjunkturer tvinga oss att ändra resolutionen derom, hafve vi velat kungöra eder detta, jemte det nådiga förtroende vi till eder drage, att I eder härutinnan så mycket skulle vilja *foga* och icke *förvägra* till fortsättningen af värfningarna 100,000 daler silfvermynt *nu i begynnelsen* att erlägga.

Stenbock vistades på Torpa när han mottog detta bref. Hans svar var både vackert och klokt. Han kunde icke qväfva uttrycket af sin tysta förhoppning, att konungen skulle hafva upptagit och skärskådat domen; icke heller dolde han sin öfvertygelse, att, om han ej varit sjuk och äfven af andra hinder afhållits från att kraftigt försvara sig i kommissionen, skulle domen hafva utfallit annorlunda. Men han förklarade sig beredd att utan ringaste dröjsmål erlägga summan, och öfversände till konungen genast en förteckning på all sin ärfda och förvärfda fasta egendom: genom dess försäljning eller förpantning skulle penningar anskaffas, ty han satte sjelf i stor skuld och hade ingen kredit. Han anförde dock tillika, att ingen skulle vilja hvarken köpa eller tillpanta sig denna egendom förr än beloppet, som han hade att erlägga,

Digitized by Google

vore bestämdt; så länge domens anspråk syntes gå i oändlighet, ville ingen våga sina penningar på hans fastigheter.

Derpå följde utan uppskof en konungens skrifvelse till den dömande kommissionen, hvarigenom han, i betraktande af den synnerliga redebogenhet, riksamiralen visat att utbetala de 100,000 daler silfvermynt, som konungen "begärt", eftergaf alla ytterligare anspråk på hans egendom.

Tacksamt erkände STENBOCK, att konungen icke velat drifva honom till det yttersta, ehuru han, för att kunna utgöra den stora summan, måst pantsätta sina gods. Hans heder var räddad.

Sjelf banade nu STENBOCK sig väg till verksamhet på ett fält, på hvilket han länge skurit lagrar. Icke mer än åtta dagar efter det han mottagit konungens befrielsebref, skref han till honom för att erbjuda sin tjenst vid något förefallande krigståg. Att hans anbud, i detta vidlyftiga och af faror uppfylda krig, var välkommet, kan icke betviflas. Men det fans i förstone icke något tillfälle att använda STENBOCK. Honom kunde icke lemnas något mindre än ett sjelfständigt befäl, och dessa voro för tiden upptagna. Königsmark förde hären i Pommern, Helmfeldt och Ascheberg i Skåne; den vestra

Digitized by Google

gränsen försvarades af M. G. de la Gardie. Men sedan De la Gardie, efter det olyckliga slaget vid Uddevalla, frånträdt sitt befäl och dragit sig till baka till sina gods, och då man väntade ett fiendtligt infall på en gång i Vestergötland och i Dalsland, förordnades Stenbock i november 1677 att efter rikskansleren öfvertaga ledningen af de vestra landskapens försvar.

Det kungliga brefvet derom innehöll icke heller en bestämd befallning. Med fullgörandet af detta uppdrag, hette det, kunde han göra riket en synnerlig tjenst; konungen hyste till honom den nådiga tillförsigt, att han icke skulle undandraga sig.

Väl höfdes det den tjuguårige konungen att i detta språk tilltala den grånade fältherren; denne förstod det ock fullkomligt.

Tre dagar derefter utfärdades ett öppet bref, hvarigenom all vidare kraft och verkan af den Stenbock öfvergångna dom formligen upphäfdes. Detta bref förklarade honom och hans arfvingar för alla tider befriade från åtal i denna sak och försäkrade honom om konungens ynnest. Särskildt förklarade konungen, att, såsom riksamiralsembetet med alla de förmåner och den värdighet, som det samma åtföljde, allt hittills varit honom obetaget, så skulle det ock

Digitized by Google

hädanefter vara honom förbehållet. Kort derefter fick amiralitetet befallning att, ehuru riksamiralen, såsom frånvarande, icke kunde deltaga i öfverläggningarna, flitigt gifva honom del af hvad som förefölle.

Sålunda fick Stenbock ännu en gång träda under vapen och tillfälle att genom en bragd, som skulle kasta en aftonrodnadens glans öfver hans ålders dagar, utplåna minnet af sitt misslyckade sjötåg. Han ställde sig konungens vilja genast till efterrättelse, begaf sig till Göteborg och öfvertog högsta befälet i Vestergötland, Bohus län, Vermland och Dalsland.

Den gamle fältherren var åter i sitt element. Med rastlös verksamhet började han genast att taga kännedom om tillgångarne för manskapets underhåll, om fästningarnas tillstånd, om alla förhållanden som i dessa landskap rörde försvaret. Han uppsatte sjelf 200 man till ett lifkompani åt sig. Längre fram pantsatte han ett af sina gods för upphandlingar till fyllande af krigsfolkets behof. Hans verksamhet behöfdes väl. De tillgängliga medlen voro knappa, och mycken oreda rådde i förvaltningen.

Men han fick snart erfara, under huru olika förhållanden mot förr han nu efter nitton års förlopp skulle åter försöka kriget. Knappt

Digitized by Google

hade han ett par veckor varit sysselsatt med förberedelserna till fälttåget, förr än han angreps af sin gamla fiende, gikten. Den höll honom långa tider vid sängen. Detta hindrade honom ej ifrån att med Erik Dahlberg aftala om planen till ett vinterligt infall i Norge, hvilket likväl, först för en inbrytande skarp köld, och sedermera till följd af en allt för ostadig väderlek, måste öfvergifvas. Stenbock mötte konungen i Halmstad och fick för honom framställa de mått och steg, som borde tagas. Ännu var från fiendens sida allt tyst. Men knappt var vårdagen inne, förr än den ena punkten efter den andra hördes vara hotad. Redan i mars visade sig Danska skepp utanför skärgården: man trodde att det gälde Göteborg. I april nalkades fjorton skärgårdsfartyg och försökte en landstigning, men måste, då de möttes af Svenska trupper, återvända. I maj kom underrättelse, att hela den Norska krigsmagten var sammandragen emellan Fredriksstad och Fredrikshall, färdig till ett infall i Sverige. Kort derefter syntes en stor Dansk flotta utanför Halland. Någon tid var man oviss, hvarthän dessa rustningar egentligen syftade, men snart sammandrogo sig molnen och kommo närmare. Den Norska hären ryckte öfver gränsen och tå-

Digitized by Google

gade söder ut; den fiendtliga flottan landsatte i Marstrand en betydlig styrka fotfolk. De båda härarne förenade sig och gingo, 14,000 man starka, mot Bohus fästning. Då fienden började öfvergå vestra grenen af Göta elf, måste generalmajor Koch, som med några trupper stod på Hisingen, draga sig till baka öfver den bro, som förenade denna ö med fasta landet.

När sålunda krigslågan nalkades, låg Stenbock ännu fängslad på sin sjukbädd. Men hans själ var lika verksam som förut. Han ordnade från sin säng alla försvarsanstalter. Han lät upprifva bron till Hisingen; gaf befälet öfver Bohus åt öfverstelöjtnant Fröhlich, som väl kände både folket och orten; lät besätta elfskansarne ofvanför Bohus med uppbådad allmoge jemte några kompanier fotfolk; befalde att fullborda den nya väg, som ledde till dem, och lät vid Lerje, mellan Bohus och Göteborg, sammandraga ett läger, förberedande två nya broar öfver elfven, den ena nära Göteborg, den andra i granskapet af Venersborg. Med otålighet afvaktade han den dag, då han skulle kunna vara uppe och "sjelf se på verket".

Fienden började sina belägringsarbeten mot Bohus; garnisonen var endast 600 man stark, men försvarade sig, först under den lytte,

Digitized by Google

men tappre Fröhlich, sedermera under öfverste Börstel, med den största ihärdighet. Officerarne förbundo sig skriftligen att försvara fästningen till det yttersta: den som vågade tala om att gifva sig, skulle anses som förrädare. Snart började sju fiendtliga batterier att spela mot fästningen. Gyldenlöwe sjelf förde belägringen. Fästningsverken började att lida. Stenbock, hvars hela fältarmé bestod af 3,000 man, var i högsta behof af mera folk, om han skulle kunna göra ett försök att mot så talrika fiender undsätta fästningen, men ännu afhördes ej den utlofvade förstärkningen. Han lyckades likväl bibehålla gemenskapen med fästningen och inkastade i den samma gång efter annan friskt folk, äfvensom krigsförråd.

Först efter midsommar kommo några af de väntade trupperna, ännu likväl svaga till antal. Då voro flere brescher skjutna i murarne på Bohus, palissaderna uppbrända, batterier och bröstvärn så illa skadade, att de icke mera erbjödo något skydd. De fiendtliga linierna voro redan framdragna tätt under fästningens kanoner. De försvarandes bästa artillerister hade fallit; af kanonerna voro endast några få ännu brukbara. Fienden började anlägga minor.

Digitized by Google

Den 8 juli anmälde öfverste Börstel, att han såg den tid nära för handen, då ingen tapperhet förmådde längre bibehålla fästningen, så vida den icke undsattes. Den 12 juli var Bohus fullständigt inneslutet af fienden. Gemenskapen med fästningen underhölls genom utkastade granater, som innehöllo breflappar.

Nu kunde Stenbock åter sitta till häst. Han sammandrog sina trupper för att, när behof gjordes, vara färdig att gå öfver till Hisingen. Men han ville, då den Svenska styrkan, äfven om han lät tre fjerdedelar af Göteborgs garnison rycka ut, icke uppgick ens till hälften af fiendens, i det längsta afvakta en förstärkning. Då inträffade ändtligen, under befäl af generalöjtnant Wittenberg, fem sqvadroner friskt rytteri från Skåne. Allt var i ordning för att, så snart detta rytteri hunnit fram, gå mot fienden.

Det svåraste var öfvergången öfver elfven, och de väl uttänkta dispositioner, genom hvilka den lyckades, blefvo afgörande. Den stora bron öfver elfven nedanför Göteborg hade af brist på virke icke kunnat göras färdig. Så många fartyg och båtar, som kunde anskaffas, samlades. Den 19 juli, dagen efter sedan förstärkningen kommit, började, klockan tu på mor-

Digitized by Google

gonen, trupperna att dragas till öfvergångsstället; en stor pråm, som STENBOCK låtit bygga och bestycka, förlades så, att dess kanoner beströko fältet på Hisingen. Under skydd af deras eld öfverfördes först 50 fotknektar, som fattade posto på ett berg vid stranden; kort derefter 100 man under öfverstelöjtnant Gripenwald. Posteringen anfölls af general Duncam med den fiendtliga rytterivakten och två kompanier fotfolk. Men ständigt tillkommo nya skaror af Svenskar, under befäl af öfverste Mörner. Efter en het träffning, i hvilken Duncam sjelf blef sårad, måste den fiendtliga styrkan vika. Hela den Svenska hären fördes nu med största ifver och skyndsamhet öfver floden, och STENBOCK skickade till baka alla farkoster, fast besluten att segra eller dö. Framför sig hade han fienden, bakom sig den strida elfven.

Den 21 juli vid soluppgången satte han sig i marsch, och klockan ett på dagen gjorde han halt helt nära Bohus, gent emot den fiendtliga hären. Men fienden afbidade ej anfallet; den indrog sina vakter, antände sitt läger och drog af. Ett högljudt jubel utbrast inom den räddade fästningen. STENBOCK red fram till vallarne och talade vid befälhafvare och besättning.

Digitized by Google

Natten derefter drog sig fienden alldeles ifrån Hisingen, brännande broarna, och återvände upp åt Inland. Man sade, att i dess läger utbrutit oenighet emellan Danskar och Norrmän, vid hvilket förhållande befälhafvarne ej vågade antaga en drabbning.

Men Stenbock skickade, med glädje i hjertat, några hastiga, egenhändiga rader till konungen, och tackade Gud för sin följdrika seger.

Denna lysande framgång afgjorde för årets fälttåg de Svenska vapnens öfvervigt på denna sida. Segerkänslan var för Stenbock liksom när en stråle af ljus mot aftonen genombryter molnen. Konungen betygade honom i en särskild skrifvelse sin belåtenhet och sin erkänsla.

Det stora krigets låga slocknade nu småningom, men de började underhandlingarna kunde likväl endast med svårighet vinna framgång, och ännu återstod ett fälttåg för Stenbock.

Redan under den tidiga våren följande år föreföllo krigsrörelser på rikets vestra gräns. Underrättelser kommo till Göteborg, att fienden, nio regementen stark, infallit härjande och brännande i Dalsland. Stenbock tågade, med en del trupper och uppbådad allmoge, sjelf upp åt elfven för att värja landet. Då han kommit närmare, upplystes det, att fienden först infallit

Digitized by Google

i Nordmarks härad i Vermland och derefter delat sin styrka, hvaraf en del gått mot Eda skans, den andra mot Åmål, båda spridande eld och förstörelse omkring sig. Den sistnämnda afdelningen hade, sedan största delen af Åmåls stad uppgått i lågor, åter gått vester ut genom Vedbo härad och vid Stora Lee förenat sig med den första afdelningen, hvilken, efter att endast en half dag hafva beskjutit skansen vid Eda, hade tågat till baka. Hela den fiendtliga styrkan hade redan, utan att afbida STENBOCKS ankomst, gått öfver gränsen.

Sommaren kom. Fred var då ingången med kejsaren och med Münster; afslutandet med Brandenburg syntes nära. Men Danmark visade ingen benägenhet till förlikning. Ännu innehade dess härsmagt Landskrona och Helsingborg i Skåne, och Uddevalla i Bohus län. Carl XI beslöt, för att gifva styrka åt underhandlingarna, att sjelf gå mot Helsingborg, under det Uddevalla skulle angripas af STENBOCK. Ännu allt emellanåt sjuk, samlade riksamiralen sina regementen i början af juli, och den 23 i samma månad kunde han datera sina skrifvelser till konungen från fältlägret vid Uddevalla. Fästningen befans starkare än berättelserna hade gifvit vid handen. STENBOCK öppnade mot den

Digitized by Google

sina approcher och beskötden med glödande kulor. Men han var ej tillräckligt försedd hvarken med fotfolk eller med groft artilleri, för att kunna fullfölja sitt anfall. Dertill kom, att fienden var mästare i sjön.

Den 29 juli visade sig fiendtliga fartyg, snart i ett ständigt tillväxande antal, utanför i skären. De närmade sig: deras afsigt att undsätta fästningen var tydlig. Men utan styrka på sjön var det icke möjligt att hindra landstigningen i detta brutna, af vikar och uddar genomskurna land. En betydlig fiendtlig styrka, i synnerhet af fotfolk, landsattes och intog fördelaktiga ställningar i de staden omgifvande bergen. Stenbock, som led brist i synnerhet på infanteri och var alldeles för svag att på en gång fortsätta anfallet mot fästningen och försvara sig mot den i fältet stående fiendtliga hären, måste då draga sitt folk ur approcherna och fatta fast fot i sitt befästa läger, likväl utan att vika en fots bredd till baka. Fienden anföll honom icke. I denna ställning förblefvo de båda motståndarne, endast iakttagande hvarandra. Deras uppmärksamhet var i sjelfva verket rigtad på ett verk, som snart skulle göra alla krigsrörelser öfverflödiga.

Digitized by Google

Ett ögonblick tänkte Carl XI på att sjelf förflytta sig till denna del af krigsskådeplatsen och med all magt angripa Norge. Men Stenbock, hvars utlåtande han begärde, afstyrkte detta företag, emedan skansen, för hvilken han låg, var mer besvärlig att intaga än vigtig att behålla, anskaffandet af lifsmedel ganska svårt, krigsrörelserna i det af berg fylda landet förenade med tidsutdrägt, och slutligen årstiden — man var redan i halfva augusti — så långt framskriden, att denna höst troligen icke något vidare kunde uträttas.

Så blefvo de stridsrustade härarne stilla stående mot hvarandra. På samma sätt och af samma skäl hvilade konungens mot Helsingborg samlade magt. Han lät ock den redan till Stenbock afsända förstärkningen vända om. Ändtligen den 30 augusti slöts ett allmänt stillestånd, och derpå följde snart freden, som lemnade de anfallna fästena utan strid till baka i Svenskarnes händer.

Nu mötte samma svårigheter, som vid det föregående krigets slut, i afseende på fältarméns upplösning eller förläggning. Näst före fredens afslutande, och då den ännu icke ansågs fullt säker, underhandlade Stenbock på konungens vägnar

Digitized by Google

i detta ämne med ständerna i Vestergötland. Man har vanligen ansett de under detta krig år 1677 samlade landtdagar för de sista möten af detta slag. Men denna urgamla öfverläggningsform har i sjelfva verket sträckt sin verksamhet ännu något längre fram i tiden. Det utskrifna landskapsmötet samlades i Alingsås den 23 september 1679, mottog en på K. M:ts vägnar aflåten proposition om manskapets underhåll och besvarade den tre dagar derefter, den 26. Adel och bönder beviljade inqvartering på sina hemman, prester och borgare leverans af lifsmedel efter stadgade grunder.

Samma dag, som detta svar afgafs, slöts freden i Lund. Vapengnyet i de nordiska länderna tystnade för en lång tid. Stenbock nedlade sitt svärd, hvilket han under så många skiften hade fört till sin och Sveriges ära.

Han var nu sextio fem år gammal. I nära femtio år hade han tjenat det allmänna. Det skulle synas som hade han, efter så långvariga strider, omgifven af ära och anseende, kunnat i stillhet njuta ålderdomens hvila. Men helt annorlunda vände sig hans öde. Den sjelfständiga verksamhetens tid var för honom förbi, lidandets begynte. Sex år, nästan på dagen räknadt, återstodo, efter fredsslutet, af Stenbocks

Digitized by Google

lifstid, och sällan har någon under en så kort tidrymd upplefvat flera olyckor än denne ålderstigne härförare.

Han såg hela det samhällsskick falla, inom hvilket han utvecklat sin verksamhet. Hans ställning i det allmänna föll med det samma. Hela den förmögenhet, han under sina långvariga tjenster samlat, för att lemna den åt sina barn, gick förlorad. Anklagelser, efterräkningar drabbade honom, den ena efter den andra. Han fick till slut, med maka och barn, smaka armodets bitterhet.

Men det sinneslugn, hvarmed han bar alla dessa olyckor, söker sin like. Det har yttrats vid hans graf, att i medgång förhäfde han sig aldrig, i motgången var han tålig, aldrig försagd, och med alltid oförändrad uppsyn bar han både lycka och olycka, både goda och onda dagar. Detta är i sjelfva verket en gärd af rättvisa åt det jemna sinne, STENBOCK städse bibehöll, — tänkande, såsom samme talare säger, att allt flyter af den högstes försyn och välbehag.

Huru olika var ej hela den tid, som nu uppgick, mot den, som omgifvit hans ungdom! *Då* ära, glans, stora utsigter öfver allt; *nu* en rad af sorgliga räfster, förtviflan hos de fallne, hämndens glädje hos deras vedersakare.

Digitized by Google

I förstone viste man alls icke, huru långt förändringarna skulle komma att sträcka sig. Stenbock behöll ännu sitt riksamiralsembete. När, kort efter freden, beslut fattades om flottans förläggande till Carlskrona och på samma gång friherre Hans Wachtmeister utnämndes till amiral-generallöjtnant, bestämdes det, att riksamiralen skulle föra hufvudverket och hafva öfverstyrelsen; i hans frånvaro skulle Wachtmeister förestå det hela. Svårligen kunde man dock tänka sig, att ett så vidlyftigt verk som hela flottans förflyttning, jemte grundläggandet af nya verkstäder och varf, och i allt förändrade anordningar skulle genomföras af en så ålderstigen man, som lefvat sig in i de förhållanden, hvilka nu skulle fullständigt omskapas. Snart öfvergick äfven ledningen helt och hållet i Wachtmeisters hand. Att Stenbock icke ogerna sett detta åt den trettiårige amiralen lemnade förtroende, och att han sannolikt önskat i honom se sin efterträdare, kan man sluta af ett egenhändigt bref till konungen från Stenbock om sommaren 1676, hvari han anhåller, att, om Wachtmeister skulle begära sitt afsked från flottan, det icke måtte beviljas, emedan denne unge man hade en ovanlig fallenhet för sjöförsvaret och vore en ka-

Digitized by Google

valjer, som både nu och framdeles kunde göra konungen och fäderneslandet märkliga tjenster. Ett af de första skepp, som byggdes under Wachtmeisters ledning, uppkallade han efter Stenbock.

Tilltagande år och sjuklighet gjorde det ock för riksamiralen allt svårare att med någon styrka deltaga i flottans angelägenheter. I början af 1680 anhöll han att för en svår sjukdoms skull få vistas i Stockholm och för någon tid befrias från skyldigheten att resa till Carlskrona. Hvilket konungen i vänliga ordalag beviljade.

Stenbock delade de förhoppningar, med hvilka hans vänner hade motsett den kort derefter sammankallade riksdagen; han nedslogs, jemte dem, af den förfärande utveckling händelserna vid den samma togo, till utkräfvande af efterräkningar och räfster. Rådet, svagt och söndradt, spelade vid denna riksdag en rol, som väl kunde anses såsom förebud till dess fall.

Riksdagen 1680 samlades. Den nedbröt de företrädesrättigheter, som skilde grefvar och friherrar från öfriga medlemmar af det främsta ståndet; den undergräfde adelns bestånd genom reduktionen, och den kallade förmyndarestyrel-

Digitized by Google

sen till räkenskap. Af alla dessa beslut träffades Stenbock.

Huru olika tecknade sig ej, i denna stora brytning, de tre svågrarnes öde, som suttit i förmyndarestyrelsen och så ofta bestämt dess gång! Per Brahe hade dragit sig till baka på sina gods, inneslutande sig i tystnad; han hade ock den lyckan att sluta sina dagar före den fruktansvärda vändning, som sakerna togo vid riksdagen. Magnus Gabriel de la Gardie kastades fram och till baka mellan en liflig lust att framträda till sitt försvar och vanmagtens hopplöshet: han fylde landet med utgjutelserna af sin klagan. Stenbock böjde sig tyst och tåligt under sitt öde.

Den kommission, som skulle utföra räfsten öfver förmyndarne, trädde redan före' riksdagens slut i verksamhet. De stora slägterna sågo framför sig en dunkel framtid af förderf; men ännu kände man icke, hvilka slaget skulle drabba eller huru tungt det skulle falla. I striden mellan regeringsherrarne och Rådet angående hvem som skulle ansvara för den föregående regeringens beslut, stod riksamiralen vid Magnus Gabriel de la Gardies sida. Till en del godkändes deras påståenden. Derefter yppade

Digitized by Google

sig bland de anklagade stor tvekan, huru vida de skulle till domstolen inkomma med sina förklaringar öfver klagopunkterna, i den form dessa blifvit framstälda: några af rådsherrarne undandrogo sig alldeles detta svaromål. Stenbocks ombud var bland de första som infunno sig för att afgifva svaromålet inför kommissionen.

Mot slutet af år 1681 började domarne falla, och Stenbock var bland dem, som de träffade med mest förkrossande tyngd. Han dömdes, utom andra efterräkningar, att ersätta icke mindre än 52,000 dagsverken, som af amiralitetets båtsmän utgjorts för hans enskilda räkning. Detta var en förmån, som hans företrädare i embetet utan klander åtnjutit och hvilken han derför ansett, såsom tillhörande befattningen, kunna äfven af sig begagnas. Dagsverkena värderades ganska högt, och Stenbock ålades att å deras värde erlägga tolf procents årlig ränta för hela den tid, som förgått sedan de kommit honom till godo. Dertill kom allt hvad Stenbock hade att, gemensamt med de öfriga anklagade, i fråga om bortgifna förläningar, för tillökningar i riksstaten o. s. v. ansvara för och ersätta.

Man hade i förstone hoppats, att, ehuru strängt domarne utfallit, verkställigheten skulle

Digitized by Google

företagas med större mildhet och eftergifter ega rum. Länge invaggade sig regeringsherrarne och Rådet i dessa föreställningar; men huru grymt de misstagit sig, upplystes snart, när försäljningarna och utmätningarna af deras hus och gårdar begynte. Om Stenbock berättas, att, när all hans lösegendom uppskrefs för att gå i mät för hans skuld till kronan, och när till och med den sammetsrock, med dyrbara knappar, som han bar på sig, antecknades till försäljning, han skall hafva fält tårar och sagt åt sin hustru, att hittills hade han sörjt för henne, nu finge hon underhålla honom: han hade intet mer öfrigt.

Om något skulle hafva varit qvar efter den stora kommissionens efterräkningar, förtärdes det af reduktionens.

Efter egendomen kom ordningen till embetet. Stora kommissionens domar hade undergräft Rådets anseende. Det behöfdes blott en anledning för att åstadkomma dess fall. En sådan anledning gafs, då, efter meddelanden från några Rådets ledamöter, det Franska sändebudet till konungen inlemnade en oförsigtig framställning angående den utrikes politiken, hvari sändebudet yttrade sin förundran deröfver, att

Digitized by Google

Sverige afslutit nya förbund, oaktadt de flesta af Rådets medlemmar voro emot dem. Den skärpa, med hvilken konungen nu förebrådde Rådet dess bristande tystlåtenhet, bådade en annalkande storm. En månad senare kom det bref från konungen, hvarigenom han upphäfde benämningen riksråd och införde den af kungliga råd. Samma förändring träffade de stora riksembetenas namn. Stenbock för sin del hette sedermera alltid "öfverste amiral". Derefter togs det slutliga steget. Konungen lät säga alla de rådsledamöter, som innehaft sina embeten under förmyndaretiden, att de borde inkomma med sina afskedsansökningar. Det skèdde. En efter annan anhöllo rådsherrarne att få lemna sina embeten. Stenbock var den förste, som gjorde denna anhållan.

Den uppfyldes likväl icke. Konungen tillkännagaf sin önskan, att öfverste amiralen och drotsen, äfvensom fyra andra rådsherrar, skulle bibehålla sina embeten. Åtta rådsmedlemmar afgingo.

Man finner också, att Stenbock äfven efter denna tid bevistat rådets öfverläggningar. En och annan gång begärdes ock hans åtgärd i ärenden, som egde sammanhang med hans em-

Digitized by Google

bete vid flottan. Så fick han ännu i maj 1684 uppdrag att genomse och granska det förslag till nya sjöartiklar, som blifvit uppgjordt i Amiralitetet.

Men småningom drog sig STENBOCK alldeles undan från det offentliga lifvet. I april 1683 anmälde han hos konungen sin underdåniga åstundan att så väl för sin vacklande helsa som "för andra svårigheter", hvarmed förmodligen menades hans nu mera så betydligt inskränkta tillgångar, få tidtals vistas på landet. Han erhöll tillstånd dertill, med rättighet att sjelf bestämma när han skulle återvända till Stockholm, så vida icke konungens tjenst fordrade hans närvaro. Följande året anhöll STENBOCK, likaledes på grund af sjuklighet, att få afgå från sitt kanslersembete. Konungen tillfrågade honom särskildt, om han icke ville, på professorernas anmälda önskan, ännu någon tid bibehålla denna befattning. Men svaret utföll nekande, hvilket man kan finna deraf att kongl. rådet Claes Fleming kort derefter utnämndes till kansler för universitetet i Lund.

STENBOCK hade nu uppnått sitt sjuttionde år. Det tystnade omkring honom. Under en lång lefnads vexlande öden hade han lärt att

Digitized by Google

medgång som motgång bibehålla ett oförändradt sinne. Den oskrymtade gudsfruktan, som bodde i hans själ, gaf honom styrka att bära de allt mera hopade olyckorna. Öm make och trogen fader, egnade han åt hemmets stilla ro sina återstående dagar. Merendels vistades han under de sista åren på landet.

I augusti 1685 tilltog hans sjukdom, och han lät föra sig upp till Stockholm för att erhålla en bättre läkarevård. Utan fruktan kände han sitt slut nalkas, och efter ett vackert afsked af lifvet inslumrade han på morgonen den 24 september 1685 till den sista hvilan.

Gustaf Otto Stenbock var bland dem, som utmärkas, icke så mycket af de medfödda gåfvornas glans som af de egenskaper, hvilka under lifvets strid, genom eget arbete förvärfvas. Såsom menniska prydde honom enkelhet och upprigtighet i allt hans väsen, en outtröttlig arbetsamhet, försigtighet parad med ihärdighet, en ovanlig omtänksamhet, ett jemnt sinne, aldrig uppblåst, aldrig nedslaget, ädelt och oförskräckt. Såsom krigare utvecklade han, ehuru tapper då det gälde, företrädesvis den

Digitized by Google

förmåga, som väl förbereder och understödjer striden. Att ordna härens rörelser så, att fienden nästan utan motstånd måste duka under och segern som en mogen frukt falla i hans hand; att på förhand upptäcka och afvända hotande faror; att oaflåtligt sörja för upprätthållandet af folkets friska mod och förseendet af dess behof, — det var hans mästerskap. Artilleriet använde han gerna och väl. Förträfflig var hans ledning vid belägringar, vid större befästningsarbeten, vid flodöfvergångar.

Som förvaltande embetsman utmärkte honom en sällsynt förening af omtänksamhet, mildhet och kraft.

Mången med mera lysande egenskaper än han har kastat omkring sig en flygtig glans och försvunnit. Få hafva i högre grad egt det stilla arbetets, den anspråkslösa tapperhetens, det på en gång enkla och ädla sinnets förtjenst.

Hans lefnads bana genomgick de olika skiftena af Sveriges korta storhetstid. Det Gustavianska tidehvarfvet, fostrande helgjutna män, lyfte honom hastigt till ära och anseende. Han följde konung Carl Gustaf på hans korta, men lysande bana, delande glansen af hans segrar, med trogen omsorg värnande och vårdande hans

Digitized by Google

vackraste eröfring. På Tysklands bördiga fält, öfver Polens oöfverskådliga slätter som genom dess ödsliga vildmarker, genom Smålands djupa skogar som utåt Hallands sandiga kust, öfver Norges berg och dalar som öfver Danmarks blomstrande öar förde han de Svenska vapneh till strid och till seger: han fäste vid Sverige genom klokhet, kraft och mildhet dess nya länder. Under förmyndarestyrelsen egnad åt den inre förvaltningens värf, delade han dess framgångar och den lugna njutningen af dess fördelar. När stormen kommit med början af Carl XI:s egen regering, var han, i mörker som i ljus, verksam vid försvarets stora värf, och när slutligen det fredliga arbetets och de stränga räfsternas tidehvarf uppgått, och vedergällningen gick fram öfver de fallne stormännens välde, — en vedergällning, svårare än hvad de brutit, — så nedslogs fullständigt hans lefnads lycka.

Hvarje tidehvarf bildar på visst sätt sina män. I Sveriges historia skönjes med synnerlig klarhet denna inflytelse. Den är ock synbar hos den man, hvars lefnadsöden vi tecknat. Om grefve Gustaf Otto Stenbock, uppväxt under ett stort tidehvarf, hunnen till sjelfständig verksamhet under ett skifte af beslägtadt skaplynne, sedermera, när hans kraft uppnått sin fulla mog-

Digitized by Google

nad, icke blef allt hvad hans ungdom synts lofva, så skall likväl efterverlden icke neka honom vitsordet af ett redligt arbete i fädernes-landets tjenst, och den skall hafva att hemta lärdomar icke mindre af hans brister än af hans berömliga egenskaper.

Digitized by Google

OM

DEN ESTETISKA BETYDELSEN

AF

THORILDS STRID

EMOT

KELLGREN OCH LEOPOLD.

AF

BERNH. v. BESKOW.

Digitized by Google

Denna afhandling, skrifven redan år 1861 och af författaren ämnad för Akademiens Handlingar (se del. XXXV, sid. 134), har i anseende till mellankomna hinder ej förr kunnat der införas.

Digitized by Google

Om den estetiska betydelsen af Thorilds strid emot Kellgren och Leopold.

Denna, med vissa uppehåll, under mer än tio år förda kamp — längre än Grekernas vid Troja — har ansetts såsom en vändningspunkt i vår vitterhet; men man tycks i allmänhet hafva mera fäst sig vid frågan *huru*, än *hvarom* det tvistades. Man har på förhand tagit för afgjordt, att striden gälde afskuddandet af det efter Franska mönster bildade regeltvång, som påstods hafva under Kellgrens herravälde tryckt den Svenska vitterheten, samt införandet af friare estetiska åsigter. Denna hvälfning förmenas hafva blifvit främst inledd af Thorilds ryktbara skrift *Kritik öfver Kritiker*. Så förkunnades det af honom sjelf, af hans skola, och senare af den så kallade nya skola, som återupptog striden emot Thorilds siste motståndare. Denna åsigt, upprepad under ett halft århundrade, utan någon på en fullt omfattande litterärhistorisk undersökning grundad

Digitized by Google

vederläggning — åtminstone är ingen dylik oss bekant, — har ej kunnat fela att vinna allmännare häfd. För att angifva stridens orsak och Thorilds utgångspunkt, har man hänvisat till hans ofvannämnda skrift, hvilken af hans minnestecknare i våra dagar också benämnts "en hufvudbok för en hvar, som vill uppfatta och bedöma Thorilds estetiska åsigter." För att afgöra, i hvad mån dessa antaganden äro grundade, är nödigt att återgå till sjelfva *principium et fons* af den namnkunniga bardaleken, samt följa denna i dess olika skiftningar.

Thorild hade, såsom student, till 1782 års täflan i sällskapet *Utile Dulci* insändt tvenne skaldestycken: *Passionerna* och *Jordbrukaren.* Sällskapets omdöme öfver det förstnämnda, affattadt af Kellgren, var högst smickrande, ehuru åtföljdt af anmärkningar. "Det utföll så förmånligt", säger Atterbom, "att en *vanlig* ärelystnad skulle deraf blifvit *betagen.* Äfven Thorild, som hört, att han vunnit stora priset, var förtjust, såsom man ser af hans bref till ungdomsvännen Heurlin, der det heter: "Man har belönt mig för Passionerna! Men härom mera, när annonsen kommer i bladen. Kellgren är förtjust i detta stycket. De bästa hufvuden kalla det förträffligt; några, obegripligt. Det innehåller kraften af min filosofi

Digitized by Google

och glansen af min inbildning. Orimmadt, hänryckt, förunderligt." — Men den väntade annonsen i bladen innehöll blott accessit, eller andra priset, grundadt på Kellgrens domslut, så lydande:

"*Passionerna.* Detta försök af ett nytt slag, till drägt och karakter, har förtjent att fästa Sällskapets hela uppmärksamhet. Den djerfva, fast stundom förvillade utflygt, som endast snillet gifver; en ädel frihet, som dock någon gång torde bryta till sjelfsvåld; en rik och brinnande bildningskraft, som likväl ej alltid erkänt förnuftets och smakens lagliga styrsel; en hög och manlig, ehuru på sina ställen nog mörk, sträf och med tvungna epiteter belastad styl; och framför allt en öm och liflig känsla, men ibland förlorad i kalla utrop: alla dessa förmåner, oaktadt de mer af ytterlighet än svaghet härrörande fel, som dermed varit förknippade, hade säkert gjort till fyllest att berättiga auktorn till det större priset; men då detta skaldestycke tillika är bundet i ett orimmadt daktyliskt versslag, stridande mot den i vitterheten allmänt godkända smaken, har Sällskapet ej trott sig, genom en sådan belöning, oinskränkt böra gilla en likaså vådelig som onödig nyhet; vådelig derigenom, att den lemnade medelmåttan en fördubblad lätthet; och onödig, då vi

Digitized by Google

redan på jambisk vers ega i vårt språk verkliga mästerstycken, så i det starka som behagliga. Sällskapet har dock genom ett mindre pris, eller *accessit*, velat betyga sin aktning för ett snille, hvars bemödande skall vinna ett allmänt bifall, då det samtycker att underkasta sig den erkända skaldekonstens stadgade lagar." — Omdömet öfver Thorilds andra täflingsskrift, *Jordbrukaren*, innehåller, att den "egde samma fel och någon gång samma skönheter som den näst förutnämnda."

Thorild ingaf till Sällskapet en skrift, hvari han afsade sig priset, yttrande bland annat: "Jag antar ej en belöning för ofullkomligheten. - - Denna arten af half belöning, som, icke nog ädel att gifva, är ännu mindre ädel att taga, skadar Sällskapets ändamål. Den hugnar medelmåttan och förnedrar snillet."

"Och likväl" — anmärker åter Atterbom — "är den af Kellgren uppsatta annonsen så affattad, att vi lätt begripa hvarför den unge skalden ådrog sig en allmän förvåning, då han kort derefter uttalade ett högtidligt missnöje. I sjelfva verket var, bland samtliga de femton skrifterna, Thorilds lärosång just den, som både utförligast granskades och mest berömdes. Redan i den förra omständigheten låg ett aktningsbevis. Alla de öfriga blefvo afspisade med två eller tre rader. Till och med

Digitized by Google

om Sjöbergs *Ode till Åkerbrukaren*, åt hvilken de tio dukaterna tilldömdes, heter det blott, att "detta stycke är jemnast godt bland alla medtäflande, fast ej fullkomligen upplyft till den höjd och styrka som en ode tål" *.

Af skriftvexlingen i ämnet upplyses, att Thorild haft skäl till missnöje med en åtgärd af Sällskapet, nemligen att bryta namnsedeln för någon annan belöning än den högsta. I kungörelse 1780 hade Sällskapet stadgat detta, hvarifrån dock redan följande år skedde en afvikelse, då kornetten Georg Adlersparre erhöll accessit, hvilken författare äfven nu, på samma gång som Thorild, belönades för skaldestycket *De två Naturerna*, och emottog priset. Kellgren förklarar, i sitt svar på Thorilds anmärkningar, anledningen till accessit sålunda: "Det hade varit orättvist af Sällskapet att tilldöma högsta priset åt ert arbete, då man funnit det ega så betydliga fel; men ännu mera orättvist att ej tilldöma det något, sedan man så utmärkt berömt det för skönheter af första rangen; och ingen ting annat, än ert eget förutgjorda förbehåll att uteslutas derifrån, hade kunnat urskulda Sällskapet för en sådan orättvisa, i edra och våra ögon" **.

---

* *Svenska Siare och Skalder*, 1 uppl. IV: 183.

** *Stockholms-Posten* år 1782, n. 60.

Digitized by Google

Hufvudfrågan synes denna: för hvilken afsigt ingår man i en vitter täflan? Är det för eröfringen af några dukater och beröm, eller är det för att af behörige domare erhålla visshet om kallelse för skaldekonsten, samt upplysningar och råd till dess utbildning? Vi tro, att ett ungt snille, som lifvas mer af kärlek för konsten än af egenkärlek, tillhör det senare slaget af täflande. I sådant fall borde Thorild — om icke, som Atterbom säger, blifvit "betagen" — dock varit fullt tillfredsställd af Kellgrens yttrande, som tillerkänner honom "en djerf utflygt, som endast snillet gifver; en ädel frihet, en rik och brinnande bildningskraft, en hög och manlig styl, en öm och liflig känsla"; men tillika angifver de fel han bör undvika. Kellgren var ojemförligt strängare i sitt första domslut öfver Leopold. Men denne — tvärt emot hvad Thorild sade om honom, nemligen att han älskade "icke vitterheten, utan *sin* vitterhet" — gömde varnarens ord, betraktande dem i sitt hjerta; medgaf, att mycket ännu felades till fullkomlighet i hans diktkonst; underkastade sig förnyade studier och en sträng sjelfkritik, samt framträdde, efter sju års bemödanden att upphinna målet, såsom sin stränge domares främste medtäflare, och egnade honom en outplånlig tacksamhet för den vägledning han lemnat nybörjaren.

Digitized by Google

Kellgren sjelf, på höjden af sitt rykte, ansåg sig icke förödmjukad deraf att långt senare, då han redan var i öppen strid med Thorild, erkänna rigtigheten af några bland dennes, i hans tidning *Granskaren*, gjorda anmärkningar vid odet öfver Lovisa Ulrikas död (såsom det synes af de rättelser Kellgren gjort vid poemets införande i sina samlade skrifter). Den, som underkastar sig en sådan sjelfkritik, menar ofelbart ärligt då han tillstyrker den hos andra, och Kellgren hade säkerligen icke önskat något högre för den Svenska vitterhetens ära, än att Thorild, vid hvars första uppträdande han fäste större förhoppningar än vid någon annans, lyssnat till de välmenta råd, som lemnades honom. Att det var vitterheten, icke *sin* vitterhet, Kellgren skattade, känner man nogsamt af den karakteristik han lemnar af sig sjelf, i ett bref till en vän, kort före sin död: "Det var en liten man i vår litterära verld. Hans talanger voro små. Han hade kan hända icke hvad man kallar snille. Hans flesta skrifter hade liten vidd och vigt. Men han hade en egenskap, kanske i högre grad än någon af sina medbröder. det var ett nit, en värma för Svenska vitterhetens förkofran och heder, som följde honom beständigt genom ett plågsamt lif, och som ännu var hans sista passion i den stund han skref dessa rader."

Digitized by Google

Det var detta ädla, oegennyttiga nit, som så fäste vid honom de flesta af det Gustavianska tidehvarfvets snillen.

Ännu har man svårt att fatta, huru en strid på lif och död emellan tvenne ryktbare författare, till hvilka snart kom den tredje, samt slutligen emellan tvenne vittra skolor, kunnat ega till utgångspunkt ett förment underkännande af en täflingsskrift i ett enskildt sällskap. Vi säga *förment;* ty hvilken skulle ej hellre emottaga sådana loford af Kellgren, än ett pris? Också åberopade Thorild dem sedan gerna, när någon annan satte hans snille i fråga. Men Kellgren säger derjemte, att skriftens förtjenster, äfven med de brister som anmärkts, varit fullt berättigade till det större priset, i fall den icke varit författad på orimmad vers. Det var således ett underkännande af versslaget, hvilket författaren ej skapat, som föranledde, att den högsta belöningen ej blef honom tilldelad. Kellgren begynte sjelf, icke långt derefter, att skrifva orimmad vers, hvarigenom äfven denna anmärkning bortföll. Hvarom tvistades *då?* — Författaren af Thorilds minne, i *Svenska Siare och Skalder,* yttrar om Kellgrens domslut: "Otvifvelaktigt nedskref Kellgren ofvanstående rader i den känsla, att hafva gjort den unge försökaren en både full och lysande rättvisa. Den *var* det

Digitized by Google

ock, från *hans* ståndpunkt." — "Inför *vår* ståndpunkt taga sig visserligen både det hindrande skälet och dess motiver besynnerligt ut. Mellertid var Kellgren, då han afgaf det anförda omdömet och tillade, att vid namnsedelns öppnande auktorn befunnits vara "herr Thomas Thorén, juris studiosus", långt ifrån att ana, huru han med dessa penndrag afgjorde bemälte Thoréns hela lefnadsöde" *. — Sorgligt att tänka! En sårad sjelfkänsla skulle då bestämt en lefnads rigtning? En sådan obetydlighet, som att ej vinna stora priset i *Utile Dulci*, skulle vållat en oförsonlig sinnesstämning hos ett snille mot ett annat? Och likväl gaf Kellgren åt Thorilds första ungdomsförsök ett högre lof, än dennes störste beundrare skänkt honom i egenskap af skald, vid slutet af hans bana. Atterbom säger, bland annat: "Den enhet, som i all verklig poesi oskiljeligt sammanbinder känsla och bild, tanke och uttryck, sak och föredrag, halt och form, har *två* sidor: en *natur*-sida och en *konst*-sida; och för Thorild var endast den förra *fullt* klar. Den senare, som hos Lidner genom *instinkt* kom till en större utvecklingsgrad, fattades af Thorilds *begrepp* aldrig till fyllest. - - Ett yngre slägte kan frestas att undra öfver den oklara uppfattning af dessa för-

* *Siare och Skalder*, IV: 184.

Digitized by Google

hållanden, som ej sällan — under hans ungdom — förde Thorild in i den afart, hvilken både han sjelf och hans motparter, ehuru i ganska olika mening, kallade "prosaisk poesi." - - Afvägens märkvärdigaste resultat är stycket *Inbildningens Nöjen*, hvarom Hammarsköld träffande säger, att det "fullkomligen liknar en excercitii-öfversättning af ett skönt poem." - Mera ett "poem i form", oaktadt sina tvifvelsutan temligt formlösa sträckor af utrop och namnregister, är lärosången *Passionerna*, der samma naturalistiska känslofilosofi, hvars sista utbildning Archimetrien är, helsar oss i sin första uppränning. Väl delar detta ungdomsverk med *Inbildningens Nöjen* så långt både vissa förtjenster och vissa lyten, att understundom skulle Hammarskölds utlåtelse kunna tillämpas äfven här; men *form* — jemväl såsom bristfällig — är dock alltid att föredraga framför *oform*. Den här valda hexametriska versen har Thorild ej rigtigt förstått sig på" *. Hammarsköld yttrar om skaldestycket *Passionerna:* "Detta poem skulle utan tvifvel vara den yppersta filosofiska lärodikt, som något modernt tungomål eger — ty den är verkligen af ren entusiasm dikterad — om skalden öfver allt gifvit densamma skön utbildning och versen den fulländ-

* *Siare och Skalder*, V: 305—308.

Digitized by Google

ning, som för Svenska hexametern är möjlig. Men understundom framställer han saken helt naket och abstrakt; och, hvad versen angår, bryter den icke allenast ofta mot all prosodisk accent, utan är äfven stundom än öfver- än undermätig. Detta berodde icke endast deraf, att vårt språk då för tiden var mindre utbildadt för metriken, utan hufvudsakligen af skaldens osäkra tekniska förmåga och slöa öra för versens välljud. Detta ser man ännu mer af hans rimmade försök. De hafva de allra olidligaste metriska hårdheter, och rimmet har, likasom för att hämnas det förakt, hvarmed Thorild stundom yttrade sig derom, så besvärat honom, att tanken ofta blifvit strypt. Man märker detta i synnerhet af ett litet stycke, kalladt *Skaldekonsten*, det man snarare skulle förmoda vara ett foster af den tidens mest jordkrypande rimsnidare, än af den sublimt uppsträfvande, idé-rike Thorild *. — Det är visst sant, att der versen med möda sökes, der är den ett tomt, barnsligt lekverk; men uti det äkta skaldestycket inställer sig dess meter

* Atterbom deremot anser denna sång utmärkt lyckad. Må hända egde den omständighet, att stycket utgjorde en hyllning åt Leopold, någon inflytelse på Hammarskölds sätt att döma, liksom Franzén, enligt hvad vi sett, förklarades misslyckad konstdomare, för det att han i en recension berömt Leopolds skrifter.

Digitized by Google

sjelfvilligt och sammansmälter oskiljaktigt med innehållet. Och den, vid hvars stycken ej detta sker, är af naturen icke kallad till skald. Thorild var det också visserligen icke" *.

Jemför man nu Kellgrens uppskattning af Thorilds skaldesnille med Atterboms och Hammarskölds omdömen deröfver, så kunde man nästan bli böjd att anse den förstnämndes, genom sitt yppiga loford, hafva gifvit för mycken näring åt sjelfkänslan hos en ung författare, som för det samma glömde de erinringar, hvaraf det beledsagades. I sitt allvarliga svar på afsägelsen af priset förehåller Kellgren honom det olämpliga deri, och slutar med dessa ord: "Det är i sanning tvifvelaktigt, om så litet förnuft och så mycket högmod nånsin varit förenade eller kunna förenas med ett verkligt snille" **.

Thorild blef icke skyldig ett genmäle. Han var tjugu tre år, när han öppnade den första striden med Kellgren, till hvars tidning han insände sitt svar, som begynner sålunda: "Der är icke mycket som kan upptagas i detta stycket (anmärkningen). Det är för partiskt för att kunna upplysa eller skada. Jag kan icke förbjuda någon att se med *sitt* öga, så skumt eller klart det må

* *Svenska Vitterheten*, 2 uppl. s. 409.

** *Stockholms-Posten* 1782, n. 60.

Digitized by Google

vara. Men *oredlighet* är ett förkastadt vapen. Man *borde* hafva mera vördnad för det allmänna, för sig sjelf och för sanningen." Han förnyar derefter sina skäl, hvarför han anser sig ej kunna emottaga hvad han kallar "en styckad belöning." — "Jag vet", säger han, "liksåväl som Anmärkaren, att accessit gifves genom hela Europa, men alltid för en *ponerad* grad af fullkomlighet, aldrig med ett stympadt bifall. Ett enda *men* i en publik belöning måste revoltera hvar ädel. — Parodien på mitt svar är ett blott droleri, som jag likväl ej finner mindre qvickt än andra. — Man har medgifvit mig *skönheter af första rangen.* Ja. Men detta förekommer mig som om någon ville presentera en flicka i ett stort sällskap och säga: se här en verklig skönhet, — *men* hennes fula fötter! Borde hon inte känna en liten harm? Borde hon inte säga: det är väl att ni fann mina fötter fula, men hvem bad er på detta vilkor presentera mig? - - Det är onyttigt och för sent att bestrida mig *snille.* Mitt uppförande må visa, om jag har *förnuft.* Men *högmod,* det kan jag då icke undvika! *Högmodet* i sin natur är detsamma som själens spänning och styrka, som *kraft.* Den, utan upplysning, verkande på små och onyttiga, eller vilda, skadliga och oförrättande storheter, — är egentligt

Digitized by Google

högmod; men ledd af förståndet och kännedomen, af snillets vidsträckta öga, verkande på stora och lysande föremål, — är ädelhet, är själens styrka och alla högre dygder" *.

För fullständighetens skull torde böra anmärkas, att författaren, i sin första skrift, icke blott afsade sig priset, emedan han "ej fann sig dömd efter en nog rätt grund", utan äfven uppmanade Sällskapet att utfästa det som belöning "för den bästa kritiska afhandling om *reglernas ursprung och sanna värde i de sköna konsterna.*" Från täflande, belönad med accessit, synes han redan uppträda som lagstiftare för Sällskapet. Af hvad beskaffenhet reglerna skulle vara, tyckes antydt i följande tillägg: "Den är för vigtig denna frågan om reglerna. *Homerus*, säger man, är full af vildheter; *Pindar* har inga regler; *Horatius* inga; *Shakspeare*, *Milton*, *Klopstock*, också *Montesquieu*, inga! Kanske vill man säga, inga allmänna." — Afhandlingen om reglernas ursprung synes således skola innefatta, att de störste författare varit regellöse. Hvem som kallat Homerus, Horatius, Montesquieu m. fl. regellöse, upplyses väl icke; men man ser, att en författare, med antagande deraf, åtminstone är regelfri i godt sällskap. Det är *frihet*, som han framför allt yrkar; ty, tillägger

* *Stockholms-Posten* 1782, n. 66.

Digitized by Google

han: "Jag tror, att i en annan, något friare dag tingens namn mycket kunna förändra sig: regellösheten blifva känsla, snille, kraft; sjelfsvåldet naturens frihet; förvillelsen passionens språng; mörkret höjd eller djup", o. s. v. Skärskådade i en friare dag, förvandlas sålunda, i författarens egna ögon, de af Kellgren anmärkta fel till skönheter af första ordningen.

Med undantag deraf att de första stridsskrifterna äro de mest städade, de bäst hållna, de värdigaste i ton, ega de samma slägttycke med de följande: en hög sjelfkänsla, qvickhet, drag af snille och styrka, blandade med motsägelser, öfverdrift och utrop. Att i öfrigt, såsom här, uppgifva ett pris för konstens sanna regler, under det man låter förstå, att de störste mästare ej följa några, utan, såsom det heter i samma skrift, "hvart snille är födt lagstiftare: sjelfskapare i sitt ämne; det tar icke, utan ger lagar; det känner inga andra regler än naturens", — synes föga logiskt. Liknelsen med flickan är qvick; men för att tillika vara träffande fordras, att hon icke skulle presenterat sig sjelf för att täfla om skönhetens pris, i hvilken händelse prisdomaren tvifvelsutan egde rätt att anmärka de vanskapliga fötterna.

Digitized by Google

Kellgren besvarade icke omedelbart den senare skriften. Men några dagar senare lästes i Stockholms-Posten en artikel "Om snöskottningen", undertecknad "Husegare", sammansatt till största delen af talesätt och utrop, orimliga påståenden och motsägelser, hemtade ur Thorilds ofvannämnda uppsatser. Denna parodi "är", säger Atterbom, "betraktad i och för sig sjelf eller blott såsom en glädtig lek, onekligt en liten högtid af rolighet." Då den ofta åberopáts i äldre skrifter, men oss veterligen ej blifvit aftryckt, må den här anföras.

"*Angående Påbudet om Snöskottningen.*

Nej, det är omöjligt: denna pålysning behagar mig ej: den förmörkar både gifvaren och lydarn. Jag vördar Police-Kammarens befallning; men jag kan ej göra mig en pligt deraf.

Jag tillstår, denna snö är besvärlig för alla gående och åkande. Men — är den det för mig? Jag svarar nej. — Detta svar är husegarens, medborgarens, menniskans.

Då jag beslöt att råda öfver ett hus, så föresatte jag mig att råda öfver hela gatan. Denna föresats var lika fri som dess uppfyllelse. När jag obetänksamt ej bortskoflar snön från min dörr, så är det jag sjelf, som tillåter mig bli

Digitized by Google

insnögad; men jag vill icke, att en annan skall befalla mig skofla den. En fots snö! ropa hundrade; upp till himmelen! ropar jag.

Man har behagat anse mig för husegare; men är ej porten husets? trappan portens? gatan trappans? — Jag andas icke i detta nya huset: mina värdkrafter förqväfvas der. Då jag har frihet att välja en egande rätt, väljer jag ingen, eller en fullkomligare.

Ej derföre, att jag icke känner vördnad för hvad Police-Kammaren pålyst; men jag tror, att man ej bort pålysa något. Kammaren har gjort väl att följa sin högsta regel af snyggt och beqvämligt; jag upphäfver den ej, men jag förkastar den. Hvar husegare är född lagstiftare: sjelfrådare om sin trappa: han tar icke, utan ger lagar. — Jag känner inga andra regler än naturens, än den högsta snöns och den högsta smutsens.

Skick, ordning, renlighet: hvad betyda dessa orden? Hvilken tid och ort har ej sitt skick, sin ordning, sin renlighet! Man borde icke fråga: är denna snö för djup? utan, är den varm, torr och beqvämlig? Är den förmögen att bevara för snufva?

Den allmänt godkända Polícen: ja, i Stockholm och Petersburg! Men Lappland och Siberien

Digitized by Google

och Grönland och Nova Sembla trifvas gudommeligen oskottade. — Man hinner ej det ovanliga utan genom uppoffring af det vanliga, eller det skyhöga utan genom uppskutt öfver det låga. Många vada i snön uppe till armarne, der andre ej finna fotfäste; flugan drunknar på théfatet, och der kan hunden endast läppja. Jag ber för nu och alltid, att man vill bry sig om att förstå mig. Om jag gör det sjelf — det är en annan fråga.

Husegare."

Thorild besvarade detta skämt med följande uppsats, äfven införd i Stockholms-Posten:

"*Policekammaren och Husegaren.*

Detta är onekligen en ganska glad invention. Här gifvas vissa qvicka hufvuden, som icke resonnera, utan rasa. Man måste med dem låta passera något. — Hvad skulle man säga om en, som företog sig att trotsa en man i fulla vapen med fjolligt eftergörande af hans airer? Skratta. Och stridaren, hvad skulle han göra? Le med åskådarne.

Reflexioner:

En löjliggörare i vettets verld är detsamma som en qvick dåre i sällskaper, och som en gyckelspelare för hopen. Han kan roa; men ger han

Digitized by Google

aktning? — Det är likväl sant, att det som ej uthärdar löjligheten, icke har något säkert värde.

Qvickheten är förståndets barndom. Den kan vara liflig, intagande, göra de gladaste språng, men ej gömma sin svaghet. Detta namnet smickrade mig en gång: nu skulle jag anse det för en förebråelse. Jag är öfver 20 år, och söker en Mans dygder. — Skarpsinnighet, stora och lyckliga tankar, det sublima, är ock qvickhet; men mannaårens.

Vän af Glädjen, men ännu mer af Sanningen."

Med denna lilla förklaring, att Kellgren var ett lekande, svagt barn emot sin motståndare, som skulle anse namnet af qvick för en förebråelse, sedan han hunnit öfver tjugu år och sökte det sublima, slöts den första striden. Ett års vapenhvila inträdde, under hvilken man icke finner något märkligt i vitter polemik af Kellgren, så vida man ej dit vill hänföra fabeln *Foglarnes Vitterhets-Akademi*, om hvilken det ofta påståtts (och det tros ännu af mången), att den varit rigtad emot Svenska Akademien, hvarvid dock torde böra anmärkas, att stycket finnes infördt i Stockholms-Posten den 2 januari 1783, och att Svenska Akademien instiftades den 20 mars 1786, eller tre år efter poemets tillkomst. Kellgren,

Digitized by Google

långt ifrån att egga den unge författarens stridslust, sträckte fördragsamheten derhän, att han lät utan allt slags anmärkning införa i Stockholms-Posten det utsöktaste beröm för Thorilds snille och stora egenskaper. En uppsats, kallad *Något om Authorn af Passionerna*, författad, som det vill synas, af en bland dennes vänner och beundrare, innehåller, att den unge skaldens "själ har all den spänning, som fordras till ett *stort snille*, och detta kan, efter *hans egen* reflexion, icke vara åtskildt från en *stor menniska*. Jag har äfven sett hans stycke, och man skall hafva svårt att icke kalla det *sublimt*. Må ingen tro, att jag börjar ett försvar; han tyckes verkeligen icke mycket behöfva det. Det är sant, att jag kan kalla mig hans vän; men detta bör ej kasta någon skugga på min oveld." Efter att hafva antydt författarens höga och ädla tänkesätt och åsigter, fortfar vännen: "Jag tillstår, att jag är kär i detta tänkesättet, ehuru jag väl ser, att det måste vara död och förödelse för hela denna grödan af småhufvuden och halfpoeter, som glömma karakteren af urskiljande menniska för den usla äran af medelmåttig rimmare." Han upplyser vidare, huru misstanken, att den unge skalden skulle vara hvad man i allmänhet förstår med *högmodig*, är ogrundad, hvarpå det säkraste

Digitized by Google

bevis är hans egen förklaring, så lydande: "Man kallar mig högmodig, och derpå undrar jag alldeles icke. Om jag ock af den renaste känsla sökte blott det Stora, blott det Rättaste och Ädlaste, så skulle jag alltid vara i denna faran. Storheten och Högmodet likna hvarannan för mycket. De åtskiljas blott på den ofta ganska fina karakteren af sant och falskt. Som här gifvas nog svaga för att kalla Högmodet Storhet, så måste här gifvas andra nog blinda eller råa för att kalla Storheten Högmod. — Jag vet, man ogillar mitt uppförande mot Sällskapet. Men detta kan icke hedra deras moraliska ljus, som så döma. Jag skulle tagit en belöning, som jag i min själ ogillade? Denna tanken uthärdar ingen ädel." — Vännen slutar med följande tillägg: "Jag finner nöje i att meddela hvad jag uppsnappat af hans umgänge, och att dermed förutsäga det allmänna, huru många drag af sant och stort det har att vänta af detta Snillet. Han har redan gifvit mer än ett, och han håller som ifrigast på att gifva anledning till flere."

Kellgren lät äfven här obemärkt förbigå sidohuggen om bristande "moraliskt ljus" vid prisskriftens bedömande, och hotelsen om "död och förödelse för hela denna gröda af småhufvuden och halfpoeter, som glömma karakteren af ur-

Digitized by Google

skiljande menniska för den usla äran af medelmåttig rimmare." Några månader senare förekom i Stockholms-Posten Thorilds kritik af Kellgrens ode vid drottning Lovisa Ulrikas död, der Kellgren, såsom ofvan är antydt, egde den fina takt och fördomsfrihet att gifva Thorild rätt i ett par anmärkningar och ändra texten efter de samma. Om än det blef ett förloradt efterdöme, så sparade Thorild ej på loford, då han t. ex. yttrar om ett ställe i poemet: "Jag är förtjust, att en Svensk röst har denna ädelhet. Jag förklarar den min beundran. Pindar och Horaz ha ej något mera starkt, hastigt och kungligt drag."

Det kunde ej fela, att en så egen och snilleblixtrande företeelse som Thorild, en sådan meteor på vitterhetens himmel skulle väcka allmänt uppseende. Vitterheten befann sig i ett slags öfvergångsskifte, ej blott i Sverige, men nästan allmänt i Europa. Ossian, nyss införd genom Macphersons tolkning, lästes med förtjusning från Nordkap till Neapel. Klopstock öppnade en öfverjordisk verld, Young sorgens dystra rike; begge skrefvo orimmadt; Gessners i poetiserande prosa affattade idyller vunno allmänt bifall. Dertill kommo Goethes ungdomsskrifter. Mängden började anse, att det svärmande, dunkla, formlösa, oförklarliga var höjden af poesi. Att unge skalder,

Digitized by Google

befriade från allt regeltvång, skulle hylla den nya åsigten, är förklarligt. Må hända gifves intet fullständigare bevis på öfvergången från regelbundenhet till det mest formlösa i dikt, än Pehr Enbom, hvars anlag — så vidt vi förmå döma — gingo dervid förlorade. Från tolkningsförsök efter Ovidius, Propertius m. fl., jemförliga med de bättre denna tid *, öfvergick han till förvirrad, poetiserande prosa och slutligen till jakobiner-visor, för att i allt hylla friheten. Under en sådan estetisk och politisk jäsningsperiod uppträdde Thorild, full af snille, ungdomseld, frihetssvärmeri, sjelfkänsla och hersklystnad. Det skulle gränsat till underverk, om icke den tidens ungdom företrädesvis samlat sig kring honom, bildande skola eller snarare en vitter lifvakt. Så inträffade det äfven. Stockholms-Posten, hvilken, till följd af Kellgrens fördomsfrihet, kunde gälla som en barometer för luftvexlingarna i den vittra verlden, visar stigandet och fallet i de vittra lifsyttringarna. Att han innan kort ej längre misskände värdet af verklig poesi jemväl i obunden form, visar upptagandet af stycken ur Ossian och försvenskningar af Gessners idyller. Men annat

* I *Stockholms-Posten* 1782 finnas flera, undertecknade P. U. E., senare P. U. E . . . m, och slutligen Pehr Ulric Enbom. Jfr n. 54, 70, 191, 219, 220.

Digitized by Google

blef förhållandet när den prosaiska plattheten uppträdde, i form af orimmad vers, med anspråk att kallas poesi. Detta blef första tvisteämnet i den strid, som varade till Kellgrens död, men hvari, som vanligt, andra frågor sammanstötte. Ett prof af den nya skalde-arten infördes i Stockholms-Posten (år 1783, n. 213), begynnande sålunda:

"*Försök till orimmad vers.*

Om ett tillfredsställdt hjerta
Och sinneslugn du söker,
Lär stoiskt dig besegra;
Vet, sinnena bedraga
Och känslorna bedragas,
Ty smärtan är ej smärta
Och nöjet intet nöje.
Så snart du detta insett,
Skall lyckan dig ej dåra
Och motgång dig ej plåga,
Orörlig i din sällhet", o. s. v.

Styckets platthet "stupar sedan ända till löjlighet", säger Atterbom, och det kan ej bestridas. Några dagar derefter lästes i samma tidning följande råd till författaren:

"Min herre,

Ni skrifver rätt poetiskt,
Men Svenskan till sin skaldkonst
Behöfver också rimmen,
Ty annars blir det prosa."

Digitized by Google

Thorild, som synes hafva ogillat det misslyckade försöket, införde i tidningen följande omskrifning af samma ämne:

"Försök till orimmad vers.

Om starka själens klarhet
Och gudars lugn du söker,
Lär segrar på dig vinna,
Till Stoas vishet gå;
Lär, hög och modig, trampa
De änderliga, veka,
De blöda känslors skara;
Att le åt qvinno-jemmern
Och åt de svagas fröjd!"

Om det stadnat dervid, så kunde visserligen intet deremot erinras. Men i en tillagd prosaisk anmärkning förekommer något, som Kellgren förmodligen funnit anstötligt, nemligen denna fråga: "Är det ej en fördel för den orimmade versen, att äfven det blott goda, i den, är oliderligt? * - - Om rimmet gör poesi, så återvakna, omäteliga damfrätna arkiv af alla verldens rim-lumpor! Men ett Stockholms Bel-Esprit kan

* Eller icke liderligt. I *Siare och Skalder* läses *olideligt*, hvilket gör omening, ty icke kunde Thorild vilja säga, såsom en förtjenst hos den orimmade versen, att det *goda* der vore *olideligt*. Såsom hans uttryck lyder i Stockholms-Posten, hänsyftar det deremot klarligen på den fria ton, man stundom anmärkt i vissa af Kellgrens erotiska sånger.

Digitized by Google

ej gerna tala emot något, utan att räcka ut tungan litet; hans mening är endast att göra en qvick grimace."

Kellgren hade kunnat anmärka, att om rimmets upphöjelse till poesi hotade med omätliga luntor, så skulle orimmets upphöjande dertill hota med ännu flera. Men han ansåg förmodligen en allvarsam tillrättavisning af nöden och svarade med det bekanta poemet *Nytt försök till orimmad vers*, hvilket Atterbom kallar "det ryktbara näpstqväde", som "försvarar en plats bland hans snillrikaste skapelser." Onekligt visar Kellgren deri, att, om han ej lemnat företräde åt den orimmade versen, så var det icke emedan han var oförmögen dertill, ty dittills hade ingen Svensk orimmad vers uppenbarat så mycket snille och poesi, varit mer liflig och målande, i synnerhet i himmelsfärden, der "Icars ättlägg" spränger hjessan mot Sirii demantklot. Thorild svarade med sin bekanta *Straffsång*, hvilken dock ej utkom förr än det påföljande året, emedan ingen boktryckare i hufvudstaden ville trycka den. "Märkvärdig", säger Atterbom, "är härvid Kellgrens liberalitet, att allt framgent, gång efter annan, i sitt dagblad mottaga uppsatser och poemer, dels af Thorild, dels af Thorilds beundrare, och (oftast) af en syftning, som var än på direkt,

Digitized by Google

än på indirekt sätt polemisk." Flera prof derpå anföras. I ett lofqväde kallas Thorilds sång "himmelsk", och skalden målar, hur

"De grymma, hårda hjertan
Förmenskligas och röras
Och häpne på dig lystna,
Likt desse vilda björnar
Vid Orphei harpas klang."

Intet visar bättre, att Kellgrens polemik icke var personlig, utan gälde sak, än den sanna högsinthet, hvarmed han till införande emottog en motståndares yttranden, och äfven beröm öfver honom, utan att beledsaga dem med anmärkningar. Svårare att förklara är påståendet, att hans, liksom Leopolds, stridssätt icke var ridderligt i jemförelse med Thorilds. Skulle då ett finare skämt och anständigt språk innebära något oridderligt, och tillmälen af den art, att de kunna hänföras under missgerningsbalken, eller "de utsöktaste skällsord", som Atterbom benämner dem, utvisa ridderlighet? En sådan föreställning har endast kunnat uppkomma af Thorilds upprepade förklaring: mitt stridssätt är ädelt och ridderligt, men mina motståndare använda blott grinets och smädelsens föraktliga vapen; hvilken sägen fortsatt återgifvits af beundrare och härmare, som i allmänhet läst endast Thorilds polemik, men föga den motsatta sidans, bland annat af det

Digitized by Google

skäl, att Thorilds samlade arbeten utgöras till stor del af hans stridsskrifter, hvaremot Kellgrens och Leopolds innehålla nästan intet af den egentliga polemiken (hvartill ett par skämtdikter ej kunna räknas). Både Kellgrens och Leopolds flesta uppsatser i denna väg äro kringströdda uti numera sällsynta dagblads-årgångar, der få eller ingen gör sig den möda att framleta dem. Söker man källan till de stora loford, som berättats vara egnade åt Thorild af andra än hans skola och härmare, så skall man finna, att de äro berättade af honom sjelf, ursprungligen i bref till vänner, eller i den krets af beundrare, hvarmed han dagligen omgaf sig. Han sparade icke derpå. Hvad han förmäler om konungens och andras förtjusning öfver hans snille — särskildt vid den bekanta disputationsakten i Upsala — har utgått från honom sjelf, och det är anmärkningsvärdt, att man icke af konungen, Armfelt, Schröderheim, Rosenstein, Oxenstjerna m. fl., som bevistade akten, finner något enda berömmande yttrande öfver Thorild, men väl ett par af Schröderheim, i bref till konungen, der han kallas förryckt. Besynnerligt nog utgöra Kellgrens och Leopolds loford, i början af hans bana, nästan de enda undantag. I sjelfva verket har Thorild och hans vittra ära från begynnelsen inga sannare och upp-

Digitized by Google

rigtigare vänner. Men han betraktade deras varningar såsom alster af en hemlig afund, och glömde Schillers visa råd, att lyssna icke blott till hvad vänner, men hvad fiender yttra, ty om de förre säga oss hvad vi *ega*, så lära oss de senare hvad vi *sakna*, hvilket ofta är ännu angelägnare att veta. Hatet har skarpare ögon än vänskapen, och för den, som menar ärligt med sin sjelfförädling, är en upplyst fiende ovärderlig. Knappast torde någon fördomsfri vitterhetsdomare numera tvifla derpå, att Thorild och hans skola hade vunnit omätligt, om de icke så sublimt föraktat Kellgrens och Leopolds kritiker. Och skulle ej Svenska vitterheten vunnit dervid?

I den af Thorild utgifna veckoskriften *Nye Granskaren* fortsatte han den vittra vapenleken. Den blef dock icke lång; ty tidskriften upphörde med tjugonde nummern, icke af vittra utan af politiska skäl. Redan vid de första numrorna uppkallades författaren till Justitiekanslern, grefve Trolle-Wachtmeister, att erhålla föreställning och varning, hvilket denne embetsman lärer utfört på ett lika klokt som hofsamt sätt. Schröderheim, som varit tillkallad, skrifver derom till konungen: "Jag kan ej nog admirera hans sätt att behandla dessa politiska patienter." Thorild förklarade sjelf i ett bref till Heurlin, att "allt har hand-

Digitized by Google

terats med douceur och persuasion." I en uppsats, kallad *Naturen af mitt fronderi*, söker han förklara, i hvad mening han är frondör, sålunda: "Jag är förtjust i konungens snille och hjerta. Jag vördar alla upplysta frondörers själsstyrka och redliga mening. Jag tillber — endast *sanningen*." Derpå förkunnade han sig vara en *monarkisk republikan*. I n. 20 ber han konungen "glömma nöjet, påminna sig sitt hungrande folk, rädda det, och göra rätt." Det blef den sista nummern. I afseende på tidningens litterära halt yttrar Atterbom, att "det unga veckobladets *vittra* åtgärder bestodo nästan blott i polemiska utbrott mot "*Kell*tringen"*. Atterbom förklarar äfven,

* Thorilds öknamn på Kellgren. "Hvar tid har sin Kelltring, hvar auktor har sin narr", skrifver han. "Såsom i en illa policerad by hvar främmad snart får sin hund efter sig. Kommer man nu med lite *stât* helst, så får man snart 20. Det är naturligt. Ingen auktor undvek någonsin detta ödet. Intet snille drog till sitt odödliga hem, utan att trakasseras af småsnille-packet, utan att påbjeffas af den lilla hundverlden. Det är naturligt. Hvar tid har sin Kelltring, och denne åter sina under-kelltringar." (*Nye Granskaren.*) — "Af Kellgren", säger Atterbom, "var han nu å nyo retad, genom ett ytterligen hetsigt tilltal, hvarmed denne, fastän dittills ej alls af Nye Granskaren vidrörd(?), hade i sin Stockholms-Post (n. 117) öfverfallit dess utgifvare." (*Siare och Skalder*, IV: 224.) Detta synes vara ett misstag. Kellgren lät i Stockholms-Posten den 1 april (1784) införa Thorilds anmälan af sin tidning, utan anmärkning. Ännu mer: Kellgren upptog i samma blad en

Digitized by Google

hvarför "stridsväfven råkat bli något grofspunnen." - - "Det kan ej förefalla öfverraskande, att så ganska mycket smakar *yngling*. Till omog-

uppsats af Thorild: "*Till min vän* (hofpredikanten Tayarden) *vid dess faders död. Af den obegripelige Authorn*", — äfven utan anmärkning. Den 24 maj, eller nära två månader derefter, förekommer en kort artikel med öfverskrift: ***Min Nye Herr Granskare,*** hvari en prenumerant beklagar sig öfver utgifvaren, och slutar: "Mitt namn, hvilket jag nu har utstrukit ur rullan af ert publicum, återtager jag härmed offentligen," — undertecknadt *Zelander*. Skulle Kellgren föra en vitter strid på sådant sätt? — Vi skola längre fram visa, att när Kellgren ville genmäla Thorilds utfall emot tillegnan af det utaf Kellgren utgifna *Nytt Handels-Bibliothek*, gjorde han detta utan att ens nämna motståndaren. Obehörigheten af Thorilds upprepade angrepp erkändes till och med af hans beundrare och vänner. En bland dem yttrar om *Nye Granskaren:* "Vid jemförelsen af Prospectus med afhandlingen finner man anledning frukta, att Auktor ändrat sin första, ädla föresats. I stället för det interessantaste blad, blifver Nye Granskaren full af grofbittra uttryck, af höglåga, hämndfulla tankar. Allmänheten blir undfägnad med hela vidden och gallan af en privat träta, emot en privat man, som äfven eger rätt till dess aktning och vänskap. - - Hvad höra väl de reflexioner till Nye Granskaren, om Auktors lekande angripare vunnit anseende blott genom några små, vackra, men obetydliga versmakerier, eller genom sitt snille? Om dess lycka gått med allt för starka steg?" m. m. (*Dagligt Allehanda* 1784 den 9 juli.) Thorild fortsatte dock. Ännu i sista nummern af hans tidning begynnes en uppsats: "Öfver Herr Kongl. Bibliothekarien Kellgrens poetiska värde, första lectionen", med löfte om fortsättning, hvilken dock uteblef, enär tidningen indrogs. Jfr *Siare och Skalder*, IV: 224.

Digitized by Google

naderna hör framför allt, att ett fel, hvarifrån äfven de senare af Thorilds vittra domar ej äro alldeles fria, här vidlåder dem i större mått: nemligen att den skarpblick och säkra smak, som vanligtvis utmärker dem så länge uppgiften är att döma i stort, icke sällan öfvergifver dem vid dömandet i smått, eller vid granskandet af detaljer. Ofta nog förfaller då hans kritik till en mikrologi, så nyckfull, att dess analyser och deduktioner skulle, om de hölle stånd, göra *all* metafor, *allt* skaldespråk, ja slutligen allt *språk*, omöjliga. Och så till vida motsvaras hans konstlära af hans statslära, att äfven *här* det *bästa*, det verkligen sanna och sköna, mestadels ej sträcker sig utom framställandet af principerna, de allmänna åsigterna, de *första* länkarne i försöken till dessas närmare utredning, men vid tillämpandet på särskilda omständigheter och öfver hufvud på en praktiskt genomförd verkställan esomoftast förirrar sig, än till origtiga påståenden, än till förslag af en den mest outförbara beskaffenhet" *.

Det är, såsom antydt blifvit, en allmän föreställning, att föremålet för Thorilds kamp emot Kellgren var afskuddande af det Franska regeltvånget, frihet i dikten och antagande af En-

* *Siare och Skalder*, IV: 224, 225.

Digitized by Google

gelska och Tyska mönster. Hans tidning, sådan den finnes aftryckt i hans samlade skrifter, sysselsätter sig ej dermed. Snarare med de förföljelser, som det "gudomliga snillet" måste utstå*. Thorild sade sig äfven vara en stor beundrare af Voltaire, Rousseau, Montesquieu, Thomas, d'Alembert m. fl. Det var egentligen det satiriska hos Voltaire, som misshagade honom, sedan han förklarat krig mot alla parodier, satirer och epigrammer. Thorild hade loford för Gyllenborg, Leopold, Oxenstjerna, Rosenstein, Lehnberg, Adlerbeth, — alla som äfven Kellgren gillade. Derifrån borde således ingen skiljaktighet uppkomma. Å andra sidan voro hans älsklingsskalder: Ossian, Young, Klopstock, Gessner, för att ej nämna Pope, äfven uppburne af Kellgren, som slutligen ställde Klopstock öfver dem alla. Thorild förordar egentligen ingenstädes särskildt den Tyska litteraturen.

* T. ex. "En stråle af snillet har samma verkan som en stråle af den kommande solen. Den framlockar tåssorna ur morasen; den uppqvickar tusende små insekter. Hvar och en har sin brokiga drägt, sitt lilla sorr horr, sitt gift, sina små vapen. *Allt* detta är ett slags *gudomlighet*, som verkar på det nödvändiga onda, och ej hindrar snillets stora, hela, odödliga lopp. Det hörer till prakten, till betydelsen af en auktor att upplocka detta hundtrosset, att hafva efter sig histrioner, gäckare, narrar, qvickhetsbytingar. De dö snart bort, eller *huta* undan på hans odödliga väg."

Digitized by Google

Aktning för antiken var deremot gemensam för begge. Hvad versformer angår, så hade Kellgren redan innan den stora striden begynte (eller rättare Thorilds anfall emot honom, ty han lemnade snart försvaret åt Leopold) medgifvit all frihet, och föregick sjelf med efterdömen af metrisk och orimmad versbehandling. Bland dem, som följde exemplet, var Oxenstjerna, hvilken äfven lät i Kellgrens tidning införa ett Sapfiskt ode i Horatii stil, hvilket, säger Atterbom, "alltid förblifvit ett af dennes skönaste qväden." Det må tills vidare lemnas derhän, huru vida icke den nya vitterhets-reformen befunnit sig bättre af att stadna i Kellgrens, Oxenstjernas och deras efterföljares händer, än att liksom med våld inkräktas till arf och eget af Thorild, Enbom, Engzell och andre bland den Thorildska skolans förkämpar *.

* Betecknande i detta hänseende äro följande yttranden af Pehr Enbom emot Stockholms-Postens utgifvare: "Nu, i Postens upplystare tider, har denne samme Ossian undergått en lika så oförmodad som lycklig förvandling. *Man finner honom i hög grad förtjusande.*" (*Extra Posten* 1795, n. 15.) — "En ting är alldeles outhärdelig. Man kan känna harm deröfver ända till materielt eckel. Det är, att Ossian skall *omtalas*, att hans heliga namn ens skall *nämnas* af dessa känslans krymplingar. Hvad hafva de att skaffa med honom? Hvad analogi kan väl gifvas emellan hans poesier och deras själar?" (*Ders.* n. 16.) Sammaledes med Klopstock, om hvilken det heter: "Klopstock är ej er man, ty hans genom omätligheter flygande, verldar

Digitized by Google

Nog af: skiljaktigheten i estetiska mönster och grundsatser synes icke så stor emellan Kellgren och Thorild, att deraf en kamp på lif och död behöft uppstå. Ja, Thorilds mest tillbedda skaldemönster, Ossian, erkändes redan af Kellgren *innan* Thorild ännu var ens till namnet bekant i Svenska vitterheten. Man finner en tolkning efter den Skottske barden i Stockholms-Posten 1781 (n. 262 följ.), och Thorild blef först känd genom sin täflan i Utile Dulci, 1782. Må vara, att försvenskningen, rimmad efter dåvarande bruk, ej

omfamnande inbillning har en så mägtig glans och en så förfärlig styrka. I hissnen och förblindens och blifven alldeles vanvettige under hans läsning." (*Ders.* n. 15.) — Således: glömdes Klopstock och Ossian, så var det illa. Berömdes de, så var det ännu sämre. De skulle vara den nya skolans uteslutande tillhörighet. Samma omöjlighet synes hafva gält om granskningen af denna skolas skrifter. Recenserades de, så upphäfdes rop öfver vittert tyranni. Omnämndes de icke, så hette det: "I hafven föresatt er att *förtiga visse författares varelse tillika med deras förtjenster.* Ja, så skall lågheten bära sig åt, då den vill synas ädelmodig. Men det är ej genom någon skonsamhet som jag skall söka att förödmjuka eder. Nej, edra förtjenster mot sanningen och edra snillens mot skönheten vill jag efter handen lägga i dagen. Den, som fordom tyglade ert sjelfsvåld, är väl nu långt borta (Thorild), men tron ej derföre, gode Herrar, att allt mod med honom försvunnit." (*Ders.* n. 16.) Posten synes varit i samma belägenhet som Holbergs *Nils Klim*, då han kom till ett land, der fruntimren ej hade armar, men man ändå var förbunden att kyssa dem på handen.

Digitized by Google

skulle motsvara en senare tids fordringar; den ådagalade i allt fall, att Ossian var både känd och aktad innan reformvännernas hyllningar åt honom begynt. Sistnämnda år förekommer (i anledning af en tvist om Naumanns musik till *Cora och Alonzo*) uti Stockholms-Posten (n. 296) följande yttrande: "Jag högaktar Herr Naumanns landsmän, Tyskarne; jag känner Klopstock, Goethe, Wieland för väl, för att ej sättas i förundran och förtjusning af dem; jag erkänner Tyska nationens vida öfverlägsenhet så väl i komponisters mängd som skicklighet; — jag medgifver, att Tyskarne gå rätt långt i de sköna konsterna; men medgif ock, M. H., att i det som de kalla *Ueberspannung* äro de alldeles odräglige." Att Klopstock, Goethe och Wieland väckte "förundran och förtjusning", var således yttradt i Kellgrens tidning innan Thorild ännu egde säte och stämma i vitterheten. Samma år förekommer i Posten en uppmaning till "landets vittra snillen" att öfverflytta Youngs och Gessners arbeten på modersmålet, äfvensom Kellgren upptagit en *metrisk* öfversättning af Propertius, hvars signatur anger, att den är författad af Pehr Enbom, Thorilds blifvande vapendragare. Från samma hand emottogs senare (1790, då tvisten om accessit för "Passionerna" föregått) ett prof af det nyaste vitterhets-slaget, eller så kallad

Digitized by Google

prosaisk poesi, benämndt "Prosaisk ode till en Skönhet", äfven af P. Enbom. Åt en annan af Thorilds beundrare och ämnessvenner, Engzell, som utgifvit sina "Nyare Arbeten", egnas vid samma tid (1790, n. 257) en anmälan, hvarom Atterbom yttrar, att "det omdöme, som här fälles, är i sjelfva verket lika uppmuntrande som rättvist." Af Thorild sjelf infördes i Stockholms-Posten året förut (1789, n. 2) hans ode "De tvenne åldrarne." Ännu mer: i den vid samma tid utkomna *Samling af Svenska Vitterhets-stycken*, hvilken utgifvaren säger sig ha redigerat "med biträde af flera nationens yppersta snillen och ledamöter af Svenska Akademien" (hvaribland troligtvis icke Kellgren och Leopold saknades), förekomma Thorilds skaldestycken *Mansur vid Caucas* och *Skaldekonsten*, *Ode till Leopold*, der han, såsom Atterbom uttrycker sig, "under ett förhoppningsrikt närmandes dagar hade sammanfattat Leopold och poesien i en gemensam lofsång." Huru litet Kellgren ville lägga band på snillets fria utveckling, visar dock allra bäst hans förhållande till Bellman. Man har lagt för mycken vigt på det skämt han, såsom yngling, i poemet *Mina Löjen* (det första som förvärfvade honom skaldenamn) yttrade öfver den, åt hvilken han snart räckte Anakreons och Pindari samman-

Digitized by Google

flätade lager. Kellgren var magister vid Åbo akademi då han skref nyssnämnda verser, och han hade ännu ej hunnit mannaåldern då han, främst i Sverige, insåg hvad Bellman var. Sjelfva denna ungdomsvers visar dock ej, att han nekar skalden snille; han säger, att denne stulit Anakreons lyra och förtjuste, ehuru i en låg sfer. Kellgren begynte helt ung, eller vid 27 års ålder, att utgifva Stockholms-Posten (år 1778), och redan följande året upptog han, som af motståndaren benämndes "Voltaires fagre apekatt", stycken af Bellman i sitt blad. Derefter införde han dennes diktsamling *Bacchi Hand-Bibliothek* till allmänhetens bekantskap, och den Franska smakens så kallade tyranniske förfäktare utmärker såsom "det mest originala och till äfventyrs, i sitt slag, ypperligaste skaldestycke af vår Svenske Anakreon: Ceremonielet vid parentations-akten i riddarekapitlet af de två Förgylda Svinen, öfver bränvinsbrännaren Lundholm." Det vore slutligen öfverflödigt upprepa, att Kellgren biträdde Bellman vid utgifvandet af *Fredmans Epistlar* samt *Fredmans Sånger* och försåg de förra med det oöfverträffliga företal, som bestämde skaldens rum på den Svenska parnassen. Det har händt många stort snille att någon tid falla i glömska. Det har inträffat med sjelfve Shakspeare. Samma

Digitized by Google

missöde drabbade, under Gustaf Adolfs mulna och glädjetomma tid, äfven Bellman. Men förgäfves upprepar man, att hans snille först blifvit erkändt år 1810 genom den då uppträdande vitterhetsskola *. Lika oegentligt är påståendet om Bellman, att "Kellgren någon tid skattade honom lika lågt som Thorild alltid skattade honom högt." I den sistnämndes skrifter kunna vi icke påminna oss flera än två ställen, der Bellman nämnes: det ena förekommer i första delen af *Kritik öfver Kritiker* (II: 14, orig.-uppl.), der det heter om Hallman: "Han har *skapat* sitt slag, den vilda *bacchiska glädjen*, som hos oss har en alldeles egen och original ton, och hvars Pindarus det är rätt sagdt att Bellman är." Der tillägges Hallman äran af att ha *skapat* sjelfva detta slag. Jemförelsen emellan Bellman och Pindarus hade Kellgren redan gjort förut, hvilket nu blott åberopas af Thorild. Det andra stället, der Bellman nämnes, är i anledning af ett löfte, som Thorild, efter sin bosättning i Tyskland, lemnar Herder, om nio artiklar på Tyska (hvilka, såsom det

* Uppgiften, att Bellman dittills endast rönt rättvisa af Arndt, förekommer först i Polyfem. "Det är en skam för vår litteratur", heter det, "att ett af våra största genier först af en utländing skall hafva erhållit en rättvis karakteristik." (*Polyfem*, 5 samlingen, n. 15.) Kellgren nämnes icke.

Digitized by Google

stundom hände honom, samtligen förblefvo oskrifna), och bland hvilka n. 2 skulle ega till föremål: *Bellman, in unseren Tagen ein Skalde der Urwelt.* Det må lemnas derhän, huru vida Ulla Winblads sångare blifvit ur en sådan synpunkt sannare förklarad, än af Kellgren. Möjligt är, att något yttrande af Thorild öfver Bellman undgått vår uppmärksamhet; men om det varit af vigt, hade det säkerligen framhållits af begges beundrare. I alla händelser kan det erkännande, som Thorild skänkt Bellmans snille, aldrig komma i jemförelse med den hyllning, som Kellgren egnat skalden. Denna bekräftades af Svenska Akademien, som år 1791 tillerkände Lundbladska priset — det enda hon då egde för skrifter utom täflingen — åt Bellman, hvars sånger utkommit, och hvarvid tillkännagafs, att det rum, han erhållit framför de öfrige, innebar "den *fullkomligaste rättvisa.*" Hade förhållandet emellan Bellman och Thorild varit så företrädesvis vänskapligt, som den senares beundrare framstält det, så borde det förundra, att Bellman icke tillegnat Thorild någon af sina sånger, såsom förhållandet var med hans öfrige vänner: Kellgren, Leopold, Schröderheim, Kraus m. fl. I öfrigt var Bellman mindre uppburen af den Thorildska skolan i allmänhet, än af Kellgren och Akademisterna. Den

Digitized by Google

mest betydande i nämnda skola, näst stiftaren, eller Enbom, gör, i sitt beryktade utfall mot Stockholms-Posten, Kellgren förebråelser för att hafva ansett Bellman vara större skald än Thorild. "Hvem kan vara mer oregelbunden än Bellman?" frågade han. "Och likväl finner en granskare skönheter i sjelfva hans extravaganser. Han kallar honom *förvånande;* han ville likna honom med Pindarus, och säger ibland annat om hans snillefoster, att de *helgjutna frambrustit ur en lågande inbillnings sköte.* Detta beröm är starkt, men jag tror att Bellman förtjenar det." — Efter att hafva anfört följande ord ur Kellgrens företal: "Säg icke, kalle *läsande* man, detta är fel mot språket, smaken ... eg skaldens känsla, eg ynglingens hjerta, älska, drick, sjung: och du skall se dessa fel förvandlas till snilledrag" — fortfar Enbom: "Se det kan man kalla en kännare, öfver hvars höga rättvisa mången har skäl att bli häpen. Han sänkte sin sköna inbillning, så van att sväfva kring Pinden, i umgänge med de nio systrarna, ända ned till krogarne på Djurgårds-slätten, mot Spinnhusets Muser och Gracer, för att göra rättvisa åt en poet, som sjunger om deras äfventyr. Liknen honom i motsatt afseende, och höjen någon gång er inbillning till himlarne, för att äfven göra rättvisa åt en skald, som sjunger om känslor lika

Digitized by Google

med deras! Sägen icke, i er ljumhet, om dennes englavärme: detta är fantasteri, det strider mot den goda smaken; utan kännen för Naturen, för Skönheten och Gud detsamma som han! Eller, om I ej kunnen det, blifven då åtminstone stumme, och blottställen er ej för det missödet att väcka förakt och harm hos hvarje äkta kännare!" (*Extra Posten* 1795, n. 15.) Efterverlden har länge sedan afgjort, på hvilkendera sidan af dessa meningar den "äkta kännaren" sig befunnit, om än hon icke gått så långt som en af den nya skolans representanter i våra dagar, Hammarsköld, hvilken, som vi minnas, förklarade Thorild *alls icke* vara skald *.

Den märkliga förändring, som Kellgrens estetiska åsigter undergingo de senare tio åren af hans lefnad, och hvilken redan begynte vid hans trettionde år (han upphann, som bekant är, endast fyrtio tre år), skildras i *Siare och Skalder* (IV: 146) sålunda: "I allmänhet kan sägas, att omkring midten af 1780-talet höjer sig Stockholms-

* Enbom anförer, såsom något oöfverträffligen sublimt, följande tanke i poemet "Passionerna": "*Följ mig, Dygd, då jag från skogsklippans sällare höjd ser ut öfver jorden, eller derifrån rörd går ned att gråta i dalen.*" — En dylik intet sägande sentimentalism, blandad med förhäfningar och utrop, gälde hos mängden af denna nya skola såsom höjden af poesi.

Digitized by Google

Posten till en verklig förbättring af ton, innehåll och skrifsätt. Stigandet är, under de följande åren af Kellgrens ledning, påtagligt. Många omständigheter bidrogo dertill. De sammanfattas alla inom en enda: hufvudmannens egen sjelfuppfostran till växande innerlighet och manlighet. Denna uppfostran befrämjades af Thorilds hårda, men väckande tillvitelser; af en utvidgad vitter läsning och småningom mångsidigare smak; af den från konungen honom uppdragna befattningen med stora nationela skaldeverk; och dessutom af de flerfaldiga tidsföreteelser, som under åren närmast före Frankrikes stora revolution mer och mer stämde djupare sinnen till allvarliga begrundningar."

Med instämmande i det hufvudsakliga af detta omdöme, kan en billig tvekan uppstå i hvad som säges rörande Thorilds inflytelse på Kellgrens bildning. Det är visadt, att denna tagit en annan rigtning innan Thorild var så till sägandes påtänkt i Svenska vitterheten, och det synes antagligt, att både Kellgrens och den nya vitterhetens utbildning fortskridit lugnare och mer fruktbringande, om sinnena ej förbittrats och krafterna medtagits af kamp och strider, hvilka — till en oersättlig förlust för den Svenska sången — förvandlade Kellgrens sista år till ett

Digitized by Google

fortsatt lidande och förkortade hans lif. Hvad hade vid den tid, hvarom nu är fråga, Thorild utgifvit, som kunnat inverka på hans store motståndares estetiska föreställningar? Den obetydliga polemiken om accessit i *Utile Dulci*, — den till ett ringa antal numror inskränkta veckoskriften *Nye Granskaren*, — smädedikten *Straffsången*, hvars väckelser, ehvad känslor de än må alstrat, icke varit de af en utvidgad och förädlad smak, — samt smärre uppsatser och verser i tidningarna, hvilka visserligen icke ställde honom så högt på Svenska parnassen, att han bort räknas bland Kellgrens uppfostrare. På hvad punkt Kellgren stod innan Thorild började sin egentliga kamp emot honom, derom vittnar den sång, som Atterbom rättvisligen benämner "den gudasköna *Nya Skapelsen*, — den af ingen senare skald uppnådda höjdpunkten af Kellgrens lyrik" *. Den finnes införd i Stockholms-Posten i början af år 1790 (n. 4), således ett år innan Thorild slungade mot honom, mot hans estetiska anseende och hans enskilda lugn, brandfacklan "Kritik öfver Kritiker", som tände den fleråriga stridslåga, hvilken härjade ännu öfver Kellgrens graf. När Kellgren redan antagit och bragt till den skönaste utöfning de nyare estetiska åsigter, som man på-

* *Siare och Skalder*, IV: 313.

Digitized by Google

stod sig vilja införa, var väl öfverflödigt att anställa en härfärd mot honom, under samma lärors fältrop och fanor. Atterbom tillkännager äfven flerstädes sin förundran öfver att Thorild icke aktat på den förändring, som hos Kellgren föregått. Af de ställen, der detta antydes i *Siare och Skalder*, må följande anföras. I sammanhang med omnämnande af den metriska och orimmade versens bruk, tillägger Atterbom, att samma princip visade sig "i ett med mycken skicklighet öfversatt *Passions-Oratorium*, af Evald, — en blandning af så kallad blankvers med rimmade strofer och chorer. Också i en annan och allmännare hänsigt förtjenade denna öfversättning märkas: den var ju en ny lystring till den nya genius, som i Tyskland hade lyft poesien till en högre flygt, och sedan — till någon del genom Baggesen, men enkannerligen genom Evald — börjat äfven till Danmark utsträcka samma lyftning. Det borde ej för Thorild vara fördoldt, huru mycket denne genius redan på Kellgren inverkat till en i flerfaldig måtto förändrad och förhöjd själsstämning, och det numera äfven genom en af Thorilds egna hjeltar, Klopstock, som nu i Kellgrens tidning betraktades med den djupaste vördnad. Ej heller kunna vi förstå, huru han skulle ha blundat för den anmälan

Digitized by Google

(1791, n. 180) om den nyss till Europa öfverförda *Sakontala*, hvilken förmånligt vittnar om en vidgad utsigt öfver poesiens väsende och former." — "Hvad som må synas förunderligt, är att icke *någon* af Kellgrens sista uppsatser — som onekligen äro äfven de bästa — bragte honom till varseblifvande af en i utveckling stadd själsfrändskap. Så t. ex. förekomma både i den lilla afhandlingen *om Andliga Poemer* och i *Filosofen på landsvägen* tankar, dem Thorild sjelf skulle hvarken annorlunda tänkt eller uttryckt. Vill man påminna, att den sistnämnda blef synlig först under det sista halfåret af hans vistelse i Sverige, så hade han dock redan förut bort kunna undantaga Kellgrens skrifart i prosa från de skarpa — och mestadels äfven rättmätiga — fördömelserna öfver sina öfriga motparters. Den Kellgrenska prosan utmärkte sig alltid, lika mycket som den Kellgrenska versen, genom högsta naturlighet, enkelhet, otvungenhet." (*Siare och Skalder*, V: 7—9.)

Öfver Kellgrens höga skaldskap i hans senare lefnadsskifte lemnar Atterbom, i sin skildring af honom, en utmärkt vacker och sann teckning, hvilken desto hellre må åberopas, som författaren af *Siare och Skalder*, sjelf en af Thorilds beundrare och försvarare, ej kan misstänkas

Digitized by Google

att medelst dennes misskännande öfverskatta motståndarens förtjenster. "Det ser ut", säger han, "som hade allt det i Kellgrens rika själ innersta, sedan det en gång blifvit inuti sitt djupaste djup försatt i rörelse, hädanefter under de få öfriga åren af hans lefnad befunnit sig i ett tillstånd af harmonisk rastlöshet, der en känsla, städse mera eldig, en tanke, städse mera ljus, en bildningskraft, städse mera frigjord, utan uppehör samverkade med ett städse strängare konstnärssamvete. Äfven hans qvickhet, hans ursprungliga skämtgåfva, blef dervid själfullare, uppfinningsrikare och öfver hufvud fullständigt upplyft på sant poetisk grund: såsom vi se i *Dumboms lefverne*, i *Smeden och Bagaren*, i *Byxorna*, i *Ljusets fiender;* och om än i de båda sistnämnda en didaktisk afsigt är uppenbar, så har dock poesiens lifsluft genomandat den med en så ren glädtighet, att deras ihågkommelse vid sidan af de förra är välförtjent. Särdeles kan *Dumbom*, ännu på alla Svenska läppar buren såsom en nationaldikt, räknas till de smycken, som sammansätta Kellgrens strålande krona. Men vilja vi dröja framför de bland dessa smycken företrädesvis ovanskliga, då stadna vi tvifvelsutan dels vid det bästa af hans senare operor (synnerligen den senaste), dels vid det härliga qvädet

Digitized by Google

Cantate den 1 januari 1789, sjunget under kriget mot Ryssland och omedelbart efter Anjala-förbundets nesliga tillställning; vid den af samma fosterlandsnit glödande allegorien *Dälden;* vid den oförlikneliga visan *Saknaden;* vid de dityrambiska orden *På musiken af Haydns Roxelane;* vid det naiva skaldebrefvet *Till Fredrika*; vid det elegiska *Till Christina;* vid den från höjden af all erotisk lyrik uppsväfvande kärleksdikten om *Nya Skapelsen eller Inbildningens verld*, der Kellgrens poesi fullbordar sin transfiguration eller himmelsfärd; vid det i skönhet täflande elegiska fragmentet *Sigvarth och Hilma;* vid hans sjelfmålning i *Propertii porträtt;* ändtligen vid åtskilliga af hans så kallade öfversättningar, emedan dessa esomoftast äro ombildningar till nya och skönare originaler, — såsom förhållandet är med *Ode till Sällheten*, med *Då jag var liten*, jemte andra, der efterbildarens öfvervigt i finsinnighet, i smak, i konstnärskap är lika oförneklig. Den hithörande balladen *Fredriks vålnad* kan väl ej, numera, gälla för något äkta profstycke af dylik folksång; men man får ej glömma, att denna försvenskning af Baggesens föredöme innebar de toner, som i *vår* nyare vitterhet första gången bebådade annalkandet af ett för de gamla folkvisornas skönhet öppnadt sinne. Några af här dels

Digitized by Google

uppräknade, dels åsyftade stycken äro på allvar, hvad det yppersta af hans äldre qväden * är på skämt, orimmade; ett och annat i antika metrer; alla uppenbarande i samma grad, som hans rimmade (ja, kanske i än högre), hans musikaliska öra. Men samfäldt ega de, både rimmade och orimmade, förtjenster, i hvilka han intill närvarande dag näppligen blifvit af någon bland våra skalder uppnådd, och säkert af ingen öfvervunnen: denna känslans och lidelsens rena natursanning, denna milda förening af dikt-yrans hänförelse och besinningens ostörda klarhet, denna manerets flärdlöshet, denna uttryckets alltid träffande egentlighet och fullkomliga osökthet eller sjelfgifvenhet, denna melodiska versflod, som bortvaggar oss till sitt hem, till hjertats eviga hem, genom ovissneliga blomsterlunder. - - Man ser angifvet, att han skall hafva hemtat ideen till *Nya Skapelsen* från Baggesen (utan att dock bland dennes qväden något är nämndt såsom förebild), ja, ideen till *Mina Löjen* från den platte Elers! Vid dylik framfart kan man dock lätt råka inskränka begreppet "uppfinning" till en så trång omkrets, att dymedelst ej blott Virgilius, Horatius, Tasso, utan till och med Shakspeare och Goethe skulle stämplas till låntagare eller plagia-

* "*Nytt försök till orimmad vers.*"

Digitized by Google

torer. Visserligen vilja vi ej härmed, i uppfinnande originalitet, ställa Kellgren vid Shakspeares eller Goethes sida. Men säkert är, att inom Svenska *lyrikens* område, och i sin behandling af Svenska *språket*, skall han alltid som en nya vägars banare framstå. — Korteligen: bedömes han enligt sina yppersta qväden, så skola jemväl nutid och framtid erkänna med oförminsklig tack, att hans lyra, med sin i begynnelsen för all *täck*, men sedermera för all *skön* sinlighet öppna och spänstiga stämning, sin ofta qvickt spelande, slutligen oftast vemodigt ömma känsla, sin fina lyssning till språkets och versens rigtighet, behag, välljud, sin för fosterländsk själsodling rastlöst glödande lidelse, på den Svenska ärans stjernhvalf bibehåller en orubblig höjdplats. — Hufvudomständigheten vid slutomdömet öfver honom skall alltid förblifva den sorgliga, att vi ega — knappt halfva Kellgren. Just vid vändningen till en ny poetisk verksamhet, som lofvade att vida öfverträffa den förra, bortrycktes han i en mans bästa ålder. Milton var betydligt äldre, när han företog sig att besjunga paradisets förlust; Wieland — med hvilken Kellgren har flere beröringspunkter — likaså, när han diktade sin Oberon; Voltaire skref sin sannast poetiska tragedi, *Tankred*, i sitt sextiondesjette lefnadsår;

Digitized by Google

och Rousseau hade vid den ålder, som blef Kellgrens *hela*, just nyss på författarebanan upptrådt. Men alla desse — liksom Goethe och andra — erhöllo ett tidsutrymme, hvarmed dem tilläts att (åtminstone i hvarje väsendtligt afseende) uppenbara *allt*, hvartill naturen dem utrustat. Kellgren fick ej denna tillåtelse. Honom beskärdes icke att fortsätta en bana, på hvilken han skulle blifvit det efter hans död uppväxande revolutionära skaldeslägtets uppfostrare, medelpunkt, ledande föresyn, och dymedelst helt fredligt tillvägabragt den i Sveriges vitterhet behöfliga omhvälfning, som tyvärr! sedermera så våldsamt frambröt, med ett mot de qvarlefvande Gustaviska veteranerna ofta otacksamt öfvermod" *.

När man läser denna lika så sköna som rörande teckning, undrar man, huru någon kunnat ha hjerta att störa den döende skaldens svanesång, eller med en kritisk hetsjagt tömma hans sista krafter, bädda hans sotsäng af törnen. Må vara, att hans granskning någon tid med nog stränghet träffat obetydliga föremål; att den estetiska synkretsen varit inskränkt, jemförelsevis till en nyare tids fordringar; men den var nu utvidgad, och odödliga förtjenster hade mer än gäldat några ungdomliga misstag. Likväl var det nu som

* *Siare och Skalder*, VI. 2: 123—125, 153—157.

Digitized by Google

Thorild och hans skola häftigast angrepo Kellgren, på lif och död, hvarför uttrycket om sparken emot det döende lejonet ej oegentligt användts. "I allmänhet uppträdde han nu", säger Atterbom om Thorild, "klädd från hufvud till fötter i harnesk och med *fullt* uttalad afsigt att inom Sveriges vitterhet tillvägabringa en omhvälfning" *. Början gjordes med den beryktade afhandlingen *Kritik öfver Kritiker*, hvarmed författaren åsyftade intet mindre än en ny *Lagstiftning i Snillets verld.* Denna skrift har i allmänhet endast bedömts af antingen beundrare eller fiender: de förre hafva sökt att deruti inlägga ett innehåll, som en oveldig granskare torde ha svårare att upptäcka; de senare hafva samlat alla dess motsägelser, vågsatser och grofheter, hvaraf den vidunderligaste sammansättning måste uppstå. Då frågan nu fallit inom litterärhistoriens område, kan en kort redogörelse för hufvudinnehållet, upplyst af prof, bäst sätta läsaren i tillfälle att bedöma skriftens vittra värde.

Granskar man denna "Lagstiftning i Snillets verld" såsom man vanligen läser ett berömdt arbete, det vill säga, under förutsättning att finna hvad titeln lofvar; lemnar man å sido det ofta snillrika, lifliga, målande framställningssättet, det

* *Ders.* IV: 201.

Digitized by Google

qvicka och träffande i flera polemiska drag; söker man grunderna för en sann skönhetslära, eller en uppskattning af de egenskaper, hvarigenom verldens största snillen förtjena att tagas till mönster, och af sådana, hvari de icke böra tjena till eftersyn: så lärer en läsare, som är bekant med estetiska systemer i allmänhet, svårligen finna sin väntan uppfyld. Han blir ännu mindre tillfredsställd, om han erinrar sig, huru de som yttrat sig öfver dessa ämnen — ifrån Plato, Aristoteles, Longinus, Quintilianus, till Kant, Lessing, Schiller, Goethe, Fichte, Schelling, Hegel, Vischer m. fl. — valt den anspråkslösare formen af meddelade åsigter, samtal, föreläsningar, studier o. s. v., hvaremot närvarande författare tilltrott sig att framstå med ens såsom ny lagstiftare i snillets verld. Hvad som dernäst fäster uppmärksamhet är, att nästan intet bland hans temligen befallande påbud är af estetisk natur; att ingen sida af skönhetsläran framhålles i någon ny dager, — man kunde säga, kommer ens i fråga, — ingen redogörelse meddelas för grunderna af en enda bland vitterhetens arter, intet snille af första ordningen karakteriseras. Man kan fråga: huru blir en lagstiftning i snillets verld på sådant sätt möjlig? En öfverblick af hufvudpunkterna i systemet, med anförande af de betänkligheter som synas möta,

Digitized by Google

kan möjligen ådagalägga i hvad mån uppgiften blifvit löst. Vi skola först anföra lagstiftarens grunder, och sedan den tillämpning han gör deraf. Det vore öfverflödigt tillägga, att vi dervid taga orden estetik, kritik, satir, parodi, smädelse m. fl. i den bemärkelse de enligt allmänt och stadgadt språkbruk egt och bibehållit intill våra dagar, lemnande derhän den långsökta, stundom oegentliga och oklara betydelse, hvari de ofta begagnats af Thorild, eller som blifvit dem underlagd af hans beundrande uttolkare, äfvensom vi i allmänhet hålla före, att estetiken bör mindre betraktas från den spekulatift filosofiska sida, hvilken hos Tyskarne blifvit i senare tider hufvudsak, än utgöra *poesiens egen betraktelse öfver sig sjelf*, till hvilken öfvertygelse jemväl Atterbom slutligen kom, på samma gång som han erkände, att estetiken utgjorde "den öfversta kretsen af spekulativ antropologi" *. Det är i synnerhet i sistnämnda hänseende som betraktelserna öfver Thorilds estetik synas oss vara af högt interesse; och då, så vidt oss är bekant, frågan från denna sida icke varit skärskådad, skall en särskild uppmärksamhet deråt egnas.

Thorild begynner med att uppställa en så kallad *"grundsanning*, den *enda eviga grund* för

* *Poesiens historia*, I: 7, 10.

Digitized by Google

allmän rättvisa, och hvars blotta följder alla *lagar* äro," nemligen, "*att taga hvar sak för hvad den är.*" Men hvar gäller icke, eller bör icke denna "eviga grund" gälla? Kan deraf bildas någon estetisk grundsats? På denna byggas emellertid trenne lagar. Den första: "*att veta hvad man skall döma.*" Åter må spörjas: hvilken försvarlig nämndeman går in i häradsrätten utan att veta, hvilken sak han skall döma? — Den andra lagen lyder: "*att döma allt efter sin grad och sin art.*" Månne icke äfven en vanlig arbetare, en handtverkare, utan anspråk på kunskap om snillets lagar, bedömer en stöfvel eller toffel efter sin art? Man ser ej, huru dylika lagbud kunna upplysa allmänheten att hädanefter "hafva i hela vitterheten en äkta smak." — Den tredje lagen är denna: "*att ingen ting göres för sina fels skull, utan för sitt värdes skull.*" Hvem tviflade väl nånsin derpå? Eller hvem skrifver med föresats att misslyckas? En dylik lag är emellertid tillräcklig att göra all vitter granskning omöjlig, om, när någon föresatt sig att skapa ett mästerstycke, man icke eger rätt att visa (vare sig med skämt, om det så faller sig), huru han deri felat, emedan "ingen ting göres för sina fels skull, utan för sitt värdes skull." Också kommer författaren, på grund af denna eviga lag, till följande dom-

Digitized by Google

slut: "*Det är omöjligt för någon dödlig i sin krets* (således för en skald, inom vitterheten) att *vilja* göra en *skönhet* och dock göra en *fulhet.* — Haquin Bager *ville* skrifva på en gång *naivt* och *kraftigt*, och *han gjorde det.* Bjugg har sökt det *majestätliga* och *vigtiga*, och han har funnit det på ett så både originalt och *fullkomligt sätt*, att jag tviflar om alla verldens genier förenade skulle kunna göra en enda Bjugg. — Så är Haquin Bagers vers och Hallbergs stenstyl mera värda än större delen af alla de vers och stenstylar, som varit gjorda i detta seculo; och Bjugg, i det *märkvärdiga* både för *skaldekonsten* och *mensk-liga snillet*, är någon ting *vida högre* och derföre *mera värdt odödligheten* än *kanske* hälften af v. Dalins oktaver och än hela qvartoluntan af Fru Nordenflychts tankespel. — Hopen, menigheten, har rätt i denna *aktning* för det *ovanliga*, äfven *när det som mest är misslyckadt.* Ty utom det ovanliga nöjet att detta ovanliga se, är deruti något mera vigtigt. Det *ovanliga* var det enda, som åt menskligheten först gaf lif och kraft. De *stora villfarelser*, genom att väcka själen och snillet, födde *alla stora sanningar;* så som de stora tyrannier, genom att slå eld i trälarnes hårda hjertan, födde alla gudomliga lagar och friheten. — Ett rätt godt *Phœbus* i poesi, ett

Digitized by Google

rätt godt *galimathias* i prosa, ett rätt godt *Apocalyps* i visdom, en *fåne* som demonstrerar, *bombast, profetism, djefleri, vidunder* — göra oss ett mera *rart, stort och lifligt nöje,* än nästan *allt* hvad som kan qvädas eller talas *utan fel* i många sekler" *.

Lemnom derhän, om det var sjelfva tyranniet, eller ej snarare en stigande upplysning, som skapat alla gudomliga lagar och friheten; äfvensom huru vida författaren icke förblandat vetenskaperna och vitterheten, då han säger, att stora villfarelser födt alla stora sanningar (hvilket yttrande både innebär en öfverdrift, och är oegentligt uttryckt, då författaren säger, att de *födt*, i stället för *förebådat*); ty om än alkemien föregått kemien, om astrologien var tidigare utbildad än astronomien, o. s. v., så lärer det ej kunna visas, att bombast, febuseri och galimatias någonsin framkallat stora författare. Af mera vigt för närvarande ämne är, att lagstiftaren, i fråga om konsten, icke ställer i främsta rummet *sanning* och *skönhet*, utan det *ovanliga*, likgodt af hvad art, hvartill han möjligen egt egna skäl. Han påstår derföre, att allmänheten bör ha "rätt i sin aktning för det ovanliga, äfven *när det som mest är misslyckadt*," och kommer dymedelst följdrigtigt till försvar för det naiva och kraftiga

* *Kritik öfver Kritiker*, I: 31, 32, 33, 35 (orig.-uppl.).

Digitized by Google

hos Bager, det majestätliga hos Bjugg, samt finner deras snilleprof både märkvärdigare och mera värda odödligheten, än Dalins och Fru Nordenflychts sånger. Af samma skäl fördömer han alla regler, all kritik af det dåliga, af bombast eller galimatias, och finner detta "göra oss ett mera rart, stort och lifligt nöje, än nästan allt hvad som kan qvädas eller talas *utan fel*, i många sekler." Man kan ej neka, att sådant förutsätter helt nya grunder för en lagstiftning inom snillets verld, och att en man som Kellgren ej kunde skådas med blida ögon af lagstiftaren. Å andra sidan torde medges, att man ej behöfver vara bunden af "den Franska konvenansen", eller uppammad af "Fransyska skolmästare", för att studsa vid denna nya ton, i synnerhet när den redan bildat en mängd uppväxande författare, om hvars stundande seger skolans stiftare sjelf här yttrar, att "denne trotsige *Passionernas* bard har blifvit tåld att, som en annan *Oden* med sina Asar och Göter, införa en ny gudatjenst och, i rigtig likhet med den gamle, göra landet trångt för rimmeriets inborne Finnar och Lappar", med hvilka senare förstodos Kellgren, Leopold, Oxenstjerna och andre den tidens skalder af gamla skolan. Men hvad var hela detta försvar för det ovanliga,

Digitized by Google

äfven på bekostnad af sanning, skönhet och alla konstregler, annat än ett beslöjadt sjelfförsvar?

Dylika utflygter och dolda sjelfbeprisningar omvexla med sanna och vackert sagda anmärkningar, såsom att det är egentligen mästares fel som böra beifras, emedan "de komma i en glans som kan förvilla, i en höghet som nästan befaller vördnad"; eller denna: "Svagheten är ofta älskvärd, är alltid oskyldig, och — jag talar nu till er själ — skulle det ej vara nog till att förlåta, ja till att hålla af svagheten, att den ger oss en så gudomlig tanke, en så ljuf känsla af vår *egen höghet?* Ack, hvad vore *denna* utan svagheten och de svage?" Detta drag är karakteristiskt. Det var således i sjelfva verket icke kärleken, öfverseendet, det var den ljufva känslan af "egen höghet", som framkallade skydd för de svage; hvilket icke heller undföll Leopold, då han yttrar om detta ställe: "Hvad vill ni säga med den *ljufva känslan af er egen höghet, som en svag skribent ger eder?* I Guds namn, Min Herre, tänk ett ögonblick på andra ämnen än er *egen höghet.* — När ni vill uttrycka Guds oändliga höghet, sätter ni honom i samma klass med er sjelf, kallande honom verldarnas *högste Criticus,* den ende således utom er, som gör kritik öfver kri-

Digitized by Google

tiker. — Det högsta ändamål ni begriper i all snillebragd, är artistens gudomliga högmod" *.

Författaren ger sin lag om svaghetens skydd äfven följande utläggning: "Tala något artigt, skrifva något vackert, göra en liten vers, är nu allmänt. Och att från den lyckliga friheten att ega och njuta dessa små behag, genom en liten kritisk förfärlighet som en annan vitter buse, skrämma godt och älskvärdt folk, är ett så löjligt tilltag och så skamlöst, är ett litet envälde så otidigt och efter våra seder så dumt, som det vore att för oss lysa ut det bud, att nu mera ingen fick dansa, som icke vore dansmästare, ingen göra en elegant visit eller uppvaktning, som icke vore hofjunkare, och ingen nämna Guds namn, som icke vore bisp. Ett rent vanvett, Min Herre; ty den lättaste lilla mamsell ler och begriper att man kan slå på sitt klavér och teckna sin syblomma, just som man behagar, utan att med det ena förtörna Rafael, eller med det andra förtörna Gluck." — Lagstiftaren förbiser, vid denna frihetslag, att han förvexlar det enskilda och det offentliga; ty ingen af de nämnda lärer för uppvaktningen, klavérspelningen och syblomman taga betaldt af allmänheten och underkasta sig dess domsrätt. Af samma art är försvaret

* *Anmärkningar vid skriften "Kritik öfver Kritiker"*, s. 64, 66.

Digitized by Google

för Holthusens misslyckade pjes, sålunda affattadt: "Ni tyckes, Min Herre, ej förstå, att man kan göra vers blott som en kavalier. — Bör en kavalier betala denna lycka med den skam att stå inför er publikt som en skolpojke?" — Man har eljest ansett en oveldig granskning böra afse endast skriften, utan anseende till personen (hvilken, i förevarande fall, stod väl hos Gustaf III och äfven lärer stundom haft tillträde vid hans litterära soireer). Antoges en sådan lag, att skalden icke betraktas som skald, utan hans vers bedömes efter hvad man billigtvis kan fordra af en kavaljer, eller en annan gång af en jordbrukare, en sjöman o. s. v., så upphörde naturligtvis alla estetiska fordringar; om till litteraturens och den allmänna bildningens fromma, är en annan fråga. Fridlysningen går ändtligen ut på, att ingen må störa medelmåttans sjelfbeundran. "När", heter det, "en liten dödlig sätter sig ned att skrifva en liten bit — vers, tal, bok; så är hans mening visst att göra något särdeles sant och skönt, något ljuft, högt, och värdigt den lilla verld, för hvilken han det ämnar. Ni bör i honom se en *liten gud,* full af eld och allvar, färdig att ropa sitt *varde,* redan bjuda sitt kaos ut, kalla ljuset att deröfver utbreda sig, uppställa de dolda härligheter af sitt verk, och

Digitized by Google

ändtligen, liksom leende i evigt nöje, *finna allt godt* *. Tror ni, eller kan någon dödlig tro, att denne dödlige menar att göra något märkeligen slätt och fult, och icke tvärt om att göra något i sin afsigt och för sin verld märkeligen stort och välgörande? Hvarifrån har då, Min Herre, en Criticus det *märkeliga raseri* att taga dennes verk just i rätta motsatsen af hans mening?" ** Lagbudet bjuder således, att en recensent bör betrakta hvarje författare som en *liten gud*, och när denne är förtjust i *härligheten af sitt verk* och finner *allt godt*, så vore det ett *raseri* af recensenten att taga det i *motsatsen af dess mening*, utan bör äfven han finna det *godt;* hvilket jemväl öfverensstämmer med den ofvan anförda regeln, att *"det är omöjligt för någon dödlig, i sin krets, att vilja göra en skönhet och dock göra en fulhet"*. — Men kan man på allvar anse allt detta såsom en lagstiftning i snillets verld? För att fatta det, af en i så många fall skarpsinnig tänkare, torde man böra påminna sig hvad han

---

* Leopold anmärker härvid: "Nej, Min Herre, man bör i denne lille dödlige se, icke en liten gud, utan en liten narr, och ändå icke så liten, om han ropar *varde ljus!* och det blir oreda, *varde gudomligt!* och det blir galenskap, *varde ett mästerstycke!* och det blir en uselhet." (*Anmärkningar*, s. 75.)

** *Kritik öfver Kritiker*. I: 30, 31.

Digitized by Google

berättar om sig sjelf, i sin *Karakteristik*, omnämnande sina skrifter, att han "kysste nästan hvar sida, i en gudomlig rörelse af förundran", ja "tillbad kap. 2 och 3 med tårar af innerligt behag"; — "denna tillbedelse var det allrahelgaste af min lycksalighet"; — "jag trodde mig skrifva *ädlast* i verlden" *. Från denna tro är öfvergången förklarlig till den tanke, att hvarje skämt med en författare är "ett fint djefleri." Det gifves äfven en annan förklaringsgrund, den kristliga fördragsamhetens: att en vitter domare borde, liksom den Högste, endast se till *uppsåtet*. Deremot strider dock följande förklaring: "I *vett och vitterhet*, Min Herre, hvad i himmelens namn hade ni att göra med *kristeliga* och borgerliga seder? Om *hin håle* sjelf, för hvars geni jag vet att ni bugar, framgaf en demonstration i matematiken, så hög och så skön, att alle Europens kärfve geometriske gubbar måtte lyfta på sina mössor af vördnad, — vore detta så stora matematiska geni derföre mindre stort?"

Kellgrens förhållande vid emottagandet af första delen utaf dessa kritiker var lika lugnt som värdigt. Han förklarar vid bokens anmälan i Stockholms-Posten, att då hans recensentkall utgör kritikens föremål, anser han sin röst jäfvig,

* Jfr *Siare och Skalder*, V: 403, 404.

Digitized by Google

öfverlemnande åt andre att döma anmärkningarnas befogenhet. Han inskränker sig till ett yttrande om stilen, hvilken han finner vara, "liksom i allt af samma hand, mycket egen, så till förtjenst som fel, *full af värma och kraft*, men i allmänhet *mera ljus* än i auktors förra skrifter." — Om "skämtet ej sällan tyckes sänka sig ned till boufonneri" (hvarpå bevis anföras), "stiger det allvarsamma deremot någon gång till *sublimt*." Såsom prof derpå anföres försvaret för "Svagheten", hvilket Kellgren kallar *verkligen skönt*. Dermed slutar hans granskning, i vänlig och försonlig anda. Atterbom kallar hans uppträdande "skickligt, värdigt, till och med *ädelmodigt*," och önskar att fortsättningen af Thorilds skrift erhållit en mildare vändning. Detta skedde beklagligtvis icke; anfallen gingo allt mer bröstgänges.

De tvenne återstående delarnes innehåll är i korthet följande. För att bryta "den falska kritikens mest förtviflade styrka", som det heter, meddelas en afhandling *Om Parodien, eller det Hottentottiska i vitterheten*. Parodi, satir och epigram utdömas. Parodien kallas "född utur packets geni, lika så lätt som den är gemen". Satirer och epigrammer benämnas "vittra styggelser på Smädelsens stora litania". Aristofanes förklaras en "odödlig niding". Åt en poet, som beklagat

Digitized by Google

sig öfver att någon hotat honom med stryk för ett epigram, svarar författaren: "Epigram betyder ju *påskrift*, och hela skilnaden är, att han ger er påskrifvet med en grof penna och i blått, och ni honom med en fin penna och i svart." Efter att (kanske ej så alldeles oegennyttigt) hafva sålunda aflyst allt slags löjliggörande i vitterheten, säger författaren till sin vederdeloman: "Och nu först, Min Herre, kan jag lägga handen på bröstet och för hela verlden bedyra, att jag *ärligen* och *välbetänkt* gripit an det ärofulla verk att kriticera edra kritiker. Jag har sökt lagar af *evig rättvisa*, för att, *lika evigt*, med dem kunna skydda *friheten af allas bästa vett.*"

Meningen kan icke vara att här ingå i ett försvar för skämtets bruk i vitterheten, enär hvarje bildad läsare nogsamt känner, att den äkta parodien eller satiren i sjelfva verket kämpar för det sanna och det sköna, då den nedsätter det dåliga, som vill göra sig till något bättre än det är. *Castigat ridendo mores* heter det med skäl om skämtdikten. Cervantes och Molière, Holberg och Pope, Kellgren och Leopold hafva tvifvelsutan inverkat förädlande på sin tid: dårskapen och charlataneriet ega ingen vådligare fiende än löjet; råheten och dumheten ingen säkrare tuktomästare. Jean Paul utsträcker

Digitized by Google

skämtets välde ända derhän, att, enär det icke gifves något högt, som icke har sin komiska motsvarighet, påstår han det man kunde le åt en engel, om man sjelf vore en öfverengel. Den Svenske lagstiftaren deremot gör skämtet liktydigt med *smädelse;* han anser parodien vara ett uttryck af *vildhet* och *bestaktighet*, född ur *packets* geni, lika lätt som den är *gemen;* ett satiriskt drag synes honom *barbari.* Han har gjort "en lag af *evig rättvisa*, för att skydda *friheten* af *allas* bästa vett", men, som det vill synas, med undantag af recensenters och konstdomares, som icke se en "liten gud" i hvarje författare, utan tillåta sig att skämta med det dåliga eller löjliga. För dem gälla icke heller de andra lagarne: *att allt bör dömas efter sin art* — parodien som parodi, epigrammet som epigram (det senare kan också besvaras med påk), — eller *att ingenting göres för sina fels skull, utan för sitt värdes skull;* ty alldenstund det är sannolikt, att Kellgren, då han skref "Nytt försök till orimmad vers", ämnade göra en god parodi, — hvilket somliga äfven anse att han gjort, — så hade det, enligt lagstiftarens eget påbud, varit "ett *raseri* att taga det i *motsatsen af dess mening.*" I stället för frihet, som han säger sig yrka, införer lagstiftaren i vitterheten tvång och slutligen näfrätt.

Digitized by Google

Ifrån lagstiftningen i allmänhet öfvergår författaren till anförande af prof på den orättvisa kritik, som han säger hafva föranledt den samma. De äro följande. *"Åreminne af friherre Gabr. Adolf Wrangel"**. Talet anmäldes i Stockholms-Posten, hvarom Thorild yttrar: "Af detta anförer ni, i god mening, några tankar. Derpå tillägger ni: 'och *här* hade auktor, utan bemödande, kunnat sluta sitt tal'. Och ni hade *der* kunnat sluta er recension, utan den pädagogiska sjelftillräckelighet, som visar sina skrynkta ögonbryn i denna anmärkning, och utan det satiriska *grin*, som lyser i orden *'utan bemödande'*. Ty hvem är *ni*, att ni vågar trycka ned våra själars bästa, vackraste *bemödande?* Huru vet *ni*, hvad skönhet genom detta bemödande kan hinnas? Och om ingen skönhet hinnes, förtjenar ej bemödandet till det som är vackert både en ursäkt och en erkänsla? Det som en gång, det som många gånger misslyckas, kan det ej en vacker dag så lyckas, att nationen deraf vinner den största nytta och de största behag? Eller känner *ni* någon annan väg till menskligheten ära och

* Rätta titeln är: *Tal hållet i Åsby kyrka, då den friherrliga ätten Wrangels af Ludenhoff sköldemärke sönderslogs af H. C. Schmiterlöw.* Denne, författare af små poemer, som infördes i Stockholms-Posten, var en bland Kellgrens vänner.

Digitized by Google

sällhet, än friheten af allas bästa vett, än friheten af allas *högsta bemödande?* Sedan visar ni oss denna stora misslyckning uti åreminnet genom följande utdrag:

'Om *Tidens* magt icke varit starkare än denne arm, som skall krossa detta hufvudbanér, hade denna ätt ännu flera århundrade blomstrat i Sverige. Minnet af friherre Gabr. Ad. Wrangel, af hans egen och hans förfäders ära och dygd, skall alltid helgas af en tacksam efterverld, och aldrig så hastigt försvinna som ljudet af detta slag'.

"Detta är rent, och äfven *sublimt.* Men *ni* kriticerar på detta sätt: 'Denne armen krossade ju baneret? Och hvad jemförelse mellan minnet af en berömlig lefnad och ljudet af ett slag?' — Det är visst, min Herre, att er *malus genius* den dagen hade stor magt med er."

Han söker derpå utveckla, att motsatserna af armens och tidens magt och af ryktets och slagets ljud äro förträffliga, och ropar till granskaren, som ej kunnat fatta det: "Sådant är er kritiks sällsamma oförstånd!" — Frågan är i sig sjelf obetydlig, men man förundras att, efter en sådan klagan öfver huru granskaren svängt *"kritikens helvetiska fackla"* med en *"lättfärdig grymhet"* till *"qvicka nidingars högtid"* o. s. v., finna

Digitized by Google

förteckningen öfver vedermälen af hans *"fantastiska despotism"* begynna med ett så ringa bevis. Läsaren må i öfrigt afgöra, huru vida icke tanken, att århundraden verka mer till en ätts utödande, än den arm som sönderslår den siste ättlingens vapen, är snarare platt än sublim, ja meningslös; ty i senare fallet skulle ingen ätt utdö.

Den andra förgripelsen af Postens recensent, hvars kritik lagstiftaren här kallar "en liten solennitet af orättvisa", gäller ett *Tal i Linköping öfver den 3 april*, af en onämnd. Recensenten hade ogillat följande början af talet: "Förlåten, mine bröder, att den oförmögnaste ibland eder, som aldrig lärt annan talekonst än hjertats, i dag önskar stafva några ord till denna lyckliga dagens åminnelse. Jag säger med flit *stafva;* ty hvilken tunga kan nog värdigt tolka *dess* händelser, som hela tidehvarf, suckande under ofrälseståndets förtryck, önskat, få hoppats, vårt, under Försynens nåd och Gustafs spira, upplefvat."

Härvid anmärker lagstiftaren: "Jag bedyrar, vid allt det som varit erkänd vältalighet i alla tider, att denna början är ren och vacker. En lärare kunde hafva gifvit den åt sina lärjungar till *exempel*, och Isokrates skulle icke varit alldeles missnöjd med dess numerus. Ni, högre i

Digitized by Google

er tystnad och nöjd med er allmagt, säger ej ett ord om *hvad fel* ni deri finner."

Skulle ett skäl ej kunnat vara, att då slutfrasen, hur man må läsa den, ej uttrycker någon mening, recensenten egt det förtroende till sina läsare att inse det, utan vidlyftig utläggning? Det samma gäller om en annan fras i samma tal, rörande varsam handtering af sin "nästas ök", hvilken endast anföres. Bristen på bevis för denna menings oduglighet ger lagstiftaren anledning till följande anmärkning: "Jag, min Herre, förundrad dervid tänkte, att lycklig vore vår vitterhet, om de, som kallas stora snillen, alltid talte om sin *Gud* och sin *kung* med så mycken sann värdighet, som denne man om sitt *ök*." — Om detta icke är en hänsyftning på den gamla beskyllningen mot Kellgren att vara ateist och frondör, hvad är det då? Thorild anger icke, att talet hölls för att prisa *Säkerhets-akten*, och nämner ej skriftens rätta titel, som är: *Tal i anledning af Förenings- och Säkerhets-Akten, hållet på större Rådhussalen i Linköping, den 3 april, af en Redlig Medborgare.* Kellgren var, som bekant är, icke vän af Säkerhets-akten, hvaremot det hör till de sällsamma motsägelserna hos republikanen Thorild, att anse den ganska liberal, såsom det, bland annat, synes af följande ytt-

Digitized by Google

rande i hans år 1792 utgifna skrift: *Om det allmänna Förståndets frihet. Till Konungen och Folket.* "Sjelfva denna nyaste (regeringslag) af 1789, genom hvilken alla republikaner tro sig vara störtade i träldom, har den icke bragt oss just jemt till Englands frihet?" (Sid. 90. Original-upplagan.)

Den tredje orättvisa kritiken — eller, som de jemväl benämnas, "dessa skådespel af en lättfärdig grymhet" — är Postens ofvannämnda granskning af Holthusens lustspel *Slädpartiet*, der den egna lära yrkas, att kritiken ej har rätt att befatta sig med verser af en *cavalier*. Recensenten hade sagt författaren, att stycket var "utan interesse, lågt, oredigt", hvaremot lagstiftaren invänder: "Bör en cavalier på ett så bittert sätt lära, att *göra vers*, hvilket han tog för ett vackert lappri, lika fritt för alla, är ett rysligt vågspel?" *

* Kellgren yttrar i sin granskning (Stockholms-Posten år 1790, n. 80): att man har svårt att fatta innehållet, emedan planen är oredig, utan interesse; de flesta personerna endast kommande och gående, för att göra nya scener o. s. v. Men Thorild undanhåller för läsaren hvad recensenten sagt till styckets beröm, såsom följande: "Oaktadt allt detta har denna pjes en förtjenst, som gjort allmänheten nöje. Det är att vara skrifven i stylen af allmänt umgänge, af naturligt tal; att ega en fri, hastig, couperad dialog, som, oaktadt på vers, icke tvingas i sin gång, icke

Digitized by Google

Dernäst förekommer ett tal på vers öfver freden i Verelä, af gymnasisten A. Bergstedt. Vid Kellgrens till honom yttrade varning, att "icke taga en yrsel att rimma för någon gudomlig kallelse till poesien", fogar motkritikern följande erinran: "Detta är godt och rätt, — om endast ni förut sagt ett ord till glädjande beröm för en yngling, som omöjligen, *såsom yngling*, kan hålla ett *tal på vers* utan att förtjena ett beröm. — Jag har ock läst dessa rader ifrån Strengnäs och finner ingenting under solen som hindrar deras unge mästare att med tiden rimma många prisstycken, åtskilliga operor, och till slut, om ni behagar, en hjeltedikt." Kellgren synes hafva bedömt den unge "mästarens" anlag rättare, ty han blef icke skald *. Kellgrens recension innehåller dock mera en lätt förklarlig

---

släpar sig på rimmet, icke häftas af hemistichen, icke besväras med inversioner. — Då vi, endast af aktning för rättvisa och smak, af nit för dramatiska konstens framsteg, men icke i afsigt att såra eller afmuntra, funnit oss pligtige att döma denna pjes med granskningens strånghet, är det tillika en verklig tröst för obehaget af denna pligt, att framdeles af auktorn till *Borgersmännerne* kunna hoppas sådana arbeten, som mera hedra hans penna."

* Anders Bergstedt utgaf sedan *Humoristen*, en samling af visor. Hammarsköld finner hans dikter påminna om "Elers' lågstämda rimkonst." — Bergstedt utnämndes, efter tjenstgöring i konungens kansli, till justitiarie på St. Barthelemy.

Digitized by Google

tvekan, huru vida den unge författaren eger en afgjord kallelse för skaldekonsten, än ett bestämdt nedslående omdöme. Hela anmälan lyder så: "Ett i verser författadt tal, och röjer en ej alldeles misslyckad öfning att bana sin tanka väg genom svårigheterna af rim och meter. Författaren är ung; om han för framtiden kan göra anspråk på något mera än det mekaniska af konsten, våga vi ej yttra. Någon anledning att derom döma torde våra läsare finna af följande, der glädjen öfver den återvunna freden beskrifves." Efter anförande af ett stycke, som — så vidt vi förmå döma — bekräftar recensentens utsago, tillägger han: "Uti en liten Erinran till läsaren, bakpå titelbladet, yttrar sig författaren: *Arbetet är sådant, som man ungefär kunnat vänta af en gymnasist, hvarföre jag utber mig icke granskare, utan vänner.* — Vi tro oss böra bli räknade bland desse *vänner*, då vi bedja honom noga öfverväga följande Boileau's råd:

O vous donc, qui brûlant d'une ardeur périlleuse,
Courez du bel esprit la carrière épineuse,
N'allez pas sur des vers sans fruit vous consumer,
Ni prendre pour génie un amour de rimer.
Craignez d'un vain plaisir les trompeuses amorces,
Et consultez longtems votre esprit et vos forces."

Ingen lärer neka, att detta råd är af en vän. Dermed slöts äfven anmälan. Ett par

Digitized by Google

månader derefter insände gymnasisten (månne uppmuntrad af Thorilds medhåll?) till Stockholms-Posten en skarp genmälan och tillegnar recensenten följande misslyckade omskrifning af Boileau's nyssnämnda två rader: *N'allez pas sur des vers* etc.

"N'allez pas par conseils choquans nous tourmenter,
Ni prendre pour sagesse un gout à conseiller."

Kellgren genmäler: "Det ömmar oss mycket att hafva förolämpat en ung auktor, den vi blott med ett helsosamt råd velat tjena. — Vi voro förvissade derom, att i fall vi råkade gifva detta råd åt en yngling af verkliga snillegåfvor, skulle det, långt ifrån att afskräcka, blifva honom fast mera en sporre och en uppmuntran att med bättre arbeten sådant ådagalägga." Då författaren tillika klagat, att recensenten icke valt de bästa verser till prof ur hans poem, ber Kellgren honom att till tidningen insända ett annat stycke, hvarefter allmänheten egde döma. Tillbudet synes ej blifvit begagnadt.

Granskarekallet öfver teatern, hvilket den tidens kännare i allmänhet ansågo särdeles väl fördt af Kellgren, ger Thorild anledning till en längre tillrättavisning, hvaraf hufvudpunkterna må meddelas:

"Hos er, Min Herre, tadlar jag i denna art af granskning, att ni nästan alltid dömer *lösligen*

Digitized by Google

och utan ett *visst* gifvet *skäl.* — Derföre äro eviga *lagar*, klara och eviga *skäl* det som jag, i alla Svenska snillens namn, af eder fordrar, eller ock den känsla af eder sjelf, att icke upphäfva er till domare! Att säga om en aktris, *man har icke nog beröm att gifva henne*, är antingen att bortskämma den i sin naturliga art förträffliga flicka, som eder nåd så hel och hållen faller på, eller om hennes själ är för sann och för ädel, så kastar ni er åtminstone på detta sätt, liksom genom en parodisk nyck, utur en *domares* kalla värdighet bus ned i det söta fantastiska, som tillhör en *Cavalier.* — Hvad skulle ni säga om den häradshöfding, som öfver en rätt vanartig sälle skref i sin liflighet blott och bart denna dom: *Man har icke nog spö att gifva honom?* Ni förstår, Min Herre, att den despotiska nyck, den lifliga och ofta charmanta *laglöshet*, man tillåter sig i *nåd*, den tillåter man sig, naturligen, lika lätt i *onåd.* Och allt, i stället för en klar och gudomlig *rättvisa*, måste då blifva ett vildt och fjolligt *behag.* Att säga till herr W—g, hvars själs naturliga *ton* är en liflig, ädel, men i er tanka ofta alltför melodisk ömhet, — *åskan, stormen och hafssvallet sjunga ej* .... det är i sanning att tala som en Jofur till en dödlig. — Att föreställa oss, så nitiskt som ni gör, huru det

Digitized by Google

väl kan tillåtas Farsen *att galnas i spåret af den högre komiken* .... är ju att så der fint låta oss förstå, att vi väl ännu så der halfgement kunde närma oss till *pöbelns smuts* och det *barbari*, hvarutur vi, i ädlare snillens ljus, uppstigit. — Men, Min Herre, fastän jag vet att ni har på er sida vår *svaghet*, som alltid vill *nedföre* till de lätta och *gemena* nöjen, så skall dock aldrig, så länge jag fritt andas, det tillåtas eder eller edre bröder att i ro få bortskämma mitt fädernes-lands vett, seder och ära."

De för denna straffdom anförda bevis: att recensenten en gång, i afseende på en utmärkt skådespelerska, låtit undfalla sig hvardagstale-sättet: "man har ej nog beröm att gifva henne"; att han till en skådespelare, som i en rol, hvilken fordrade kraft, deklamerat i en nog melodiös ton, yttrat: "åskan, stormen, hafssvallet sjunga ej"; och att han tillåtit på den Svenska skåde-banan, hvad som är antaget på alla de öfriga, att "farsen (t. ex. *Kronfogdarne*) galnas i spåret af den högre komiken", — äro dessa kritiska illbragder verkligen så stora, att lagstiftaren be-höft åberopa sina "eviga lagar", för att, i alla Svenska snillens namn, uppmana recensenten att upphöra med sina "despotiska nycker", eller af-säga sig sitt recensent-kall? Slutfrasen: "aldrig,

Digitized by Google

så länge jag fritt andas, skall det tillåtas eder eller edre bröder att i ro få bortskämma mitt fäderneslands vett, seder och ära", har ofta blifvit anförd såsom Thorilds ord och lösen i den strid han förde, och hvarigenom man gifvit den samma anseende af en ridderlig kamp för allt hvad mensklighet och fosterland egde dyrbarast, emot förtrycket, flärden, sedeslösheten och vanäran. Det allmänna omdömet skall ej längre vilseledas, då det upplyses derom, att den mägtiga bannstrålen slungades till förhindrande af farsers uppförande på Komiska Teatern.

Men obefogenheten af lagstiftarens anmärkningar falla ännu mer i ögonen, när man läser ordalagen hos Kellgren. Han gör, hvad angår det först tadlade stället, några erinringar vid utförandet af ett par roler, och tillägger: "Deremot hafva vi icke nog beröm att gifva åt den skicklighet, hvarmed trenne roler blifvit förestälda: Grefvens af Herr *Björn*, med den ädla värdighet och den djupa sorg, som väcker aktning och medlidande; Fru Orlheims af M:lle *Säfström*, med en eld, en känsla, som smält hvarje hjerta, ryckt tårar ur hvarje öga; och ändteligen rolen af en Madame Vandel, en enfaldig, välmenande, pratsjuk gumma, spelad af Herr *Schylander* med den naturlighet i röst, i gång, skick

Digitized by Google

och åtbörder, som svårligen öfverträffas." Recensentens "nåd" hade således icke "hel och hållen" fallit på *en;* han faller icke ur "domarens kalla värdighet bus ned i det söta fantastiska af en kavaljer", ensamt för ett fruntimmer, utan också för två herrar; hans "despotiska nyck och charmanta laglöshet" sträckte sig till dem alla, och var, om än icke hvad lagstiftaren fordrar af teater-recensenten, "en gudomlig rättvisa", likväl icke något "fjolligt behag".

Kellgrens andra kritik lyder: "Herr Widerberg har spelt sin rol (Zamore i Voltaires *Alzire*) förträffligt. Ju mer han lyckas, dess hellre lär han tillåta att vi vid detta tillfälle ge oss frihet till tvenne påminnelser, dem vi härtills bort spara. Den ena, att då han slutar ett utbrott af häftig passion, som stör anletsdragen, icke låta dem för hastigt återfalla till lugn. Den andra, att vakta sig för en allt för melodiös deklamation, för dessa uthållna, vekligt klagande toner af pastoral ömhet. Alla våldsamma lidelsers, hämndens, fasans, den förtviflade sorgens och kärlekens rop äro störtande, skarpa, afbrutna, sönderslitande; och åskan, stormen och hafssvallet sjunga ej. Men vare detta sagdt ej som kritik på Herr Widerbergs spel, men som en regel i allmänhet, den han ej försummat att i

Digitized by Google

de flesta fall iakttaga." Härvid anmärker Thorild om skådespelaren: "Han kan förfäras af dessa ordens stöt, han kan förbländas af den höga glans, hvarutur ni talar; men på denna eder nåd, att så blotta eder gudom för hans ögon, kan han ock förgås." — Efter vårt sätt att se, äro Kellgrens teaterkritiker i allmänhet, liksom denna, klara, upplysande och ofta till den grad målande, att man tycker sig se och höra sjelfva föremålen, hvaraf bör kunna slutas, att de äro sanna. Anledning till giltiga anmärkningar tyckes varit sällspord nog, då hans oförsonligaste fiende, efter en förklaring, att "Theatern är en för vacker provins af vitterhetens rike, för att, i någon nyck af godhet eller arghet, *egensinnigt* styras", ej funnit mer att åklaga än dessa två, som det vill synas, både mildt och rättvist fälda omdömen.

Hvad slutligen angår yttrandet om *farsen*, att Kellgren tyckts "så der fint låta oss förstå, att vi väl ännu så der *halfgement* kunde närma oss till *pöbelns smuts* och det *barbari*, hvarutur vi, i ädlare snillens ljus, uppstigit"; så är det väl den oförklarligaste af beskyllningar. Ingen var en afgjordare motståndare af pöbelsmak, än Kellgren. Särskildt om farsen säger han, i en annan teaterkritik, att man "haft skäl att med någon otålighet afhöra de långa, fördubblade handklapp-

Digitized by Google

ningar, som gifvits åt vissa friare utlåtelser", — och att det "torde tillåtas oss den önskan, att allmänheten alltid måtte röja samma lifliga fattning, samma hastiga takt, samma fulla bifall för det finare skämt, som finnes i pjeser af mera upphöjd ton." Är det författaren af *Gustaf Vasa, Christina, Gustaf Adolf och Ebba Brahe, Æneas i Carthago* o. s. v., som man skall förebrå att vilja "närma oss till pöbelns smuts och barbari" på teatern?

Ordningen kommer nu till öfversättningar och hvad recensenten emot dem sig förbrutit, hvilken mönstring inledes sålunda: "Fastän det är nationens egentliga ära i *snille* och största ära i *sann mensklighet*, att ur sitt eget sköte frambringa store *tänkare*, sanne, ädle och genom sin naturliga höghet konungslige *autorer;* så är det dock ännu mera vigtigt för oss, emedan äfven den största nation är blott en del af verlden, att lära känna andra berömda folkslags mästerverk i allt slags vitterhet och idrott. Men denna vigtiga fördel vinnes genom *öfversättningar.* — En upplyst och redelig man * öfversatte nyss, af blott patriotism, Fergusons bok om Borgerligt Samhälle, hvilken i hela England anses för ett mästerligt och klassiskt arbete; och strax var *ni*, Min Herre, eller någon eder vän färdig att stapla

* Myntguardien Hjelm, Thorilds förtrogne vän och brefvexlare.

Digitized by Google

ihop några öfversättningsfel, för att på dem stiga upp och myndigt utropa: 'det är visst att, *om* många dylika misstag förekomme, hade öfversättningen ringa värde'. Liksom några spån på hafvet kunde göra det oskickligt för en lycklig och rik segelfart! Ty jag dristar fritt försäkra alla läsare i mitt fädernesland, att vi hafva icke en enda öfversättning, då jag blott undantager dem som göras på vers, hvilken, om ämnet annars har vigt, icke, i trots af alla sina fel, låter sig rätt väl läsas." Mot detta fribref för *alla* öfversättningar, med alla deras *fel*, måste hvarje granskare, som vill angifva de senare, komma till korta.

Det andra beviset är följande: "En annan vitter medborgare* gaf oss derpå ett snilleverk af Sterne, hvilken Engländarne kalla *the inimitable* och af hvars *Sentimental Journey* jag anser en öfversättning för det finaste konststycke. *Ni* fejade strax ihop ur denna täcka boning en liten sophög af fel, och såg ej en skymt af allt det vackra och underbara, som blänkte omkring er, då ni fejade! Låga litenhet i sinne och själ! Är icke all välmening, all *förtjenst* helig och dyrbar

* Onämnd, men kan möjligen ha varit magnetisören friherre Silfverhjelm, äfven Thorilds vän, och öfversättare af Sterne. Enligt en annan uppgift var det en Ekman, i öfrigt obekant i den vittra verlden.

Digitized by Google

för oss alla? Huru skall det som är godt, det som är ädelt i nationen någonsin uppstiga, om vi så låte oss evigt irras af desse från all gudomlig rättvisa förkastade små andar, som kunna se en fläck i solen, men aldrig solen!"

Den nästföljande afdelningen af recensentens våldsbragder emot den höga kritikens fordringar eger till öfverskrift: *Nya och dristiga Snillen.* "På dessa", säger lagstiftaren, "har man, från lärdomens början till denna dag, sett alla *vanlige granskare* — stöta an, förgås och blifva till vrak. Hvad är det icke för synd och skada, Min Herre, att naturen skall vara så oändligt mera hög och rik, än en vitter mans lilla skalle! ja än hela stora *vitterhetsskrån*, hvars alla rara konstverk, lagar och rätter en enda blixt af naturens genie gör till grus, der knappt några grand ännu glittra för barnen! — Men, Min Herre, jag skall icke här tala för det *sanna snillets* rätt. Ni skulle visst icke uthärda naturens hela styrka, emot hvilken ni dock, genom er *orättvisa*, vågat ställa eder svaga lilla dödliga varelse. Jag skall här blott med er betrakta ett enda exempel. Ni trodde er hafva begrafvit under mycken mull och djupt i jorden en viss stor förtjenst. Se upp! Känner ni igen denna hotande, för er något jettelika vålnad....

Digitized by Google

MANDERFELDT
om den
FALSKA POLITIKEN.

Det var en recension af detta lilla mästerliga verk, som gaf sista styrkan åt min harm, och lät mig på en gång se och känna, huru *svag* och *tyrannisk* er vittra regering var."

Hvad Kellgren först fäst sig vid i granskningen af Manderfeldts bok, är den skrytande titeln: *Tidens Falska Politik, ödeläggande staterne: en betraktelse, gjord af det sunda förnuftet, besannad af förfarenheten, samt lagd hvarje regent, statsminister och medborgare på hjertat af Carl Manderfeldt, Kongl. Svensk Landt-Råd;* med dedikation till *Stockholms stads borgerskap.* "Vi nödgas upprigtigt förklara", säger Kellgren, "att vi i hela detta *verk* om *17 blad* icke funnit annat än en mycket tom och oredig deklamation mot konungar och folk, mot förtryck och frihet, mot okunnighet och upplysning, mot sedernas förderf genom thé- och kaffedrickning ur Chinesiskt porcelaine, mot svärmare, alkemister, frimurare, magnetiserare etc. — Sannerligen, dessa ämnen utredas ej på några blad, ej med frågor och utrop. Detta sätt att beständigt apostrofera sina läsare: *I konungar! I folk! I tidens lärde och starke andar! I fanatiske svärmare! I tolkar och*

Digitized by Google

förkunnare af de himmelska sanningar! I medborgare af alla klasser! Hvad ären I? Hvad gören I? Hvad blifven I? Låtom oss ej upphöra att ropa till konungarne, att upprepa för ministrarne, att öfvertyga alla nationer - - - Denna svällande styl, denna larmande ton är icke tänkarns, undersökarns, filosofens. Den uträttar lika litet och är lika så löjlig då det angår att visa politiska missräkningar, som då frågan är att upptäcka begångna fel i en aritmetisk kalkyl."

Men Thorild förebrår Kellgren icke blott att hafva misskänt snillet hos denne, "en af de störste talare i mitt fädernesland" — såsom Thorild äfven benämner Manderfeldt, — och ega den "kala skamlöshet" att ej vilja tillåta honom att "skrifva"; hvad som ännu mer väcker motkritikerns harm uttryckes med följande ord: "Som *ni*, känner jag ock denne märkvärdige mans *ungdoms-irringar*. Men från dessa vänder jag mina ögon bort — med tårar. Vi vörde hos en berömd man icke hans fel, utan hans dygder. Men *ni*, af hvilken ond andes röst lärde ni att, högst olik Gud, och icke lik någon öm och ädel dödlig, förekasta en *man* hans *ungdoms* irringar? att med dem, om möjligt, söka att för evigt utesluta honom från *ärans* heliga väg? och att genom denna spetsfundighet af barbari vara den minst mensklige af alla menniskor?"

Digitized by Google

Icke utan en viss nyfikenhet söker man i recensionen de eftertänkliga tillmälen, som kunnat gifva anledning till denna utfart. Der finnes icke ett ord om *ungdoms-irringar*. I kritiken, som genomgår två tidningsnumror, ha vi blott upptäckt följande ställe, som motkritikern möjligen kunnat mena: "När en auktor uppträder som reformatör af Europas politik, att i egen person bestraffa dess konungar, ministrar och författare; att i eget namn tilltala nationerna och ifra mot sedernas allmänna förderf; då denne auktor förmäler om sin *20-åriga löpban, som fört honom nog nära till kännedomen af regeringars hufvudgrunder* etc., då bör han antingen ega ett för snille och dygder med vördnad kändt namn, eller ock alldeles intet." Det synes varit särdeles illa beställdt med en författares anseende, som ej mägtat emotstå en sådan fras. Den sjuka saken hjelpes föga dermed, att försvararen sammanställer honom med antikens och nyare tiders störste män, som varit kände för att taga mutor, eller i sedligt afseende mindre prisvärde, såsom Demosthenes, Sallustius, Fredrik den andre och Voltaire, Fox och Mirabeau. Huru Cicero och Seneca kommit med på denna förteckning, är icke lätt att inse *.

* I en uppsats, benämnd *Reuterholmiana* (införd i *Skandi-*

Digitized by Google

Ännu en punkt tillvites Kellgren, hvarför han bestraffas med följande ord: "Den *djerfhet* eller den *högfärd*, ni inbillar er det vara — att tala så fritt och med denna styrka till ministrar och konungar, är blott hos eder en oförståndig och ynkelig feghet." Det egna härvid är, att skriften sannolikt tillkommit på Gustaf den tredjes föranstaltande, såsom en för ögonblicket (1790) beräknad politisk opinionsyttring, hvarföre den först utgafs i Köpenhamn, samt öfversattes på

navisk Gazette, den 22 mars 1862), förekommer, bland utdrag ur Reuterholms dagbok under en resa till Petersburg åren 1776 och 1777, ett ställe, som synes sprida något ljus öfver Thorilds hänsyftning på beskaffenheten af Manderfeldts ungdomsförvillelser. Sedan Reuterholm med utmärkta loford omnämnt honom, hvars bekantskap han gjorde i Petersburg, samt prisat hans snillegåfvor och karakter, tillägger han, under ett senare datum, vid denna karakteristik: "Att man aldrig bedrager sig så mycket som på menniskor, det bevisar den herrens historia. Då han, sedan han i flera år varit emplojerad i ministèren och slutligen avancerat till chargé d'affaires vid Petersburgska hofvet, lyktar hela sin briljanta carrière med en bassesse, en stöld, orsakad af den förderfliga passionen för hazardspel, och måste taga till flykten för att frälsa sig ifrån den lasten åtföljande rättvisa näpst och blygd." — I Petersburg bar han namnet Carl Ingman, hvilket efter olyckan förbyttes till Manderfeldt. Handlingar i Kongl. Utrikes Departementet upplysa, att han under konung Gustaf III vid ifrågavarande tid användes såsom kunskapare i Köpenhamn, der han utgaf skriften om Europas politik, hvadan dess tillkomst på beställning synes ännu sannolikare.

Digitized by Google

Franska, Engelska och Tyska, hvarefter den sist kom till Svenska allmänhetens kännedom. Att hufvudåsigten öfverensstämmer med den, som konungen då hyste, ser man, bland annat, af hvad som yttras (sid. 10), "att friheten" (undantagande i monarkiska regeringar) "är blott ett tomt ord på papperet, och att korruptioner, förföljelser, förvirringar, partiskhet och oredor utgöra det *verkliga* i alla republikanska regeringar, äfven i sjelfva England, som anses såsom ett mönster för fria regeringar." Detta smakade icke Kellgren, som denna tid ännu var hängifven åt den Franska revolutionens rosenfärgade framtidslöften, hvilkas tomhet konungen redan genomskådat; och denna politiska skiljaktighet, i förening med författarens på en gång ytliga och svulstiga skrifsätt, var anledningen till Kellgrens skarpa anmälan. Manderfeldt, den tiden bosatt i Köpenhamn, och i vitter väg endast känd genom sina lofprisande *Tal öfver konung Gustaf III:s kröning* och *öfver den 21 Augusti 1772* samt ett *Äreminne öfver Johan Banér*, hade ansetts vara en lämplig tolk att sprida föreställningen om "Tidens falska politik" *. Att Kellgren icke skulle,

* Atterbom anser äfven att skriften egde sitt ursprung från konungen. "Sannolikt är", säger han, "att man ansåg denna bok, i afseende både på Ryssland och på Fransyska revolutionen, vara skrifven i Gustaf III:s interesse."

Digitized by Google

som det heter, bita på den hemligt utlagda kroken, kunde väl konungen föreställa sig, men knappast att frihetssvärmaren Thorild skulle slå sig till riddare för den anti-republikanska läran och vilja af dess författare skapa ett snille, en stor man, en "jette". Man hade velat se Gustafs min, när han läste Thorilds äreminne öfver Manderfeldt. Dennes dubbelspel undföll icke ett så skarpt öga som Kellgrens. Han yttrar derom: "Man vill passera för filosof och dock göra sin uppvaktning, vinna folkets aktning och konungagunst, blanda frihetens språk med smickrets; men detta låter sig lika litet verkställa, som det att på en gång stå rak och krypa"; hvartill Thorild svarar: "Vill ni dermed säja oss, att alla de vackra och lysande snillen, som nu hafva sina konungars gunst, — *krypa;* så fruktar jag endast att ni får se er sjelf och alltför många af edra bästa vänner på *fyra fötter*", — ett lika opassande som ogrundadt skämt, ty en sjelfständigare penna än Kellgrens fans icke i Sverige, Thorilds inberäknad. — På ett annat ställe är visadt, huru man både i Danmark och Tyskland bedömde Manderfeldts lilla tillfällighetsskrift såsom en ytlig, deklamatorisk utgjutelse*. — Thorild genmäler: "*Deklamerande* är denna bok derföre att

* *Svenska Akademiens Handlingar*, XXXV: 119.

Digitized by Google

den just är en *deklamation*, det är ett utbrott af en varm och stor känsla för allas sällhet"; han förklarar Kellgren alldeles oförmögen att bedöma en så stor författare. "Ni ser klart," säger han, "att ni tagit er en lagsaga långt öfver edert förstånds krafter, och att, i trots af er lilla ovisa myndighet, den mästerlige auktor, hvarom vi tale, hade en ren, stor och evig *rättighet* att skrifva. Han *har ock skrifvit* — en manlig, upplifvad, fri, ädelt dristig bok, märklig och vigtig för oss alla, och af hvilken är omöjligt att icke väckas och röras. Jag vädjar häruti frimodigt till hvar rättsinnig Svensk man. — Må i Köpenhamn, ja Amsterdam, hela grodsången af dagbladssnillen, skallande mot himmelen, instämma med eder. Jag vädjar, lika kallt, i denna sak till hvar förståndig och redlig man." Huru förklara en sådan blind hänförelse i beprisningen af en obetydlig flygskrift, hvilken sannerligen, enligt Kellgrens ord, blott vittnade om "dristande okunnighet och skrytande medelmåtta"? Men — Kellgren hade *ogillat* den. — Såsom Thorilds vän hade man kunnat önska, att något annat än "recensionen af detta mästerliga verk gifvit sista styrkan åt hans harm."

Om detta bevis på Kellgrens "villa i hjernen", "pysslighet i statskonst" och "kortsynta tyranni",

Digitized by Google

såsom hans granskning af den bestälda politiska pamfletten jemväl benämnes, lånar sig något åt skämt, så faller deremot det närmast följande i det tragiska, då det heter: "Ni, Min Herre, söker redan i er inbillning, hvad det kan vara för en *lärd gubbe*, som ni så nyss skulle hafva förtörnat. Ni söker, ni är oviss; ty deruti liknar lättsinnigheten sjelfva godheten, att den icke vet något ondt med sig. Den man, jag menar, är just de lärda mödors patriark i vårt fädernesland, han som med sina arbeten och sin allmänneliga nit först danade oss till en *lärd stat*, både inom oss sjelfva och i Europen. — Nu ser jag, att i hans *stil* börjar smyga sig fram ålderdomens joller. Jag kan le, som ni, åt dessa *allegoriers* svaghet; men icke, som ni, plocka dem ihop med illfundig konst, ställa dem upp på spe för verlden och njuta en *Chams* lilla okynniga lust, då han så qvickt kunde blotta blygden på sin fader."

Man förbigår, att Gjörwell — ty läsaren inser lätteligen, att det är honom som anmärkaren menar, — oaktadt sina stora förtjenster, ej kan anses hafva *danat* Sverige till en *lärd stat*. Denne förträfflige man, hvars hufvudsakliga förtjenst var *samlarens*, gjorde ej heller anspråk på hvarken snillets eller ens den djupare lärdomens ära. Man behöfver endast läsa hans mångåriga, för-

Digitized by Google

troliga brefvexling med Leopold, för att lära känna och högakta hans anspråkslöshet. Men här är fråga om Kellgrens granskning af första häftet utaf hans historiska samling: *Svenska Archivum*. Kellgren plägade gerna låna författares egna ord, till angifning af den afsigt de haft med skrifters utgifvande, samt, der så tarfvades, bestyrka anförandet med utdrag ur arbetet, — ett på en gång ärligt, lättfattligt och målande sätt att anmäla. Så äfven här. Han låter samlingarnas utgifvare tala för sig sjelf, emedan man gerna bör vilja "höra dens råd, som i fyratio år burit sitt offer på historiens altare", och anförer derefter — sedan han blott anmärkt, att "utgifvaren nyttjar, efter vanligheten, en honom egen, skämtsam och ofta *allegorisk styl*" — följande ord af Gjörwell: "Tillåten gamle offerprésten att framlägga ett slags grundlag, hvarefter handlingar i vår historia kunde anses, vårdas och utgifvas. Namnet *Svenskt Archivum* är väl lånadt af en min flitige medbroder * på denna uppröjningsväg, men handlingarna, som detta Archivum innefattar, äro merendels en ny skörd, dels på egen, dels på andras åker bergad uti denna nya lada, till vidare utspisning för häfdeälskare och häfdetecknare. Det var denne salige mannen, som,

* Rikshistoriografen Lönbom.

Digitized by Google

näst min ringhet, trägnast uppodlat en gemensam, men för oss begge lika stenbunden mark, dock med den lilla åtskilnad, att han merendels bar spaden med en melankolisk och jag med en sangvinisk uppsyn." Härpå uppräknar recensenten de 14 hufvud-rubrikerna och förteckning på de af trycket utgifna samlingarna af handlingar i Svenska historien, bland hvilka Gjörwells egna utgöra största antalet, enär (heter det åter med hans egna ord) "hela den legio af historiska lastdragare, han utrustat och i denna munsterrulla förekommer", ensamt innehåller mer än 30 särskilda titlar. "Och när man nu öfverräknar hela denna afrad" (utlåter sig Gjörwell), "så lärer ovägerligen finnas, att de i ladan inbragte sädeslassen äro många och rika, medan de för ostadig väderlek på gärdet qvarlemnade få och ofäste kärfvar torde icke vidare så strängeligen läggas gamle medellöse torparen till last af den uti samma mån färdige belackare, som sjelf ingen ting vill, ej sällan ingen ting kan göra. — Och efter det nu så är, och jag icke kan göra mig alldeles af med den vanan att gerna vistas på detta farvatten, fördristar jag mig att än en gång sätta ut min båt och, innan det blir qväll för mig, ännu göra ett eller annat notvarp. Mycken drägt kan jag väl icke

Digitized by Google

lofva, ty jag är gammal och vill draga noten ensam" *.

Oss förekomma dessa utdrag naift målande, till och med rörande. De äro affattade i en, såsom Kellgren uttrycker sig, "egen, skämtsam, ofta allegorisk styl", och vi tvifla, att något annat öga än hatets deruti kan upptäcka den "illfundiga konst", som velat "ställa dem upp på spe för verlden, och njuta en Chams lilla okynniga lust, då han så qvickt kunde blotta blygden på sin fader."

Med sistnämnda anmärkning slutar författaren af *Kritik öfver Kritiker* sin mönstring med de "vittra styggelser" och "lättfärdiga grymheter", som han påstår hafva utmärkt Stockholms-Postens recensent-väsende, hvilket äfven, såsom man sett, med ett omfattande namn kallats en "qvicka nidingars högtid." Det har varit nödigt att omständligt anföra alla klagopunkterna, äfvensom de ställen, som åsyftats, enär läsaren, utan kännedom af de senare, svårligen kan föreställa sig annat, än att ett fortsatt vittert tyranni väpnat Thorild till en kedja af anfall, hvilkas uthållande häftighet näppeligen öfverträffats i Svenska vitterheten. Må vara att Stockholms-Posten under de första åren oftare, än som vederbort, fäst upp-

* Stockholms-Posten år 1790, n. 296.

Digitized by Google

märksamhet vid obetydliga skrifter och dervid förfarit strängare än nödigt varit. Motkritikern har emellertid icke varit lycklig i valet af bevis derpå. Man vet ej om man skall le eller sörja, när man, efter att ha genomgått de af honom anmärkta, i sig sjelfva ganska hofsamma granskningar i besagda tidning, erinrar sig det tilltal, hvarmed han, strax i början af sin vittra räfst, helsar Kellgren, så lydande: "Hos oss, Min Herre, är der någonting så Kalmuckiskt och så Hottentottiskt, så argt och så lågt, som icke varit försökt? Jag frågar er, en så djup kännare! Denna *fackla*, som skulle förelysa snillen på vägen till ära, har man ej slagit den in i synen på dem, svedt ögonbrynen och bränt ett ansigte, som kunde hafva glädt verlden med uttryck af det sannas gudomliga, af naturens sköna, åtminstone af ett menskligt behag, bränt så vildt, att de sedan sett ut som hade de sprungit från bålet? Ni, Min Herre, älskar vitterheten, säg mig, tror ni ej att förbannelsen af dessa skådespel hvilar ännu på någon kal hjesse, hvilken af sina lagrar kan höljas, men aldrig välsignas; nej! hvilkens lagrar, från detta fält, hämndens ljungeld härjat, eller skall härja? Och i sanning, de tunga suckar af lidande, och ångsten af skam, och smärtan att skändas för intet brott, äro de gjorda att föda

Digitized by Google

löje, att föda sällhet hos någon under himmelen?" — Men det "fina djefleri", som så bombastiskt förkunnas och åt hvars hemska målning tre häften af en ny lagstiftning i snillets verld egnas, befinnes bestå deruti, att recensenten ej tillräckligt prisat ett medelmåttigt tal i Åsby kyrka, när en friherre Wrangels vapen krossades; ej kunnat gilla en "redlig medborgares" mer än enfaldiga vältalighet på rådhuset i Linköping öfver Säkerhets-aktens införande; ej till fyllest berömt gymnasisten Anders Bergstedts vers öfver freden, eller kapten Holthusens misslyckade pjes *Släd-partiet;* ej beundrat det mästerliga i Manderfeldts ströskrift om *den falska politiken,* samt haft någon betänklighet vid ett par medelmåttiga öfversättningar, — allt skrifter, länge sedan hemfallna åt den eviga glömskan; hvarjemte recensenten i teaterväg och under utbrottet af en s. k. "despotisk nyck och charmant laglöshet" djerfts påstå, att en skådespelare, om hvilken han i öfrigt sagt, att "man egde ej nog beröm att gifva honom", borde taga sig till vara för en stundom allt för melodiös deklamation. Mången torde tycka, att när en oväns öga ej mägtat hos en motståndare spåra flera misstag (om der ens är något), så svarar det egentligen emot ett stort beröm. Om lagstiftaren kunnat framdraga en

Digitized by Google

sträng granskning, öfvad emot verkliga snillen, liknande t. ex. Schillers recension af Bürgers skrifter, eller Baggesens och Heibergs kritiker af Oehlenschlägers arbeten, eller Boileau's öfver Quinault, Voltaires emot Rousseau, en mängd andra att förtiga; men det synes, lindrigast sagdt, öfverflödigt att tro sig behöfva "binda *kritikens furier* med en dubbel kedja" * för en så mild behandling af några dödfödda foster. För hämmandet af nyssnämnde utländske granskares ofog fans ingen ny lagstiftning i snillets verld nödig. Hos oss har man dock sedan mer än ett halft århundrade påstått, att Thorilds var oundviklig och en dyrbar skänk åt vår vitterhet, som eljest skulle tynat, qväfts och förtrampats. Sjelf afslutar han sitt kritiska allshärjarting med följande erinran till allmänheten: "Mine läsare, sådan är, enligt klara lagar af rättvisa, enligt en ren och naturlig sinnes höghet, en *kritik* öfver de vettlöst arga och vanartiga *kritiker*, som hittills varit de enda och allmänna. Må ingen anse detta ämne för litet, som icke föraktar nationens bästa uppstigande vett" (nemligen Manderfeldt, Bergstedt, Holthusen, och några som dött alldeles okände), "och icke hatar allt det rätta och vackra i menskligheten! Såsom den sanna stor-

* *Kritik öfver Kritiker*, I: 19.

Digitized by Google

heten består deruti att *upphöja* allt omkring sig, för att uti allt det, som andre hafva af vackert och af höghet, se och njuta sitt eget välgörandes gudomlighet; så är det åter en låg själs (Kellgrens?) öde eller raseri att göra allt omkring sig *lägre*, för att sjelf vara *hög* *. — Denna låga högfärds raserier måste hafva ett slut. En publik bland oss bör danas, med *lagar* och med *förstånd*, hvilken, när så fordras, kan höja sin röst för allas rätt. Om hos er, mine läsare, lefver en känsla af mensklig höghet, en gnista af gudomlig eld, så måste blotta skymten af en *träldom* väcka hos eder afsky, förakt och en innerlig harm. Men här, under denna vanvettiga kritiks *ostyrsel*, är det de första vackra och heliga tillbud (Manderfeldts m. fl.?) att upplysa, röra och glädja oss, som man skymfar; är det de första svaga blomster vårt fäderneslands (gymnasisten Bergstedts?) snille åt oss frambär, som man bespottar; är det min, edre, våre bröders själar, som man gör försök till att trampa**; och denna ovärdigaste

* Man erinre sig Kellgrens erkännande af *alla* snillen, Thorilds inberäknadt.

** Huru, när och på hvad sätt? Tillät icke Kellgren, under sjelfva den hårdaste striden, att införa i sin tidning motståndarens uppsatser, sjelfförsvar, och hans vänners beröm öfver honom? Och sjelf svarade han icke ens på något af de trenne häften, som utgjorde Thorilds anfall.

Digitized by Google

af all träldom införes uppå oss, icke af en envåldskonung, utan af en *skolmästare!* Denne, i ett blad, hvars anda alltid var arg, var lösaktig, var en pojkes yrsla; denne, som i blod och lifsandar har liksom en syra af *herrväldet*, och som derföre alltid hädat folket,

En njugg och jäfvig menighet; —

denne kan ändtligen drista att med de högsta utrop af beröm kröna den vandaliska dumhet, det munktidernas barbari, den nästan råmande högfärd, som midt i filosofiens tidehvarf icke skyr att säga oss — att man ej kan vara *ädel* utan att vara *adelig*, då likväl en ädel, icke adelig, alltid var den som gjorde all adel, och då både konungar och nationerna längesedan afgjort, att det är icke *ärans* vålnader och skuggor man behöfver till rikens sällhet, utan ärans kraft och väsende *. — Men, mine läsare, såsom ingen na-

* En lika ogrundad beskyllning emot Kellgren, som de redan anförda. Thorilds utfall syftar på anmälan i Stockholms-Posten af Zibets inträdestal i Svenska Akademien öfver Botin. Kellgren yttrar: "En man som denne (Botin), hvars största beröm, och det enda han sjelf sökte, var att njuta sitt rätta värde, att kännas för den han var, hatare af all länad, all konstlad glans, så i styl som seder, hurudant borde det loftal vara, som en man af detta slag helst önskat sin mull? Manligt, sant, ädelt, mer starkt af tankar än prydt med blomster; och sådant tro vi oss med så mycket mera rättighet kunna säga att han det

Digitized by Google

tion har ännu den klara, milda, höga *rättvisa* jag sökt framställa i denna bok, och för hvilken jag väpnat mig, — — så skall jag, innan kort, våga gifva en annan liten bok: *Den höga Kritiken, eller om det sanna snillet*, i hvilken jag så klarligen skall skilja *stympares konstiga joller* ifrån

vunnit, som vårt yttrande derom ej annat är än ett upprepadt omdöme af Akademiens direktör (Leopold) i sitt svar till talaren." Kellgren anförer derefter, som vanligt, prof ur talet, och deribland ett ställe, der Zibet, ehuru sjelf ofrälse, icke lofvar sig all den lycka utaf adelskapets och alla ståndsskilnaders afskaffande, hvarmed revolutionens vänner, som med hänryckning helsade denna tilldragelse i Frankrike, trodde att samhället skulle ögonblickligen begåfvas, och derföre yttrar: "Födsel kan förlora sin rätt, men tillfaller den derföre den sanna förtjensten? Om många skatter gåfvo en dag samma företräde som många anor gifvit, skulle den fortplantade läran, att samla såsom fäderna samlat, blifva ädlare, nyttigare än den, att uppoffra såsom de uppoffrat? De gifvas utan tvifvel, som med egen styrka lyfta sig öfver den krets ett blindt öde syntes dem föreskrifva, då deremot lysande slägttaflor hafva stundom sina skuggor. Men huru många storverk, huru många odödliga bragder hade icke varit ogjorda, utan förbindelsen att upprätthålla äran af ett ärfdt namn, utan hoppet att lemna ett förvärfvadt till efterkommande!" — Tvifvelsutan fordrades det mera mod att under en växande revolutionsyra yttra sådana åsigter, än att angripa dem. Men förtjenade försvaret för ärftligt adelskap i en monarki, hvilket många upplyste lagstiftare intill våra dagar yrkat, benämningarna af vandalisk dumhet, råmande högfärd o. s. v.? Och kan det sägas, att Kellgren "med de högsta utrop af beröm krönt" denna vandalism och högfärd, när han blott aftryckt delar af talet?

Digitized by Google

det som har rent värde och naturlig vigt, att ingen skall mera behöfva någon kritisk skolmästare, utan blott sin egen själ, för att i hela vitterheten hafva en äkta *smak*" *.

Under upprepandet af eviga lagar för en helig rättvisa åt alla, borde man väntat, att deras tillämpning skolat falla äfven andra Svenske författare till del, än de få af lagstiftaren utkorade, hvilkas anspråk i allmänhet icke tyckts vara de mest öfvervägande. Å andra sidan: åt huru många har icke Kellgren gjort rättvisa under den långa tid, från hvilken hans angripare samlat några kritiska agnar i hvetet, förfallande sjelf i samma misstag, som han förehållit motståndaren, att "feja ihop en liten sophög af fel, utan att se allt det sköna, som blänkte omkring, under det man fejade"? Har icke Kellgren, som Thorild beskyller för "en låg själs raseri att göra allt omkring sig sjelf lägre, för att sjelf vara hög", räckt kransar åt Creutz, Gyllenborg, Leopold, Rosenstein, Oxenstjerna, Adlerbeth, Lehnberg, ja åt Thorild sjelf? Och huru förblekna icke alla emot honom, såsom konstdomare, gjorda små anmärkningar, emot den tredubbla, odödliga förtjenst att hafva anvisat Bellman sitt rum i snillets

* Detta, som det vill tyckas, den äkta smakens universalmedel blef ej synligt.

Digitized by Google

tempel, att i den fosterländska vitterheten hafva infört Fru Lenngren och Franzén? Man påstår, att kritiken denna tid liksom halkade förbi de stora snillena. Men Leopolds anmärkningar emot Gyllenborg, Kellgrens emot Leopold, Thorilds emot Kellgren, dennes emot Thorild, o. s. v., visa, att den ej heller var stum inför snillen af första ordningen. Man åberopar Lidner. Thorild anmälte ju hans *Spastara* i Kellgrens tidning, och denne upptog granskningen utan anmärkningar, ehuru den innehöll lika många slängar åt honom som beröm åt Lidner. Kellgrens eget förhållande till Spastaras skald förklarar Atterbom sålunda: "Hvad Lidner beträffar, till hvilken Kellgren visserligen stod i förhållande af hvarken vänskap eller ovänskap, så hade man bort finna troligt, att han mot en skald, som på samma gång var ett så stort snille och en så ömklig menniska, helt enkelt *ej nändes* offentligen yttra hvad hans smak egde att invända vid denna olyckliga varelses poetiska själsutgjutelser"*. Kellgren upptog i sin tidning flere artiklar till Lidners lof, både på vers och prosa, bland andra en puffande uppsats af Thorild för ett poem af Lidner, som ännu ej var tryckt. Creutz, Gyllenborg, Oxenstjerna, Rosenstein, Adlerbeth, Lehn-

* *Siare och Skalder*, VI. 2: 87.

Digitized by Google

berg m. fl. följde de smakregler, som Kellgren sjelf yrkade, och det var då naturligt, att någon egentlig kritik af honom emot dem ej kunde ega rum. Men Thorild, som ej gillade desse "kalle och säkre trampares enda stråt, så lagligen utmätt i vittra steg", hvarför underkastade han ej en enda af dem någon granskning? Hvarför innehöll han hvarje anmärkning emot Leopold till dess striden mot denne begynt? Hvarför samlade han allt hvad han egde af kritisk förmåga uteslutande emot Kellgren, i en tid då denne minst gaf anledning dertill? Vi torde framdeles få skönja den egna grunden till denna sällsamma företeelse.

Men man har äfven beskylt Kellgren och hans vänner att hafva öfverdrifvet rosat hvarandra. Thorild gaf första uppslaget till detta föregifvande, med följande ord, som han låter en af de nyssnämnde yttra: "Mine Herrar, *lät oss smickra hvarannan!* Lät oss dela mellan oss den stora rättigheten att *förfalska* allt! Vi böre vara gudar; resten bör vara hedningar." Till en början vet hvarje kännare af litteraturen, att en af bruket föreskrifven akademisk helsning icke är en kritik, utan en höflighetsbetygelse, hvilken visserligen *kan* innehålla en stor sanning, liksom en artighet sagd i allmänna lifvet kan göra det,

Digitized by Google

och äfven en träffande anmärkning i den ton, som tillfället och omgifningen fordra; men i allmänhet betraktas den akademiska komplimenten såsom en höflighetsform, och i dess skickliga användande har Kellgren ej ofta blifvit öfverträffad. I egenskap af konstdomare deremot slösade han icke med ogrundade loford, ehuru hans snille vanligen gaf dem behagens stämpel, som förlänade dem guldvigt. Går man till det förmenta smickrets hufvudkälla (Stockholms-Posten för ifrågavarande tid), så upplyser den närmare det verkliga förhållandet.

Hvad först angår konungen, hvars dramatiska skapelser *Gustaf Vasa*, *Helmfelt*, *Siri Brahe* m. fl. spelades mycket ofta och kunnat gifva en lätt anledning att tända rökoffer, så hafva vi för bemälda år funnit följande. Öfver *Gustaf Vasa*, som gafs första gången den 19 januari 1786, yttrar sig Kellgren blott en gång, den 18 maj, således efter fyra månaders förlopp, och säger: "Tre och tjugu representationer af *Gustaf Vasa* hafva icke tillfredsstält allmänhetens begär för ett skådespel, som uti Svenska hjertan upplifvar minnet af den märkeligaste händelse fäderneslandets historia omtalar, och det uti ett tidehvarf, då en Svensk konung, lika med Gustaf Vasa, räddat sitt folk ifrån ett vilddjur, väl af

Digitized by Google

annan art, men lika mägtigt att orsaka ett rikes undergång. Den entusiasm, hvarmed *Gustaf Vasa* blef emottagen, är en smickrande målning af efterkommandes åtrå att uti skaldekonstens och harmoniens sköte finna påminnelse om det storverk vi öfverlefvat. Utan all tvifvel är ämnets vigt det mest intagande; men lika säkert är, att den prakt och den värdighet, som blifvit följd vid uppförandet, försatt åskådarne uti den lifligaste inbillning att tro sig närvarande vid sjelfva händelsen. Det sanna, som dekoratören sökt uti den tidens arkitektur, klädedrägt och vapen med det mera; den förnöjelse man finner af perspektiven; den styrka uti målning och den grannlagenhet vid iakttagandet af det minsta, är lika så sällsynt vid teatraliska dekorationer, som det vittnar om historisk kunskap, om snille och förmåga." Derefter öfvergår recensenten till operan *Orphée och Euridice*, beklagande att denna ej var med lika omsorg uppsatt. Det är således endast det historiska interesset och *la mise en scène*, i synnerhet Desprès' förtjenst, som framställes. Artikeln är undertecknad D—z. — När *Gustaf Adolf och Ebba Brahe* uppfördes första gången (den 24 januari 1788), sker anmälan på följande sätt (i n:o 21): "Då historien lemnar föga eller ingen underrättelse om konung Gustaf Adolfs

Digitized by Google

kärlekshandel med fröken Ebba Brahe, torde nu, då den blifvit klädd i dramatisk drägt, icke vara otjenligt att meddela trenne konungens bref till fröken Brahe, hvilka upplysa den verkliga förbindelse, som varit dem emellan"; hvarefter brefven införas. — Då Gustaf III:s lustspel *Alexis Michaelowitz och Natalia Nariskin* gafs första gången (den 7 jan. 1790), säger recensenten: "Författaren är anonym. Efter gifvet löfte är man skyldig en recension af detta nya originala teaterstycke." Efter en redogörelse för lustspelets innehåll, tillägger recensenten: "Denna lilla teaterpjes har gjort allmänheten stort nöje, och rummet räckte ej till för åskådarnes antal." — Det är allt. De spelande (hvaribland redan Lars Hjortsberg förekommer, som page) erhålla mer beröm *.

Samma år (1790) gafs *Oden* första gången. Efter en framställning af styckets innehåll, tillägger recensenten: "Denna ypperliga teaterpjes, värd att göra epok i vår dramatiska litteratur, och om hvilken vi framdeles, vid tillfälle af dess tryckning, torde få det nöjet att vidare tala, är

* Enskilda hyllningar, i tillfällighets- och namnsdagsverser, kunna af lätt insedda skäl ej inräknas bland litterära kritiker. Dylika lofoffer hafva både förr och senare förekommit med till äfventyrs mindre skäl, än Kellgrens och andras verser till Gustaf den tredje, införda i Stockholms-Posten.

Digitized by Google

författad af Herr Leopoldt. Den hade förtjent att på scenen uppföras i all den fullkomlighet, hvarmed den är skrifven. Också kan man ej neka, att de spelande i allmänhet gjort sig all möda och flit att väl uppfylla sina roller." Någon vidare anmälan af stycket ha vi ej funnit i nämnda tidning.

När Oxenstjernas dikt *Skördarne* införes till allmänhetens bekantskap, medelst ett utdrag som Kellgren upptagit i Stockholms-Posten, sker det endast med betygande af tacksamhet, i en not af följande lydelse: "På grund af löfte om fortfarande ynnest, och med vördnadsfull erkänsla, den allmänheten skall dela, hoppas utgifvaren af denna journal att tid efter annan få rikta dess innehåll med åtskilda stycken af samma ypperliga poem."

Lehnbergs inträdestal i Svenska Akademien anmäles i följande ordalag: "Detta tal, innehållande Riksrådet Grefve Hermansons äreminne, börjas, som brukligt är, med aktningsbetygelser för det samfund, i hvilket författaren inträdde. Snillet ensamt, i dylikt fall, kan lyckas förträffligt att omställa fraser, att göra hvad man kallar en *charmant kompliment*, som behagar några kännare; men hjertats lof, framburet af smaken, eger rätt att förnöja hvarje känslofull läsare. Dock,

Digitized by Google

sparom berömmet till mindre ypperliga arbeten. Det skulle här strida så väl mot vår egen som auktors blygsamhet, och anförom allenast hvad lättast kan afsöndras." Derpå följa utdrag ur talet.

Gyllenborgs öfversättning af episoden ur Homerus: *Hektors afsked till Andromaque*, upplåst vid Svenska Akademiens sammankomst, införes utan tillägg.

För samme skalds skådespel *Birger Jarl* redogöres endast genom meddelande af innehållet.

Rosensteins tal öfver Stockenström anmäles med följande inledning: "Det har händt hos oss, som i alla andra länder, der vitterheten haft framgång, att vältaligheten ej infunnit sig förrän i skaldekonstens spår. Vi hade redan i Sverige icke allenast poeter af verkligt snille, utan ock poemer af verklig, fullkomnad, beståndande godhet, innan vi ännu egde något prof af en sann, en upphöjd vältalighet. Nu först, i de senast förflutna åren, hafva uppstått talare, värde att jemföras med de förnämste hos andra nationer. Tillämpningen är här onödig. Vi vilja, enligt vårt sätt, i denna tidning anföra ett och annat utdrag af förevarande tal, i stället att uppehålla oss vid det historiska af dess innehåll." Derpå följa utdragen.

Digitized by Google

Samme författares ypperliga tal öfver Rosir anmäles ännu kortare, endast med följande inledningsord: "Ett prof i tonen af det högre slags vältalighet, som egnat rummet, tillfället och ämnet. Vi måste nöja oss att, för brist på utrymme, endast anföra ett stycke af detta förträffliga tal: *Målningen på en rättskaffens domares karakter*"; hvilken infördes.

Schröderheims tal öfver friherre von Axelson anmäles endast genom anförande af profstycken.

Dessa utdrag af recensionerna kunde betydligen ökas, men det anförda torde göra till fyllest att ådagalägga tonen, hvilken visserligen icke är den låge smickrarens, ännu mindre vittnar om det puffnings-system, som i våra dagar är så allmänt. Bedömandet är hos Kellgren fullt så välvilligt och rättvist, när det gäller författare utom Akademien, såsom Hallenberg, Regnér, Schönberg, Dahl, Ekeberg m. fl. Snarare kunde man säga, att Kellgrens hjerta, som klappade för allt högt och skönt i fosterländsk bildning, gaf sig friare luft i hyllningen deraf, då han icke trodde sig bunden af vänskapsförhållanden. Af hvilken ädel harm upplågar det icke vid tanken på den ringa uppmuntran, som ett arbete såsom Hallenbergs *Gustaf II Adolfs historia* rönte

Digitized by Google

från allmänhetens sida? Han egnar, såsom inledning till recensionen, en särskild afhandling till besvarande af frågan: *Hvad må orsaken vara till den ringa afsättning, som böcker ega i vårt land, i synnerhet alla af stadga och vidd?* Denna uppsats förtjenade att aftryckas och begrundas jemväl i våra dagar. Sällan finner man en strängare skildring af folklynnets mörka sidor, än den han lemnar, efter Finska kriget och Säkerhets-akten. Ett uppmärksamt öga, säger han, röjer hos folket "en tröghet i själen, en lätja i förståndet, förenad med en viss flygtighet, icke härrörande, såsom hos några nationer, af ett eldigt snille, en liflig och lätt känslä, men af brist på förmåga att fästa tanken, en viss mekanisk oro. Det vore ej svårt att af häfderna visa dessa egenskapers inflytelse i det stora af nationens seder och politik; huru härifrån till sin första ursprungliga orsak härrört dess allmänna brister och olyckor, dess ständiga kastning mellan olika regeringssätt, dess ledsnad vid friheten, otålighet vid bojorna, oskicklighet till en vis lydnad; ett blindt öfverlemnande åt hazardens nycker; lika obetänkt tjusning eller hat för sina ledare; blott känsla af dagen, ingen varning af det förflutna, ingen framsigt i det tillkommande; stolthet i medgången, villrådighet

Digitized by Google

i faran, nedslagenhet i olyckan; ingen egen, beståndande, nationlig karakter; blott en ytlig härmning af främmande folkslag; sederna, såsom bordet, en svärjande blandning af utländska tycken. — Men allt detta må lemnas, och af oss endast anmärkas, att i litteraturen denna trögh et och flygtighet bland hopen af läsare förenat sig till den grad, att man fasar eller gäspar vid första åsyn af en skrift, som öfverstiger några arktal; att man, tillgjordt, lika löjligt, än ratar det allvarsamma som långt och ledsamt, än lastar det qvicka som ovärdigt, barnsligt; ömsom klagar öfver brist på det *solida* i vitterheten och det *roliga* i vetenskaperna: månne ej för att finna ett önskadt skäl att förakta dem båda? — — Man förlåte detta afsteg åt nitet att säga en nyttig, fast obehaglig sanning. Allmänheter, som alla mägtige, älska ej gerna att höra sina fel. Det smicker de fördöma som lågt och förderfligt, då det skänkes deras regenter, det fordra de dock som en pligt mot *sig*, — och likväl, hur vidsträcktare, hur långvarigare skadligt är ej det senare i sin verkan? En konung dör, men nationen blifver." — Han uppmanar alla goda författare att "mer rätta än följa sitt tidehvarfs smak, att mer söka en senfärdigt växande ära än ett lif för dagen". Märkligt nog hade Kell-

Digitized by Google

gren skrifvit detta några månader innan Thorild beskylde honom att "fint låta oss förstå, att vi väl ännu så der halfgement kunde närma oss till pöbelns smuts och det barbari, hvarutur vi, i ädlare snillens ljus, uppstigit", hvaremot denne, som vi minnas, lofvade, att "aldrig, så länge jag fritt andas, det skall tillåtas eder eller edre bröder att i ro få bortskämma och förnedra mitt fäderneslands vett, seder och ära".

Ännu ett par prof på Kellgrens böjelse att göra en lysande rättvisa, hvar helst han fann dertill en grundad anledning, må anföras. Det första angår ett tal öfver freden i Verelä, men af en annan ton än det af Thorild framhållna. Detta hölls af dåvarande docenten Dahl i Upsala. Recensenten yttrar vid dess anmälan: "Om nöjet är stort i den mån det sällan åtnjutes, så måste det göra åt läsare af smak ett nöje öfver beskrifning, när, bland en stor mängd af olyckliga försök, de någon gång finna ett vältalighetsstycke, värdigt tiden, talaren, ämnet, förenande uttryckets skönhet med tankarnes, och som, långt ifrån att tarfva sin ursäkt af välmeningen, som är allas pligt, förädlar den genom snillet, som är några förtjenst. Af sådan beskaffenhet är närvarande tal." — De derutur anförda prof rättfärdiga omdömet.

Digitized by Google

Vid den tid, då den stora striden begynte, utgaf en skald af Thorilds skola, den bekante Engzell, en diktsamling, kallad *Nyare Arbeten*, som Kellgren recenserade på följande vis: "Om äfven författaren ej vore känd för annat än det sköna erotiska stycket *Till min hustru*, som icke längesen i detta blad blifvit infördt, förtjente han redan ett hedrande rum bland våra skalder. Närvarande samling af några och tjugu poemer, af mer eller mindre vidd och vigt, bedraga ej heller läsarens väntan. De röja i allmänhet mera renad smak och öfvad penna, än de förut sammantryckt utgifna försök. Man finner icke sällan mycken styrka i tankarne, nyhet i uttrycket, de vackraste verser och tirader; men hvad man deremot torde sakna i stycken af någon längd och utstakadt ämne, är den plan och ordning, det samband af alla delar, det *ponere totum*, som Horatius så strängt yrkat, alla klassiska författare i alla tider iakttagit, och nu först i våra dagar börjat anses för gräl, för pedanteri, för skolmästare-regler, för bojor, ovärdiga det sanna och fria snillet. Om anledningen till dessa nyare arbetens utgifvande, och till försvar för den flygtighet, som till äfventyrs kunde förebrås en del deribland, i afseende på auktorns nuvarande stånd (det presterliga), utlåter han sig uti ett

Digitized by Google

kort företal: 'En tid var, då jag måtte säga för min samtid, att jag egde snille, eller dö af elände*. En lyckad dålighet har försatt mig ur denna belägenhet. Jag måste utgifva dessa arbeten derföre att jag längesedan antagit prenumeration, men icke för att på nytt tränga mig fram till parnassen. Det nöjet att vara ärlig måste jag betala med det missnöjet att ännu en gång blifva fördömd." — Kellgren, som bedömt Engzells första försök med en stränghet, hvilken dock förklarats rättvis af Hammarsköld, Palmblad, med flere af den nya skolans målsmän, mildrade domslutet, när han tyckte sig skönja en öfvergång till något bättre, och han eger långt rikare loford för Thorilds lärjunge, än någon af nyssnämnde vitterhetsdomare.

För fullständighetens skull må jemväl ett kort begrepp lemnas om Kellgrens sätt att yttra sig öfver det vitterhetsslag, som man kallat "det alldeles rasande", hvilket han ej kunde förbigå, enär, enligt hans uppfattning af ett vittert blads åligganden, det tillhörde detta att lemna en sammandragen tafla af litteraturen, med skuggor

* Här tillägger Kellgren i en parentes: "Det är olyckligt, att någon belägenhet skall tvinga författare att öfverge den blygsamhet, som så väl kläder talangerna."

Digitized by Google

och dagrar. Nyårsaftonen 1790 (således när första häftet af "Kritik öfver Kritiker" redan utkommit) förlustar Kellgren sina läsare med anmälan af ett *Ode till Allmagtens låf* af Bjugg, om hvilken Thorild i nämnda kritik fälde det bekanta yttrandet, att han "sökt det majestätliga och vigtiga och har funnit det på ett så både originalt och fullkomligt sätt, att jag tviflar om alla verldens genier förenade skulle kunna göra en enda Bjugg". Kellgrens recension är af följande lydelse:

"Om nyhet i ord och vändningar, en alldeles egen tankarnes gång och deraf följande obegriplighet utgjorde snillet, så hade författaren till nämnda poem en ostridig rätt till främsta rummet på Svenska parnassen. Hvad åtminstone dessa egenskaper aldrig underlåta att ge, är en hastig namnkunnighet. Hr Bjugg har vunnit den på ganska kort tid, genom helt få, men desto mer originala försök. Man påminner sig i synnerhet hans poem öfver Sverige, som utkom förlidet år. Närvarande arbete innefattar något mer än 500 verser.

Ett Starbrak; Höstflod som utbrister;
Förskräcklig Hafs-göl i sin bragd;
En Ebb och Flod; Mullvads hemvister:
Dermed, är Magt å daga lagd.

— — — — — — — — —

Digitized by Google

En vigge slungar ner mot Hajen,
Hän i Guld-kustens skygd förskymd.
Ett knall, ur Molnet, till kölsvajen
I Östersjöens öppna rymd.
— — — — — — — — —

Ack! allt för täck var Hagtorn-rosen!
Af Berglin — oförbrännlig väf!
Ljuft — Stjernors sken! Skön är Turkosen!
Ett ädelmod — i detta Säf!

"Dessa få rader göra nog att upplifva begreppet om denne författares poetiska styl. Men vi kunna ej med mindre än i all sin vidd anföra den åtföljande dedikationen *Till Kongl. Vetenskaps-Akademien.* Det finnes i sanning ingen ting som kan jemföras med denne auktors verser, undantagande hans prosa.

'Denna Ode', heter det, 'underställes Kongl. Akademien: då än i skrymslor kring aflägsne Fjell-Hedar, ödslige från Åldrarnas morgonstund; än kring Skogs-allmänningars Hyddor, upplyste af torrveds tänning; än kringom törne-nästen hos söndersplittrad båt å Skånes Flygsands-Haf: en oförväntad Domherre * qvilrat olåt ifrån det Svalan, uppväckt ur fräken i Somens vågor, Våren bådat — intill dess Höstens regnskur, som gaf Fjäril sömn, löst Spindels silfverknut, vid det Hafs-svallens vimmel lättades mot Vin-

* 'Emot Skaldedikten öfver Sverge.'

Digitized by Google

trens imm ur Venern — tills Enare-Träsk bortsvimmat i snöfall och berg bottenfruso ofvan Torneå; innan Is-skjären utom Hvita Hafvet, förkolnat Skogs-troppars prakt vidt kring Östersjön allt uppå Åm-berget; när, ikring Saimens fjärdar i fläcktande Norrsken under Morgonstjernans glimm, Enteter stimmade i isade bergspetsars Lundar med skimrande rimfråst i sittrande blickar från Orions lutande axel'. —

Man frågar sig, huru en hofsammare anmälan kan göras af Bjuggs snillefoster? Då denne författare nyss af lagstiftaren i snillets verld prisats för det han lyckligare än andra funnit "det majestätliga och vigtiga", låg intet närmare till hands än att återsända snille-intyget till dess upphofsman, åtföljdt af prof, såsom Kellgren förstod att välja dem, och kryddade med ett skämt, sådant det ensamt kunde falla ur hans penna. Man märker ej spår dertill, och denna grannlagenhet emot en angripare besvarades med ännu vildare anfall.

Innan man går vidare, bör en särskild uppmärksamhet fästas vid det föregående ställe, der Thorild säger, att Kellgren "alltid hädat folket", åberopande såsom bevis en versrad af honom. Man vet, att på den tid, hvarom nu är fråga, intet var farligare än att stämplas såsom "folkets

Digitized by Google

fiende". Vinkar i denna syftning saknas ingalunda i Thorilds stridsskrifter, der motståndaren utpekas såsom aristokrat, den der "i blod och lifsandar har liksom en syra af *herrväldet*", och "midt i filosofiens tidehvarf" berömmer "munktidernas barbari". För att i denna tydning kunna använda ofvannämnda vers

"en njugg och jäfvig menighet",

har han gått sju år till baka, till år 1784, då Kellgren användt den i tillegnan af den på konungens befallning utgifna national-ekonomiska skriften "Nytt Handelsbibliotek". Det var att på samma gång i minnet återföra det anfall, som då skedde emot Kellgren i Thorilds tidning Nye Granskaren och upptogs i Dagligt Allehanda, hvarefter Kellgren till dess bemötande ansåg sig böra uppträda personligen, — en bland de få gånger då han undertecknat någon uppsats. Emot den då anonyme anmärkarens påstående, att han med uttrycket *menighet* missfirmat hela den upplysta *allmänheten*, genmäler Kellgren: "Upplyste läsare känna termerna i sitt språk. Lika så litet som de sammanblanda bemärkelserna af *granskning* och *ovett*, *snille* och *vanvett*, *styrka* och *raseri*, *höghet* och *utsväfning*, *entusiasm* och *fanatism*, *smak* och *pedanteri*; äfven så litet kunna de ock misstaga sig på *all-*

Digitized by Google

mänhet och *menighet;* allra minst kunna de hafva den sällsamma tanke som anonymen, att en *vördad och upplyst allmänhet* vill säga det samma som en *njugg och jäfvig menighet.* De veta - - att ingen Svensk auktor ännu underkastat sitt arbete den *vördade menighetens* dom, och att menighet följakteligen, då det nyttjas om läsare, ej annat kan vara än ett mildradt synonym af den *läsande Pöbeln*, eller den som applauderar till ovett och vanvett, raseri och utsväfning, fanatism och pedanteri. — Jag vill förklara mig än närmare. Jag förstår med *menighet* hela denna talrika, olärda eller halflärda, ovittra eller halfvittra läsande hopen, hvars omdöme ettdera är trögt eller förhastadt, eller tillstängdt af fördomar, eller missledt af passioner; hvars insigter antingen äro inga eller få, eller inskränkta till främmande ämnen; hvars smak är falsk eller vacklande, oförmögen att skilja det sanna sköna från det inbillade, enfalden från det låga, högheten från det svullna, naturen från det ostädade, och konsten från tvånget; hvars hjertan, slutligen, ofta äro uppfylda af hat, ilska och afund mot alla belönade talanger. Sådan är den *menighet* jag ej fruktar att *jäfva.* - - Det är denna menighet, om hvilken Horatius yttrat sig: *Odi profanum vulgus et arceo.* — Det är denna me-

Digitized by Google

nighet... som i Sverige kan hända mer än annorstädes förtjent att bära namn af *njugg och jäfvig*. Jag skall återtaga dessa ord, när man visar mig exempel af något enda sammanskott, som Svenska menigheten gjort till vitterhetens befordran; en enda auktor, som den belönt, ett enda vittert arbete, som utan trug och prångel med prenumerationer och subskriptioner vunnit så stor afgång, att författaren ej allenast blifvit skadeslös för förlaget, utan äfven dervid erhållit någon lönande vinst. Det är Svenska konungahuset, som framlockat, uppmuntrat och belönat Svenska snillen. Hvem gaf stiftning och fond åt en Vitterhets-akademi i Sverige?* Hvem kallade Dalin till heder och lycka? Hvem uppreste hans minnesvård? Var det Svenska *menigheten?* Och emedan jag tvingas att tala om mig sjelf och att försvara mig emot den löjliga tillvitelse att vara otacksam mot menigheten för välgerningar, som jag ej njutit, så frågar jag då: hvem är det jag har att tacka för alla fördelar i min lefnad (jag tillstår det, allt för stora mot min ringa förtjenst)? Ingen annan än den, som i snille och smak, så väl som i magt, är den förste i sitt rike. Och jag skulle ej hafva rätt att önska mig hans bifall, som den största belöning? Och jag skulle ej

* Svenska Akademien var då ännu ej grundad.

Digitized by Google

utan ett *lågt och nedrigt smicker* kunna värdera en *stor mans* omdöme (regerande eller ej) framför en vacklande, oförståndig menighets lagrar? Hvar är då det öfverdrifna i ett sådant lof, och som ej lika billigt skulle sägas till alla verkliga snillen, alla upplyste kännare, alla oveldige domare i hela riket? Syns det ej som man en tid börjat anse för smicker äfven det lofligaste beröm, som sanning och tacksamhet våga tillegna sin konung? — Jag har i all min tid så litet bemödat mig att vinna *menighetens* uppmärksamhet, att jag, så mycket möjligt varit, sökt gömma både min lefnad och mina skrifter för dess ögon; att jag sällan eller aldrig tecknat mitt namn under de svaga försök, som undfallit min hand; och att jag ännu är nog lycklig att hafva undandolt det mesta för hopen. Med några få kännares bifall och några få vänners umgänge har jag skattat mig nöjd och lycklig. Om jag, sådant oaktadt, skulle, som man behagat säga, vunnit någon *aktning och vänskap hos menigheten;* om *menigheten,* mig ovetande, *krönt mig med en lager, som jag ej förtjent,* och just derigenom bevist både sin *oskicklighet att döma* och min *rättighet att jäfva den;* så förklarar jag härmed, att jag nu och för alltid afsäger mig dess lagrar och utber mig dess glömska. Men skulle några dess gran-

Digitized by Google

skande medlemmar hellre välja att, hädanefter som hittills, i tryckta papper utösa ovett och försmädelser emot min person och mina skrifter, skall mitt enda svar blifva *tystnad och förakt.*

J. H. KELLGREN."

Man lärer ej kunna beskylla författaren för popularitetsjagt i en tid, då, vid Franska revolutionens annalkande, folket påstods betyda allt och regenterna intet. Under det hans motståndare, medelst användande af frisinnade talesätt, sökte vinna massans sympatier, förklarade Kellgren, ehuru frihetsvän, öppet sitt förakt för dess dom. Men en annan omständighet är bemärkansvärd. Kellgren besvarade icke Thorilds angrepp i Nye Granskaren. Han låtsade icke märka dem. Det var först sedan en (som han sjelf kallar sig) beundrare af Thorilds snille genom en uppsats i Daglïgt Allehanda upptagit Nye Granskarens ord, som Kellgren besvarar dem. Man kan ej förtänka Kellgren att ogerna byta ord i det offentliga med "Straffsångens" författare, om denne ock, genom tillegnan af "Inbillningens nöjen", gjort ett slags hedersupprättelse. Å andra sidan undrar man ej, om denna förklaring af tystnad och förakt var för den ständigt utmanande motståndaren djupt sårande. Han kunde ej undgå att inse, att, ehuru talet ställdes till en anonym

Digitized by Google

i Dagligt Allehanda, var det dock Nye Granskarens utgifvare som åsyftades i målningen af den "menighetens granskande medlem", som "sammanblandade begreppen af granskning och ovett, styrka och raseri, snille och vanvett, höghet och utsväfning, entusiasm och fanatism."

Efter den utaf Thorild lemnade skildring af Stockholms-Posten, må jemväl några drag af den motsatta sidans omdöme meddelas. Det allmänna anseende, som Kellgren och hans tidning rönte af upplyste och ädelsinnade samtida, förutsätter redan ett annat skaplynne, en annan anda och ton, än dem som Thorild och hans eftersägare tillagt dem. Man eröfrar icke så, utan all förtjenst, de bästes vitsord, en snillrik konungs, liksom den bildade allmänhetens. En mängd bevis kunde anföras. Vi inskränka oss till ett enda, som genom sagesmannens sanningskärlek, lugn, fördomsfrihet, frånvaro af alla lidelsers öfverdrift, med ett ord detta *servare modum*, som var hans valspråk, kan anses uttrycka den bildade och sansade allmänhetens omdöme. Nils v. Rosenstein yttrar om Stockholms-Posten: "Detta dagblad har en heder, som af få sådana blifvit delad eller lärer delas: att hafva bidragit att göra epok i landets vitterhet genom Kellgrens granskningar, de grund-

Digitized by Google

regler, de omdömen han uppgifvit, understödda af stycken värdiga att tjena till mönster. Man har stundom beskylt honom att vara för sträng granskare, och många hafva önskat, att det hvassare skämtet alltid varit bannlyst. Ett försvar kunde sökas i svårigheten, helst vid yngre år, att tillbakahålla en satirisk anda, i värman af hans karakter, och den billiga harm en god författare känner, då han ser smaken lika vanvårdad af dem som skrifva, och dem som läsa och döma; ändtligen kunde detta försvar sökas i den vana, som, nästan förbytt till lag, i alla tider öfverlemnat usle författare till det åtlöje, de sig sjelfve underkastat. Jag vill endast anföra, att flere kritiker blifvit Kellgren tillegnade, dem han aldrig skrifvit; att han sjelf ogillat vissa af sina första granskningar; att han hade gjort sig till en helig lag att aldrig angripa författares person eller enskilda uppförande: en rättvisa, den hans fiender icke gjort honom. Och om lika fullt en eller annan anledning till klagan skulle öfverblifva, skall jag be hans anklagare pröfva, om icke felen öfverskylas och öfvervägas af den nytta han åstadkommit. Tiden medgifver icke att undersöka, hurudan vår Svenske Boileau fann smaken och hurudan han lemnade den. Ännu mindre vill jag återkalla min-

Digitized by Google

net af de strider, han för smaken och förnuftet vågat, från hvilka han skördat ära, det är sant, men äfven hemburit ledsamheter och qval, dem hans vänner kände. Verkan är synlig och ostridig. Om medlen må några korta anmärkningar tillåtas. En nybegynnares svaghet kan förtjena skonsamhet; den har Kellgren vid de flesta tillfällen visat, och alltid, då han såg skymten af en verklig talang. Gode författares fel böra med varsamhet och aktning upptäckas, och häremot har han så litet felat, att man beskylt honom för efterlåtenhet. Men är frågan om förnuftets, om sanningens heliga rätt, om en nations upplysning, tänkesätt och smak; är frågan att i sin linda qväfva eller i sina utbrott tygla en uppenbar dårskap och fanatism, vare sig i religion, politik, vetenskaper eller vitterhet: då är den rättsintes ifver förlåtlig, äfven berömlig och nödig; då är satiren förnuftets vapen, lika tillåtlig som skyndsam och säker i sina följder. Skäl och bevis verka vid sådana tillfällen långsamt; åtlöjet är ett bloss, hvars sken dåren eller bedragaren fly, eller trotsa med en magtlös fräckhet, men som varnar, upplyser och leder allmänheten. Denna fördel af satiren insåg Kellgren och nyttjade med en mästares förmåga, stundom resande sig med en Juvenalisk ifver,

Digitized by Google

stundom lekande och len, som i de bekanta stycken *Ljusets fiender* och *Jordens skapelse.* Han inskränkte icke sin åtgärd till granskningen öfver vitterhets-arbeten; ej heller var satiren det enda medel han använde. Han sträckte sin verksamhet till alla de ämnen, der hans insigter tillåto honom att gagna, med det rätta snillets varsamhet att icke vidröra dem han icke förstod. Fullkomligen i bredd med sitt tidehvarf och *öfver* det samma i en vis måtta och en filosofisk billighet, har han i det nämnda dagblad, dels i anledning af utkomna arbeten, dels vid andra tillfällen, skänkt Svenska allmänheten afhandlingar, som skulle hafva prydt *Tatler* eller *Spectator,* och hvilka förtjenade att samlas för att utgöra en bok, som i alla tider skulle läsas med lika mycket nöje som nytta. Efterverlden skulle då blifva i stånd att fullkomligen döma, huru mycket han bidragit till sin samtids förädling i tänkesätt och smak" *.

Tvifvelsutan. Men då ett snilles verkningar, öfverraskande i sin nyhet, äro öfvergångna i den allmänna bildningen; då en mängd föreställningar, som den alstrande kraften satt i omlopp, redan ingått i tänkesätten, — finner mängden af läsare ofta blott bekanta saker i en stor författares

* *Kellgrens lefverne,* af N. v. Rosenstein.

Digitized by Google

skrifter, utan att ana, att man först fått dessa tankeförvärf af honom. Så äfven med Kellgren. Detta underskattande af Kellgrens förtjenst befarades jemväl af Leopold, då han, vid beklagandet af Kellgrens förlust, yttrade i helsningen till hans efterträdare i Svenska Akademien: "Den tid skall komma, då glansen af Kellgrens uppträde i Svenska vitterheten, ännu så lifligen intryckt i våra minnen, skall genom aflägsenheten mindre och mindre utmärka sig; då de nya starka väckelser, han gaf deråt, skola efter hand förlora sig i den allmännare rigtning som deraf uppkommit. Sångens, språkets, smakens omsider mera vanliga höjd skall då, må hända, föga tillåta att urskilja hvad den allmänna odlingen är skyldig honom, eller hans efterföljare."

Rosensteins, Leopolds och flera samtida snillens omdömen öfver Kellgren och hans inflytande på vitterheten vederlägga, i vår tanke, tillräckligt de beskyllningar, som Thorild rigtat emot honom, för "pojkyra, missvett, ovett, vanvett, ursinnig despotism" o. s. v. Redan den ständigt uppretade sinnesstämningen hos Thorild är oförenlig med ett fördomsfritt tankeslut, och man kan, under läsningen af hans oupphörliga straffdomar, ej undgå att erinra sig Molières träffande anmärkning om Jupiters vrede: *Jupiter se fache* —

Digitized by Google

donc Jupiter a tort. Emellertid har man temligen allmänt ansett, liksom det i våra dagar af berömde målsmän i litteraturen förklarats, att Thorild dock på det hela hade rätt i sin "*estetiska* kamp"; att hans "nya skärskådning af lagarne för allt vittert omdöme - - - yttrade deruti sin närmaste välgörande verkan, att Kellgren sjelf var vid dess slut en betydligt annan man än vid dess början" *; och att redan Thorilds sändebref till Sällskapet (*Utile Dulci*) är "för eftervärlden vigtigt" såsom "det första programutkastet till både *hans* estetiska opposition och till de (visserligen på eget vis modificerade) fortsättningar deraf, som sedermera framträdde genom Höijer och sist genom Aurora-förbundet" **. Föregifvandet om Thorilds förtjenst af Kellgrens bildning är redan vederlagdt. Men vi nödgas här äfven erkänna vår oförmåga att spåra slägtledningen emellan Thorilds (åtminstone så långt vi kunna fatta) aldrig *bestämdt* uttryckta *estetiska* åsigter och Höijers (som sjelf förklarat honom "uppfinnare och koryfé af det *alldeles rasande*") eller den nya skolans, som hade sina rötter i Schellingianismen, mot hvilken Thorild sjelf uppträdde i Tyskland.

* *Siare och Skalder,* IV: 15.

** *Ders.* s. 189.

Digitized by Google

Något var det likväl hos honom, som sammanstämde med de nyare vitterhets-ombildarnes åsigter. Han var visserligen en vän och försvarare af lärodikten, men han ogillade ofta Voltaire och Fransmännen (liksom Ehrensvärd, i sig sjelf en fullkomligt antik natur, en efterboren Hellen, genom yttrandet, att Fransyskt var det samma som "torrt, fattigt och gladt", eröfrade ny-romantikernas bifall). Thorild hade vidare kämpat den sista kampen emot Leopold, hvilket måste erkännas af dem som återupptogo denna strid. Huru deremot Höijer kunnat erhålla ett rum såsom mellanlänk mellan den nya skolan och Thorild, synes icke lätt att förklara. Denne tänkare var allt för sjelfständig att tillhöra någon vitterhetsskola. Af hans afhandlingar *Om de gamles och de nyares vitterhet — Om upphofvet till skön konst — Om skön konst hos de nyare*, äfvensom af hans anmälan utaf Gyllenborgs och Leopolds skrifter, framlyser snarare ett gifvet företräde åt de gamle och dem som bildat sig i deras anda, än någon förkärlek för romantikerna, hvilka han nästan icke nämner. Hans nämnda recensioner innehålla den utmärktaste hyllning åt tvenne af det Gustavianska tidehvarfvets främsta snillen. Han yttrar om Leopold: "Vi säge ej något nytt, då vi äfven offent-

Digitized by Google

ligen, utan allt slags förbehåll, tillerkänne honom ett utmärkt rum ibland de största skalder verlden egt." Vid anmälan af Gyllenborgs samlade arbeten säger han, att allmänheten bör fägna sig åt detta "företag af en skald, hvilken man ofta tycker sig till och med hafva gjort för litet rättvisa, då man blott gifver honom en plats ibland våra förnämsta, att innan ännu odödlighetens glans samlas öfver hans graf sjelf tillsammans utgifva sina skrifter. — Hvad som egentligen utmärker denne store skald är framför allt den inimitabla ädelhet och enfald i stil och målningssätt, hvarvid kännaren i moderna skalde-alster med tydliga spår af det adertonde århundradets filosofi ännu måste beundra antikens äkta skönhet." Höijer sammanblandar de begge snillenas lof, då han tillägger om Gyllenborg, att han dock icke är "den ende, som skänkt oss djuptänkta och filosofiska poemer, hvilka till en så undransvärd höjd af förträfflighet ofta meddelas af en ännu (1798) med full styrka arbetande både skald och filosof." Särskildt prisas Gyllenborgs lärodikt *Skaldekonsten.* "Man ser honom", fortfar Höijer, "i en vördnadsvärd slägt, till hvilken han sjelf hör, och hvars medlemmar han genom ett långvarigt umgänge lärt att känna och högakta, och derföre att äfven gifva af dem en sann målning.

Digitized by Google

Homers, Euripidis, Sophoclis, Virgilii, Horatii, Juvenalis, Ovidii, Terentii m. fl., äfvensom ibland de nyare Corneille's, Racine's och Voltaire's poetiska förtjenster äro besjungna på ett sätt, som ej kan öfverträffas. Lika stor och originell visar sig vår skald i den satiriska aga, hvarmed han då och då hemsöker usla poeter. — Författarens styrka i denna skaldeart är känd; hans gissel är skarp och smärtande, ehuru tillika lekande och liflig, midt emellan Juvenals och Horatii. — Vi förbigå derföre de oöfverträffliga ställen, der författaren med en omild hand agar både den sömnigt rimmande och den *väderstinda höga* versmakaren, som blott rasar" *. Kellgrens dikt "Nya Skapelsen" kallas af Höijer *det första af alla lyriska stycken.* Efter en sammanställning af Sapfos stanser och Horatii 13:de ode i första boken (begge målande kärleken) med Kellgrens sång, tillägger han: "Huru oändeligen mycket är ej den Svenske skalden öfver både den Grekiska och den Romerske! Hvilken höghet i de idealiska föreställningarna, hvilken psykologisk sanning i den beständigt stigande entusiasmen!" ** Fransmännen, hvilkas konventionella bildning och ton han ogillar, räknar han till förtjenst, att de i

* Höijers *Samlade Skrifter*, IV: 466, 467, 479, 484, 491.
** *Ders.* I: 224.

Digitized by Google

sammansättning och stil behållit de gamles *renhet*, utan svulst och öfverdrift. Med undantag af Klopstock, Schiller, Jean Paul, nämnes föga någon Tysk; af Engelsmännen endast Shakspeare, Milton och Addison; af Spaniorer Cervantes; af Italienare Dante och Ariosto. Öfver ny-romantikerna iakttages tystnad. I fråga om det estetiskt sköna och fullkomliga kunde ingen stå i en mera afgjord motsats till Thorild, än Höijer. Enligt Thorilds åsigt röjde sig snillets högsta uppenbarelse i det *ovanliga*, "äfven när det är som mest misslyckadt" (säger han i *Kritik öfver Kritiker*), hvarför han, som man vet, uttryckligen tillerkänner det naiva hos Bager och det majestätliga hos Bjugg rätt till odödlighet. Höijer åter anser sträfvan efter det ovanliga såsom ett bevis på konstens förfall, hvilket väl äfven torde vara händelsen med hvarje sann beundrare af antiken. Han insåg, att när den moderna sentimentalismen och formalismen spelat ut sin roll, återstod, med den nyare samhällsbildningens rigtning, intet annat för att vinna bifall, än sträfvan efter det nya, sällsamma, ovanliga. "Vi äre på alla sidor nedsänkte i det materiella", säger han. "Det sentimentala sjelft är på vägen att blifva oss eckligt, och en sådan obestämd idealisk natur är, liksom långt förut allt egentligt ideelt, äfven

Digitized by Google

ibland de chimerer, som fly för ljuset; ingen tänker så egentligt mera derpå. Detta materiella i allmänhet har sträckt sig till allt. Vetenskaperna måste vara af ett ekonomiskt värde, gifva upplysningar och genvägar i allmänna och enskilda hushållningen, om de skola få nåd. De vackra konsterna bibehålla antingen denna sentimentalism, eller, då den börjar tydligen förfalla, ega de ej mera någon viss gifven rigtning. Deras gällande principer och praktik äro öfverallt vacklande. Det icke-Franska partiet, det Engelska, och kanske ännu mera det Tyska, har temligen lyckats att förstöra förtroendet och smaken för den tomma formalismen; det senares materialism börjar ock att förlora sitt anseende. Hvad återstår då? Att återföra det ideella, som är för oss lika med det chimeriska? Nej, blott det sällsamma, det ovanliga, det förut osedda och oförsökta, som alltid innebär konsternas förfall" *. Han ansåg nyfikenhetens retande och de omvexlande själsskakningarna, som framkallas af "de alltid omvexlande, brokiga och hoplappade populariteterna", vara mera en estetisk "halfsvindel", än en sann konstnjutning, och tillägger: "Det verkliga absoluta lifvet, som är öfver all grad och som just har sin fullhet och högsta kraft deri,

* *Samlade skrifter*, II: 299, 300.

Digitized by Google

att det ej kan turberas, i det eviga lugnet, som blott är gudarnes, och som rättfärdigar biordet *gudomlig* vid det sköna konstverket, det finnes endast hos de gamle" *. I stället för Thorilds estetiska grundsats, att man skall öfverse med misslyckade författare, emedan det ger oss "en så gudomlig tanke, en så ljuf känsla af vår egen höghet", yrkar Höijer såsom estetisk pligt, att "aldrig förnedra konsten", och att "granskaren kan derföre ej döma den rättvist efter andra lagar än den sanna konstens." När Thorild vänder sig till allmänheten med följande ord: "Till er egentligen, mine unge medborgare, vänder jag mig; jag tillbjuder mig att vara er auktor; om tjugu år ege och styre vi detta landet", säger Höijer: "*Popularitet* innefattar en motsats emot det högre menskliga, emot det ideella, och i denna bemärkelse är det en *sacrilège* att fordra konstens popularitet. De gamle föllo aldrig på den tanken" **. I fråga om den orimmade versens burskap i Svenska vitterheten delade Höijer enahanda åsigt med Thorild, men med den väsendtliga åtskilnad i afseende på utförandet, att han anser detta icke hafva bort falla i Thorilds, utan i Kellgrens händer. "Det var en olycka", påstår

* *Ders.* s. 311, 312.

** *Ders.* s. 401.

Digitized by Google

han, "att blankversen i vår vitterhets bättre tidehvarf först användes och prisades af en stor skribent i sitt slag, nemligen i slaget af det *alldeles rasande*, hvars uppfinnare eller koryfé han var; detta stärkte fördomen emot det rätta." Deremot anser han Kellgren vara den ende sanne skald i Sverige, som då ännu kunde skrifva orimmad vers och som bragt denna konst till fulländadt mästerskap; ja, han ställer dennes orimmade skaldestycken till och med framom de rimmade, ehuru ypperliga dessa än äro. "Gifves", frågar han, "i hela samlingen af Kellgrens skrifter mera än ett enda rimmadt skaldestycke, som i poetisk skönhet och versens välljud kan jemföras med de tre orimmade försöken: de enda, som af någon verklig poet hos oss blifvit vågade?" *

Efter allt detta har man svårt att inse, huru Höijer kan kallas en fortsättare af Thorilds idéer, och en öfvergångslänk emellan denne och den vitterhetsskola, som grundades af Aurora-förbundet **.

---

* *Ders.* s. 488, 489, 490.

** Dervid förekomma ännu andra betänkligheter. Höijer hade (enligt hvad hans efterlefvande broder i en tidning tillkännagifvit), i anledning af ett rykte att han skulle dela de i tidskriften *Fosforos* uttryckta filosofiska åsigter, på sin dödssäng fordrat af en bland tidskriftens förläggare, att en offentlig förklaring måtte afgifvas, af innehåll, att

Digitized by Google

Den stora vigt, som blifvit lagd på Thorilds estetiska lagstiftning, har kräft denna utförliga undersökning af en skrift, på hvilken den hufvudsakligast är grundad. Återstår att kasta en blick på hans egen tillämpning af de framstälda lärorna:

"Att taga hvar sak för hvad den är." — Hafva Kellgrens skrifter och kritiker blifvit af Thorild tagna för hvad de äro?

"Att veta hvad man skall döma." — Förbigår man då det hela af ett granskarekall, såsom Stockholms-Postens under en half mansålder, för att framleta några obetydliga drag, hvilka framläggas vanstälda?

"Ingenting göres för sina fels skull, utan för sitt värdes skull." — Hvad värde har, i "Kritik öfver Kritiker", blifvit Kellgren tillerkändt såsom skald och konstdomare? Icke det ringaste, endast motsatsen deraf.

"Ett styckes *merit* är dess *mening*." — Låter lagstiftaren denna sats (högst oestetisk i sig sjelf) gälla för någon annan än för sig och dem han beskyddar?

"Då i snillets verld något har nio grader af *fel*, låt dessa fel också stiga upp till vidunder,

Höijer icke egt den ringaste del i nämnda skrift. (Jfr Sv. Akad. Handl. XXXV: 464.)

Digitized by Google

men en enda grad af *stor merit*, så måste ni se först, och af rent val, denna enda graden, ty endast för denna gjordes det." — Samma anmärkning. Hvem ser dessutom ej, att det är "auktorn af Passionerna" som här talar till prisdomaren i *Utile Dulci?*

"Inga andra fel böra, i vitterhet, för verlden blottas, än de som hafva en verklig vigt för sjelfva det sanna och sköna." — Om man med lagstiftaren antoge, att Kellgren verkligen felat i alla de kritiska omdömen uti Stockholms-Posten, som här framdragits, hvad vigt och värde för det sanna och sköna uppstod väl genom en omständlig bevisning deraf, att han ej tillbörligen uppskattat studeranden Bergstedts verser, talet vid vapenkrossningen i Åsby kyrka, eller på rådhuset i Linköping, eller Manderfeldts politiska ströskrift?

"Naturen af denna lagstiftning är, att i allting skydda *det goda*." — Och likväl uppträder lagstiftaren hufvudsakligen till skydd för medelmåttiga skrifter. Hans tystnad vid sådana, som öfvergått till eftervérlden, är i tvenne hänseenden anmärkningsvärd: emedan den tyckes hos honom förråda mindre samkänsla för desamma och emedan det motsatta domslutet inträffat hos Kellgren; ty i annat fall hade sannolikt hans

Digitized by Google

motståndare, som vanligt, varit af annan mening.

"Det är fråga om ingenting mindre än hela vitterhetens lag och ordning, om *alla* Svenska snillens rätt. För denna uppstiger jag." — Man borde häraf tro, att Thorild kämpat emot Kellgren till skydd för Creutz, Gyllenborg, Bellman, Oxenstjerna, Leopold, Rosenstein, Adlerbeth m. fl., hvilka väl företrädesvis den tiden buro namn af Svenska snillen. De försvarade äro, som vi sett, Holthusen, Schmiterlöw, Manderfeldt o. s. v., för att ej tala om Bager och Bjugg.

Denna vidräkning, som kunde betydligen fortsättas, visar det egna förhållande, att lagstiftarens tillämpning vanligen blir en motsats af sjelfva läran. Man inser lätt, hvilken villervalla i de estetiska begreppen måste uppkomma deraf, att hans beundrare och eftersägare oftast antagit hans yttranden såsom trosartiklar, efter hvilka den äldre vitterheten skulle bedömas. De tyckas icke ens vilja medgifva, att sjelfva denna "*frihet af allas bästa vett*", för hvilken han säger sig uppträda, utgör, såsom han utöfvar den, en märkelig inskränkning i den allmänna granskningsrätten, enär den bannlyser nästan all kritik af det dåliga, särskildt all granskning i den skämtsamma tonen, och utesluter epigrammet, satiren

Digitized by Google

och parodien ur vitterheten. Men äfven här gör han, i tillämpningen, undantag från sin egen lära och använder, hvar det så faller sig, parodier och epigrammatiska infall mot sin vederdeloman. "Ni, på er ölänning", säger han, "höljd af guld och blomster, och en vidtblänkande Alexander på sin Bucephalus, tillsammanstågande till en karusells vidunderliga stå̊t", o. s. v. Är det icke parodi? Men det är till en stor del genom dessa oväntade motsägelser, dolda af en bländande, färgrik stil; dessa bjerta öfvergångar, detta, att man så må säga, oafbrutna fyrverkeri af infall och utfall, som skriftens läsning blir så underhållande, äfven då man ej delar de deruti uttryckta åsigter.

Fullt ärligt synes det ej heller att tilltala Kellgren personligen för hela recensent-väsendet i Stockholms-Posten, då det var allmänt kändt, att flere deltogo deri, och mindre ridderligt att tillåta sig personliga hänsyftningar, t. ex. om religionsförnekelse, fronderi, "uteslutande nåd" för en af scenens döttrar, samt att parodiera hans ansigtsrörelser, grin o. s. v.

Efter att hafva sammansmält begreppet om parodi och skämtdikten i allmänhet med det af smädelse, har lagstiftaren, såsom han yttrar, bestämt för sig "den plan, att af granskningens

Digitized by Google

heliga lagar göra en tillämpning på *omdömen* i allmänna lefvernet, det är på den kära, förtroliga, dagliga, hemvanda *försmädelsen*, i hvilken vi alle liksom lefve, röras och hafve vår varelse" *. Men är icke detta i sjelfva verket att förflytta det offentliga granskarekallet inom det enskilda lifvets område? Denna del af lagstiftningen förtjenar en särskild uppmärksamhet. I det exemplar af original-upplagan, som begagnats vid närvarande skärskådning, och hvilket tillhört en man, som synes varit närmare bekant med dåtidens ställningar och förhållanden, finnas på åtskilliga ställen antecknade de personers namn, hvilka ansetts åsyftade i den af Thorild uppdragna skildring af smädare, och deribland icke ringare föremål än konungen och Höpken. Eger denna personalisering någon grund, så kunde deraf slutas, att konungen och Höpken, åtminstone vid den tid, hvarom nu är fråga (år 1791), icke lära räknats bland Thorilds beundrare.

Enligt hvad läsaren torde erinra sig, indelar Thorild det enskilda lifvets smädare i trenne klasser: *Rytare*, *Grinare* och *Fånar*. En kort karakteristik af denna klassläggning lemnar bäst begrepp derom, hvarvid hans egna ord anföras:

* *Kritik öfver Kritiker*, III: 44.

Digitized by Google

"I. ***Rytare.*** Desse äro i lif och själ barbarer. De hafva en enda verklig känsla, och den heter: *Jag.* De hafva en enda rätt klar idé, och den heter: *Jag är Jag* *. I allt annat är lögnen hos dem oryggelig, har ett slags dyster höghet, har vigt och ett säkert majestät. Med en vink *göra* de lögn, liksom skapande. — I England finnes den ädlaste racen. — Annorstädes finner man få så båle Rytare, men desto mera af ett lumpnare slag, som med ett eget mera mildt namn kallas *Fähundar.* — I alla saker är Rytaren icke anklagare, icke domare, utan genast *bödel.* Och om han icke sjelf, i sin fräckhets allmagt, skapar infami, så tillöker, så sprider han all den som kommer; så gör han sitt hus, eller sitt samqväm, till en Lögnens gästgifvaregård, och sig sjelf till en Försmädelsens hållkarl, som ger den raskaste skjuts åt hvar *nidings dikt*, och ler hjerteligen, när han ser huru dam och smuts står omkring på färden. Men detta är Rytarens lek. När de blifva onde, då är minsta ironi pasqvill, minsta fel eller skönhet det mest dumma eller förryckta; då är en bok, hvaraf de ej läst en rad, högst infam och absurd; då kunna

* Hvad skulle Fichte tänkt om detta sätt att förklara hans bekanta sats: *Jag = Jag*, hvarigenom han ställdes i spetsen för *Rytare?*

Digitized by Google

de spotta sjelfva Skönheten, sjelfva Gracerna i synen, och, i ett rytande tumult, är för dem då, som det först bär till, helvete himmel och himmel helvete. Om man kunde se *själen* i en Rytare, så skulle hon se ut som en *Irokes* i sin krigsståt, det är, med ansigtet färgadt öfver af blod och svarta breda tvärstreckar. De mildaste Rytare äro de, som man kan kalla *Ufvar*, hvilka dragit sig utur verlden till någon klyfta, hvarifrån de se allt *i svart;* de hafva ej mer än *en ton:* den bådar olycka."

Kan man väl göra sig begrepp om något slags smädare i enskilda lifvet, på hvilken en dylik målning kunde passa? Svårligen. Emellertid finnes, af bokens ofvannämnde innehafvare, vid orden "de *mildaste* rytare" tecknad chiffern: *G. III.* Återläser man uppmärksamt karakteristiken, så finnas några drag, som tyckas lämpa sig mer till en hög personlighet än till en enskild, t. ex. det allbetydande *Jag;* att hans lögn "har höghet, har vigt, har majestät"; att han icke är anklagare, utan genast "bödel"; att han fördömer en bok, hvaraf han "ej läst en rad", o. s. v. Att konungen, under dåvarande politiska förhållanden, vid Franska revolutionens utbrott "såg i svart", och hade blott en ton, som "bådade olycka", kunde låta säga sig. Hvad som yttras om "krigs-

Digitized by Google

ståten" och om ett ansigte färgadt af blod och svarta streck, felade väl ej att anslå vissa sinnen under stämningen efter kriget och Hästeskos död. — Men följom skildringen vidare.

"II. ***Grinare.*** — Man säger i dagligt tal, att en Rytare *skär* äran af folk, men denne *klipper* äran af folk. — Om ni kunde se rätt hans väsende, skulle ni få se huru förståndet *skelar* och hela själen grinar i honom. Det är honom omöjligt att se någonting rent, klart och i en gifven karakter. Om ni ville slå i hjel honom, kan ni icke få honom att se *denna saken* simpliciter såsom *denna saken*, utan han måste nödvändigt se *bredvid*. Således finner han till det klaraste *faktum* af en ren ädel dygd alltid en liten mörk nidingsaktig *orsak;* till den sannaste förtjenst alltid ett fel; till hvar skönhet ett lyte. Och såsom han ger åt allt godt en *förskefning*, så ger han ock åt ett uppenbart fel den *vridning*, som passar sig med hans tycke, hans smak, kabal och lilla infama vänskap. — Grinare göra lycka i hof, fastän de göra narr af både sina Auguster och sina Mæcenater. — Det, som står *rätt*, förargar naturligen en Grinare; han måste nödvändigt hafva det uppner, eller åtminstone *på kant*. Derföre gör han parodier, är kär i parodier, har sin lust i fars och i allt hvad som *grinar*. Och denna

Digitized by Google

smak är det enda som är *rätt* hos honom, emedan hans egen själ ej annat är än en lefvande *parodi* af all mensklig skönhet och all naturens sanning." — Man lärer ej misstaga sig om hvem författaren i denna skildring åsyftat.

Om III. ***Fånar*** yttras: "Desse kunna aldrig beskrifvas klarare än så: *Fånar äro Fånar.* Men huru desse kunnat komma att få en *ton i verlden*, det är litet svårare att uttyda. Dock är jag, mine läsare, så lycklig att kunna hafva den äran att säga er denna hemlighet. Det gick nemligen så till, att denna *ton* gafs först af de *förnäme* Fånar. — Derpå antogs och upprepades han snart af alla mindre *förnämheter*, ända ned till den minsta. — En Fåne förargar sig så öfver all klar och hög idé, all klar och hög förtjenst, som kalkonen öfver den röda färgen. Han kan för sitt lif inte tålat! — Någon gång skrifva sig Fånarne, liksom klokt folk: *Pro sensu communi.* Men de kännas derpå, att, såsom deras fäder trodde hvar man af stort snille vara en *trollkarl*, som hade kompakt med fan, så tro desse hvar man af stort snille vara *galen.* Det är naturligt, att bland Fånar är högsta fånigheten vishet. Men ingenting i verlden är roligare, än när en Fåne gör sig *slug!* 'Krig', säger han, 'är *nyttigt*, *ty* — och här hviskar han le-

Digitized by Google

ende af höghet att kunna säga ett sådant mysterium — *ty* det är en *åderlåtning.*' — '*Folket*', ropar han ibland något sticken, '*hvad är det der folket för slag, som ifras så mycke om? Folket är ju detsamma som pack.*' Derföre räknar han rikens ordning så här, i tre grader: *de Förnäme*, *Folket* och *Fänaden.* Yppigheten prisar han dock högre än både krig och förnämhet. '*Huru många*', skriker han, '*huru många föder icke yppigheten?*' — Men folket, som ni kallar pack, är just den sanna stora mensklighet, som i sin svaghet födde *er* och allt hvad som är högre än *ni*, och som i denna stund närer eder alla, om I ären duglöse, så som en fattig bonde närer lössen på sitt hufvud. — Hvar *ny* tanke, hvar *fri* tanke, hvar *hög* och dristig tanke, ja nästan *hvar tanke* stöter en Fåne."

Förklaringen af de här framkastade hänsyftningar gör sig till det mesta sjelf. Man vet, hvilka skriftställare som uppträdde under benämningen *Pro sensu communi* och hvem som skrifvit den ryktbara uppsatsen: "Man eger ej snille för det man är galen." Att Thorild anser och förklarar dem samtligen vara fånar, är naturligt. Lika litet kan man vara villrådig om hvem som egt alla dessa höga och klara idéer, dessa nya, fria och dristiga tankar, detta stora

Digitized by Google

snille och denna höga förtjenst, som så förargat och förfärat fånarne, helst de nya och dristiga tankarne, som yttrades i "den sanna, stora menskligheten" namn, voro revolutionens idéer, hvilka alltid anslogo och upprörde folket, hvars ädelmod att nära öfverheten här förekommer i en icke synnerligen smaklig bild. Svårare är att angifva, hvem som menas med den "sluge" fånen, som försvarat krig och yppighet. Den ofvan nämnde antecknaren har vid detta ställe tecknat namnet *Höpken*. Är denna förutsättning grundad, så hade sannolikt den gamle rådsherren genom sina politiska åsigter eller något yttradt ogillande af Thorilds satser ådragit sig dennes misshag.

Karakteristiken öfver *Rytare*, *Grinare* och *Fånar* slutar med följande tillägg: "Desse äro nu menskliga samlefnadens bestar, så kallade för deras *oskälighets* skull, hvilka jag, såsom Adam, nämnt efter deras natur, och, såsom Linné, karakteriserat icke efter färg och ovissa lynnen, utan efter deras ädlaste delar. Men såsom moraliske bestar skiljer sig deras okynne så: *Rytaren* slukar med hull och hår, *Grinaren* sargar och sliter, *Fånen* bara glafsar, — förutan när han förifras och rätt blir arg, då *bålet och evig fördömelse* icke äro honom nog. — Emellertid, för att hämma den synbara starka bestifikation,

Digitized by Google

som i ett vanvettigt *smädande* dagligen sprider sig i hela samlefnaden, skall jag gifva, emot de tre grader af *oskälighet* och vildhet, hvilka vi ofvan sett, tre lagar af den högsta enfaldighet och klarhet.

1. Om en autor vore så säkert en gud, som han är säkert en menniska, så borde han, i likhet af dessa gamla ord: "Varde ljus, och det vardt ljus," skrifva emot alle Rytare blott och bart denna lag: *Vet hut*, ty verkan deraf skulle genast vara: *och man visste hut.* Men nu blott en menniska, kan han hafva endast menskligheten styrka. — Han kan skrifva denna lag: *Ryta kan en best, Skria kan en åsna, Råma kan fänaden.* Det vill säga, att allt det väder, som kan komma ur det största vilddjursgap, *bevisar* intet mer, än att det var ett fanders stort gap, hvarutur det kom *.

2. Emedan en Grinare är det mest falska och osäkra af allt falskt och osäkert under solen, så har jag ock, emot dess konstiga arghet, varit nödgad att utfinna en *lag*, lika evig och grundfast som sjelfva Förnuftet, lika klar med Verk-

* Författaren tillägger en ytterligare målning, huru "den kladdige stuten råmade först" — och huru "när *ett* nöt råmar, så råmar all fänaden," o. s. v.; men då detta blott är ett upprepande, som ej ger lagen större styrka, behöfver det ej anföras.

Digitized by Google

ligheten, lika vidsträckt med Naturen, och som gäller med samma oföränderliga stränghet ned från djupaste afgrund upp till högsta himmelen. Hvilken lag-lyder så:

DETTA är DETTA.

Såsom allt grineris väsende består deri att se *bredvid, inunder, uppöfver, bortom;* så behöfves en sådan förfärlig stöt af nödvändighet, en sådan bål röst af förnuftet, för att hämma dess vilda språng och irringar *.

3. För Fånar skrifvas inga lagar. *De* måste föras genom vanan och exemplet af *andras* vett. Dock kunde man för dem jollra så här: krukan, sjelfva krukan, har hon icke sin *ton?* Men hvad bevisar den annat, än att sjelfva krukan har *sin ton?* Om man nu satte fram en kruka vida mera *stor* och rar: kunde den gifva er mer än en *större* krukas *större* ton? Åter, om man gjorde rönet med en icke allenast stor, utan högst dyrbar kruka, förgyld, emaljerad, blomstersirad, med dråpliga mästerstycken till grepar; ja, om man kallade henne Riks-kruka, och om man skref på henne den ofantligaste titel i Asiatisk stil, såsom

* Äfven här utlägges lagen med förklaringar, såsom: "*Hvar sak för sig, min lille Herre! Hvar sak för sig, min lilla Fru!*" samt tillägg, att man kan grina äfven åt en Sokrates, Cato, Bruterne, Carl XII, Cromwell m. fl., hvaraf dock icke den s. k. lagen förtydligas.

Digitized by Google

Den firmamentaliska alla Krukors Kruka: säg mig, skulle en sådan krukas ton ändå vara mera än en krukas ton? Det kunde kanske hända, att en Fåne häraf skulle märka, att allt hvad man säger utan vett och skäl är — fånigt."

Man är böjd att anse det som skämt, när författaren förklarar dylikt utgöra "lagar, lika eviga och grundfasta som sjelfva förnuftet, vidsträckta som naturen, och gällande med samma oföränderliga stränghet ned från djupaste afgrund upp till högsta himmelen." Skola rytarne tystna derför, att man kallar dem skriande åsnor och råmande fånad? Eller fånarne för binamnet krukor? Eller skall det synas grinaren "en sådan bål röst af förnuftet, för att hämma dess vilda språng och irringar," då man säger till honom: *detta är detta?* Meningen synes vara, att då auktorn af "Passionerna" säger till granskaren (eller grinaren, som han kallas): "detta är sublimt," så skall denne svara: "ja, detta är sublimt."

En annan fråga är den, huru vida icke en dylik lagstiftning snarare utvidgar än inskränker smädelsens område. Skulle också uppgiften om personliga hänsyftningar vara ogrundad (den mot Kellgren och författarne i sällskapet *Pro sensu communi* är dock påtaglig), så innehåller dock

Digitized by Google

närvarande del af den så kallade lagstiftningen — hvilken synes oss det minst lyckade af Thorilds författarskap — intet annat än smädeord emot vissa klasser af läsare, om hvilkas förgripelser man ej kan döma, enär författaren angifver hvarken de skrifter eller de omdömen, som framkallat hans straffdomar. Hvarför uppgifvas de icke? Månne emedan grinarne haft honom till föremål? Några nya regler i skönhetsläran torde dock näppeligen kunna upphemtas af ifrågavarande klassläggning, ehuru äfven den icke saknat beundrare och eftersägare.

Att författaren sjelf anser sig hafva, hela skriften igenom, bekämpat smädelsen, synes af följande slutord: "Om vi, mine läsare, tro, att någon höghet tillhör menniskan; att det sanna, det ädla, ända till en viss gudomlighet, är vår lott: så besinnom, att i all försmädelse, i allt omdöme utan *skäl*, utan *bevis*, röjer sig ett bofaktigt lynne, ett falskt vittnande, en *leende oärlighet*, en låg själs fräckhet. Beslutom att i en oss mera värdig, i en rätt *mensklig* sinneshöghet *taga hvar sak för hvad den är; döma allt efter sin art och sin grad; och rättvist minnas, att ingenting göres för sina fels, utan för sitt värdes skull.* Under denna sista lags beskydd flyr jag, och slutar min kritik öfver kritiker, glad, om

Digitized by Google

jag dermed kunnat gifva det minsta utkast till en *Lagstiftning i Snillets verld.*"

Enligt sin egen öfvertygelse hade han således uppfylt all rättfärdighet. Hans minnestecknare instämmer äfven deri, att "det *hela* af denna lagstiftning vill, i stor godmodighet och ärlighet, leda till all sann granskings eviga syftemål: den 'frihet af *allas bästa* vett', den 'förståndets *allmänna frihet* att forska och döma', som, utvecklad till sanna och klara begrepp, mägtar 'taga hvar sak för hvad den är, döma allt efter sin art och sin grad, och rättvist minnas, att ingenting göres för sina fels, utan för sitt värdes skull'" *. Sjelfva satserna lärer hvarje vän af en upplyst, ärlig och fördomsfri granskning obetingadt underskrifva. Huru vida åter lagstiftaren så "*godmodigt* och ärligt" satt dem i verket, — om, under yrkande af alla stora snillens rätt, det icke i sjelfva verket är medelmåttan som försvarats, — om den fria granskningens gränser ej inskränkts, i stället att utvidgas, — om "det märkvärdigaste af denna skrift är just hvad den innehåller *positift* och för *alla* tider gällande", eller om den icke snarare utgör ett sjelfförsvar, under det man försvarar andra, — om stridssättet alltid varit så ridderligt som det påståtts, —

* *Siare och Skalder,* V: 18.

Digitized by Google

med flera dylika frågor, må läsaren afgöra, efter pröfning af de i förevarande redogörelse andragna skäl och bevis.

Ett annat spörsmål — huru vida införandet af friare estetiska åsigter och afskuddandet af det regeltvång, efter Franska mönster, som påstods trycka Svenska vitterheten under Kellgrens herravälde, var egentliga orsaken till angreppen emot honom, — är, såsom vi tro, redan nöjaktigt besvaradt. Äfven Thorilds minnestecknare närmar sig, vid en senare undersökning af frågan, den ofvan uttryckta mening. "Underligast är i alla fall — säger han — att äfven Thorild kunde deltaga i den blindhet, för hvilken det allt igenom fördolde sig, att Kellgren hade i betydlig måtto genombrutit — eller (om man så hellre vill) med rikare innehåll fylt och utvidgat — den Fransyskt-Svenska smakskolans snäfva formalism. — Hvad man *icke* förstår (hos Thorild) är, huru han kunde så alldeles undgå att iakttaga den hos motparten till sist inträffade förändringen. Just för *honom* borde den allra mest varit skönjelig. Stöta vi här på — en ouppmärksamhet eller en oförsonlighet? ett omdömesfel eller ett karaktersfel? Och brist på uppmärksamhet, huru var den här *möjlig?* Stridshettans förbistring kan ursäkta mycket, såsom vi

Digitized by Google

ock redan vid ett föregående tillfälle anmärkt. Näppligen kan den dock urskulda allt. Gerna ville man äfven ursäkta honom medelst den tidiga öfverflyttning till Tyskland, hvarefter all närmare beröring mellan honom och Svenska vitterheten upphörde. Men Kellgren hade ju dessförinnan, ja redan *före* utgifvandet af "Kritik öfver Kritiker", visat sig vara i mycket en annan än förr. Daterar sig icke t. ex. hans *Nya Skapelse* redan från 1790? *Dälden* (der ju ock den politiska åsigten var den samma som Thorilds) från 1789? Ja, Thorild citerar, i begynnelsen af sin *Kritik öfver Kritiker*, en rad ur detta sistnämnda qväde, men utan ringaste tecken, att det måste varit honom någonting oväntadt till innehåll och till form!" *

Det tyckes, såsom hade en djup pietet för Thorilds minne hindrat dess skildrare att utsäga ordet, ehuru frågan redan är i det anförda af honom sjelf besvarad, enär valet är lemnadt emellan ouppmärksamhet och oförsonlighet såsom bevekelsegrunder för striden, och derefter visas, att den förra icke gerna är möjlig. Förflyttningen till Tyskland har dermed intet sammanhang, enär förändringen i Kellgrens åsigter var äldre än denna, och än sjelfva striden, hvar-

* *Siare och Skalder*, VI. 2: 147.

Digitized by Google

igenom äfven förfaller påståendet, att Thorilds anfall, ehuru beklagligen allt för skarpa, varit nödvändiga både för Svenska vitterhetens och Kellgrens utbildning. Hans skrift är, enligt vår tanke, af långt större psykologisk än estetisk märkvärdighet, och visar klarare än någon oss bekant afhandling, huru snille och skarpsinnighet kunna af ett upprördt sinne fördunklas. Nästan hvarje sida vittnar, att boken är författad under intrycket af en häftig lidelse. Det är en psykologisk erfarenhet, att den, som beherskad af en mägtig lidelse vill bedöma ett föremål, ser icke detta sådant det i sjelfva verket *är*, utan sådant han *vill* att det skall *synas*. Han målar sig sjelf i sitt sätt att döma andra. Uppretad af ett skämt, påstår han att motståndaren *yrar — rasar*. Kellgren yrade, rasade aldrig. Thorild tyckte det likväl, och påstod det samma om Leopold, ehuru må hända ingen under en vitter strid visat mer sjelfbeherskning. Thorild såg oupphörligt hos Kellgren en omätlig herslystnad, ett oafbrutet tyranni. Det var dock icke Kellgren, som drömt sig skapad för "herraväldet öfver jorden"; han ansåg sig tvärt om vara "en liten man i vår vitterhet", och erbjöd godvilligt spiran åt Leopold; han erfor intet behof att anse sig ständigt omgifven af knäböjande

Digitized by Google

beundrare. Denna moraliska synvilla, detta optiska bedrägeri, hvarunder man ser sig sjelf, under det man tror sig se en motståndare, röjer sig likaledes i Thorilds ständiga rop på smädare och smädelser. Kellgren och Leopold begagnade satirens, ironiens, sarkasmens och åtlöjets alla vapen, men man torde hafva svårt att i en enda af deras skrifter spåra någon personlig smädelse. Kan man säga det samma om deras motståndares? Benämner icke hans egen minnestecknare en deribland, hvilken ingen boktryckare i hufvudstaden ville trycka, en "mosaik af de utsöktaste skällsord"? — Han förklarade sig vilja afskaka ett vittert tyrannis fjettrar; men hvilket tyranni har han uppdagat? Han påstod sig hämna de förtryckta snillens rätt; men hvilket snille har han försvarat? Nästan uteslutande sitt eget. Hans "Kritik öfver Kritiker" utgör i grunden ett skickligt sjelfförsvar, under andras namn. Hvad han deri främst yrkar, är skydd för det *ovanliga*. Men hvilken af de författare, som han åberopat såsom offer för Kellgrens kritik, har förrådt något ovanligt? Äro de ej samtligen obetydliga författare, snarare under medelmåttan? För att kunna framställa några ovanliga snillen, som Kellgren skulle misskänt, nödgas Thorild uppsöka Bager, Bjugg och Hallberg, den senare en

Digitized by Google

misslyckad författare i stenstil. Hela försvaret för *det ovanliga* och för snillets förvillelser, hvad är det annat än ett beslöjadt genmäle på Kellgrens kritik öfver skaldestycket "Passionerna"? Att dess författare ännu, efter fjorton år, icke glömt Kellgrens skämtande uppsats "Snöskottningen", visar redan det emot Kellgren anförda prof på nedrig parodi, som utgöres af ett ställe ur nämnda skämt*. Och hvad är bannlysningen af parodi, satir, epigram, och deras förmenta liktydighet med smädelse annat, än ett försök att vrida ur Kellgrens hand det vapen han med så mycken skicklighet förde? Slutligen, innebär icke den stora härsynen och klassläggandet af Rytare, Grinare och Fånar ett anfall mot dem, som skämtat öfver lagstiftarens skrifter? Ännu en gång: att "det märkvärdigaste af ifrågavarande skrift är just hvad den innehåller *positift* och för *alla* tider gällande", hafva vi svårt för att biträda.

Sammanfattar man dessa punkter: att striden icke synts nödvändig för vitterhetens utveckling; att de nya åsigter och former, för hvilkas införande den sades företagen, voro medgifna och delvis verkliggjorda före kampens början; att Kellgrens förhållande hvarken gaf anledning till

* *Kritik öfver Kritiker*, II: 11.

Digitized by Google

fejdens begynnelse eller fortsättning; att under nära tvenne år, som anfallen fortgingo, de icke af honom besvarades: så kan man svårligen komma till annan slutsats, än att, sedan "herraväldet öfver jorden" icke kunnat i England eröfras, erbjöd spiran i Svenska vitterheten någon ersättning. Den hvilade nu i Kellgrens hand och måste således honom fråntagas. När Thorild reste till England, att grunda den stora "verlds-republiken", erbjöd han Svenska vitterhetens tron åt Leopold med följande ord: "Svenska parnassen, som ej duger att vara republik, vill en *konung;* kallar den ende och högste. Jag, utan afund af för mycket högmod, flyr — och välsignar hans regering." Dessa ord uttrycka temligen tydligt, att han redan då afsåg ett kungadöme i vitterheten, men för ögonblicket hade ett högre syfte för sin ära, och lemnade tronen åt den närmast berättigade. Men verldsväldet uteblef och anspråken nedstämdes till högsäte på parnassen, hvilket kunde eröfras desto lättare, som den nye inkräktaren redan lyckats att, enligt hans eget uttryck, "som en annan Oden med sina Asar och Göter införa en ny gudatjenst och göra landet trångt för rimmeriets inborne Finnar och Lappar" *. En enda med-

* "Uppenbart blef, att detta parti, med en oförsonligt förolämpad anförare i spetsen, ej blott åsyftade ett skonings-

Digitized by Google

täflare syntes ännu farlig, — Leopold; hvilken jemväl under striden med Kellgren smickrades och benämndes den "store Leopold" — "icke en af Aderton, utan den ende."

Det är redan antydt, huru Kellgren i sin tidning anmälde första delen af "Kritik öfver Kritiker" i en mild, försonlig ton, hvilket uppträdande emot ett så häftigt angrepp Thorilds minnestecknare jemväl benämner "skickligt, värdigt, till och med ädelmodigt." Öfver den andra delen iakttog Kellgren en fullkomlig tystnad, möjligtvis i den förmodan, att anfallen skulle upphöra i brist af svar. Då den tredje utkom, bittrare, att ej säga ilsknare, än föregångarne, lemnade Kellgren i Stockholms-Posten en anmälan af begge tillsammans. Efter att i största korthet, på en half sida, hafva redogjort för hufvudrubrikerna i dessa tvenne senare delar, tillägger han: "Vi undandraga oss att döma öfver en skrift, hvilken är direkte ställd emot oss, och dessutom af den natur, att den snarare tyckes tillhöra en kämnärsrätts pröfning. Det vare dock långt från oss att yrka vår rätt till lagens skydd,

löst fördunklande af Kellgrens anseende och störtande af hans välde, utan dervid äfven, hos en ganska stor del af nationen, lyckades anslå lifligt samljudande strängar." *Siare och Skalder,* IV: 204.

Digitized by Google

då vi ega en högre: den att tyst förakta." Den enda punkt, hvarvid han fäster sig, är den, som Thorild påstår "gifvit sista styrkan åt hans harm", eller Stockholms-Postens recension af Manderfeldts politiska ströskrift, i anledning hvaraf Kellgren anmärker, att Danska tidningar och *Allgemeine Litteratur-Zeitung* funnit pamfletten lika misslyckad, till bevis hvarpå utdrag ur den senare anföras. Hela anmälan af begge de sista delarne upptager icke mer än half annan sida i den lilla tidningen *.

Det icke minst märkvärdiga under detta uppträde är den högsinthet, hvarmed Kellgren, under det han anfalles som häftigast, öppnar sin egen tidnings spalter för motståndarens uppsatser, hvari denne stundom försvarar, emot misstydningar, sina mot Kellgren rigtade skrifter, stundom öfvar sin vanliga sjelfbeprisning. I en uppsats, kallad "*Om Tydningar och Tillämpningar* (fragment af en konversation)", hvilken artikel troligen tillkommit i anledning af de gissningar på vissa personer, som uppstått af hans karakteristik öfver *Rytare*, *Grinare* och *Fånar*, söker han göra gäl-

* Uppgiften, att recensionen "fortsattes i flera numror" (*Siare och Skalder*, V: 19), synes vara ett misstag. Den tyckes oss mindre utmärka någon "bister förtörnelse", än ett till hälften undertryckt förakt.

Digitized by Google

lande den sats, att det är läsaren, icke författaren, som är upphof till alla häntydningar, liksom skulle läsaren skapa dem der ingen anledning var af författaren gifven. "Alla dessa dumma, vilda, galna *tydelser* — frågar han — tillhöra de någon annan, än dem, som tyda?" — Gissningen på den "förnäme fånen", som "vill göra sig slug", har här föranledt en märklig förklaring. I stället för dessa ord till honom: "Ert sluga *krig*, herre, det är en *åderlåtning*, på hvilken ni gipar efter andan, tills ni dör som en narr på konsten", säger författaren här: "Min egen tanke är denna, att ett rätt krig är en *helig nödvändighet*, af denna nödvändighet göra vi oss en dygd och blifve hjeltar" *. — I en annan uppsats, med öfverskriften *Om Höflighet*, der den sanna höfligheten säges vara "rättvisan hos en öm och hög menniska", men den falska "en för något särdeles artigt passerande lögn", heter det: "I denna höflighet är det blott ett spel att förneka all skicklighet både att tänka och skrifva hos den autor, som för tio år sedan af det Sällskap, som då var kretsen af landets vackra snillen, förklarades publikt och högtideligen 'att hafva

* Stockholms-Posten för 1792, n. 29. Enligt den ofvan nämnda anteckningen i original-upplagan af Thorilds skrift, trodde man, såsom redan omförmält är, under "den sluge fånen" riksrådet Höpken utpekad.

Digitized by Google

en hög och manlig stil, med skönheter af första rangen', fastän han då knappt upphört att vara gosse; som af en viss stor kännare och skald, i bref dem han ännu förvarar, förtjent att kallas, 'såsom fordom den store Corneille, *bonnement sublime*, hvars poem Passionerna vore *resningen till naturens tempel'*; som sedan af en hög, ganska hög kännare vann det omdöme, 'att han skref *stora och dristiga tankar*, att hans snille hade *charmerat'!* ett omdöme, som följdes af en hel högtid af loford; — och som ändteligen, hvilket vi alle nyss sett, i recensionen af Kritiken öfver Kritiker, första delen, fans 'ega en stil *full af värma och kraft* och som *uppsteg till det sublima*'"*. — Man vet ej hvad som må anses sällsammast: en angripare, som, under det han söker tillintetgöra en författares vittra anseende, åberopar såsom en heder hans beröm, både det han fordom skänkt och det han ädelmodigt egnar den skrift, i hvilken han sjelf anfalles; eller den angripne, som utan tvekan eller ens en skämtande anmärkning öppnar sin tidning för dylika utgjutelser. Utom nämnda

* Stockholms-Posten för år 1792, n:o 45. Under de två första månaderna af nämnda år, eller till dess tredje häftet af "Kritik öfver Kritiker" utkommit, innehåller tidningen sex större och mindre uppsatser af Thorild, de flesta med hans signatur *Th.*, nemligen i n. 29, 37, 42, 45, 46 och 54.

Digitized by Google

tvenne uppsatser införde Thorild vid samma tid flere andra, bland annat till försvar för sin skrift i finanserna. Betänkligare synes, att han, sedan tredje häftet af "Kritik öfver Kritiker" utkommit och innan ännu Kellgrens korta anmälan deraf blifvit synlig, lät i denna tidning förnya annonsen om nidskriften "Straffsången". Dagen förut hade bladet intagit en artikel af Thorild, med hans signatur, innehållande försvaret för skriften i finanserna *.

Under det skenbara lugn, som Kellgren vid allt detta ådagalade i det yttre, tärdes dock hans inre af de själslidanden, som en finkänslig natur ej kunde undgå att erfara vid de orättvisa och i bitterhet stigande anfallen. Hans bref till Leopold lemna derom de säkraste vitsord. Med återkallande i minnet af de drag deraf, som anförts i teckningen af Leopold, må något ytterligare här tilläggas. I ett bref utan datum, men från ifrågavarande tid, skrifver Kellgren: "Gud gifve,

* Hans minnestecknare yttrar om detta sätt att anlita motståndarens tidning, att "han försmådde aldrig att begagna detta tidningsblad, såsom det allmännast spridda och lästa, till utlåtanden öfver hvarjehanda dagens frågor." — Mer oväntadt kunde synas, att Kellgren icke försmådde en sådan insändare. Men man återkommer alltid till frågan: huru förklara, att den, som så begagnar hans blad, oaflåtligt anklagar honom för tyranni; att denna anklagelse tros och upprepas, slägte från slägte?

Digitized by Google

att mitt hufvud ej vore så alldeles förloradt! *Straffsångs-annonsen* har surprenerat mig; men sjuk, instängd, som jag är, för hvem skall jag beklaga mig? Hvad utväg har jag annan än att tåla? Kanske gör jag ock bäst deri. Det är till Tit. som allt vettigt, allt hederligt folk ropar: *tröttna ej!* Jag är viss att från denna stund, om tystnan började från vår sida, vore allt förloradt. Må väl, och älska mig så högt som min erkänsla det skall söka förtjena." — Leopold hade nu begynt att med en och annan skämtsam uppsats i Kellgrens tidning freda honom och sysselsätta hans motståndare. Vissa anledningar gifvas, att denne haft i beredskap någon ännu mer sårande annons, än den om "Straffsången", till införande i tidningen, och att Kellgren ansett sig slutligen böra anlita lagliga myndigheters mellankomst till afböjande deraf. Han yttrar i ett bref, den 8 mars 1792: "Tack, som en Voltaire, för denna dagens present. Man såg aldrig än ett mera godt plaisanterie *. Förlåt, om jag säger det på mitt vanliga, raka sätt. Lenngren och jag äro nu båda af den tanke, att skurkens annons ej bör införas, utan lemnas honom tillbaka med

* Möjligen en samma dag införd uppsats, kallad *Den nya Sphinx*, innehållande ett skämt öfver Thorilds artikel några dagar förut.

Digitized by Google

tillsägelse, att som den är ett tillmäle utan bevis, så kan den ej införas mer än alla andra assertioner af sådan natur. Rosenstein tillstyrkte ock i går denna utväg, och Tit. torde gilla den. Emellertid vore dock bäst att ha några ord i promt beredskap, i fall han reusserade att få den införd i Allehanda. Intet vore så nyttigt som att nu strax, och innan någon generelare anstalt af K(onungen?) kan hinna vidtagas, få någon bjudande vink, t. ex. från B. Armf. (Baron Armfelt), genom moyen af polismästaren, i fall ej direkte, som höll Hr Pfeiffer * till sin skyldighet. — Mannen har lofvat att skrifva ett litet Juvenaliskt stycke, der han skall skälla oss alla åt h—." Att Leopold vidtagit något skyndsamt och kraftigt steg till den sjuke vännens lugnande, synes af ett bref från Kellgren, skrifvet följande dag (den 9 mars), och hvilket lyder: "Min ädelmodige vän! Om jag brustit i mitt löfte att till i går aftons ha början färdig af recensionen, så tillskrif det min sjukdom, förökad af det bref Herr Kongl. Sekreteraren var god och sände mig i går morse. Det intryck det hos mig gjorde, ehuru det gladaste mitt hjerta på lång tid känt; surprisen, den djupaste känsla af tacksamhet, minnet af det förbigångna, af hvad

* Dagligt Allehandas utgifvare.

Digitized by Google

jag felat och lidit, af gamla vänners kallsinnighet, tusende känslor lika orediga som jag här tecknar dem, försatte mig i ett tillstånd att hela dagen ej kunna företaga mig något göromål, ehuru lätt och mekaniskt det än vore. Min bäste vän, jag har inga ord att uttrycka min tacksamhet; men om den öppnaste, renaste, förtroligaste vänskap af ett nära förtärdt hjerta, en snart slocknad själ, mer kan ha något värde i Tit:i ögon, så eg den, så nyttja den från denna stund med den oinskränktaste rätt. Det hedrande steget må ha verkan eller ej! Det är icke derefter jag mäter min förbindelse. Rosenstein har visat mig brefvet till K(onungen). Det har smickrat mig på det högsta att der se mitt namn och min sak förenade med Tit:i. Förlåt mitt slurf. Jag längtar oändligt att få omfamna min vän. Må väl, och älska mig alltid." — Senare bref afhandla samma ämnen: dels den lifligaste tacksamhet för nya vänskapsbevis från Leopold, dels klagan öfver tilltagande blodhostning och öfver nya, grofva tidningsanfall.

Man vet ej bestämdt, hvilket det af Kellgren omnämnda "hedrande steg" varit, som Leopold vidtagit till sin lidande väns bästa. Att det angått undertryckande af någon ny smädeskrift emot honom, är sannolikt. Att frågan

Digitized by Google

varit konungen förebragt, ser man äfven. Man har anledning förmoda, att Leopold velat till skydd för Kellgren åberopa det hägn, som konungen vid Svenska Akademiens instiftelse lofvat dess ledamöter. Af en skrifvelse från Thorild till Rosenstein finner man, att den förre förmodat någon juridisk åtgärd från Akademiens sida, i anledning hvaraf han yttrar: "I det ögonblick min boktryckare stämmes, stämmer jag tillbaka Fru Fougt för luntan, Carlbohm för brefvet, Nordström för Stockholms-Posten.... Är detta litteratur? Nej, ett barbari, ovärdigt hela detta tidehvarf." — Någon rättegång egde ej rum.

Tvifvelsutan gaf också, i ty mål, Leopolds penna ett säkrare domslut än någon kämnärsrätts utslag. Han uppträdde med skriften: "*Den Nya Lagstiftningen i snillets verld, något litet i fråga satt; eller Anmärkningar vid skriften Kritik öfver Kritiker etc., stälda till författaren deraf.*"

Innan vi redogöra för denna märkliga skrift, må några ord om de stridandes ställning förutsändas.

Det äldre förhållandet emellan Leopold och Thorild är redan på ett annat ställe omnämndt; huru den senare först tillskref den förre: "Låt oss slåss, le, och hedra hvarandra", men efter dennes samtycke uppsköt striden; — huru vidare

Digitized by Google

Thorild, i tredje häftet af "Kritik öfver Kritiker", tillät sig ett stickord emot *Oden*, men på samma gång tillskref författaren: "Det lilla anfall jag vågat är blott litterärt och bör ej tagas för mer än det är. — Endast för att införa denna sanna och höga frihet, som ler åt ett trälaktigt krus, vågade jag mitt anfall på eder, eder som jag gör, har gjort, kan och skall aldrig upphöra att göra den största ära bland våra snillen"; — samt slutligen, huru en liten skärmytsel emellan dem egde rum då Thorild utgaf sin skrift: "Det enda nödvändiga för ett rikes finanser", öfver hvilken Leopold skref sitt skämtande "Bref till den store och märkvärdige författaren *Th.*, hvilken, efter att hafva gjort sin lagstiftning i vitterheten, gick och gjorde sitt nödvändiga i finanserne", hvarpå Thorild genmälte i en skrift: "Upplysning om handelns sanna frihet, om vigten af principer uti allt, och om publikens höga rätt att döma", der han dock syntes hafva glömt det ridderliga stridssätt, han så ofta förordat, och kallar sin motståndare en "slaf, som lefver af lögn" — "ynklig varelse" — "tölp" o. s. v. Det var en liten dust, der kämparne blott mätte sina vapen, såsom fäktare pläga innan de börja striden. Det var först nu, efter det sista, mest sårande an-

Digitized by Google

fallet emot Kellgren, som Leopold uppträdde till hans försvar, i full polemisk rustning.

Rättvisan fordrade här en lika fullständig redogörelse för Leopolds skrift, som den redan meddelade öfver Thorilds. Men en sådan uppgift är långt svårare. Hos Thorild framlysa infällen, snilledrag, blixtar, vågsatser, hvilka lätt kunna anföras såsom prof; Leopolds anmärkningar åter utgöra en kedjeföljd, ur hvilken stycken ej lätt utbrytas utan att störa sammanhanget. Ett försök att medelst utdrag derur lemna föreställning om det hela må likväl försökas.

Anmärkningarna, som ej sällan bära harmens och förtrytelsens pregel, gälla icke ensamt lagstiftaren. De äro, enligt Leopolds afsigt, på samma gång stälda till den Thorildska skolan, hvilket i förordet tillkännagifves med dessa ord: "I fall denna skrift endast vore ett försök att flytta tillbaka inom sina gränser en vitter äfventyrares utsväfvande högmod, som visserligen icke synes förtjena ett allvarsamt motstånd, vore dess ändamål tvifvelsutan ej vigtigt nog för att ursäkta dess vidd, och författaren hade, äfven då han vunne sin afsigt, skäl att rodna för sin möda. — Han har velat göra sitt arbete till hvarken en satir eller en libell. — Han har stält det

Digitized by Google

långt mindre emot den person, till hvilken han nödgas tala, än mot de högst origtiga begrepp om *smak, styrka, snille, granskning, autorlig anständighet* och *författares kallelse*, hvilka, på någon tid, begynt att röja sig i utkommande skrifter." — Anmärkaren vänder sig härefter till författaren, eller lagstiftaren, i följande ordalag: "Det kan ej fela, M. H., när ni, efter en så lång tystnad, ändteligen ser någon fatta pennan emot eder, att ni ju tänker inom er sjelf, med en rörelse af vanlig stolthet: *Se här någon som uppträder att mäta sig med mig; någon som antingen söker hämnd, sårad af vissa starka drag i mina skrifter, eller smickrar sitt hopp med den äran att i vitter strid öfvervinna mig.* Emellertid, M. H., kan ingen ting vara mera falskt än ett sådant omdöme. Jag är icke en ibland dem, hvilka ni torde smickra er att särskildt hafva ofredat; och jag har, likasom förmodeligen de fleste af edra läsare, utom edra skrifter i allmänhet, ingen ting att beklaga mig öfver eder.

"Hvarföre åter den hedern att i vitter skriftvexling täfla med eder icke kan vara ett mål för min ärelystnad, dertill skall jag likaså anföra giltiga skäl. — Jag sätter ej, som ni, M. H., en författares kallelse i *äran af snillets strid*, eller i *riddareprof af skämt och allvar.* Den *ära* ni

Digitized by Google

dragit af denna *snillets strid*, af dessa *riddareprof*, så i *skämt* som *allvar*, hafva i det minsta synts mig högst tvetydiga; och jag vet ej om jag i följden ens torde stadna vid detta omdöme. Jag uppträder derföre ej, som ni, med det utropet: *låtom oss begynna en kamp!* emedan jag ej har för afsigt att kämpa med eder. Frågar ni mig nu, M. H., hvad ändamål jag då söker, vill jag derom lemna er följande upplysning. Ni har nu slutat er skrift *Kritik öfver Kritiker, med utkast till en lagstiftning i snillets verld.* Det är mycket; det är icke nog. Ni lofvar allmänheten ännu tvenne andra arbeten af lika natur: en liten afhandling *pro Sensu sublimi* om Nyttan af stora förvillelser i vett, eller af det som vanlige granskare kalla det *alldeles rasande*, och derefter åter en liten bok *Om det sanna snillet*, eller *den högre kritiken*, hvari ni utfäster er att lära allmänheten, huru hon, *utan någon kritisk skolmästare*, utan någon annans undervisning än eder, hädanefter skall *hafva i hela vitterheten en äkta smak.* Om det nu gifves, M. H., en temmelig stor klass af litteratörer i samhället, författare af förtjenst och läsare af omdöme, hvilka för ingen del tro med er på *nyttan* af det *alldeles rasande*, utan hålla tvärt om före, att hvad de deraf sett redan är tillräckligt; i fall dertill-

Digitized by Google

med det befunne sig, att ni sjelf verkeligen vore bedragen på er kallelse att undervisa publiken i *hela vitterheten;* i fall en sådan upplysning besparade er den fåfänga mödan att författa en liten bok pro Sensu sublimi, om *nyttan af det alldeles rasande,* och derefter ännu en liten bok, förmodeligen öfver samma ämne, under titel af den *högre kritiken;* i fall ändteligen åtskilliga förvillelser derigenom undanröjdes för mer än en lätt förgalnad yngling, och för språket och smaken förödmjukelsen af produktioner vidunderligare kan hända, än dem vi redan sett: så finner ni tvifvelsutan, M. H., med er vanliga rättsinnighet, att ett sådant företag vore icke allenast oskyldigt, utan äfven ganska berömligt. Men utan att sträcka mitt förutseende så långt in i följderna, eller allt för tidigt smickra mig med en så gen framgång, får jag säga er, M. H., att blotta beskaffenheten af den bok ni utgifvit redan vore nog för att billiga, i anseende till er, granskningens hela stränghet. Man har med ett tålamod af flere månader afvaktat slutet deraf, för att desto mindre förhasta sig i sitt omdöme deröfver, och ni har, med hvart häfte ni lagt i dagen, stolt af den allmänna tystnaden, dristigare öfverlemnat er åt hänförelsen af den mest förvillade tankefart, likasom af den osmakligaste sjelfbeundran. Om, i

Digitized by Google

den grad en stor förtjenst — förgätande sitt eget värde, sina fordringar — talar inför allmänheten med aktning, med blygsamhet, det är publikens pligt att dubbelt hedra den; så är det tvärt om hennes rätt att med dubbel ovilja anse en författare, som utan annat bevis om sitt värde än sina egna rop, utan annan styrka än oblyghetens, emot publiken åsidosätter all vördnad, alla pligter af anständighet. Men det är ej nog af dess tysta ovilja, särdeles då denne samme författare tillägger: jag skall ej tröttna att fortfara som jag begynt; jag skall ej upphöra att i en styl full af osmakligheter, att med en ton full af trots förvåna dessa usla hjernor, efter allt utseende så lätta att förbrylla. Det är ej nog att då tiga och småle, eller ens att tiga och förtryta. Skonsamheten kan tillhöra den fredsamma och höfliga medelmåttan, icke den ofredliga och skymfande. Publiken gör rätt att låta denna känna sitt värde. Ty utom känslan af detta värde försvunne småningom uppmuntran för allt sant snille, alla verkliga egenskaper. Det allmänna vettet måste hafva en röst, och den är dess ombud som hämnar det. Jag hatar ej, som ni, skämtet, det goda nemligen; och kanske har jag dertill icke alla edra skäl. — Emellertid, vare sig af brist på qvickhet eller af billighet att ej nyttja ett vapen, som ni

Digitized by Google

så högt jäfvar, skall jag, så långt jag kan, förbjuda mig att här använda all annan skrifart än det enfaldiga förståndets. Denna väg är längre, men tryggare. Efter ni på många ställen i edra skrifter med så glödande utrop vädjar till denna domstol, är det billigt att häri en gång försöka er upprigtighet."

Leopold öfvergår derefter till en granskning af sjelfva lagstiftningsverket, och begynner med titeln *Lagstiftning i snillets verld.* "Sådan är då — frågar han — den titel, M. H., som ni för detta ert ungdomsarbete funnit den mest lämpliga? — Jag skall ej säga er, att det gifves ingen författare af så utomordentlig förtjenst, som utan skamlöshet skulle kunna gifva sitt verk en sådan titel. — Jag känner ert djupa förakt för alla regler af blygsamhet." Leopold genomgår derpå alla de vilkor, under hvilka en sådan titel kunde, om ej gillas, åtminstone förlåtas. Det vore, säger han, om någon författare först sjelf lemnat en lång följd af dråpliga arbeten, — eller, om detta öfverstege måttet af en skriftställares förmåga, att han likväl lemnat ett enda mästerstycke, — eller, om äfven detta syntes för mycket fordradt, att den, som uppträder såsom lagstiftare i snillets verld, sjelf ej bör hafva *misslyckats* såsom författare, — eller, slutligen, och för att sträcka

Digitized by Google

mildheten i omdöme ända till ytterlighet, samt enär äfven goda författare stundom kunnat misslyckas, att lagstiftaren ej i *alla* sina skrifter gjort sig löjlig och ådragit sig kännares ogillande. Det är på denna punkt han finner lagstiftaren, och företager, till bevis för sitt omdöme, en mönstring af hans skrifter, begynnande, såsom tillbörligt, med skaldestycket *Passionerna*, hvarur han anför såsom prof en sida, hvilken onekligen är af det slag, som Atterbom kallar "formlösa sträckor af utrop", och som föranledde Hammarskölds yttrande, att naturen icke danat Thorild till skald. Leopold tillägger: "Jag frågar er nu, M. H., i det heliga förnuftets namn: är detta en sång? eller är det ett skrål, tomt af tankar? Är det snillets styrka? eller är det vanmagtens krystningar? Är det inspiration, eller är det anfäktelse? Är det god poesi, eller är det den oförsyntaste Phœbus? Visa oss här det rena, det höga, det vigtiga af tankarne. Visa oss färgerna, bilderna, lifvet, rörelsen af uttrycket och stylen. Framträde den läsare af omdöme, som vågar säga att af allt detta ännu efter tionde läsningen qvarblifvit i hans tanke det ringaste spår af upplystare begrepp, i hans hjerta en enda uppväckt rörelse, eller i hans öra annat än dånet af trettio bullrande rader, lika fattiga på samljud och mening.

Digitized by Google

I sanning, M. H., om det är detta ni kallar skaldekonst, då har ni ej allenast rätt att fråga, som ni gjort, om det gifves i verlden ett större lappri än att göra vers; ni kunde med all trygghet äfven fråga, om det gifves i verlden en föraktligare dårskap."

Anmärkaren fäster sig nu vid den nya vitterhet öfver hufvud, hvars införande lagstiftaren förkunnat, då han förmält, huru "den trotsige Passionernas bard blifvit tåld att, som en annan *Oden* med sina Asar och Göter, införa en ny gudatjenst, och, i rigtig likhet med den gamle, göra landet trångt för rimmeriets inborne Finnar och Lappar." Af anmärkarens flerahanda erinringar härvid måste vi inskränka oss att anföra följande: "*Den trotsige Passionernas bard.* Så mycket har sin fulla rigtighet. *Som en annan Oden med sina Asar och Göter.* Man skall beundra blygsamheten af denna jemförelse. - - Men har ni ibland edra Asar och Göter ingen undersåte af urskilning och trohet; har ni, som alla andra monarker, ingen rådgifvare af klokhet och dristighet, som, utan att förgäta den varsamhet man måste iakttaga med poeter och konungar, och med en litet mer än Götisk artighet, kunde våga att ungefärligen i dessa termer tilltala sin prins: Gudomlige Oden den andre, snil-

Digitized by Google

lets lagstiftare, rimmeriets inborne Finnars och Lappars öfvervinnare! Ingen ting i sanning liknar höjden och styrkan af Eders Maj:ts segrande snille: det *gör med en blixt till grus hela stora vitterhetsskrån, med alla deras lagar och rätter*, och förskingrar *det starkaste salvagardi af kungars beskydd;* men likväl — för äran af er vittra regering, för tryggheten af er lagstiftande spira, — akta er för tvenne saker: *vers* och *prosa.*"

Nästa kapitel har följande öfverskrift: *Lagstiftarens egna arbeten, som här måste förbigås*, och lyder: "Emellan edra begge skaldestycken, M. H., och edert närvarande snillefoster finner man i er vittra historia ett stort svalg, som uppfylles af tvenne slags arbeten: de, hvaraf man efter flere års tid ännu ej sett annat än subskriptionsplaner, fulla med de högsta loford öfver er sjelf, såsom t. ex. *Ett Juridiskt Lexikon*, — en *Öfversättning af Tacitus*, — en dito af *Ossian;* och de, hvilka man oundvikligen måste glömma för att kunna inför allmänheten inlåta sig med er i något slags litterär gemenskap, såsom t. ex. ert *Fragment af 1783 års vitterhet* och er så kallade *Nye Granskare* *. Edra skrif-

* Eget nog nämnes icke *Straffsångeu*, må hända för att skona Kellgren. *Fragmentet* saknas, liksom nyssnämnda poem, i Thorilds samlade skrifter, der Geijer jemväl uteslutit det personliga emot Kellgren i *Nye Granskaren* m. m.

Digitized by Google

ter dela sig således likasom af sig sjelf i trenne klasser: sådana *som intet gifvas;* sådana *som intet borde gifvas,* och sådana hvilka *så godt som icke gifvas,* hvartill jag räknar edra skaldestycken."

Mönstringen af lagstiftarens prosaiska styl och lärosatser upptager trettio sidor. I förra hänseendet företer anmärkaren talrika prof af motståndarens sjelfbeprisning, grofheter, vågsatser, motsägelser o. s. v., under ironiska öfverskrifter, såsom: *Intagande modesti — Blygsam jemförelse — Höfliga apostrofer — Nya sanningar — Skönhet af styl — Fin menniskokännedom — Naturalhistoria: Svenska Vildbestar — Stats- och Krukmakarlära* (de två senare kapitlen afse lagstiftarens afhandling om Rytare, Grinare, Fånar och Krukor). Granskningen slutar med följande ord: "Detta är den ton, som ifrån första till sista sidan råder i en bok, hvilken ni likväl begynte med försäkran till allmänheten, att göra skrifsättet deri 'vida skildt ifrån all både en narrs och en barbars vildhet'. — — *Tamen usque recurrit!*" Följer så en särskild afdelning, kallad *Kritisk styrka,* hvari anmärkaren genomgår de Haquin Bager, Bjugg, Manderfeldt m. fl. tilldelade loford för deras egenskap att skrifva *naift, kraftigt, vigtigt, mästerligt,* och hvarvid anmärkarens öfverlägsenhet i användandet af ironien och sar-

Digitized by Google

kasmen eger ett vidsträckt fält. Han slutar öfversigten af lagstiftarens kritiker med orden: "Om i detta föregående ni funnit hvad ni kallar en liten *grining*, så skjut skulden derför på tidehvarfvet, hvars ansigtsmuskler ni så vackert säger *äro stälda till grins*. Det är mer önskvärdt än troligt, att denna musklernas elaka ställning skall upphöra genom edra arbeten." — Lagstiftarens sats: "Det är omöjligt för någon dödlig att vilja göra en skönhet och dock göra en fulhet", belyses, äfvensom den andra stora principen, att man "om en usel komedi, skrifven af en kavaljer, måste tala lika så väl, som om den verkligen vore god"; hvilken lära anmärkaren dock finner stå i någon motsägelse till en tredje, eller att man "intet vågar nog emot den högre", hvaraf slutligen synes följa, att man skall tala väl om allt hvad en kavaljer skrifver, så vida han icke är *mycket förnäm*, eller hans arbete *ganska godt*.

Under titel: *Sjelfva storverket, i dess grundbyggnad undersökt*, följer en granskning af lagstiftarens så kallade *lagar:* "Att veta hvad man skall döma" — "Att döma allt efter dess art" — "Att ingenting göres för sina fels, utan för sitt värdes skull". — Anmärkaren finner "lagstylen af denna Mosaiska stenskrift" i lagstift-

Digitized by Google

ningsväg innehålla helt enfaldiga och litet vigtiga saker, hvaraf den sista lagen innebär, att "hvarje författare skall dömas icke efter dumheten af det han skrifvit, utan efter den välmening han haft. — Det enda man med någon tydlighet deraf kan fatta är, att ni synes vilja inskränka granskningen endast till det *mästerliga* och deremot påbjuda en fullkomlig skoning för all *medelmåtta*. — Den kortaste eftertanke skall säga er, M. H., att då en vitter journals lag är den, att gifva begrepp om litteraturens tillstånd i det landet, hvarest den tryckes, har den ej annat val än att recensera detta landets författare sådana som de uppträda, goda eller medelmåttiga, sublima eller släta. — Publik och författare hafva till hvarannan ett afmätt förhållande, så att autorerna tilltaga i förtjenst i den mån publiken undervises genom en mogen granskning, att urskilja och förakta det usla eller medelmåttiga. — Måttstocken för ett folks smak och upplysning blir just en sådan vitter journal derigenom att den recenserar icke endast några få goda stycken, utan allt. — — Hvad vill ni säga dermed, att *ingenting skrifves för sin slätthets skull, utan för sin merits?* Ett slätt arbete skrifvet för sin merits skull! Och hvilken är då meriten af det som icke eger någon? Än mer:

Digitized by Google

hvartill syftar den helt stridiga slutsats ni deraf drager, att *man måste se i en skrift hvad den är, icke hvad den kunde vara?* Ser man icke ganska väl hvad en usel skrift är, när man säger att den är usel? — Ni må invända så mycket ni vill, huru *omöjligt det är för någon dödlig att vilja göra en skönhet och dock göra en fulhet.* Ingen enda läsare i verlden skall häri tro er på ett hår, sedan denne läsare en gång sett er göra något. — Hvad vill ni säga dermed, att *en autors vådor göras på hans egna välbetalda papper och röra annars ingen dödlig?* Edra vådor, M. H., göras icke mindre på edra läsares gemenligen ännu bättre betalda papper och röra ganska mycket oss, som tro oss köpa vett och finna nonsens, som söka upplysning och finna skamlöshet, som söka nöje och finna ledsnad. — Er tanke (om sådant förtjenar att heta en *tanke*) har varit, är och blifver i alla tider, att förnuft och vett äro några så obetydliga ting, något så svagt, vackert lappri, att de hos er aldrig ingå i räkningen af en persons eller författares stora värde. Det är ej en fråga, som gör skilnad i ert omdöme: har den förestälda personen vett eller icke? är han klok eller galen? utan: uppspänner han sig gudomligen? rasar han mägtigt? Det är det enda värde ni ser i allt. Derefter

Digitized by Google

dömer ni höghet och låghet, svaghet och styrka; derefter dömer ni Bjugg, Manderfeldt, Tyska Baronen *, Don Quixote och er sjelf."

I ett *tillägg*, som upptager nära nog bokens senare hälft, meddelar Leopold anmärkningar af allmän litterär beskaffenhet, hvilka synas stälda till hela den Thorildska skolan, och af hvilka flere kunna gälla för alla tider. "En viss lifligthet i tankegåfvan," säger han, "en blick af fin urskilning, en lyftning af högre känsla, äro ännu hvarken talang eller snille, ännu mindre förstånd och smak. Denna fördom är annars äfven så vanlig som förlåtlig hos ungt folk. — Det är ett besynnerligt ord, efter deras mening, denna *snillets styrka.* Hvar tanke, hvar känsla, hvar bild, som icke är uppdrifven till en viss ytterlighet, förlorar i deras omdöme detta slags värde. Men det är rart, M. H., om ej omöjligt, att med denna beständiga ytterlighet i hvart uttryck ej förlora sammanhanget, rikheten, och det som utgör den sanna styrkan, naturen och sanningen. Ty allt hvad man söker så långt ifrån binder sig ej väl tillsammans och blir aldrig ett full-

* En löjlig person, utmärkt genom öfverspända ideer och besynnerligheter. Bland annat red han hvarje morgon tidigt ned till Gustaf Vasas bildstod och afsjöng en Tysk psalm.

Digitized by Google

komligt *helt*. Snillets styrka består ej i tankars och bilders uppdrifning eller ovanlighet. Den består snarare i deras enfald, påtaglighet, deras rikedom, deras sammangjutning, deras ljuft skiftande färger, och framför allt i deras behörighet, deras jemna motsvarighet till det ämne man föreställer. Hvadan också händer, att de som starkast gripa sig an att lyfta sig, de som gifva sitt snille den häftigaste spänning, de som mest förtvifladt krysta sig att föda stora saker, gemenligen äro de fattigaste på tankar, de mest osammanhängande i meningar och skrifart. Allt är hos sådana skribenter uppspändt och magert. Det är samma skilnad emellan desse och verkligt store författare, som emellan en kropp ansenlig till sitt hull och en kropp ansenlig af vattensoten. Tappa vattnet af den ena och tag emfasen ifrån den andra, så bringar ni dem snart begge till ganska medelmåttig statur. Ni kan bäst, M. H., röja sanningen af hvad jag här sagt, om ni någonsin företager er en allvarsam jemförelse emellan hvad ni sjelf skrifver och deras arbeten, hvilka genom seklers beundran blifvit stadfäste i sin rang af stora snillen. Ni må ropa så mycket ni vill, att det är snillet som talar i edra väderfulla, uppdrifna, ofattliga, saktomma skaldestycken. Så talade ej snillet hvarken hos

Digitized by Google

Homerus eller Pope eller Milton eller Shakspeare. Och för att här stadna vid den förste, såsom odisputablast sublim, visa oss en sida deraf, som icke utan all svårighet begripes, äfven af den enfaldigaste; som ej, med hvar rad, uppfyller tanken eller inbillningen, utan att söka sina ideer långt utom gränsen af vanlig fattningskrets. Det förträffliga ni hos honom beundrar består visserligen icke i detta ytterst utspända, nästan ofattliga, af sakernas metafysik; det består i deras redbarhet för tanken och sinnena, och, likasom hos målare, icke i föreställningar som ingen tillförene haft, utan som hvar och en med nöje igenkänner. — Ni är försvarlig autor, när ni med ordning och tydlighet kan framställa för läsaren detta förråd af tankar, som ett ämne innehåller; ni har talang, om ni kan låta denna lilla verld af begrepp födas för hans sinnen, med hela det synbara behaget af skapnad, färger och lif. Men hvilketdera ni gör, ett stycke af snille eller ett stycke af kallt förnuft, måste ni säga om hvart ämne just det som förtjenar att sägas, icke blott underliga liknelser, metafysiska finheter, höga utrop, triviala begrepp, förklädda i metodiska grundsatser. — Det är denna förtjenst att rätt fatta naturen af sitt ämne, och att fullkomligen skildra den i hela dess lifliga egent-

Digitized by Google

lighet, som är så högst sällsynt och som utgör det rätta *ovanliga.* Ni felar mycket derom, när ni förblandar det med det underliga och oerhörda. — Om ni rätt granskar Shakspeare, skall ni finna, att han är störst der han är minst bizarr, och mest beundransvärd der han är minst underlig."

Efter dessa allmänna betraktelser följer tillämpningen deraf på lagstiftarens skrifter, sålunda: "Om er beundran, M. H., för ert poem *Passionerna* någonsin tillåter er att oväldigt döma deröfver, tviflar jag ej, att ni just der skall röna sanningen af hvad jag här sagt. Ni må, så mycket ni vill, i de allmänna papperen åberopa er en förnäm herres parole, som försäkrat er att ni skrifver starka saker; en ännu förnämare herres beundran, som en gång ropat *charmant!* ett vittert sällskaps höfliga loford, hvars pris ni ej fick, men af hvars kritik ni ganska väl påminner er de tvenne orden: *manlighet* och *styrka;* ja, ni må förvara, citera, trycka, om ni behagar, bref på bref, hvari man säger er att ni är *bonnement sublime,* som Corneille, och att edra Passioner äro *resningen af naturens tempel.* I fall edra ögon någonsin öppna sig för smakens ljus skall detta allt ej hindra er att finna edra Passioner ett oändligen slätt poem, och naturen

Digitized by Google

hvad tempel beträffar, ganska uselt betjent. — Men det är sannerligen ej nog att vara *bonnement sublime*, man måste vara *bonnement* något ännu mera, för att, som ni, framleta sin reputation ur sina lådor och nästan juridicialiter vilja tillhålla folk att admirera sig. M. H., ett litet bref är ej ett kontrakt, hvarför man kan lagföras. Ni borde, till den ändan, på det berömm man härnäst skrifver er till fordra vittnens underskrift, med intygande af tid, rum och öfriga omständigheter dervid. I brist häraf tyckes ni hellre vilja rubricera målet såsom ren *skuldfordring*, och vilja anse det loford, man i bref säger er, såsom en förskrifning till sedelhafvaren, hvarför utgifvaren måste prestera valuta, eller bysättas. — — Det är ej nog att vara född med snille, för att med värdighet uppfylla det ärorika kall af publikens läromästare. Dertill fordras ännu mycket, och ibland annat något som man kallar lefnadsvett, umbärligt hvar helst ni vill i vetenskaperna, blott ej i vitterheten. — Med hvad slags omdöme inbillar ni er väl att publiken skall utmärka en författare, som tillbringar sin lifstid med att i skrifter likasom i gerningar beständigt motsäga sig sjelf? — Som påstår sig gifva regler för smaken i hela vitterheten och förgäter dem sjelf i hvart uttryck?

Digitized by Google

Som förbannar barbariet af det satiriska löjet och pinar sig öfverallt att vara satirisk? — Som ropar med fasa emot kritikens lindrigaste räfst och sjelf under hela sin lefnad nästan ej skrifvit annat än kritiker fulla af grofhet? Som säger med en emfatisk känslighet: *Jag emotstår ingen snillets höghet*, och kallar med en emfatisk skamlöshet landets yppersta snillen *rimmande barbarer?* Som sedan tio år icke bär annat på tungan än *redlighet, manligt värde, gudomlig sanning, gudomlig rättvisa*, och sedan tio år icke lefver för annat än att med en ilska, rar äfven ibland Zoiler, förfölja en viss utmärkt förtjenst, med hvilken han derunder likväl beständigt sträfvar att jemföra sig? — Men att prisa och tadla, beundra och förakta, dyrka och smäda samma person, i samma ämne, nästan i samma ögonblick, det är en raritet af oförstånd, ett nytt species af vansinnighet, en seger af skamlöshet, som var gömd åt våra dagar att se och åt er att uppvisa. Öfverdrifver jag, diktar jag äfven detta? Välan, låtom edra egna skrifter vitsorda. Se här:

Ni förstår ej de första bokstäfverna af skaldekonsten *, så helsar ni en bland de största skalder, hvaraf nationen ärar sig. Det är hårdt sagdt. Men huru bevisar ni det? Jo på följande sätt:

* Se *Nye Granskaren:*

Digitized by Google

Odödlige skald, ropar ni, nedfallande till hans fötter, *tusende af edra skönheter försvinna långt öfver de flestas hufvuden; men hvarenda är en verld för snillet* *. Berömmet är starkt, tvifvelsutan välbetänkt; också fortfar ni deri sålunda: *Hut, vitterhetens racka, Postens koppelhund, Voltaires fagre apekatt, Rimmets hoppare, Vettets baladin, Sparfunge, Kyckling-hjerna, Rim-despot, Ärans skojare, Löjlighetens Behemoth, Odödlighetens Lillepytt, Kåkens Cherubim* **. I följd af hvilken utsökta panegyrik, som ni sjelf kallar *vis* och *majestätlig* (Kritik, I: 9, 10), ni fritt erkänner om denne författare, att *hans snille* är äfven så *fint och rent* som *högt, sant, ädelt och lifligt*, samt att *han stämmer sin lyra — gudomligt* (Ders. I: 25. Jfr s. 3, 12, 20, 21, 24 o. s. v.). Med denna erkänsla af hans förtjenst frågar ni sedan så mycket billigare, hur det väl *skulle gå med hans ära*, i fall man ville jemföra hans bästa stycken med andra kända skalders? (Ders. I: 25.) Derefter finner ni, att han med ingen så väl kan jemföras som med sjelfva *Apollo*, smakens och snillets gud (Ders. I: 25); derefter med ingen bättre än med en *skomakare, som med tillhjelp af spannremmen undervisar i sitt handtverk* (Ders.

* Dedikationen af *Inbillningens nöjen* till *Behagens skald*.

** *Straffsången*.

Digitized by Google

III: 4). Derefter har han likväl gjort *de vackraste mästerstycken af kritik* (Ders. II: 21). Derefter har han med sin kritik, *hvilkens anda alltid var arg, var lösaktig, var en pojkes yrsla, tryckt ner våra själars bästa bemödande* (Ders. III: 40. Jfr I del.). Derefter är hvarje rimmare i edra ögon *en helig varelse, en gud* (Ders. I: 30). Derefter frågar ni, om det *gifs i verlden ett större lappri än att göra vers* (Ders. II: 47). Och efter allt detta gör ni en *lagstiftning för snillets verld**. Jag vet ej, M. H., om det är detta sätt att skrifva, granska, raisonnera, undervisa, som ni kallar det *stora* och *nya*, hvilket, i anseende till dess oerhörda styrka, ej kan ega *de små och kända behagen.*"

Författaren öfvergår derefter till lagstiftarens bannlysning af allt slags satir, och yttrar derom, bland annat: "Ni måste antingen platt bestrida, att någon ridikul gifves på jordklotet, eller ock finna för godt att man deråt ler. — Ni har visser-

* Leopold tillägger i en not: "Intet af allt det, som här finnes anfördt, har blifvit taget ur de enskilda bref lagstiftaren kan hafva tillskrifvit denne författare (Kellgren): en tillgång, hvilken jag hvarken eger, eller skulle vara nog låg och dum att nyttja, i fall jag egde den. Om de grofva smädelser lagstiftaren sagt honom inför publiken skulle sättas i jemförelse med de högt uppdrifna loford han till äfventyrs enskildt tillskrifvit honom, skulle kontrasten blifva kan hända ännu starkare än här."

Digitized by Google

ligen edra skäl, M. H., att fördöma det fina löjet, efter det hittills varit, som det bort, edra vederparters endaste vapen emot er, och efter ni kan vara nog säker, att ingen ibland dem lärer nedstiga ända till att mäta sig med er i grofhet. Ni känner ej så illa edra fördelar, då ni förföljer satiren och då ni söker afmåla den såsom ett afgrundsfoster, värdigt helvetes lågor eller åtminstone skarprättarens. Men, M. H., är det billigt att på det sättet först afväpna den, hvilken man med dubbelt sårande vapen sedan angriper? Är det rättvist att säga: Grinare, Fånar, Vildbestar, Koppelhundar, sitten helt stilla och fredlige, uppfyllen eder väl med saktmodighet, med ädla och fromma tänkesätt, under det jag med den skamlösaste plumphet bjuder till att krossa er och förnuftet? — Ni har rätt: parodien, satiren, epigrammet äro ej välmenande, och, om ni vill, ej kristliga; men har ni ej märkt, att detta slags *vildhet* (om det verkligen vore en) åtminstone redan gjort ett steg till förädling genom det band den antagit af seder och höflighet, då deremot ett skrifsätt dem förutan, fullt af smuts och plumpheter, i sin mening icke mindre argt, i sitt uttryck oändligen mera skändligt, just är den högsta grad af barbarisk låghet, just är denna samma *bestaktighet*, i sin äkta grofva

Digitized by Google

vilddjurs-art, hvars tänder ni behåller, under det ni låtsar väpna er deremot? Har ni ej märkt, i synnerhet, att denna *styrkans ton*, som ni kallar den, i alla tider blott varit några uslingars tillflykt, hvilka med mycket högmod och litet snille icke egt annat vapen emot den höfliga, men litet falska ironien, än redligheten af det plumpa ovettet? Har ni ändtligen ej blifvit varse, att om det ironiska löjet någon gång förutsätter *arghet* och *vett* (ehuru allra oftast blott det senare), så behöfs, för att vara en hjelte i det *plumpa*, deremot inga andra egenskaper än *arghet* och *dumhet*, men dessa oåtskiljeliga. Friden bor visserligen icke på en jord, delad emellan förtjensten och afunden, visheten och dårskapen. Men naturen, då hon beslöt att göra oss till menniskor i stället för vilddjur, gaf oss också, i stället för gap och ramar, ädlare vapen, och deribland löjet åt den vise. Detta fina, skämtande löjet, hvarföre älskas det af alla väldanade sinnen? Derföre att det är menniskoförädlingens tydligaste kännemärke, vildhetens motsatta gräns. Hvarföre hatas och fruktas det af dåren eller bedragaren? Derföre att det är vettets skarpaste ögonkast, förnuftets och sanningens mest förkrossande åska. Dess få missbruk äro ej att jemföra med de välgerningar det gjort mennisko-

Digitized by Google

slägtet. Det har verkat till dess förädling, till dess lugn, lika så mycket som lagar och vetenskaper. — Ni kan döma, M. H., huru stor Guds gåfva löjet är åt menskligheten, deraf, att allt hvad charlatan är icke eger en afsvurnare fiende. Om en sådan försöker att nyttja det, lyckas han alltid slätt. Han känner strax, att det icke är hans vapen, och flyr merendels ofördröjeligen till ovettets tryggare styrka."

Att Leopold, som häfdar det fina skämtets rätt, äfven skall försvara smaken, är naturligt. Han anmärker till en början, såsom en ny motsägelse hos lagstiftaren, att under det denne gör ett förakt för smaken till sinnebild af manlighet och styrka, talar han om att införa en sund och äkta smak. Leopold genmäler härtill: "All smak, M. H., är en motsats af grofhet. Det gifves ingen som tillåter plumpheten. I fall dermed ni således verkeligen förstode det sätt att uttrycka sig, som det ädlare umgänget ovilkorligen fordrar, så skulle ni visserligen ej hafva uppfylt edra skrifter med så mycken smuts, tjenligare att gifva eckel än upplysning. Ni skulle ej hafva skrifvit (jag upprepar det med missnöje) *kläda en so i rosenrödt, — ligga med svinen, — äta .... — nära lössen på hufvudet, — asa sig på ändan, — ligga och titta folk i ä—n,* — en oändlighet

Digitized by Google

af dylika ställen att förtiga; hvilket slags *lifliga drag* och *höghet af stil*, som ni kallar dem, jag är viss att många med mig lära kalla annorlunda. Det är likväl detta förakt för anständighetens lagar, denna panna af jern, hvarmed ni trotsar det allmänna åtlöjet, hvilka ni befaller oss att anse såsom höjden och styrkan af en manlig själ. Emellertid, M. H., om ni någonsin lyssnat till just den smakens röst, som ni föraktar, skulle hon tvifvelsutan öfvertygeligen hafva sagt er, att ingen orsak gifves, hvarföre, om det vore anständigt att framställa vissa fula saker för tanken, det skulle vara lågt och straffbart att afhölja dem för ögat; och ni ser tvifvelsutan, till hvilken förnedring af seder en manlighet af detta slag skulle störta oss. Från ord till gerningar är öfvergången vanligen både gen och halkande. Man vet i sanning ej hvar oblygheten skulle stadna, om den först blefve en grundsats. Dess yttersta gränser blanda sig med skamlösheten; dennas med skändligheten; och derifrån ligger sedan vägen öppen till hvad jag undviker att nämna. Nej, M. H., känslan af det passande, det anständiga, det sköna, äro ej, som ni det förgifver, ett svaghetens joller, tillhörigt de *rimmande barnen*, men långt under höjden och styrkan af ett manligt sinne. Smaken, sty-

Digitized by Google

lens värdighet eller umgängets, är lika så litet, hvad ni påstår, *trälars granna möda,* som dess grofhet och barbariska vildhet äro *hjeltars bjudande styrka.* — Har man aldrig sagt er, att smaken, i dess högsta sanning, intet är annat än snillets vett? och att således (oaktadt all den förargelse ni tagit af en sådan mening) det verkeligen gifves en galenskap i snille, likasom i allmänt förstånd, hvilken ofta leder till icke mindre ytterligheter? Det är då, tro mig, rådligast att i skrifter, likasom i lefnad, ej med allt för hög styrka trotsa den allmänna känslan, det allmänna begreppet om vishet och värdighet. — I England, er själs forna fädernesland och som visat sig emot er själ en så otacksam fosterbygd, bland detta folk af tänkare, säg oss, M. H., gjorde man väl edra sublima förvillelser all den rättvisa, som de, genom deras brist på smak, hafva bort synas eder förtjena? Dessa starka själar t. ex., hvilka, likasom Don Quixote, Tyska Baronen och deras beundrare, icke andas utan i den ridderliga galenskapens sublimare kretsar, icke tro sig födda för annat än att hämna menskligheten förtryckta prinsessor eller förtryckta rimmare; dessa höga sinnen, ämnen för er afund och vördnad, som ni tvifvelsutan sett befolka det Engelska *Bedlam;* säg oss, M. H., befunno

Digitized by Google

de sig der för att hafva varit snillen med vett, eller det förutan? — Det är ej blott till prydligheten af en liten vers, till stylen af ett vältalighetsstycke, till valet af ett ord, en fras, ett blomster, som den sanna smaken sträcker sitt skarpa öga, sin förädlande hand. Han gör mer. Han går öfver ifrån ord till saker, ifrån skrifter till lefnaden. Man kan kalla honom Känslans Vishet. Verlden har ej seder utan genom honom. Och den som en gång begynt att förakta hans lagar, skall slutligen ej finna annan gräns för sina afvikelser, än samhällets *fysiska styrka*".

"Jag ville här nedlägga min penna. Jag kan det ej. Mitt ämne är outösligt. Jag faller på de sista bladen af er tredje del: på *smädelsen*, som ni kallar den *uti*, men som ni borde kalla den *emot* det *allmänna lefvernet*, tecknad visserligen med hennes egen hand. Store Gud, hvilken styl! och hvilken samhällslära! Hvilket *råmande, rytande, bölande, skällande, vrålande, glafsande!* Hvilken vidsträckt fä-skapelse, hvari, med er höfliga penna, likasom med trollspöet af en annan Circe, ni på en gång förvandlar hela vårt lilla talande samhälle! Ni har begärt att dömas icke vid skämtets domstol, utan vid förståndets. Det är också visserligen ej tid att här skämta. Inför den domstol, hvartill ni vädjar, likasom inför all-

Digitized by Google

mänhetens, frågar jag er, M. H., med all en sårad läsares skämtlösa förtrytelse, om det är med ett skrifsätt likt edert, så blottadt på smak och värdighet, så enskildt och allmänt förolämpande, så fullt af smuts och högmod, som man bevisar denna *sinnets ädla styrka*, denna *själens ömma höghet*, hvaraf, midt under de gräsligaste grofheter, ni aldrig upphör att berömma eder? — Jag har redan förut sagt, att det ej är för er jag här skrifver. Det är ej heller er som jag skall fråga, huru långt ni ärnar fortfara i detta vådliga vanvett? eller genom hvilka nya namn-mord ni ärnar befästa er i rättigheten att deraisonnera? Men hvar medborgare af heder och upplysning, hvar ädel tolk af lagen, hvar redlig embetsman, genom sitt kall förbunden att vaka öfver ordning och seder, — dem frågar jag, deras dom underställer jag, huru länge det skall bland oss vara en grymhet att mot en förvirrad skribent skydda förnuftets och smakens rätt, men ej af honom ett nidingsverk att på den lösaste grund röfva en obrottslig medborgares namn ur dess lugna mörker, för att med en bödels skändande hand uppspika det inför allmänheten? Vi hafva lagar emot rån och mord, och de följas, de bevakas. Vi hafva dem ej mindre emot den *borgerliga smädelsen*, detta ofta våldsammare rån, detta ej

Digitized by Google

mindre hämndskriande mord; men de handhafvas ej, man blundar dertill. Man öknämner, utan allt åtal, i den ena skriften en man, hvilken den Svenska jorden skall en dag skryta af att hafva framburit, *tom dåre, bof, apa, ärelös, koppelhund, högmodsnarr.* Man kallar i den följande en annan medborgare, om ej jemförlig med den förre i stora egenskaper, åtminstone af samma oförvitlighet i seder, *narr, blind dåre, creverad rimmare, skild ifrån förnuft och heder, komediantiserad fåne, slaf, skälm* etc. etc. etc. etc. etc. Och detta sker midt inför publikens ögon, hvars *höga domsrätt* man sätter på titelbladet! Och detta djerfs den göra, som *icke för tio år tillbaka* *, utan i samma ögonblick då skändskriften lemnas åt pressen, skrifver till den person han angriper: *Er, som jag gör, gjort, kan och skall aldrig upphöra att göra den största ära bland våra snillen!* — Är det hoppet att genom den grufligaste smädelse afskräcka dem, som vidare kunna öppna publikens ögon för ert rätta värde? eller är det blott ett förvilladt begär att visa styrka, om ej i annat, åtminstone i fräckhet? —

"Att, utan stojet af ett ropande skryt, rycka sanningen ur bojan af mägtiga fördomar; att med

* Det bref från Leopold, hvarur lagstiftaren anfört de berömmande orden, var tio år gammalt.

Digitized by Google

anständighet skydda hennes rätt; att med ett värdigt lugn, ja äfven med glädtighet, trotsa dårars skymfande harm, utan att ett ögonblick sänka sig till deras nedriga språk: se der, M. H., den rätta sinneskraft, som ni antingen ej känner eller med flit misskänner. Efter er lära och ert exempel, hvari består hon deremot? Jo, i *styrkan* att tala om sig sjelf med den oförsyntaste sjelfbeundran, — i *styrkan* att tala till andra med den mest förolämpande grofhet, — i *styrkan* ändtligen att alltid och allestädes, i skrifter som i umgänge, höja sig, trotsande, långt öfver alla smakens betänkligheter, långt utom alla gränser af anständighet. — Ni sammandiktar de stridigaste saker hos edert publikum; ni parar ljus och mörker, höjd och djup, den gemenaste finhet och den mest djuriska eller tjuriska vildhet. — Rodnar ni ej att tillägga det Svenska Allmänna egenskapen af dessa edra oerhörda hänförelser i vett och seder, under det ni sjelf, i edert eget förhållande, långt öfverträffar er dikt? Om en vansinnig vildhet vore nationens verkliga fel, — efter att hafva så skrifvit, ginge ni säker? Om hos henne rättvisan vore rytande och våldsam, hvar vore ni? —

"Ni bedrar er, om ni tror att något enskildt agg, något slags sårad fåfänga uppfordrat mig

Digitized by Google

till detta anfall. — — Hvem helst jag må vara, som dristat här, i förnuftets och vitterhetens namn, offentligen tilltala eder, är det visserligen med missnöje som jag uppoffrar ett enskildt lugn, hvilket jag i alla afseenden bättre behöfver än ni er föreställer. Men förakt öfver den, som äfven i dvalan af sin försvinnande styrka ser förtjensten med omättelig arghet sönderslitas; ser ett ädelt, vördnadsvärdt, gudomligt yrke förnedras, förpöblas, förlöjligas; ser smaken kränkas, sederna såras, förnuftet trotsas, skamlösheten segra, — och icke upplågar af harm och icke ryckes ur sin hvila och icke samlar sina sista krafter att, så långt han kan, hämna dem!"

Innan Leopolds skrift ännu blifvit anmäld i Stockholms-Posten, skyndade Thorild att i bladet låta införa en förklaring *till Publiken*, att "i den nyss utkomna skriften emot *Kritiken öfver Kritiker* är nästan hvarenda citation falsk, förvänd, med egna tillägg vanställd och parodiserad" *. Kellgren låter meddela detta tillkännagifvande utan anmärkning. Några dagar senare insände Thorild en uppsats *om Citeringar*, som äfven intogs, men beledsagades med några noter **. För att ådagalägga, huru falskt man citerat hans

* N. 58 för år 1792.

** N. 66.

Digitized by Google

skrift, yttrar Thorild: "Till exempel, i sjelfva eder recension, som borde vara så pålitlig för publiken, påstås att mitt utkast till en lagstiftning i vitterheten *försvarar Bager och Bjugg* etc., då de likväl, uttryckeligen och upprepadt, der kallas *vidunder i det löjliga*, af den originalitet som ger oss *högtider af skratt*, och då Bjuggs poem formeligen dömes att vara 'samma skådespel af snillets *missöden*, som ett Messina störtadt af en jordbäfning'." Härvid gör tidningen följande anmärkning: "*Försvarar Bager och Bjugg* är ett yttrande af recensenten, ej en *citation*, hvilka begge saker Hr Th. borde hafva lärt att åtskilja. Man hade i Stockholms-Posten framstält till ett förtjent åtlöje Bjuggs vidunderliga nonsens. Att nu, som Hr Th. i sin Lagstiftning företagit sig, vilja visa otillbörligheten af ett sådant förakt, kallas det ej att försvara Bjugg? Att upptaga honom ibland exemplen af författare, hos hvilka recensenten sett felen, ej förtjensten; sett det *löjliga*, ej det *stora*, — kallas ej sådant att försvara Bjugg? Det är ej nog. Att full af denna nitälskan ännu vidare yttra sig på följande sätt: *Bager ville skrifva naift och kraftigt, och han gjorde det. Bjugg har sökt det majestätliga och det vigtiga, och har funnit det på ett både originalt och fullkomligt sätt;* — är ej

Digitized by Google

sådant att icke allenast *försvara*, utan fast mer att på det högsta *berömma* både Bjugg och Bager?" — Thorild fortfar: "Det är då icke underligt, att man på samma ställe djerft utropar den bok för en smädeskrift, som enkom är gjord emot *hela försmädelsens våld* och yrsel, och hvars alla rysliga färger träffa endast *lasten*. Detta lilla barbari är nog att förmörka, förvilla och störta hela vitterheten. Smädelsen skall rasa upp mot himmelen. Ingenting skall blifva tryggt och heligt." Anmärkaren genmäler: "När man utan alla bevis sagt i en bok, som ligger för hvar mans ögon, att våra granskare hittills ej varit annat än *vittert pack, qvicka nidingar;* när man i samma bok, talande om en viss journal och dess utgifvare, påstått, att *denna journals anda alltid var arg, var lösaktig, var en pojkes yrsla*, utan att hafva bevisat sin beskyllning genom ett enda af de anförda exemplen; när man (allt i samma bok), talande om och till en hel allmänhet, en hel nation, icke uttrycker sig utan med det straffbaraste förakt och i de nedrigaste jemförelser med oskäliga kreatur, liknande stora hopar af sitt publikum än vid *bestar som ryta*, än vid *åsnor som skria*, än vid *styfva nöt som bufflas*, än vid, Gud vet hvilken annan fänad, som *råmar, skäller, bölar, vrålar:* — vi fråge hvarje läsare

Digitized by Google

med urskilning och heder, när man sådant skrifver, sådant trycker, och af sådant slutligen äfven skryter, smädar man ej då på det oförskämdaste sätt? Och en bok, full af så mycken skamlöshet, är den ej en smädeskrift på en gång emot förnuftet, nationen och tidehvarfvet? Nu, för att ursäkta så mycken smuts och ilska, är det väl nog att ropa: *mina rysliga färger träffa endast lasten?* — Hr Th.! Det är ej målningen af lasten, som gör er till en smädare; det är tillämpningen af denna målning på personer eller samhällen, då ni, som här, gör den utan anständighet, likasom utan grund. Dikta fritt laster i vädret, så rysliga ni behagar; men då ni derför anklagar en eller flere af edra kända medborgare, så välj emellan försigtigheten att fullkomligen bevisa, eller straffet af en publik vanära." — Thorild klagar vidare, att anmärkaren i stället för hans ord: *om det vigtiga för menniskoslägtet af de höga villfarelser*, citerat: *om nyttan af det alldeles rasande;* hvaremot tidningen anför anmärkarens ord: "Ni lofvar oss en liten afhandling *pro sensu sublimi*, NB. om *nyttan af stora villfarelser i vett*, eller om det som NB. *vanliga granskare* kalla *det alldeles rasande*"; i anledning hvaraf tidningen yrkar, att det är Thorild, som citerat falskt, enär han från sin citation utelemnar orden: "om nyttan

Digitized by Google

af de stora förvillelser i vett", som motivera det tillagda: "det alldeles rasande", och motsvara hans egna ord: "om det vigtiga af de höga villfarelser."

Emellertid hafva Thorilds försvarare, ända till våra dagar, på hans ord antagit, att framställningen af hans läror blifvit alldeles förvrängd, "ofta med ett sken af mindre ärlighet"; att motståndaren "missförstått det egentliga, det innersta, det stora af stridsfrågan, samt alltså, i följd deraf, Thorilds hela både syftning och framställning"; äfvensom att "af de många påstådda sjelfmotsägelser i hans utsagor och uppförande — de flesta blefvo hönom pådiktade just genom Leopold" *.

Det dröjde icke länge förrän Thorild i en ny skrift, kallad *Svar på luntan emot Lag och Rätt. i vitterheten: eller ABC i vett och heder*, gjorde ett hufvudanfall på den nye motståndaren, hvilken skrift han tillegnar *Autorn af tragedien Oden*, med följande inledningsord: "Helt visst har ni sett, fast jag ej vågar tro att ni mägtat genomläsa, den nyss utkomna luntan emot all lag och rätt i vitterheten. Med säkerhet vet jag ock, af edert lysande snille och eder smak, att ni, såsom jag, deri icke annat funnit än en kärings

* *Siare och Skalder*, V: 32, 33.

Digitized by Google

skrän, som naturligtvis icke kan upphöra, då det utgår från *lögn* och sinnesyrsla, hvilka i sitt väsende känna hvarken gräns eller lag. I denna lunta nu herskar *först* den vidunderliga dumhet, att allt hvad jag, med högsta sanning, till hela *menskliga samhällets* beskydd, skrifvit emot den *allmänna försmädelsen*, hvilken, såsom hvar man vet, anfaller lika vildt och blindt konungar, hjeltar, snillen, skönheter, dygder, hvar redlig man, ja, hvilken skonar lika litet Gud som stackaren, och hvilken alla furiers furie hvar dödlig således har ett och samma lifliga och stora skäl att evigt sky och hata, — att, säger jag, allt detta blifvit skrifvet egentligen emot *Luntisten* sjelf och hans apokryfiska anhang. Den uslaste i naturen har vett nog att sky undan för sin egen dom, om han kan. Men denne, när smädelsens förfärande och stora tafla uppställes i all sin mest rysliga sanning, rusar fram och skriar: *Det är jag allt detta! Det är jag, jag! o grymhet!* — Ni, Min Herre, ler, med lika så mycken höghet i edert förstånd som i edert hjerta, vid den yttersta, men gudomliga *sanningens effekt.*" — I denna tillegnan, som upptager icke mindre än tolf sidor, söker Thorild af motståndaren bilda ett dubbelväsen, hvars ena del, eller *luntisten*, ställes till rätta för den andra, eller Odens skald. Detta

Digitized by Google

sker på så sätt, att Thorild fortsätter åberopandet af den senares enskilda bref, flera år gamla och afhandlande andra ämnen, emot giltigheten af den förres kritik öfver den senaste skriften. Så heter det i fortsättningen: "Men då jag åt denna seger ler med eder, kan jag ej undgå att litet häpna öfver den hjertans fånighet eller dumdristighet hos *luntisten* att påstå, att ni, M. H., 1785 hade *intet vett* och *ingen heder* i edra skriftliga försäkringar." Derpå anföras å nyo de gifna loforden, med tillägg: "denna dumdristighet emot en *sådan man*, som ni, har gifvit mig harm och vapen. — Jag trotsar hvilken som helst att i något af mina arbeten, och helst i Kritiken öfver Kritiker, finna ett enda blad, der ej någon antingen ny eller i sitt mörker förgäten, öm, ljuf och hög naturens sanning läres, eller ock någon lidandes rätt skyddas och hämnas. I sjelfva denna förfärliga *Straffsången*, detta galleri af tartariska taflor, är *ni*, M. H., den ende som är *uttryckligen* försvarad; äro alla dess rysliga och stygiska färger tagna *efter naturen*, som man säger, utaf sjelfva smädelsens egna styggeliga skepnader; är allt ställdt emot, just emot den *skändeliga sång*, att ej nämna alla förut varande parodier, af hvilken i *Luntan* pag. 20 anföres början *. —

* Kellgrens bekanta poem *Nytt försök till orimmad vers.*

Digitized by Google

Grofhet består icke deruti att säga ingenting *skönt om det gemena*, att måla natten mörk och dagen ljus, utan deruti att säga *allting gement om det sköna*. Denna lära förstår *ni*, M. H., strax, ehuru dristig, ny och hög den kunde synas. Den officer, som har de mest fina, vackra och ömma tänkesätt, kan bära de mest *rysliga vapen*, och han upphör icke att vara samme *galant-homme*, fastän han slår med käckhet vilda Ryssar eller trolösa Danskar. — Hela denna vackra lära förstår *ni*, M. H., strax. — En blick af edert lysande snille kan utplåna alla lumpna anonymers lumpna arghet. Och detta samma snille kan ock rätt döma mina tänkesätt." Författaren förklarar derefter, att han "aldrig tager vapen emot något våld i litteraturen, utan för att vinna *friden*, beskydda svagheten och ära förtjensten", och tillägger: "Jag, nu som förr, ärligen och utan konst, aktar de bästa poetiska bitar af Herrarne Leopoldt och Kellgren så goda, att jag fritt vågar sätta dem emot sjelfva Fransyska vitterheten. Men "*Själens styrka*" och "*Menniskans elände*", i tankars kraft, och eder "Ode öfver kronprinsens födelse", i höjd af bildning, jemförer jag med de bästa sådana sånger i alla språk och i alla tider, äfvensom jag anser "Ode till Hoppet" för en *skönhet*. Vältaligheten har, snart

Digitized by Google

sagdt, allt i Äreminnet öfver Gyllenhjelm. Lika så fritt och ärligen i min själ vördar jag den ädle och rättrådige Svenskarnes *d'Alembert*, som tecknade äreminnet öfver Rosir. Och talet "om en filosofisk varsamhet vid naturens betraktande" skattar jag högre än en hel bok full af rätt artiga verser etc. Men med denna samma frihet och ärlighet tror jag, att både *Oden* och *Gustaf Vasa* hafva många och stora fel, som lika vanställa språket och hjeltarne; att vårt *Svenska*, såsom andra länders, *rimmeri* allra oftast är blott en elegant, men barnslig pina, i hvilken bortskämmas språk, tanke, känsla, karakter och allt hvad som är natur och sanning; att kasta sig i ett vittert qval, för att väl förnedra sig sjelf eller nationen eller något som är ädelt, är icke annat än — *trälars granna möda;* att *naturliga* skälet till ärftligt adelskap är en munkdikt, och att prisa krig såsom en verkligen *mensklig storhet* är ett hycklande barbari; att excellent vers, emot excellent prosa, är ett excellent joller; att det skönaste prat, emot *saker*, är en färgad skugga; att qvickhet utan förstånd är en tokrolig yrsel, och att alla påfund, emot *sanningen*, förtjena löje och förakt."

Näppeligen torde man någonstädes finna ett mera kort och fullständigt prof af Thorilds pole-

Digitized by Google

miska och estetiska författarskap, än uti denna i allmänhet mindre bemärkta tillegnan med dess drag af snille, liflighet, motsägelser, hänförelse och sjelfberöm. Lemnom derhän det egna deri, att vilja räkna sig till godo loford af en man, som han i samma andedrag kallar "en käring", hvars författarskap hvilar på "lögn och sinnesyrsla", eller att emot hans anmärkningar vid Thorilds skrift åberopa yttranden i ett enskildt bref, rörande andra ämnen och skrifvet flera år innan den klandrade boken utkom. Fästom oss ej heller vid det återtagna försöket att försvara *Straffsången*, som ingen boktryckare i hufvudstaden ville trycka, och benämna *skändelig sång* ett poem, som alla sanna vitterhetskännare räkna för ett blad i Kellgrens skaldelager. Närmare uppmärksamhet förtjenar Thorilds försvar emot beskyllningarna för ohyfsad skrifart, eller hans qvicka förklaring af hvad som bör förstås med *grofhet:* att denna "består icke deruti att säga ingenting *skönt om det gemena*, utan deruti att säga *allt gement om det sköna*". Han hade målat "smädelsens styggeliga skepnad" hos motståndarne, derföre hade han ej kunnat säga något "skönt om det gemena", utan nyttjat de mörkaste färger. Hans vederparter deremot voro samt och synnerligen smädare, de hade sagt "allt gement om

Digitized by Google

det sköna". Återstår blott *exempel* derpå. I trenne delar af "Kritik öfver Kritiker", rigtade mot Kellgren, kunde intet förebringas. I närvarande skrift finnes ej heller något anfördt. Det stycke, om hvilket både Kellgren och Leopold erkänt att det röjde drag af "skönhet", under det de klandrat andra ställen deri, var Thorilds skaldestycke "Passionerna". Deras smädelse synes således egentligen hafva bestått deri, att de klandrat detta poem, eller, med andra ord, sagt "allt gement om det sköna".

Bemärkansvärd är dernäst den frivilliga och här alldeles opåkallade hyllning, som nu för första gången egnas de akademiska snillena, hvilka dittills af författaren kallats "rimmande barbarer" — "rimmets inborne Finnar och Lappar" — "kalle och säkre trampare på *sin enda stråt*, som är så lagligen utmätt i vittra steg, med sina rigtiga mil- och fjerdingsstolpar", — och hvilkas lära påstods vara: "smickra du mig, så skall jag smickra dig; ljug du mig stor, så skall jag ljuga dig stor" *. Men då författaren gillar det skönaste i vers af Kellgren, Leopold, Gyllenborg, Oxenstjerna, och i prosa af Lehnberg, Rosenstein och Adlerbeth: hvari skilja sig då hans estetiska åsigter hufvudsakligen från deras? Han

* *Kritik öfver Kritiker*, III: 24, 48.

Digitized by Google

ogillar, på samma gång, "vårt *Svenska*, såsom andra länders, *rimmeri*"; men gafs någon oblidare domare öfver misslyckade rimmare än Kellgren, och uppträder icke deremot Thorild sjelf till deras försvar i "Kritik öfver Kritiker"? Den slutliga paradoxen, att "excellent vers, emot excellent prosa, är ett excellent *joller*", synes dock ej antyda särdeles högre begrepp om skaldekonsten, än som kan belöpa sig på rimmeri.

På tillegnan följer det så kallade *ABC i vett och heder*, i samma lagstiftningsstil som användes i "Kritik öfver Kritiker". *Första lagen* — A — innehåller, att man bör "väl akta sig för *uppenbar lögn*." Såsom sådan anföres å nyo de prof af falska citationer, som varit upptagna i den ofvan nämnda nummern af Stockholms-Posten och der af redaktionen blifvit vederlagda. Äfven aftryckes å nyo allt det beröm, som Kellgren och *Utile Dulci* gifvit skaldestycket "Passionerna", för att ådagalägga, att "Luntmakaren" ljugit då han skref "helt kallt, att poemet *Passionerna* blef *förkastadt*". Naturligtvis utelemnas de vid samma tillfälle af Kellgren gjorda anmärkningar, hvaremot författaren sjelf tillägger: "Man läser i andra förklaringar, att de dygder, man tillagt detta poem, voro ju tydeligen *skönheter af första rangen*, och jag hörde ropas med harm, att hvad

Digitized by Google

man deruti tadlat, hade man ju brukat tadla i de första poemer i verlden. Men i allt fall måste ett publikt intyg af en vitter domstol, kallt och oveldigt gifvet, om en alldeles okänd autors arbete, vara mer värdt än tusen anonymers lumpna skrän." Man kan ej gifva ett kraftigare stöd åt Svenska Akademiens domsrätt, än det som Thorild här lemnar, ehuru han visserligen förut jäfvat den. Hvad *Utile Dulci* angår, hvars publika intyg han här egentligen åberopar, så hade han, såsom läsaren erinrar sig, också förut förkastat både sällskapet, dess pris och dess domslut.

Andra lagen — B — bjuder, att, "ehuru sujet man naturligen kan vara för gallsjuka och fureurer, dock för all del *icke rasa offentligen.* — Men det är *rasa*, att iakttaga ingen gräns, intet mått, ingen lag! Det är *rasa*, att, då tre rader hos en autor misshagat en, oupphörligt skria: allt, allt, allt, allt, allt duger ej! duger ej! det skönaste är det fulaste! det visaste är det dummaste! Det är *rasa*, att för tre raders skull rifva upp himmel och jord, förlora sans och sinne, icke veta så mycket som att hyra en annan till att hjelpa sig, utan ensam, ensam, ensam, i alla blad, i små och stora luntor, smäda, ropa, skria", o. s. v. — "De liflige måste tänka: detta är alldeles en vild kesande stut på Parnassen, som sätter sin

Digitized by Google

svans i vädret såsom en spira, rasar öfver alla berg och backar, och på sitt sätt menar: *ingen, ingen, ingen är herre på Parnassen mer än jag, jag, jag!*" Tillämpningen häraf på Leopolds polemik synes icke rätt lycklig.

"C — *den tredje lagen*, för att göra en rätt god smädelunta, är, att i villervallan af sitt lilla gemena öfverdåd *icke förtölpa sig i saken.* — Tölp är icke annat än en fåne, som gör sig hård och styf. När sedan afunden eggar tölpen, så blir han *parodist*, och då har det *gemena* sin poet och sitt geni", m. m.

Men sannolikt finner läsaren det, liksom vi, sorgligt att se, huru ett snille så kan förirra sig. Det återvaknar likväl på de sista sidorna, och lemnar der, i allvarligare estetisk mening, de måhända lyckligaste drag, som i dessa stridsskrifter förekomma. Författaren vänder sig nemligen åter till Odens skald, med följande ord, hvarvid man endast bör glömma, att talet är ställdt till samma föremål, till hvilket det föregående varit rigtadt.

"Min Herre! Jag kommer ändteligen åter till eder, med den fröjd, som då man kommer utur mörkret upp i dagen. *Ni* känner en helt *annan styrka* i snille, än den som är värdig endast den låga smädelsen, än den att *ljuga*, *rasa* och *förtölpa sig.* Ni känner den sanna, höga, på en

Digitized by Google

gång leende och starka kritik, som tillhörer *konsten* och dess mästare. I denna kan man, ädelt och enfaldigt, anmärka fel i sjelfva eder *Oden*, ett stycke som annars är så fullt af skönheter, utan att frukta att dermed på något sätt förtörna eder; ty ni, klok och upplyft öfver alla *låga raserier*, älskar vida mer sjelfva konsten, än något visst dess arbete, och vida mer *hela* eder ära, än någon viss liten del deraf.

"Jag säger då: att när man hade hela Nordens förste hjelte, sedan Nordens Gud, att föreställa, och af hvilken vi, ned till dessa och de senaste tider, borde kunna hedra oss, så var det icke rätt att tillägga honom den *ynkligt svaga högfärd*, i hänseende till Asmun och dess dotter, som bäst kan rimma sig endast med en liten anedryg Tysk prins. Och ännu oändeligt mindre rätt var det att föreställa honom i den *fega trolöshet*, som, ohörd i de gamla Schytiska seder, ger äfven oss i våra dagar begrepp, icke om en hjelte, utan om en usling, hvars enda styrka man vet att *sveket* är. Så målas icke Nordiske hjeltar, utan Söderländska vidunder. En hjelte visserligen *kan* hafva ett fel; men ett fel lika högt, lika starkt, lika stort med honom sjelf. Också hade man bort upphöja sin tanke till de urgamle lagstiftares sätt att *bedraga:* hvilket

Digitized by Google

var välgörande, till de ännu svaga slägters beskydd, och som dolde under dikternas heliga och dystra skymning den stora sanning, att alla lagar komma från Gudomligheten, som stiftat dem i naturen.

"Samma lätthet att bortskämma hjeltar, det är, allt det som folkslagen, både i häfderna och i sina själar, hafva allra mest ädelt och stort, finner man ock i dramen *Gustaf Vasa*, som annars äfven har de mest sköna ställen. Denne så sanne hjelte står der bestört, till "*fasa, raseri* och *förtviflan*", i valet imellan sin mor och fäderneslandet; och så mycket, med kanske något mera värdighet, är efter naturen rätt. Men att hans beslut icke synes vara hans *eget*, utan verkadt af Fru Gyllenstjernas ädla, heroiska, divina tal och pantomim, det är orätt; ty endast uti styrkan, uti friheten och högheten af ett *eget beslut* synes hjelten. Också måste hjeltinnan sjelf, i trots af alla *mera höga seder*, till slut från porten med stygga ord hölja en slagen fiende. Äfven som Christiern, då han i rikssamlingen högtideligen talar om sin "*dolda list*", dermed förvandlas från en lömsk tyrann till en marionett för poeten, som ligger bakom tyrannen; ty sjelfva hemskheten blir tokrolig, om man låter en hemsk person säga: *vet ni, jag är en arg skälm.*"

Digitized by Google

Thorild återkommer derefter till *Oden*, med anmärkningar vid språk och vers, dels sanna, dels mindre grundade, eller mikrologiska, såsom då han om det målande uttrycket (som dock ej förekommer i *Oden*) "taga senorna ur stylen" säger: "det är, enervera den; men hvilket skorr i dessa stylens *senor!*" Det starkaste klandret ligger i dessa rader, hvilka utgjort en källa för hvad Leopolds senare fiender andragit: "När härtill lägges, att denne samme Oden, man, Schyt, konung, lagstiftare, hjelte och gud, talar en liten söt monotonisk vers, utan rikhet och styrka i harmoni (?), alltid täckt och täckt i en och samma dans, med all den grannlåt och flärd, som, förtjusande kanske i en poets mun, icke höfves en hjelte; så är man frestad att, i likhet af det Yngve vågar säga om allt hvad qvinna heter, finna hele denne Oden — *föraktelig och skön.*"

Ehvad man, mer eller mindre, må dela Thorilds åsigter, så måste man beklaga, att han icke alltid uppträdt med den ton af allvarlig kritik, som genomgår dessa sista sidor, hvilka, så vidt vi förmå döma, innehålla mera estetiska grunder och domslut än samtliga trenne delarne af "Kritik öfver Kritiker", liksom de äro oändligt mer bevisande än alla de förmenta kraftuttryck, hvar-

Digitized by Google

med han plägade möta sina vederparter, och hvaraf jemväl i denna skrift ej saknas en mängd, såsom tillmälena af *käringskrän — lögn — sinnesyrsla — ynklighet — tölp — luntmakare — luntist — fåne — parodist — rasvill käring — våp — vitter fanfaron — Fransysk dank i en Svensk hornlykta* o. s. v.; hvarjemte motståndarens skrift benämnes i sin helhet en *lögnfull, ursinnig och tölpaktig smädelunta.* Då nästan ingen af Thorilds stridsskrifter emot Kellgren eller Leopold härifrån gör undantag, återkommer man alltid till en viss undran öfver påståendet, att hans stridssätt var ett mönster af ridderlighet, hvaremot motståndarne förmentes ej vara hågade "att taga saken lika chevalereskt", utan begagnade falskhetens, lömskhetens och förtydningens vapen emot den öppne, ärlige, sanningsälskande och upphöjde kämpen. Snarare kunde man fråga, om Thorild, oaktadt han använde större delen af sin tid och sina krafter på vittra strider, egentligen var skapad för en polemik, hvars framgång till icke ringa del beror på sjelfbehersknning, lugn under striden och förmåga att känna icke endast motståndarens, utan sina egna svaga sidor, för att ej blotta dem. Dessa egenskaper utgjorde, som det vill synas, icke Thorilds styrka. Denna låg i oförberedda och djerfva anfall, och

Digitized by Google

icke minst i lysande krigsförklaringar, hvari han förkunnade sig uppträda för menskligheten, upplysningen, sanningen, friheten och de svagares skydd, emot våld och förtryck, lögn och smädelse; uppmanande fäderneslandets snillen till *en strid efter ärans och snillets lagar, — såsom de störste män i litteraturen tvistat, — till riddareprof af skämt och allvar, — till en strid enligt Greklands bästa seder* o. s. v. Om nu kampen utföll litet annorlunda, så förklarades det vara motståndarnes fel. Thorild ansågs alltid såsom sjelfva ridderlighetens sinnebild. Endast i en af dessa stridsmaningar erkänner han, om än i beslöjade ord, att han ej hade lätt att alltid hålla sig inom skönhetslinien, och yttrar: "Jag skall söka att mildra mitt eget mera Schytiska och trotsiga lynne, söka att glömma detta mera vilda och nordiska majestät, jag kanske för mycket älskar, för att strida så, som Sokrates och hans vänner, hos Xenophon och Plato" *.

Hvilket ädelt hjerta klappar ej för en ridderlig strid till skydd för upplysning och frihet, emot lögn och förtryck? Den skulle i hvarje tid, i hvarje land finna lågande medhållare, mest

* *Till Utgifvaren af Samlingar för hjertat och snillet.* Brefvet är infördt i Stockholms-Posten den 5 mars 1792, under striden mot Kellgren.

Digitized by Google

dock under det skifte, då den Franska revolutionens läror tändt alla sinnen. Thorilds ställning var redan derigenom vida förmånligare än hans motståndares. En kritisk sofring af de nya lärorna är icke hvars mans sak; de unge i synnerhet hänföras hellre än de undersöka; han var ju afgjordt ljusets riddare, emot mörkrets och tyranniets försvarare. Detta bekräftades ytterligare af den honom, kort efter striden, ådömda landsflykt, hvartill hans litterära motståndare länge ansågos såsom upphof. Det grundlösa i denna förmodan har först i en senare tid blifvit af hans försvarare offentligt erkändt, och af den berömdaste bland dem med följande högtidliga försäkran: "Jag uppfyller en helig pligt, då jag förklarar, att jag ej mägtat upptäcka minsta spår till någon hans vittra motparters delaktighet i hans politiska ofärd" *. Emellertid hade en under mer än ett halft århundrade rotad fördom fäst misstanken för lömsk förföljelse vid desses namn, och vridit frihetshjeltens krans kring den biltoges tinning. Denna föreställning är må hända hos mängden ännu icke fullt utplånad, ehuru både Kellgren — som tillhörde de nya ideernas mest upplyste bekännare — och Leopold — som alltid hyste konstitutionellt-liberala

* *Siare och Skalder*, V: 95.

Digitized by Google

tänkesätt — i grunden voro mer oförändradt frisinnade än Thorild, som kastades från ytterligheten af Fransysk jakobinism till fullkomlig misströstan om republikansk frihet, opinionsvälde, pluralitets-styrelse o. s. v. *

---

* Efter att hafva, när Robespierre förkunnade *förnuftets religion*, uttryckt sin fägnad deröfver, utbristande: "Ack Paris!... Förnuftets tempel! Naturens uppstigande heligheter i allt det enfaldigt välgörande! Hvilken gudomlig tid vi lefva uti! Hvad dessa fem åren visat, ha ej verldens femtusen sett!" .... yttrar han i den år 1794 (sedan revolutionen visat sina frukter) utgifna afhandling *Rätt, eller alla samhällens eviga lag*, följande: "När bildades någonsin en klok *tanke* enligt frihet, jemlikhet, kontrakt och allmän vilja?" (s. 14.) — "Man behöfver endast gifva akt deruppå, att *friheten* aldrig har varit *fri*, utan tvärt om så tvungen, att ännu har det icke någonsin varit så farligt i en monarki att tänka emot monarkismen, som i en republik att tänka emot republikanismen. — Och då frågar jag, hvad är *det* för en frihet, som är så litet *fri*, att den med hot och döden trugar mig att säga det jag icke tänker, och gör mig till en slaf med intet annat förnuft än *andras* vilje, med ingen annan sanning än det *antagna?* — Och hvad tröst är för mig en *pluralitet*, när de *meste* ju naturligtvis äro de som veta *minst*, ganska ofta utgöra just dårarnes stora *hop*, och alltid varit *de* som hafva gjort allt ondt på jorden, emedan det är klart att intet tyranni hvarken kan uppkomma eller bestå utan genom en *pluralitets* dumhet och galna vilje; äfvensom tvärt om aldrig något godt och stort för allmän lycksalighet har uppstått utan genom en *endas* förstånd eller hjeltemod." (s. 59, 60. Orig.-uppl.) — Karakteristiskt för personer och tider må synas, att Thorild predikade

Digitized by Google

Det ligger utom gränserna för närvarande uppsats, att följa utvecklingen af Thorilds politiska ideer, och huru han från frihetens ifrige kämpe blef Reuterholms skyddling. En skildring af det hufvudsakligaste i denna öfvergång är på ett annat ställe lemnad *. I estetisk hänsigt förekom intet vidare tviste-ämne emellan honom och Leopold, än Thorilds skrift: *Om efterhärmning. Ett fragment af den höga kritiken. Till upplysning för alla de läsare, som icke vilja bedragas.* — i hvilken afhandling författaren ansåg sig hafva löst någon del af sitt uti *Lagstiftningen i snillets verld* gifna löfte om "en annan liten bok: *Den höga kritiken, eller om det sanna snillet*, i hvilken — säger han — jag så klarligen skall skilja *stympares konstiga joller* ifrån det som har rent värde och naturlig vigt, att ingen skall mera behöfva någon kritisk skolmästare, utan blott sin egen själ, för att i hela vitterheten hafva en äkta smak." Vare sig att

frihet under Gustaf III, landsförvisades kort efter hans död och förordade föga bättre än *envälde* under Reuterholm.

* *Minne öfver Leopold* (Svenska Akademiens Handlingar, XXXV: 313). Äfven Atterbom förmäler, att Reuterholm "med en till och med *mäcenatisk* huldhet omfattade Thorild", och tillägger: "Denna omständighet, ehuru (så vidt jag vet) hittills obekant, synes dessutom fullkomligt bekräftad genom allt det *mildrande* i slutvändningen af Thorilds öde." *Siare och Skalder*, V: 85.

Digitized by Google

Leopolds stränga granskning af "Kritik öfver Kritiker" gjort författaren uppmärksam på tillbörligheten af mera måtta och sans, eller af annan anledning; men den senare skriften är nästan fri från de personliga hänsyftningar, som vanställde de förra, och röjer ett lugnare skaplynne. Också uppstod i anledning af den samma ingen egentlig strid; den framkallade endast en skämtande granskning af Leopold, i Extra-Posten. Några drag af skriften och kritiken deröfver kunna bäst gifva begrepp om begges ton och värde.

Början må göras med afhandlingens glanspunkter. "Ett geni" — säger Thorild — "väckes af naturen, andra väckas af ett geni. — Att trälaktigt apa efter *en viss* gjord sak, är helt annat än följa den höga, af ett geni funna konst, att sjelf fritt göra något sådant. — När ni följer en hjelte, ett geni, så går ni samma väg, men åtminstone med *egna steg*. — Begäret till godt, hvars högsta original och förebild Gud är, får vara oändligt; men sträfvandet dertill måste vara *eget* och *redligt*, icke en gycklande och falsk konst, icke en tiggande högfärds prål, icke fina stölder af andras dygd eller lånta strålar af deras ära. Men här uppstiger ett slags *imitation*, som, fastän i sin natur en flärd, dock påstår sig

Digitized by Google

vara öfver allt tadel, derföre att den är *den vackra och den stora* verldens hela Snille och Smak. Detta är den imitation, som kallas *"öfverföra på sitt språk andra länders och tiders skönheter."* På ett nordiskt sätt betraktadt, är detta endast en vitter vikingalek, som deruti består, att så fara ut på härnad efter snille-ära, som våre forne gripar efter guld, på det lilla barbariska vilkor, att hvad man röfvat i andra länder aktas hemma för ett laga fång. Men i en mera mild och förtrolig styl är det, att "stjäla frukt från grannen, för att fägna *eder*", hvilket går förträffeligen an så länge *ni*, som fägnas, har mera fin gom än fin känsla af heder. Annars är det klart, att nation emot nation är såsom person emot person, och att det ni stjäl der solen går upp, gör er till tjuf der solen går ned, om ni ock kunde som solen göra en lika hastig och lysande bana. — I vitterheten går denna *konst att blänka*, kallad imitation, till den löjlighet, att man der *imit-imiterar*, det är, oupphörligt imiterar imitationer, ja att man der rigtigt har en liten svår men snillrik genre, som heter *cento*, eller på Svenska *lappverk* (egenteligen *trastäcke*), och som består deruti, att af idel halfva och hela verser utur den ståtligaste poet, som sjunger om gudar och hjeltar, göra ett full-

Digitized by Google

komligt poem, för att, om man behagar, lofsjunga en tossa. Det är otroligt, huru många store poeter, genom detta lilla fina konststycke, hafva blänkt upp i verlden, och på granskning funnits vara sådane *lappskalder*. — Af denna samma fikna och allmänna *imitation*, som icke annat är än en fin och listig högfärd, kommer ändteligen detta oändliga antal af oratoriske tanksnattare, af poetiske blomstertjufvar, af söte rhapsodister, och den mer än féiska förtjusning ibland oss, att snart hvar petit-maitre och hvar liten mamsell är ett *snille*."

Efter dessa och flere dylika grunders framläggande kommer författaren omsider till den slutsats, att *härmning* ställer menniskan under djuren. "Så lågt i låghet," säger han, "gå aldrig djuren ned. Kråkan lånte aldrig påfogelns fjädrar: det är *menniskors* dikt, tagen af dem sjelfva. Åsnan klädde sig aldrig i lejonets hud: det är *menniskors* dikt, tagen af dem sjelfva. Nej, naturens gudomliga *sanning* är för stor hos kråkan, att hon, med en lånt härlighet, skulle kunna göra sig till spe för andra kråkor; den är för stor hos åsnan, att hon, med ett påhängsle af styrka och majestät, skulle kunna göra sig till ett åtlöje för sjelfva åsnorna. Det är endast mennisko-kråkor och mennisko-åsnor, som tycka

Digitized by Google

om, så långt de kunna, att göra all naturen till en *maskerad*, hvarest allt är stygghet, prål och lögn. Icke ens aporna, i sina små qvicka själars liflighet, *härma* för att bedraga andra, utan för att roa sig sjelfva, och likväl är det märkeligt, att, så långt dessa små *snillen* härma, äro de (såsom alltid qvickhet utan förstånd, *Mine Herrar*,) på en gång det löjligaste och det ynkligaste i hela naturen" *.

Vid en undersökning af hvad härmningen verkat inom vitterheten, anmärker författaren, att "än i denna dag står det, som den ädle, blygsamme, majestätlige Virgilius *i löndom* tagit från Homerus och från Theocritus, äfvenså klart för verldens ögon, som först, emot 2000 år sedan, när detta lilla tillgrepp vågades. Det är vittnadt, att Horatius lånte sina sångers både blomster och ljungeldar af Pindarus, Anakreon och flere; att Terentius nästan öfversatte Menander, fastän med den vackraste mine af att vara sjelf

* Man undrar vid första påseende, hvad detta understrukna *Mine Herrar* har att betyda i en uppsats, som icke är ställd till någon person; men då man erinrar sig, att det är ett akademiskt tilltal, och att fråga är om "små snillen" med "qvickhet utan förstånd", som endast kunna jemföras med apor, eller fast mer ställas *under* dem, så kan man ej vara tveksam om syftningen, i synnerhet då härmarne, på åtskilliga ställen, förmenas öfva sina små stölder under namn af "Snille och Smak".

Digitized by Google

skald, och Romarnes ständiga *härmning* efter Grekerna, ända till den mest onaturliga græcism, kastar en skugga på Roms höghet, i stället för den glans af *eget snille*, hvartill det hade kunnat stiga, för att döma af vissa dråpliga rön af ett infödt äkta Romerskt lynne. *Græcismen* hos dem, såsom *gallicismen* hos oss, kanske oförmärkt gaf dem den täcka lättsinnighet, den fina smak i träldom, den poetiska flärd i komplimenter, titlar och grannlåt, med ett ord, den lilla och låga högfärd i prålaktig lögn, hvarigenom alla sanna och stora föremål, hvarigenom republikens enhet, bestånd och ära ändtligen blefvo *för höga* för dem."

Det må lemnas derhän, huru vida Rom hemtade någon "fin smak i träldom" från de Grekiska republikerna, eller någon "flärd i komplimenter, titlar och grannlåt", för hvilka lyten intet folk varit friare än Grekerna, och om icke Romerska republikens fall hade andra (jemväl af Montesquieu, Gibbon m. fl. angifna) orsaker, än de Romerske skaldernas bildande efter Grekiska mönster; men af det anförda vill, i kritiskt hänsende, synas, att Virgilius och Horatius öppna förteckningen på de s. k. *lappskalderna*. Författaren fortfar: "Af denna allmänna imitation, *att öfverföra på sitt språk, att öfverföra i sina*

Digitized by Google

skrifter alla i alla länder och tider åtkomlige autorers snille och skönhet, kommer ock det stora fenomen, att menskliga lärdomens mest berömde och lysande män hafva gjort ingenting i *saken*, men allt i *sättet*, och att de derföre äro, icke stora *genier*, utan stora *konstnärer*, hvilka hafva öppnat ryktbara butiker af sant och falskt vett, i alla sortimenter och fasoner, såsom Plato, Cicero, de bäste kyrkofäder, Thomas Aquinas, Petrarca, Erasmus, Fontenelle, Voltaire, Pope, Wieland, ända till vår Dalin. Deremot hafva de verkliga genier i verlden, såsom naturens sanna krafter, knappast varit kända, men aldrig rätt erkända." Sammanställningen, i samma snilleordning, af Plato och Fontenelle, kyrkofäderna och Voltaire, Cicero och Pope, Thomas Aquinas och Wieland, Petrarca och Dalin är oväntad, att icke säga litet huller om buller. Af de verkliga snillen i verlden, som aldrig varit rätt erkända, nämnes intet. Om *ett* deribland misstager man sig må hända icke, nemligen det "naturens geni", om hvilket författaren säger i *Kritik öfver Kritiker*, att det med "en enda blixt gör hela, stora *vitterhetsskrån*, med deras alla rara konstverk, lagar och rätter, till grus, der knappt några grand ännu glittra för barnen".

Digitized by Google

"Men — fortfar författaren — låt oss gå förbi alla de tusende små dolda konster, alla de *tusende små eleganta tjufgrepp*, som blifvit kallade Snille och Smak, och som, då de finnas hos nästan alla, mindre kunna märkas hos några få. Min rätta afsigt är att tala om den imitation, som är så *uppenbar*, att hon icke annat kan än synas skamlös. Detta slags *härmare* hafva icke ens det modesta af en *servum pecus*, enligt Horatius. Nej, såsom svultne Kossacker rusa de fram, icke för att vara höflige parasiter vid den festin ett rikt snille gifver, utan för att våldgästa, och till slut, exalterade af vinet, fastän de kommo nyss svultne ur skogen, ropa till folkhopen: "detta är *vårt* palats, och det är *vi*, godt folk, som gifva dessa festiner!" Sådana litteraturens svultne Kossacker, eller *härmare med kraft*, känna i verlden ingen skilnad imellan *mitt* och *ditt*. Deras högfärd är för dem en Magna Charta, ett evigt Habeas, till allt hvad som anstår deras högfärd. En ovanlig tänkares ideer, uttryck, sköna drag, teorier, originaliteter, djerfva storheter, infall och paradoxer — anse de för ett *godt rof*. Sanning, heder, Grotius och Tio Guds Bud tycka de vara långt utom litteraturen. De *citera* aldrig, eller endast då och då på konst.

Digitized by Google

Dock kunde denna ärlighet, att citera, hos dem synas vara *omöjlig*. Ty ofta göra de ryktbara skrifter, som intet annat äro än ett blott *ideligt rafs* af en autors böcker och konversationer."

Följande exempel lemnar någon ledning för gissningen, hvem det stora snillet och dess härmare kunna vara. "Om någon säger," heter det: 'en *blott nåd* är orätt, emedan den är ett missbruk af magt, såsom varande antingen utan skäl eller emot skäl, men den sanna nåden eller mildheten är endast en *högre rättvisa*, som rättar och måttar alla ofullkomliga lagar och domar i samhället,' ... så far en härmare upp, och, då han finner en sådan tanke ny och stor, i sin ifver att vara ännu nyare och större, *förbannar* han all nåd, hvarvid hvar kristen själ må rysa." Thorild upplyser, att denna "nya och stora tanke", som man så oförsynt härmat, är tagen ur hans uppsats *Mildheten*, sid. 10 *. Han klagar vidare öfver att "så många ideer oupphörligt hackas ut" ur hans tidning *Nye Granskaren* och hans *Memorialer af 1786*, och tillägger: "Om en oförståndig högfärds *lust att blänka* i alla äm-

* Härmaren var Erik Nordforss, en ung militär och en af Thorilds beundrare. Det lånade eller härmade draget förekommer i en af Nordforss utgifven ströskrift, kallad *Ett klart begrepp om lag och rätt, och den sanna grunden till allmänt väl.*

Digitized by Google

nen tjenar att oreda det sanna, att bönhasa bort det sköna till ett fånigt prål, att förbödla det allvarsamma, att febusera det stora, att göra allt det stötande och vämjeligt, som i naturens första skick var så intagande som sant; huru mycket odrägligare måste icke denna verkan vara i snillets *högsta ordning* af stil, af skönhet, af sanningar?" Man tvekar i det längsta att med dessa "svultne Kossacker", som rusa till "ett rikt snilles festin", för hvilka "sanning och heder" äro främmande, och som roffa åt sig "en ovanlig tänkares ideer, uttryck, sköna drag, teorier, originaliteter, djerfva storheter, infall och paradoxer", — att, säga vi, dessa "våldgästande parasiter", som de äfven kallas, skulle vara Thorilds egna härmare, hans skola, hans lärjungar och vänner, men hvilken annan slutsats kan väl dragas af hans yttranden?

I den underbara blandning af sanning och allegori, som hos Thorild icke är ovanlig, förekommer ett annat ställe, som tarfvar belysning. Det lyder sålunda: "All storhets *prof* ligger i sanning. Lögnens flärd har annars ingen gräns, och kan lätt rasa upp till ett slags gudomlighet för den dårade verlden. Så hafva de vise läsare bland oss sett en bålstor poet, icke uppstiga, utan upprasa; hvars lynne är ett slags underbar

Digitized by Google

och *ståtelig dumdristighet* emot all skönhet och ömhet, emot Gud och naturen; hvars imagination är ett vildt *kaos af stölder*, och hvars genis kraft och konst deruti består, att af allt det, som skalder kunnat göra mest ömt och stort, skapa *extremer*. Öfverdådet synes *större* än alla hjeltars mod. Ärad för trenne stycken, som lånt sitt värde af en annans förstånd, och som, utan detta, skulle hafva varit, mera än resten, vidunder af än en öm, än en ryslig lögn, — dårar han den svaga och stora hop, som kan häpna vid en *blossande meteor*, ett *blodigt norrsken*, men som aldrig hade en känsla för solen. Vara, i poesi, de ömma och höga känslors *flygelman*, vara inbillningens *Horribilicribrifax*, vara i egen magt en dverg och i härmad tillgjord form en jette, — kan lyckas inför dem, som ännu aldrig ens hört talas om denna de gamle mästares lag: "*Väl* ligger icke i *huru Stort*, utan *Stort* ligger i *huru Väl*," och som derföre icke kunna förstå detta ädla kritiska drag från ålderdomen: *du gör Agamemnon bål, men du gör honom icke stor.*"

Man vet, att Lidner enkanneligen kallades "de ömma känslors skald"; men skulle Thorild, som så ofta prisat honom, som förklarat honom ett snille af högre ordning än Kellgren (och

Digitized by Google

detta i dennes egen tidning), nu påstå, att denne "bålstore poet icke uppstigit, utan upprasat"; att hans "lynne är ett slags underbar dumdristighet emot all skönhet och ömhet, emot Gud och naturen, hans imagination ett *kaos af stöld-der*"; att han endast "skapat *extremer*" och blifvit "ärad för trenne stycken, som lånt sitt värde af en annans förstånd"? — Likväl, då man erinrar sig huru han skref till Tham: "För de två rader, som jag i poemet utmärkt med tecken, och som *jag* hade skrifvit dit, med mera, blef Lidner för några dar se'n kunglig sekreter, fick en present och löfte om första lediga pension .... *Sic vos, non vobis*"; och på ett annat ställe: "*Spastara, Medea, Åttiotre* ha hela *förstånds*-meriten och mycket af den *poetiska* från mig; sjelf skrifver han så vildt, så rusigt, som hans person är", — när man påminner sig detta, så kan man, om man än aldrig *så gerna ville*, knappt tvifla, att det är vännen och skyddlingen Lidner, hvars skaldeära så grymt nedsättes *.

* I *Siare och Skalder*, V: 54, yttras härom: "Det mest förunderliga är, att Thorilds hjertelag — eljest i bottnen (och äfven mot Lidner) så välvilligt och ömt, — kunde tillåta honom slik behandling af en då ännu lefvande och tillika redan slocknande vän, för hvilken allting påkallade det högsta medlidande." — Lidner dog kort efter. — Vi kunna här ej återhålla en annan anmärkning. Det är

Digitized by Google

Liksom i Thorilds förra lagstiftning satiren, parodien och epigrammet bannlysas ur vitterheten, så fördömes här hvad han kallar *aktion* på teatern, och hela skådespelarekonsten. "Det är en skam för menskligheten," säger han, "en skam, som kan röra den vise till tårar, att något sådant som *aktion* har kunnat blifva för oss en konst, en vacker konst, en sublim konst. *Aktion!* ett upptåg, inför själen och naturen, inför Gud och himmelen så styggt, som dess fullbordande är svårt och pinsamt, ända till omöjlighet. Också får ni på teatrarne det *vämjeligas* högtider; der går lögnen lifslefvande för edra ögon, i alla sina former, och gör sin naturliga *fulhets* mästarprof; ni ser allt det menskligheten har mest ömt, heligt och stort, vara dess gyckelspel; ni häpnar, ni ryser, och skäms för edert slägte. Imellertid familiariserar sig hopen af själar med lögnen och det stygga; de lära att anse dygd och högt sinne för ett dråpligt äfventyr, menskligheten fel och brott för

---

en allmän sägen, att Thorild rättade det öfverspända i Lidners skrifter. Men var han mannen att uppdaga och återhålla öfverdrifter eller *extremer?* Och eger ej Lidners sånger en egen ton, utan inblandning af främmande snille? Ehuru allmänt spridd uppgiften är, så utgick den dock först från Thorild sjelf. Någon annan sagesman är, så vidt vi känna, ej anförd.

Digitized by Google

ett ämne till löje och en *délicieux comique*, ja sjelfva dess nöd och eländen för en excellent schattering och konst i fabeln."

Till ledning för det allmänna, att kunna akta sig för *härmare*, lemnar författaren följande korta karakteristik: "Skulle det frågas, huru i allmänhet en *härmare*, en lärd prålare, kan urskiljas, äfven af de läsare, som, utan en vidsträckt kännedom af autorer, dock icke vilja bedragas? så är svaret: på *ojemnheten*. Ni känner, i det olärda lefvernet, en kredit-vinglare derpå igen, att han är så högst präktig i dag, som stackare i morgon; att han flänger galen i yppighet och felar i det nödiga. Likaså en *härmare*. Ni finner hos honom *stål*, men icke *skicklighet*. Det är än röst af Jehovah, än sats af en fåne. Han är, såsom en komediant i provinsen, ena stunden kejsare, den andra en slusk. Med ett ord, *ojemnheten* är så bevisande, att ni kan taga för en maxim i den vittra polisen: *en stark tanke hos den svage, likasom juvelen hos stackaren, ... är alltid något att fundera på.*"

Det snillrikaste och mest träffande i denna skrift är, enligt vår åsigt, hvad som ligger utom den egentliga estetikens område, eller skildringen af *härmning i det allmänna lifvet*, hvilken kritik, grundad på satsen att "all verklig skön-

Digitized by Google

het är intet annat än hvar och en varelses högsta sanning", han lofvar att utveckla i en ny afhandling, som likväl, så vidt oss är bekant, icke blef skrifven. Visserligen tyckes satsen, abstrakt tagen, kunna leda derhän, att sjelfva *fulheten* äfven förklarades *skön;* ty huru kan en ful varelse "i sin högsta sanning" bli annat än ful? Dylika sken-sanningar, förbländande genom en yta af sanning, förekomma ej så sällan hos denne författare. Deremot lämpa sig hans lösryckta satser, med utelemnande af de stundom derpå följande motsägelser, särdeles väl att derpå bygga teorier, snart sagdt i hvad rigtning som helst. Emellertid fullföljer han satsen på ett ganska sinrikt sätt, och yttrar bland annat: "Sjelfva *fulheten* kan icke förbättras af sjelfva *skönheten;* ty en skön del, satt på ett fult ansigte, gör endast, med sin nya kontrast, det till styggt, som blott var fult, och skapar något vämjeligt och rysligt utaf det som förut hade ett visst naturligt tycke lefvande i dess sanning. Derföre kan, i min tanke, den högsta fulheten icke finnas i en *proportion* af fulheter, utan i en disproportion af fult och vackert; emedan en proportion af fulheter vore obildning eller skönhet i sitt rudiment(?), men en disproportion af fult och vackert är *monstrum.* Och likväl är, i denna

Digitized by Google

tid af härmning, flärd och grimaser, denna monstrositet nästan allmän; man liksom skyr för sin egen varelses sanning och skönhet; man icke ens misstänker, att det *stygga* intet annat är än det *onaturliga.*" Om man lemnar å sido det oegentliga begreppet, att "en proportion af fulheter vore skönhet i sitt rudiment", enär ett ansigtes fulhet vanligen består i delarnes disproportion, men icke i en disproportion af fult och vackert; så påminner förklaringen af det *stygga* om Ehrensvärds lära, hvilken dock ännu mer träffande lägger dess egenskap i bilden af *förstörelse.* I grunden är dock läran, att intet vore fult, utom det *onaturliga,* närmast hemtad från Rousseau, som öfvat stort inflytande på begges uppfattning.

Leopold, som vid denna tid grundat sitt eget dagblad, *Extra Posten,* hade ännu icke besvarat Thorilds anfall på den s. k. "Luntan emot lag och rätt i vitterheten" (såsom denne benämnt Leopolds anmärkningar vid "Kritik öfver Kritiker"), och den sistnämnde begagnade derför tillfället af denna nya skrift, för att i en recension af den samma roa sig på sin motståndares bekostnad. Det kan ej förundra, att de fortsatta angreppen emot representanterna af "Snille och Smak", hvilka äfven af den anfallande uppdöptes till en "hel armé af narrar", manade någon bland

Digitized by Google

dem, som kände sig ega förmåga att föra skämtets vapen, till ett litet bruk deraf. För att rätt bedömas, bör recensionen läsas i sin helhet, ty den är, såsom vanligtvis en skrift af Leopold, helgjuten. Utrymmet tillåter endast meddelande af några prof på tonen och ämnets uppfattning.

Efter att hafva erinrat derom, att lagstiftaren i snillets verld, ett år förut, lofvat allmänheten en afhandling, hvari hon skulle af honom undervisas att, "utan behof af någon kritisk skolmästare, hafva i hela vitterheten en äkta smak", och att han anser detta löfte till en del uppfyldt genom detta fragment, fortfar recensenten: "Vissa förutskickade eller inblandade reflexioner undantagna, angår det likväl hufvudsakligen några vittra stölder, hvilka, så vidt vi af hans sammanlagda utlåtelser kunna sluta, blifvit nyligen gjorda ur hans arbeten eller samtal, — — och, till höjd af skamlöshet, utan att ens *citera* honom. Om han dervid icke nämner sig sjelf, annorlunda än indirekte och i tredje personen, upplyses man likväl tillräckligen om hans mening, så väl genom de anförda ställen, hvilka icke finnas utan i hans skrifter, som äfven af den beundran, hvarmed han öfver allt talar om det bestulna stora snillet, dess *ovanliga idéer, sköna drag, teorier, originaliteter, djerfva storheter och infall;* en beundran,

Digitized by Google

hvilken man väl vet att Herr Thorild bland alla dödliga icke egnar någon annan än sig sjelf. Vi utlåta oss icke här öfver rättvisan och klokheten af en sådan sjelfbeundran. — Mindre allvarsamma läsare, än vi, skola kanske hos autorn af *Kritik öfver Kritiker* och af *det Nödvändiga i financerna* blott vända till rolighet detta naiva skryt, af *stor man*, och af ett snille *som med godhet och möda bibringar andra skribenter de begrepp de söka*, hvilka åter *göra berömda böcker af blotta anteckningar ur dess konversationer*, men, icke nöjde dermed, på det otacksammaste sätt plundra honom allt framgent på 'hans ovanliga idéer, sköna drag, teorier, originaliteter, djerfva storheter och infall.' Hvad oss angår, som det ej tillkommer att skämta, och som ej våga att hafva infall, synes det oss blott som Herr Thorild något för tidigt tillåter sig denna ton af *stort snille* och dessa klagomål, i fall de annars kunde någonsin hos en vettig författare billigas. —

"*Man bör icke anse sig för kännare*, säger Herr Thorild på ett ställe, *innan man enligt sanningen lärt att väl skilja rafs, skrift, bok.* För vår del tro vi det vara tillräckligt att väl skilja *rafs* ifrån de begge öfriga slagen; men vi smickra oss ej med hopp att sådant alltid skall låta göra sig med samma lätthet som här. Ett godt ar-

Digitized by Google

bete, *bok* eller *skrift* (sådan är vår tanke derom), säger det *vigtiga*, hvilket alltid är det *nyttiga*, i ämnet; säger det med *ordning* och *sammanhang;* säger det med en viss *skicklighet af skrifart*, åtminstone med *anständighet*. *Rafs* har ingen af dessa egenskaper, utan förenar tvärt om deras motsatta fel. En *rafsare* (är det icke så, Herr Thorild?) har ingen plan, intet sammanhang, ingen styl. Han säger allt, så när som det hufvudsakliga. Man följer honom till hälften af hans arbete utan att veta hvart ut han leder, och man slutar honom utan att veta hvar man är. Man finner ofta mera metod hos honom, när man läser honom ifrån slutet till början (vi proponera att försöka det), än när man på det vanliga sättet läser honom från början till slutet, hvilket dessutom ej alltid låter sig göra. Han har en äfven så inskränkt urskilning som gränslöst högmod (är det icke så, Herr Thorild?). Han tar det burleska för qvickt, det orediga för djupt, det orimliga för originalt. — I fall Herr Thorild finner oss, på denna beskrifning, skicklige nog att skilja en rafsare från en god autor, fortfara vi desto tryggare med det öfriga af hans fragment om Imitationen.

"Detta ämne har, säger han, länge legat i mörker. Det samma har han sagt om alla de

Digitized by Google

ämnen, öfver hvilka han skrifvit. Men huru har han upplyst dem? — Han säger, att all sann härmning rör det *allmänna*, icke det *besynnerliga* i en sak. Det är just tvärt om. Om han mins någon skrytande poet, hvars högtrafvande, svullna styl och verser blifvit lyckligen *härmade* *; om han kommer i håg huru lifligt nöje en sådan härmning fordom gifvit publiken, skall han finna att det var just det *besynnerliga* hos denne, icke det *allmänna*, hvarvid den imiterandes konst då i synnerhet fäste sig. I vitterheten och konsterna är det *sättet*, som kan imiteras; *saken* kan blott upprepas. — Vi förundra oss deröfver, att den *ovanlige tänkaren*, som gör nya teorier, icke kunnat af sig sjelf begripa en så enfaldig sak. Vi råda honom att flytta den med första in i sina teorier. Vi skola ej derföre skrika, att han bestulit oss. — Han säger, att *ingen ting kastar större ljus på läran om den vittra imitationen än vårt sätt att likna Gud.* Är det på det sättet Herr Thorild samtycker att imiteras? Vill han, att ungefärligen en lika sådan distans lemnas emellan honom och hans efterföljare? — Han säger, att *det slags imitation, som kallas öfverföra på sitt språk andra länders och tiders skönheter, heter, i en mild och förtrolig styl,*

* Kellgrens imitationer af Thorilds prosa och vers.

Digitized by Google

att stjäla frukt ifrån grannen för att dermed fägna eder; men att det ni stjäl der solen går upp, gör er till en tjuf der solen går ner. Detta kallar han *en mild och förtrolig styl.* Sådant är det begrepp Herr Thorild gör sig om *mildheten,* hvarom han skrifvit en liten afhandling. När ärnar han skrifva om *förtroligheten?* — Han säger, att *Virgilius tog i löndom från Homerus.* Han inbillar sig att man i Rom läste Homerus lika så litet som vissa skribenter i den *höga kritiken* hos oss, och att man kunde stjäla af honom i löndom. Vet han ej, att sjelfve Augustus, som belönade, beundrade och räddade Virgilii sånger, har gjort en jemförelse emellan dem och Iliaden, hvari han ger Virgilius företrädet? — Han säger, att *Horatius lånade sina sångers både ljungeldar och blomster af Pindarus, Anakreon med flere.* Vi bönfalle hos honom på det enträgnaste att visa oss Horatii *ljungeldar och hans blomster* hos Pindarus och Anakreon, skulle han också dertill fordra ett års tid, för att lära det språk, hvarom han talar. — Han säger, att Plato, Cicero, Kyrkofäderne, Erasmus, Fontenelle, Voltaire, Pope etc. *icke varit genier,* utan vittra tjufvar, som *öppnat butiker af falskt och sant vett i alla sortimenter och fasoner.* Så talar om verldens yppersta skribenter den samme yngling, som ropar på hvart

Digitized by Google

blad af sina två tre små häften: *det är jag, som är ett stort snille!* Unge man, unge man, skryt då med rimlighet. — Deremot, säger han, hafva de verkliga genier i verlden knappast varit kända. Han tar, som man ser, föraktet för ett godt tecken. — Han säger, att den konst, hvarmed dumdristige författare intaga den fåkunniga hopen, är *oreda* och *öfverdrifning*. Det är sant. Men kan det vara Hr Thorild sjelf, som säger oss detta? — Han säger, att *hopen, i frågan om snille, kan sättas utom sig af glädje åt en Flandrisk grinolle.* Häröfver våga vi ej yttra oss. Vi medgifva, att han, om någon, kan tala derom. — Han säger, att det är *en skam för mensklighetens, en skam som kan röra den vise till tårar, att något sådant som aktion* (teatralisk) *har kunnat blifva för oss en konst, en stor konst, en sublim konst.* - - Vi lemne åt våra goda aktörer att försvara deras konst. De hafva denna gången Grekland och Rom, Frankrike, England, med ett ord alla upplysta nationer på sin sida. Men så mycket se vi väl, att om detta *rika snille* någonsin mera ger *festiner i sitt palats åt svultne Kossacker, som komma ur skogen,* lärer han åtminstone icke tillika gifva dem spektakel. —

"Sådana äro de egentliga momenter af detta Hr Thorilds nya arbete. Allt det öfriga angår

Digitized by Google

blott de stölder man gjort ur hans böcker, konversationer, idéer, teorier, hvilka, som han nu efteråt bekänner, ensamt utgöra hans *rikedomar*, hans *palatser* och *festiner*. Om så förhåller sig, vore det nu han kunde tala om *trastäcken*. Dessa försök att imitera hans skrifart i riksnyttiga ämnen kallar han phaëtontisme, eller att *vilja köra solens vagn*, och dem, som med sådan förmätenhet umgå, *det patriotiska snillets bytingar*. Den ene har gjort *ryktbara böcker* af de begrepp han inhemtat i Hr Thorilds *umgänge*, och har deruppå vunnit *penningar och reputation*. Sådant har en gång blifvit honom förlåtet, men han har kommit igen. Den andre har blifvit *ärad* för trenne skaldestycken, hvilka, som han utlåter sig, draga sitt hela värde från *en annans förstånd* än dens eget, som derför bär namnet. Skulle ej detta *förstånd* äfven vara Hr Thorilds? Slår ej felt, ty huru skulle han annars med denna visshet kunna försäkra allmänheten derom? Godt! Ni skall se, att han till slut har gjort alla deras bästa arbeten, vid hvilka han i sin lifstid talat. Vi försöka ej att utgrunda, hvilken denne poet må vara. Men om han *blifvit ärad* för poesier, hvilka tillhöra Hr Thorilds *förstånd*, kunna vi ej nog beundra ädelmodet af hans förstånd, som gör långt bättre verser åt andra än åt honom

Digitized by Google

sjelf. Nästan på samma sätt förhåller det sig med den prosa, han påstår att man stulit ifrån honom. Om han trodde oss, skulle han göra ett utbyte, taga igen af dem sina arbeten och gifva dem tillbaka dem, hvilka utkommit under hans namn; desse oförskämde förtjente visserligen att sålunda straffas." *

Leopold stadnade icke vid detta skämt. Han meddelade, i en följd af numror uti samma tidning, en egen afhandling *Om Imitationen* i vitterheten **, och hvad dermed borde förstås, i hvilken uppsats han söker ådagalägga, att när man, såsom Horatius och Virgilius, bildar sig efter Grekerna, eller såsom Tasso, Pope m. fl. tager antiken till mönster, förtjenar det ej kallas "tjufnad, stöld, aperi"; att äfven till imitation fordras snille och bildningsgåfva, och att det icke varit det oerhörda, ofattliga, oregelbundna, som utgjort det verkligt originala hos de underbara snillen, "hvilka någon gång, utan all annan eftersyn än naturen och sig sjelfva, liksom jettehamnar upprest sig öfver tidehvarfven; kastat öfver jorden ett sken, hvaraf hon i dag upplyses; intryckt på hennes samhällen den starkare rörelse, som fortskyndat

* *Extra Posten* år 1792, n. 15, 16.

** N. 28, 29, 40, 41 af *Extra Posten* 1792.

Digitized by Google

dem till mognad; och prydt sina arbeten med dessa lifliga färger, hvilka göra menniskotankens behag och skönhet." Till dessa räknar han Ossian och Shakspeare, Leibnitz och Rousseau, "män", säger han, "tvifvelsutan af sällsynta, icke sällsamma, af underbara, icke underliga egenskaper; snillen af en fullkomligare natur än de vanliga, icke af en helt annan; som med utmärkta gåfvor tecknat, upplyst eller försvarat menskligheten; författare, med ett ord sagdt, hvilka, der de verkligen förtjena beundran, med en rar styrka tolkat — hvad? — nyttiga, tydliga, men förbisedda eller vårdslösade sanningar; med en sällsynt liflighet målat — hvad? — den enfaldiga, vanliga, men känslolöst öfverfarna naturen." — I förbigående må anmärkas, att då han här räknar Shakspeare bland de största snillen af en *fullkomligare natur* än andra, torde detta erkännande i någon mån kunna godtgöra det på ett annat ställe förekommande epitet, som dessutom, i sitt sammanhang med meningen i sin helhet, icke är så förgripligt som man velat uttyda det. — Återkommande till Thorilds påstående, att Plato, Horatius, Virgilius m. fl. af verldens förnämsta snillen endast voro härmare, frågar Leopold: "Hvad menar ni med den egenskap, som ni kallar originalitet? Förstår ni med original-

Digitized by Google

skribent en författare af en viss egen karakter i skrifsättet, som väcker med häftighet alla sinnets rörelser; hvälfver med sin kraftfulla bildningsgåfva naturen till vissa stora, ovanliga uppträden; blandar dess färger till vissa nya skuggningar; ger ljus åt öfverslumrade sanningar, kraft åt missvårdade; upplifvar i menniskohjertat dess förqvafda dygder, och vänder till menighetens egen stora förundran hennes öra ifrån opinionens till förnuftets röst; — bevärdigar ni en sådan författare med namn af original, då tro vi mer än en af de förenämnde store skribenter berättigad till detta namn." — Leopold tror, vidare, att stora snillens originalitet icke består så uteslutande i skiljaktighet från det allmänna föreställningssättet, som man antagit, men mer i fullkomligheten att träffa och uttrycka dess innersta sanning. "Om vi deröfver rådfråga Homerus", — fortfar han — "det äldsta af stora snillen, gör han för oss troligt, att icke allenast de flesta af hans dikter varit före hans tid gängse och trodda i Grekland, utan äfven de visdomssatser, hvilka här och der lysa i hans verk, en samling af ännu äldre tiders klokhetsläror. Men naturen sjelf är säkrare att häröfver rådföra, än Homerus. Skulle väl det första snille, som tillryckt sig en menighets be-

Digitized by Google

undran och bifall, verkligen hafva sagt saker, intill den dagen aldrig i någons tanke uppstigna? Har väl, ens ifrån dess första dagning, det menskliga begreppet kunnat ledas till upplysning utan med tillhjelp af redan förut erkända sanningar, tagna ur menniskoslägtets allmänna erfarenhet? Har sinnet någon tid kunnat röras och tjusas genom andra medel än väl valda föreställningar ur den bekanta sinliga naturen? Vill ej hvar läsare, hvar åhörare, för att öfvertygeligen upplysas eller bevekas, igenkänna just sitt eget förnuft framställdt i en segrande styrka, just sina egna känslor uttryckta med all hjertats vältalighet? Har ej den förste gode skribent, den förste store poet eller talare i verlden måst nedlåta sig till denna grad af vanlighet? Och skulle man ej deraf finna huru mycket äfven de originalaste författare alltid förbindas att låna af det allmänna förståndet, den erkända smaken, ja äfven af de antagna tänkesätten; i fall annars man bör kalla för ett *lån* det slags likställighet med förnuft och smak, som i alla goda skrifter låter igenkänna sig, eller den som de derigenom inbördes vinna. — Den tid skall ofelbart komma, då man ej mer skall kunna skapa sig ett alldeles nytt slag af vitterhet att lysa uti, än ett nytt land på jorden att regera öfver. Verlden

Digitized by Google

skall behöfva en omstörtning och ett långt mörker, för att åter alstra verkliga originaler. — En revolution i tänkesätten, sådan som den i våra dagar tyckes beredas, kan gifva, det är sant, i vissa ämnen en ny spänstighet åt snillet, likasom de stora upptäckter af tryckerikonsten, kompassen, krutet, Amerika, och de tvenne stora händelserna af Konstantinopels öfvergång och reformationen väckte för ett par sekler tillbaka, genom dessa starkare stötar, det sedan tusende år slumrande förnuftet. Också, då man deklamerar öfver den sparsamhet, hvarmed naturen alstrar originala författare, borde man till någon del finna orsaken i den långsamhet, hvarmed jorden och samhället sjelfva förändra sig till nya skådebanor, bjuda nya väckelser, nya utsigter åt skalden och tänkaren. — Hvad följer nu ändtligen af allt detta? Jo, att den sanna stora originaliteten blir i allt nödvändigtvis dagligen sällsyntare, och att affektationen deraf alltid är löjlig."

Man har anmärkt, att Leopold stundom ej synes uppskatta sjelfva snillet så högt som vissa af dess delar, förstånd och smak. Det är i synnerhet under striden med Thorild som detta förhållande tyckes ega rum. Leopold förklarar i närvarande uppsats anledningen. Efter att på

Digitized by Google

ett ställe hafva nämnt ordet *Snille*, tillägger han: "Detta i sig sjelf vördnadsvärda ord, som uttrycker naturens högsta gåfva åt menskligheten, har, genom ett idkeligt upprepande i de dåraktigaste skrifter, blifvit hos oss så missbrukadt, så fantastiseradt, så förlöjligadt, att man snart icke utan eckel hör det nämnas, eller läser det utan förakt. Författare, hvilka mest af alla dödlige bort frukta att nyttja det, hafva tvärt om upprepat det i hvarannan rad. Det har varit *snillets lagar*, *snillets ära*, *snillets rätt*, *snillets strid*, *snillets höghet*, *snillets majestät*, *snillets dyrkare*, *snillets gudomlighet*, *snillets jettar*, *snillets bytingar*, öfver allt *snillets*, *snillets*, på den första sidan, på den nästa och på de följande. Det har derigenom olyckligtvis antagit en så nära slägtskap med det bombastiska, det skrytstora, det vidunderliga, att en förnuftig skribent, som behöfver detta ord för att uttrycka sin mening, hvarken skrifver det utan ett slags ovilja, eller utan bäfvan för åtlöjet."

Kort efter denna polemik utgaf Thorild sin politiska ströskrift *Ärligheten*, tillegnad hertigen-regenten, om hvilken afhandling Atterbom yttrar, att den "visserligen i hvarje afseende motsvarade sin titel, — — men råhet är der ändock onekligen, och det i *tonens* öfverspänning till ett

Digitized by Google

larmdån, som, just under tidskiftet af Fransyska revolutionens grässligaste yrsel, ljöd som ett efterdön af den jakobinska stormklockan." Det är bekant, att denna skrift föranledde Thorilds lagförande och landsförvisning på fyra år. Händelsen förekom desto mer oväntad, som den Reuterholmska tryckfrihetsförordningen, i den mest frisinnade anda, kort förut sett dagen, besjungen af Thorild, hvilken äfven, enligt hvad ofvan är nämndt, personligen omfattades af den mägtige gunstlingen med mecenatisk huldhet. Det var, såsom äfven kändt är, hertigen sjelf, hvilken denna gång yrkade det lagliga åtalet, hvars utgång gunstlingen icke förmådde hindra, endast mildra medelst en årlig pension åt den landsförviste, som sedan utnämndes till professor i Greifswald.

Vistandet utom Sveriges gränser hindrade icke Thorild att fortsätta den offentliga diskussionen öfver dagens frågor. Hans uppsatser befordrades till trycket genom hans vänner i hufvudstaden. Afrest härifrån i början af år 1793, insände han från Hamburg sin skrift: *Om upplysningens princip, eller Kritik på en viss berömd afhandling i detta stora ämne.* Han yttrar derom i ett bref till hof-auditör Edman: "Ämnet är gudomligt, min afsigt dermed likaså .... Pjesen

Digitized by Google

är oskyldig, som Guds ord .... Någon borde skrifva deremot, för att upplifva frågan allmänt." Detta inträffade också. Den i titeln åsyftade berömda afhandling, som hans kritik gälde, var det af Rosenstein, vid nedläggandet af presidium i Vetenskapsakademien, hållna tal *Om upplysningen*, som gjorde ett utomordentligt uppseende, öfversattes på Tyska och prisades i den i Jena utgifna litteraturtidningen. Rosenstein tyckes likväl icke ansett kritiken så oskyldig som författaren trodde. Vanligen lugn och hofsam i sina omdömen, yttrar sig Rosenstein temligen skarpt i det bref, hvarmed han öfversände Thorilds skrift till Leopold, som då var bosatt i Linköping. Han skrifver: "Jag är en otjenlig domare i egen sak, men alla, som läst den, finna den samma ej allenast obillig, men nedrig. Mina ord hafva ej blifvit misstydda och vrängda, utan rent af den opponerade meningen mig påljugen. Att säga, det jag sagt, att *våld* vore ett medel till upplysning, och *gillat* samt etablerat detta medel, derför att jag sagt, att det händer att nya sanningar åstadkomma skakningar och framtränga genom våld; att säga, det jag velat införa ett ertz-påfviskt tvång på tankar, derför att jag sagt, att det är orimligt påstå, det en N.B. *yttrad tanke* aldrig kan vara ett brott, är

Digitized by Google

verkligen något gement, och högst gement af den som skref: gif oss friheten rent och ärligt, innan vi utkräfva den med våld och blod. Emellertid gifvas några bland *Ljusets fiender*, hvilka denna kritik fägnar. Jag har dock tagit ett fermt parti, att ej svara, öfvertygad att Thorild deraf är mest förargad; ty, om jag ej bedrar mig, är hans egentliga föremål att låta tala om sig och resa sig från den nullitet, hvartill Tit. reducerade honom. Förnuftigt folks indignation tröstar mig öfver det bifall några narrar kunna gifva honom." — Att Leopold var af en annan tanke, skönjes af följande svar: "Det är sant, att hans kritik ej skadar Herr Kanslirådets bok, *på längd* välförståendes; det är sant, att Herr Kanslirådet ej bör svara; men ej, att ju något slags svar borde följa, om det kunde göras med klokhet, styrka, värdighet och framför allt komma fram på ett sätt, som ej visade tillställning. Jag råder ifrigt, att detta ej försummas. Kanske misstar jag mig, men det synes mig ej alltid nog med att förakta. — I fall Kellgren ej vill synas i denna sak, efter han redan varit deri invecklad, vill Herr Kanslirådet nyttja min svaga penna, så tillbjuder den sig med glädje och äfven bönfaller att ej försmås. — Ett skall jag blott i förväg anmärka: de vigtigaste begrepp förvillas af denne svärmare, som

Digitized by Google

f-n lärt konsten att bedraga med sken af skarpsinnighet."

Thorild, som erkände afhandlingen vara "i många hänseenden god, värdig, ädel", hade uppstält sina anklagelsepunkter sålunda:

"Pag. 193—4 säger autor i klara ord: *Upplysningen har tvenne sätt att verka. Det första genom skäl och bevis.* Och det andra är *sanningens kraft att bryta alla hinder, att tränga genom blod och lågor. Men .... när sanningen med våld måste utbreda sitt välde, hafva dess spår, likasom spåren af allt våld, varit blodstänkta.* Och pag. 196: *Då det gifves ett sätt för sanningen att blifva verkställd utan våldsamhet, är detta sätt utan tvifvel det bästa och det lyckligaste.*

"Dessa meningar:

Upplysningen har tvenne sätt att verka;

När sanningen med våld måste utbreda sitt välde;

Sanningens spår blodstänkta;

Då det gifves ett sätt för sanningen att blifva verkställd utan våldsamhet, så är detta sätt utan tvifvel det bästa; hvarigenom ett sätt *med våldsamhet* antages;

dessa meningar innehålla ett missförstånd så ohördt och så förfärande, att jag verkligen, med allt mitt mod för sanningens triumf, känt

Digitized by Google

en häpnad. Hvad? Sanningen har tvenne, *tvenne* sätt att verka: det är, ljuset har *tvenne* sätt att upplysa? Sanningen *med våld?* det är ett förnuftsslut med knytnäfvarne, ett raisonnement med bajonetten, en demonstration med kanonerna, ett inkast med värjudden." — Författaren visar derefter utförligen, att "*våld* emot *förståndet* är ett fullkomligt raseri", — att "*våld* gör allt till ett kaos af raserier" o. s. v., och uppställer andra anklagelsepunkten sålunda: "Men sedan autor, genom detta förfärliga missförstånd om upplysningens *andra* sätt att verka, gjort *all sanning farlig*, så är det klart, då hvar dödlig nödvändigt och med lika rätt kallar *sin* tanke sanning, att han ock har gjort *all tanke farlig*. Och derutaf följer, att en regering borde med lika stränghet vaka öfver folkets *tankar*, som öfver folkets *gerningar*. Ett *påfvedöme*, som den Romerska antichristismens historia visar oss uppenbart vara lika så omöjligt att realisera, som löjligt att tänka sig." *

En hvar, som läst Rosensteins tal "om upplysningen", känner nogsamt, att författaren hvarken uppträder såsom en jakobin, hvilken vill utbreda "sanningens välde genom blodstänkta spår", eller som en påfve, eller despot, hvilken anser

* *Om upplysningens princip*, sid. 5, 6, 16. Orig.-uppl.

Digitized by Google

"all tanke farlig"; utan att han lugnt och fördomsfritt, i en tid af jäsning och partiyra, sökte förklara rätta betydelsen af det så ofta i motsatta rigtningar, genom frihetssvärmare och förtryckare, missbrukade ordet *upplysning*. Men för att rätt fatta betänkligheterna af de mot honom här gjorda beskyllningar, måste man tillika erinra sig, att han, likasom Kellgren och Leopold, egde att, under den så kallade Reuterholmska regimen, bestå en dubbel kamp, så väl emot den revolutionära frihetsyran, underhållen af jakobinismens segrar i Frankrike, och emot fienderna till yttrande rätt och politisk frihet, som efter Gustaf den tredjes död vunno allt mer insteg hos härvarande styrelse; att Rosenstein var särskildt misshaglig för de magtegande, som sökte hvarje anledning att aflägsna honom från sin konungslige lärjunge, och fördenskull hotade honom med både tilltal inför hofrätten och förvisning i anledning af hofjunkaren Silverstolpes inträdestal i Svenska Akademien, för hvilket Rosenstein, såsom Akademiens sekreterare, ansågs böra ansvara *. Lägger man dertill, att angriparen var den allrådande ministerns gunstling, så synes kritiken icke så alldeles "oskyldig som Guds ord".

* Jfr ADLERBETHS *Historiska Anteckningar.*

Digitized by Google

Vi lemna derhän, huru vida de ofvannämnda anmärkningarna kunna, såsom man påstått, anses vittna om "mycken hofsamhet", och om man rättvisligen må stämpla en vederläggning deraf, låt äfven vara en skarp tillrättavisning, såsom "utbrott af en oförsonad personlig harm" utaf vittra fiender, "som med öfverflödande bitterhet förföljt Thorilds minne och häcklat de sista Svenska skrifter, hvilka han från utländsk jord hemsändt, att utgifvas genom vänners försorg." Sanningens vanställande och eftertänkliga angrepp mot en förtjent man lära väl knappast få anses fridlysta från vederläggning derigenom, att upphofsmannen insänder dem från främmande ort. I sådant fall skulle främmande författares villfarelser, öfverförda i vår litteratur, aldrig få genmälas. Man kan anmärka, att Leopolds motkritik på sina ställen sjuder af förtrytelse, och att han flerstädes skoningslöst nyttjar sarkasmens vapen; men man bör tillägga, att sådant snarare hände honom under försvaret för sina vänner, Kellgren och Rosenstein, eller i striden för sanning och rätt, än under sjelfförsvar, då han nästan uteslutande begagnar skämtet och ironien. Men försvarets form är en bisak emot innehållet, hvars rigtighet man torde ha svårt att jäfva. Några hufvuddrag må såsom prof anföras. "Man kan",

Digitized by Google

säger han, "om man behagar, af denna (Rosensteins skrift), som af alla böcker, kriticera vissa likgiltiga ställen; men de grundsatser, den utbreder och fastställer, skola aldrig utan jordens olycka omstörtas." Efter att hafva genmält anmärkningen, att Rosenstein yrkat utbredandet af sanningens välde medelst våld, fortfor Leopold: "Men alla dessa små dialektiska argumenter äro lek och svaghet emot den känsla, hvaraf man upptändes för sanningen, ordningen, rättvisan, för allt vett och all dygd, när man läser denna förträffliga bok. Autor har i det föregående talat om sanningens egna och värdigare medel att verka: *bevis, lämpa, tiden. Med en rätt upplysning*, har han sagt, *följer foglighet, fördrag med menniskors villfarelser, äfven med olägenheter, och i synnerhet* (märk detta Herr Thorild) *afsky för våldsamma utvägar.* Är detta tonen, läran af den, som antager ett sätt att upplysa *med våldsamhet? — För att visa upplysningens rätta värde,* fortfor han vidare, *har jag framstält dessa lyckliga förbättringar i samhället, i lagar och författningar, dem upplysningen utan skakningar, utan blod, utan förstörelse tillvägabragt.* Huru kan då Herr Thorild påstå, i sin kritik, *att autor ej betraktat sanningens stora verkningar i annat än i religions-*

Digitized by Google

sekternas raseri? — *Jag har dock*, tillägger autor, *äfven framstält en annan tafla, och hur skulle den kunna döljas?* Och hvarför skulle den behöfva döljas, fråge vi, om den är sann, om den tjenar till jordens varning, om lättsinnighetens derifrån bortvända ögon icke nog kunna fästas derpå? Men stadnar autor vid denna tafla? Uppehåller han sig dervid med det brottsliga välbehag, som röjer ett argt och hemligt bifall? Framställer han den till efterföljd? Är den under hans pensel (som under vissa andras) ett smädande hot mot all laglig öfvermagt? Nej, det är här filosofens suckar öfver jordens olyckor, och det ädlaste begär att dem förekomma. Men låtom oss alltid höra sjelfve författaren, man förlorar vid allt annat. *Ehuru svårt det är*, säger han, *att i en strid mellan stora interessen vänta lugn, måtta och rättvisa, tror jag likväl de häftiga utbrotten icke omöjliga att afvärja.* Och vidare: *Så stor skyldigheten är att verkställa det goda, så stor är den att verkställa det med varsamhet, klokhet, försigtighet, stillhet.* Och längre fram: *Det är ej folken man bör anklaga för oroligheter; det är till dess förledare man bör tala, till desse förledare, som våga göra enfalden till ett verktyg, och flytta menniskans heliga känsla af sin rätt bland de förödande krafter, som härja och blod-*

Digitized by Google

färga jorden. Jag räknar bland förledare äfven några af dem, som, drifne af ett obetänksamt nit, börja skakningar, hvilkas slut de hvarken kunna styra eller förutse. Desse, ehvarest de finnas, böra ihågkomma, att staters grundläggning, tillväxt, förbättring, bevarande, fordrat seklers möda; att deras förstöring ofta varit ett ögonblicks verk, följden af ett enda obetänkt och förhastadt steg; de böra ihågkomma (må detta vara sagdt utan allt slags vrängning), att rättelsen ofta varit svårare än det onda, och att, om de tillkommande slägter ega en billig fordran att genom våra uppoffringar bli lyckliga, så ega vi en ostridig rätt att icke för deras skull bli fullkomligen olyckliga. Vi fråge nu hvar oveldig och upplyst läsare, hvilken författare i verlden har högre och klarare än denne upphöjt sin röst emot just dessa samma våldsamheter, hvartill smädelsen ej blygs att vilja finna i hans bok ett uppenbart bifall? Tilläggom ännu ett ställe, märkvärdigt genom en af sanningens lifligaste strålar: *De upplyste böra, om en liknelse tillåtes mig, anse sig såsom ögonläkare och med varsamhet släppa ljuset i de ögon, dem de öppnat. Hvartill tjenar all upplysning, om den icke lär de upplysta sjelfva att blifva kloka och nyttiga?* — Att ur denna visserligen högst visa och nyttiga skrift anföra alla de ställen, som bevisa emot kritikens — vi

Digitized by Google

kunna nu säga det — skamlösa beskyllning, det vore att nästan helt och hållet afskrifva den. Den är lagd under allmänhetens ögon: hon läse och döme. För vår del tillägge vi blott: hundrade goda böcker hafva skrifvits emot despoters tyranni; detta är kanske den första vältaliga skrift i Europa emot folkslagens förödelser och rebellionernas raseri. Vi säge ännu mera: det är kanske den första, som har den stora förtjensten att icke deklamera; förstå dermed, som icke öfverdrifver någon sats, af fruktan för motsatsens öfvervigt: ett sätt att segra i vältalighet, som förorsakat nästan alla verldens vigtiga missförstånd. Denna bok är det lugna förnuftets dom öfver menniskoslägtets väl, och man skall aldrig hafva gjort nog rättvisa deråt, innan den blifvit, under upprepad läsning, begrundad af hvar ädel och tänkande medborgare."

Thorilds skrift var, enligt hvad Leopold anmärker, "till trycket befordrad af Herr Lorentz Magnus Philipson, författare till *Patrioten*, och en helt annan person än hans bekänte namne, *Alexander Magnus Philipson*, författare till den Grekiska Monarkien, hvilket vi anmärka till förekommande af all förvillelse hos efterverlden." Till honom ställer Leopold, vid recensionens slut, några frågor, bland andra denna: "Är det icke

Digitized by Google

sant, Herr Utgifvare, att, näst den olyckan att vara autor till sina egna skrifter, gifs för mången ingen sämre lott än att vara utgifvare af sådana som denna?" Utgifvaren genmälte i samma tidning (Extra Posten). Till prof på tonen må början meddelas: "Min Herre! Hvarken är mitt förnamn *Magnus*, eller är den store inkräktaren Alexander känd under tillnamnet Philipson, ehuru hans far hette Philippus. Eder första anmärkning derföre är en blott pojkaktig qvickhet; men ni borde icke redan hafva glömt, att qvickhet utan förstånd (d. ä. utan sanning) är en tokrolig yrsel. (Se Thorilds svar på *Luntan*, sid. 13.) Uti edra frågor, hvilka på intet sätt angå mig, bekräftar ni på ett högtidligt sätt sanningen af det ordspråk, att en enda tok kan fråga mer än sex vise män kunna svara på. Jag inlåter mig icke uti egentliga tvisteämnet, förr än Herr Thorild förklarat sig icke sjelf kunna försvara hvad han skrifvit. Men han torde nog lära er att icke åter igen visa er som en kesande stut på Parnassen, som sätter sin svans i vädret som en spira och rasar öfver alla berg och backar. (Se hans nyssnämnda svar på *Luntan*, sid. 20.)" Författaren omnämner derefter, att han före skriftens tryckning visat den för Rosenstein, som sagt, att han emot offentliggöran-

Digitized by Google

det ej hade något att påminna, ehuru han trodde, att hans mening ej blifvit af granskaren rätt fattad. Slutligen ansåg utgifvaren, att då han medelst skriftens befordran till trycket egnat "ett offer åt en olycklig vän", borde sådant af sjelfva orättvisan aktas.

Men samme utgifvare hade derjemte i sin tidning *Patrioten* angripit Leopold med svåra personliga förolämpningar, hvarom Rosenstein skrifver till Leopold: "Han beskyller Tit. att vara utan heder; säger att Tit. har ett allmänt förakt, och har att tacka kunglig nåd för det han ej på längre afstånd än Linköping får inskicka sina smädelser." Anmärkas må äfven, att samme man räknades af Liljensparre (som plägade vara väl underrättad) bland de författare, som jemte Thorild och Nordensköld skulle skrifva i den af Reuterholm angifna rigtning *. Leopold hade således både enskilda, litterära och medborgerliga skäl att affärda en dylik motståndare. Tonen i detta svar är ömsom skämtande och bestraffande, såsom följande drag utvisa. Leopold begynner:

"Min Herre! Allt sedan ni ädelmodigt öfvergaf er första profession **, att skrifva recepter,

* *Siare och Skalder,* V: 84.

** Den af läkare.

Digitized by Google

för den i er hand långt mindre mördande, att skrifva kritiker, eller att utgifva andras, lärer ni väl knappt minnas er hafva utdelat till någon så starka piller, som dem ni uti Extra Posten förlidet år N:o 299 funnit godt att förordna för mig, i anledning af min recension af Herr Thorilds kritik öfver boken *Om Upplysningen.* Jag hade begått det oerhörda felet att misstaga mig på betydelsen af bokstafven *M* i ert värda namn, hvilken jag trodde betyda *Magnus*, som den annars vanligen gör. Med den öfverlägsenhet, som tillhör grundligare kunskaper, gendrifver ni denna grofva osanning, bevisandes er heta icke Lorentz Magnus, utan Lorentz Münter, hvarigenom mina skäl emot er i så måtto märkeligen försvagas. Oaktadt den litet hårda tillvitelsen, som ni gör mig, att vara en *oförståndig pojke*, då jag kunnat inbilla mig att ni hette *Magnus*, är jag dock färdig att offentligen tillstå min förseelse. Jag erkänner inför hela publiken, att jag lefvat i den olärdaste okunnighet om ert värda förnamn Lorentz Münter, och gör er all den rättvisa, som man förtjenar, när man blifvit kallad *Magnus* oförskyldt. Men det är ej nog, M. H., att heta Lorentz Münter, ni måste äfven söka att göra heder åt ert namn. Det usla sätt, att med skällsord och plumpheter besvara på-

Digitized by Google

minnelser, visserligen ej författade i den styl ni brukar, tjenar, som jag tror, till ingen ting mindre än till detta ändamål. Ni har velat härma en cyklop, ryktbar för sin grofva tilltagsenhet. Men, Min Herre, medelmåttans härmning förderfvar allt, och sjelfva plumpheten förlorar under hennes matta penna sin energi, utan att förlora sin föraktlighet."

Leopold söker derefter visa, huruledes utgifvaren skulle gjort sin vän författaren en större tjenst genom att afstyrka än att befordra tryckningen af en skrift, hvari förgripliga satser rent af *pådiktas* en namngifven skriftställare. Vid utgifvarens förklaring, att sedan han visat boken för den deri angripne, och denne sagt sig icke hafva emot offentliggörandet något att invända, ehuru granskaren på flera ställen orätt fattat meningen, fann han (utgifvaren) ingen betänklighet vid skriftens tryckning, tillägger Leopold: "Er naivetet, min gode herre, är så stor, att ni förtjente brukas, för er menlöshets skull, till dragningen af det kongliga nummerlotteriet" *. — Det vore nemligen, enligt Leopolds tanke, icke sannolikt, att den anfallne, äfven om han kände sig sårad, skulle, under bibehållen akt-

* Vid ifrågavarande tid begagnades ett barnhusbarn, med förbundna ögon, att uttaga lotterna ur lyckohjulet.

Digitized by Google

ning för sig sjelf, börja att underhandla med utgifvaren om undertryckande eller förmildrande af den mot honom rigtade kritik, äfvensom det vore orimligt att någon med eftertanke kunde *upprigtigt* begära någon dödligs yttrande öfver den oförrätt eller skymf, man vore sinnad att tillfoga honom. Då således den kriticerade författaren ej kunde glömma sitt värde derhän, att anhålla om kritikens nedtystande, syntes skriftens meddelande åt honom ej kunnat ega annat ändamål, än att tjena till utgifvarens ursäkt inför allmänheten. I afseende åter på utgifvarens slutord genmäler Leopold: "Den olycklige är helig. Ja, M. H., när olyckan är den förtjente mannens, som brottas med orättvisan, icke den vettlöse äfventyrarens, icke det oregerliga högmodets, som ej ens låter sig tämja derigenom. Att för libellisten, som fortfar att förolämpa alla upphöjdare talanger, fordra helgd och respekt i anseende till den olyckan, som träffat honom, att nu mera nödgas skicka sina skamlösheter postvägen, ifrån Köpenhamn eller Hamburg, det vore att kan hända drifva respekten för olyckliga något längre än till det skäliga. Förhåller det sig nu åter så, Min Herre, att någon för sin bergning nödgas utgifva skrifter *, men ej kan

* Thorild yttrar derom i det bref, som åtföljde hans manuskript: "Anledningen just nu är en smula alltför mensk-

Digitized by Google

göra dem begärliga genom annat än antingen en trotsande vanvördnad för de styrande i samhället, eller smuts, kastad på enskilda förtjenster, så är en sådan, ni har rätt deri, visserligen ganska olycklig, men hans olycka är ej af det slaget, som förtjenar respekt. Också ni, M. H., begär ej mindre än att respekteras för den ädla gerningen att hafva till trycket befordrat er värde väns plumpheter emot den bästa bok jag läst på mitt modersmål. Som likväl mina tankar om det respektabla råka att något litet skilja sig ifrån edra, torde ni ädelmodigt frikänna mig ifrån skyldigheten att högakta er, så länge ni ännu ej gjort annat än författat edra egna skrifter (i fall så är, hvarom se *Fragment om Efterhärmning* *), eller utgifvit Herr Thorilds. Hade ni af mig velat vinna detta offer (det högsta som är i min förmåga att gifva någon dödlig, och som jag knappt tror att ni någonsin får), så hade ni åtminstone bort lära er olycklige vän att vara en grad mindre olycklig, genom iakttagande af naturens destination med honom, hvilken icke synes vara den att göra sig såsom

---

lig, om man annars icke vill medge mig, att sjelfva *hungern* är gudomlig".

* Syftar derpå, att utgifvaren varit en bland dem, som Thorild anser hafva tillegnat sig hans ideer.

Digitized by Google

skribent högaktad, och hvarföre äfven alla andra lofliga utvägar varit bättre för honom att välja och för er att understödja. Om det är ädelt att uppoffra något för sin vän, måste sådant vara något som hederligen kan uppoffras, icke sanningen, rättvisan, vördnaden för förtjensten. Se der, Min Herre, hvad som å min sida motiverat min recension af Herr Thorilds Kritik, och de frågor jag tagit mig den friheten att göra er, hvilka ni påstår icke angå er, efter de angå förnuftet och billigheten af edert förhållande som utgifvare. Detta, M. H., är icke skämt, men det är förståndet af det skämt, som undfallit mig. — Lorentz Münter — jag slutar, som jag begynte, med att tillstå detta — Lorentz Münter, säger jag, är ett namn som ej kan klandras, och för hvilket ni har rätt att strida med all er styrka; men förr, M. H., ville jag heta *Lorentz Magnus*, än genom en så stor oskicklighet förråda min väns fördelar och mina egna."

Att skämtet i dessa genmälen är träffande och af god ton, lärer svårligen kunna nekas *.

* En författare yttrar visserligen derom, att "någonting vrångare och gallsprängdare än denna recension kan ej tänkas, utom dess fortsättning, eller det i samma tidnings följande årgång förekommande svaret till Hr L. M. Philipson, som var den lilla bokens utgifvare och hade understått sig att i en föregående nummer upplåta sin

Digitized by Google

Å andra sidan hade varit önskvärdt, att bestraffningsorden mildrats emot en man, som under det han med ungdomens liflighet omfattat de nya frihets-ideerna, hvilkas målsman Thorild då ansågs vara, för öfrigt ådagalade ett i allo aktningsvärdt förhållande och åtnjöt allmänt medborgerligt anseende. Hårdheten kan, om ej försvaras, dock förklaras ej blott af den värma, hvarmed Leopold uppträdde till värn af en oförrättad vän, men af den medborgerliga pligtkänslan att nedslå dem, som han räknade bland den sanna upplysningens, frihetens och samhällsordningens fiender, och mot hvilka han ansåg Rosensteins skrift rigtad. Detta skönjes ytterligare af följande ställe i hans recension. "Emot hvem skrifver autor? frågar han. Den som läst hans bok, den som blott öppnar henne finner det: emot alla våldets förryckte lärare, till hvad sekt af galenskapen de må höra; sådane som hviska: menigheten är ett vilddjur som måste nedtryckas i fjettrar och mörker; sådane som ropa: all öfvermagt är en boja som måste brytas, alla rådande meningar äro fördomar som måste störtas, och hvilka (fanatici) till menskligheten olycka framrusa i sanningens namn,

mun till genmäle"; men då omdömet är fäldt af en bland Leopolds motståndare, kan det ej anses fullt ojäfvigt.

Digitized by Google

nästan som all öfverläggning vore feghet och all tvekan förräderi. Äro dessa ej symptomerna af den svindelsjuka, som börjat utbreda sig öfver Europa? Väl: en filosof som uppträder, icke i det fega uppsåt att nedslå känslan af menniskors värde och rätt, men i den ädla föresats att med all förnuftets kraft motstå våldet, hämma ursinnigheten, har han ej rätt att fordra, till en början, åtminstone medgifvandet af den klara sats, att *sanningen, verkställd utan våldsamhet, dock osvikligen eger företrädet?* Och om äfven denna sats icke hade sina praktiska förnekare, säg oss, darrade Europa, som det gör, af fruktan för ett allmänt barbari?" * — Detta och en mängd likartade yttranden i närvarande recension voro så långt ifrån att utgöra "utbrott af en oförsonad personlig harm" hos Leopold, att, såsom det synes af minnesteckningen öfver honom, det var en väsendtlig del af hans lifs uppgift att i en tidpunkt, då dagliga skräcktidningar förkunnade bilans envälde i frihetens namn, och å andra sidan framskridandets fiender väpnade sig emot de nya ideerna, deltaga i striden på en gång emot enväldet, för upplysning och frihet, och emot de jakobinska lärorna, för samhällsordningens upprätthållande.

* *Extra Posten* 1793 den 19 december.

Digitized by Google

Leopold kallar Rosensteins skrift "den bästa bok jag läst på mitt modersmål". Man har förundrat sig öfver att denna afhandling kunnat vara så "omätligt berömd, och särdeles af Leopold upphöjd till skyarne". Oaktadt de i sjelfva uppsatsen, äfvensom i äldre författares yttranden deröfver, ofta förekommande orden *filosof*, *filosofi*, har man tyckt sig skönja föga deraf. Det är dock bekant, att vid den tid, som är i fråga, begagnades ordet *filosof* icke i dess nuvarande mening, utan såsom betecknande en upplyst, fördomsfri tänkare i allmänna ämnen. Äfven ordet *upplyst* närmade sig mer betydelsen af politiskt liberal, än af boksynt. Ordet *upplysning* i Rosensteins skrift synes oss, enligt närvarande språkbruk, må hända rättast återgifvas med "kultur i liberal anda". Men hvad som för rätta förståndet af Rosensteins afhandling är i synnerhet oeftergifligt, det är att sätta sig in i den tid och de förhållanden, under hvilka den författades. Endast så förmår man fatta det ovanliga intryck, som den väckte hos alla bildade läsare, och hvarom så många samtida bära vittnesbörd. Man vill här inskränka sig till anförande af ett yttrande utaf en bland dem, som då med liflighet omfattade de nya ideerna, men dermed förenade ett skarpsinne, ett snille, jemte

Digitized by Google

politiska och historiska kunskaper, hvarigenom han senare framstod såsom en af våra yppersta statsmän och författare af vår nuvarande grundlag. Om tiden och skriften säger Hans Järta, i det honom egna ypperliga språk, som det är ett nöje att afskrifva:

"Sverige var lyckligen aflägset från viggarne, men den flammande horisonten uppväckte äfven här bäfvan för allsköns upplysning, när Rosenstein, med den lugna vishetens mod, trädde fram att göra bemärklig skilnaden emellan det alstrande ljuset och det förstörande, emellan solens och ljungeldens. Sällan har någon skrifts verkan varit så allmän, så behöflig och nyttig, som dennas. Väl ådrog den honom några obehagligheter, men för en eller annan, äfven af andra skäl honom vidrig, magtegandes gunst fann han riklig ersättning i det bifall och de varma tacksägelser, hvarmed hans bok emottogs af sansade medborgare och af de förnämste bland Sveriges dåvarande vetenskapsmän och litteratörer. Ännu bevarade bref från många af dem vittna derom. — *Upplysning* var, när Rosenstein skref derom, ett af de mägtiga orden för dagen. Blotta ljudet deraf väckte i vissa sinnen förtjusning, i andra fasa. Ofta hade det blifvit i motsatta rigtningar missbrukadt, än idkeligen åkal-

Digitized by Google

ladt af vislingar, som velat fjäska sig till medborgerligt anseende, än bedrägeligen eller dåraktigt dyrkadt af politiska svärmare, än åter i blind ifver förbannadt af arga och skygga fiender till förnuftets välde. Rosenstein, hvilken i allmänhet ansåg orden blifva en "hufvudorsak till villfarelse, då de till sin bemärkelse äro obestämda, vacklande, otydliga, ombytliga, oriktiga", var sorgfällig att bestämma betydelsen af det ifrågavarande, och att söka hämma sådan användning deraf, hvarigenom, såsom han yttrade sig i en skrifvelse till den Tyske öfversättaren, "förståndets upplysning blifvit förvexlad med fanatismens utsväfningar och en tygellös ärelystnads illbragder, samt de klaraste sanningar missförstådda eller vanställda, här af den ena, der af den andra fraktionen." — Denna sin afsigt utförde han medelst förnuftsskäl, så klart framställda, att en större allmänhet kunde fatta dem, samt styrkta med historiska bevis. Också här har han lemnat ett mönster af vältalighet, nemligen af en sådan, som i kraftigt, men tillika hofsamt språk verkar både på omdömet och känslan, och som, der ämnet det medgifver, ordnar sanna föreställningar till effektrika taflor. Ibland flera mästerliga skildringar förtjenar den, hvarmed boken slutar, att ställas i bredd med

Digitized by Google

de förträffligaste af Tacitus. På ett enda blad äro der egenheterna i Svenska folkets belägenhet och lynne tecknade, samt visadt dess synnerliga behof af en rätt upplysning."

Om man nu bör beklaga, att någon, hänförd af sin alltför lifliga inbillning, trott sig skönja i Rosensteins sansade framställning något "förnuftsslut med knytnäfvarne, ett raisonnement med bajonetten, en demonstration med kanonerna, ett inkast med värjudden", så kan det deremot icke väcka förundran, om någon med värma, äfven med förtrytelse beifrar ett sådant förhastande; men väl, om misstaget ännu efter femtio år försvaras, och att den berömda afhandling, som gaf anledning till anfallet, fortfarande kallas sammansatt af endast ytliga anmärkningar, deklamationer och anekdoter. Män, hvilka såsom Rosenstein och Leopold kämpat för ljus och sanning, förnuftets välde och tankens frihet, böra af efterkommande njuta åtminstone rättvisa, om ej tacksamhet.

Från den stund, då Leopold uppträdde mot "Passionernas trotsige bard", lemnades Kellgren i ro för dennes anfall, hvilka rigtades emot försvararen. "Behagens skald" erhöll till och med, jemförelsevis, en liten upphöjelse på sin försvarares bekostnad, då angriparen yttrar om den

Digitized by Google

senare striden: "Den vittre fiende, jag hittills haft, hade lärt, om inga ridderliga lagar, åtminstone någon *konst* i att kriga. Detta gaf ett slags menskligt och äfven gladt anseende åt vår fejd. — Men denne nye hjelte för hyckleriet och våldet är rigtigt en blind dåre, en vitter sjelfspilling! — Ynklige varelse! Förstånd, minne, ära, sanning, dygd, allt har då kreverat för några lätta ord!" — Men om än Kellgren blef fredad från den nya vitterhets-skolans anförare, var han det icke för dennes vänner och efterföljare, som fortfarande oroade hans redan slocknande lif, och af hvilka *en* angrep honom på sjelfva sotsängen, hvilket vittra missdåd, som bekant är, hämnades af Leopold med visan om Pehr Enebom. Huru Leopold betraktade dessa anfall, synes af det bref, som åtföljde hans sång öfver Kellgrens död, och hvari han yttrar om den hädangångne: "Vi hafva sett denne store skribent, under sexton eller aderton års tid, nästan oupphörligt omkringtjuten af allt hvad litteraturen egt ursinnigast och föraktligast. — Det är när han icke mera kan höra det, som det skall sägas, att han förtjent ett annat öde." — Leopold föreslog då, att nationen skulle egna en minnesvård åt hans störste medtäflare, hvilken gärd ännu tillhör de fromma önskningarnas om-

Digitized by Google

råde. Striden kunde anses hufvudsakligen slutad genom Thorilds förvisning och sedan Leopold krossat de öfrige af Kellgrens och sina egna motståndare.

Den första af Thorild på främmande botten utgifna afhandling var åter en stridsskrift, eller rättare ett polemiskt sändebref på Latin, till tidskriften *Bragurs* utgifvare Gräter. Titeln lyder: *Ad F. D. Græterum, clarum editorem Braguris.* Skrifvelsen är daterad Altona den 1 maj 1795, och undertecknad *Sviogothus.* Anledningen var, att Gräter i sin tidskrift upptagit ett bref af Samuel Ödmann i Upsala: *Ueber die Schwedische Literatur und Sprache,* hvarvid Thorild anmärker, att i fall utgifvaren inrymmer dylika ytliga och lättfärdiga uppsatser, skall hans tidskrift förvandlas till en *Venus volgivaga,* ett *prostibulum.* Atterbom, som tagit närmare kännedom af sändebrefvet, yttrar, att "hvad af Ödmanns utlåtelser enkannerligen hade förtörnat Thorild, var det uttryck, att han blifvit landsförvisad *wegen politischer Thorheiten*", hvartill kom Ödmanns uppgift, att fornforskningen försummades i Sverige; "att han icke nämnt ett ord om Stjernhjelm, Gyllenborg, Bellman"; att han kallat Lidner "Sveriges Goethe", och att han talat om Thorilds politiska bana med hån, men förtegat den poe-

Digitized by Google

tiska, som likväl egde det *novum et memorabile* att hafva återupplifvat, *et arduo sane conatu, Stiernhielmii emortuam, seu Klopstockianam, seu antiquam illam poëseos formam*, m. m.* Kastar man en blick på Thorilds bana i Tyskland, så äro hufvuddragen de samma som i Sverige: *kämpa* och *reformera*. Så är hans skrift *die Gelehrtenwelt*, enligt Atterboms åsigt, "en fortgående polemik emot det närvarande tillståndet i den lärda verlden". Uppsatsen *Ueber das Weltmass, an Herder*, utgör likaledes en strid emot de Tyske tänkarne; "likväl," säger Atterbom, "yttrar Thorild en viss aktning för de trenne hufvudmännen Kant, Fichte, Schelling, och beklagar *das Schicksal so hoher Geister* att endast icke kunna se *das Augenscheinlichste in der Welt*, d. v. s. att, egande för öfrigt alla förträfflighet, endast vara — förryckta"**. Atterbom tillägger: "Känner man Herder i allmänhet och särskildt hans egen ställning till de Tyske tänkare, mot hvilka Thorild här strider, så begriper man den fägnad, hvarmed han skulle se den tappre Svenskens företag." En af de utförligare och, enligt Atterbom, mest upplysande uppsatserna är *Die Verrückung, oder das Orakelspiel*

* *Siare och Skalder*, V: 210—212.

** *Ders.* s. 226.

Digitized by Google

der Weltnarrheit genannt Weltweisheit, äfven polemisk. Den allmänna "förryckningen" visas i sina hufvudskepnader, som äro sju. Följande ställe i redogörelsen är märkligt: "I grunden var den allra förste begynnaren till Transcendentalismens eller den vanliga metafysikens verldsvishet — *Lucifer:* teoretiskt och praktiskt; hvarför han ock, ganska rigtigt, blef på samma gång verldens ur-narr och verldens ur-skälm. Han började sitt fall nemligen med en abstraktion, som hans fantasi upphöjde till vision; han såg den högsta möjligheten *utan* att se den högsta verkligheten, hvilken dock är grundvilkoret äfven för det möjliga. Likaså är den Fransyska revolutionen ingenting annat än en transcendentalism, der begreppen frihet och tvång, jemlikhet och företräde blifvit på blott abstrakt vis uppfattade och hvarandra motsatta, hvarmed man fortfor ända tills *der milde Wahn dieser endlosen Wortgaukeley ward zuletzt eine wilde Wuth*" *. — Härpå följde *Ueber Kritik, wider die Sophisten;* hvartill hufvudtankarne äro de samma som i "Kritik öfver Kritiker", men lämpade på Tyska litteraturen, och i hvilken skrift han begynner med att tilltala de Tyske recensenterna sålunda: "Ich nehme gern an, dass *Ihr* seyet — die sieben und

* *Siare och Skalder*, V: 233.

Digitized by Google

siebentausend Weise Griechenlandes, *ich* aber nur ein scythischer Anacharsis. Dessen Naturwitz jedoch mitten in Athen so ganz frey war, dass er laut sagen durfte: deine Gesetze, Solon, sind Spinneweben." — "Slutvändningen", säger Atterbom, "rigtar mot Kants verldsberömda *Förnuftkritik* en kort, men qvickt bitter granskning, med det resultat, att om *denna* kritik icke är *die Tiefe des Lächerlichen*, så är hon *die Höhe des Lachenden*, eller en med berådt mod författad *ungeheure Satyre*, *eine Universalparodie*, *über die Schul-Vernunft*. Skall man deremot anse henne för allvar, då är hon sjelf blott en öfverdrift af den vanliga skolfilosofi, hvilken hon så förnämt kriticerar, och som genom henne blifvit förrycktare än någonsin; hvadan hon ock är så långt ifrån att vara originell, att man kan upptäcka solklar Kantianism redan hos Crusius, ja hos Picus och Duns" *. — Dernäst kommer afhandlingen *Universal-Fatuität der Theorieen*, der det heter om en del teoretiska tänkare: "Kunde slika sopher anställa på allvar en real-kritik, så skulle real-kritiken af ett enda ord tillräckligt visa dem, att deras Abstrakta egentligen är = det drömmande, och deras Abstrakt-Absoluta = det rasande." — En bilaga, kallad *Kritik der*

* *Siare och Skalder*, V: 235.

Digitized by Google

reinen Unvernunft, är uteslutande polemisk. Dess hufvudinnehåll antydes i korthet af Atterbom sålunda: "Det *rena förnuft*, som först gör allt till *rent tomt*, och sedermera gör allt (eller verlden) möjligt genom från tingen afdragna skuggformer, hvilka det dessförinnan gjort möjliga genom — hugskott, visas här vara ingenting annat än *rent oförnuft*. I sina nyaste yttringar, eller hos Kant och hans efterföljare, har det omsider lyckats förhexa sig sjelf och den lärda allmänheten ända derhän, att för en stor vetenskaplig upptäckt gäller: 'förnuftet (det teoretiska) är egentligen blindt och kan ingenting *veta;* men saken hjelpes dermed, att förnuftet (det praktiska) *tror*'".

I bredd med polemiseringen fortgingo reformideerna. De voro af flerahanda slag. Främst förekommer ett bref till Franska National-Institutet eller, som det kallas, *ad Academiam Nationalem Gallorum*, med författningsförslag till hela menniskoslägtets lyckliggörande, nemligen en *Constitutio divina Humanitatis, seu Systema Tutelare*, samt en *Institutio divina Humanitatis, seu Mathesis universalis*, "båda i så hög grad *archimetriska* (säger Atterbom), att Institutets ledamöter visst ej begrepo ett ord deraf." Hade de också förstått dem, så hade de sannolikt ej fram-

Digitized by Google

burit förslagen till förste konsuln Bonaparte; ty fråga var om intet mindre än att ombilda konsular-regeringen, sålunda, att ur de tre ursprungliga samfundsklasserna (den åkerbrukande, den krigiska och den presterliga) skulle den förtjentaste mannen insättas i national-palatset till regent, hvarigenom skulle uppkomma en *verklig* konsuls-treenighet *(vere consulum harmonica trias)*, bestående af en *Patriarcha*, en *Heros* och en *Hierophantes*. Brefvet är utfärdadt i Greifswald den 30 december 1801 och undertecknadt: *Thomas Thorild, Sveo, Professor.* — Den andra reform-idén, från samma tid, söker mennisko-slägtets räddning i katolicismen, och har till öfverskrift: *Salus universalis in vero Catholicismo.* Skrifvelsen, undertecknad på samma sätt som den nyssnämnda, är ställd till påfven Pius VII, hvilken uppmanas att begagna sin stora magt till nämnda religions utbredande, "på det att jorden måtte blifva en sann allmännelig kyrka." — Den tredje skrifvelsen, äfven af samma datum, är till Ryske kejsaren Alexander I, med uppmaning att befria Grekland och anlägga kolonier. "Af gammalt vet man (säger Atterbom), att Thorild hade gerna velat se sig sjelf i spetsen för en koloni. Vi drista gissa, att han i dylikt fall skulle helst uttågat såsom påflig missiona-

Digitized by Google

rius." — Hvad Franska Institutet, Pius VII och kejsar Alexander tänkte om författaren och hans förslag, är icke bekant. Deras enda svar lärer varit tystnadens. Författaren meddelade då förslag till en filosofiskt-social humanitets-orden, kallad *Theomelie der Genien, oder Allverein der höheren Geister*, hvarmedelst "alla värdiga, alla ädla, alla gudomliga menniskor skulle förenas till ett förbund af skyddsandar för menniskoslägtet." Orden borde bestå af tre grader och hvarje grad innefatta tre afdelningar, tillsammans nio, hvilka samlades i ett Panharmonion. Receptions-ceremonierna äro beskrifna, och sinnebilden skulle utgöras af den store humanisten Orpheus, med *nio*-strängad lyra. Äfven detta förslag egde ingen påföljd. Slutligen utgaf han en skrift, kallad *Reform der Universitäten, durch eine Lehrstelle für Harmonie oder Conciliation* (1804), hvilken uppsats beledsagades af ett sändebref *an die Curatoren der Universität zu Göttingen.* Reformens medelpunkt var en lärostol för *Conciliation des Widerstreits in Allem*, hvilken befattning dock icke blef inrättad. Eget är, att den, hvars lif var en nästan oafbruten strid, talade oupphörligt om harmoni. Han sökte i drömmen hvad han i verkligheten saknade.

Digitized by Google

Denna öfverblick af Thorilds författarskap i utlandet synes visa, att hans verksamhet der icke ombytte hufvudföremål, som var att strida och söka ombilda. Hans *Maximum seu Archimetria* (1799) förblef blott ett utkast; men, anmärker Atterbom, "han bemödade sig att ifylla dess kringmått (contourer) medelst en mängd under de följande åren utgifna småskrifter," hvilka voro de här omnämnda och några af mindre märklighet. Man har talat om "den härliga utveckling, som för Sveriges vitterhet skulle kunnat framgå" under följande vilkor: "att Kellgrens lefnadstråd ej så hastigt afskurits; vidare, att han och Thorild hade kunnat försonas; vidare, äfvenså Thorild och Leopold; vidare, att Thorild tillåtits i Sverige qvarstanna"*. Den första punkten torde alla medgifva. Men, i öfrigt, om också en förlikning emellan så antipatiska naturer varit möjlig: skulle "Passionernas trotsige bard" aflagt sin stridslystnad mera i Sverige än i Tyskland? Med de motsatta estetiska begrepp, som förefunnos emellan honom och hans motståndare, skulle krigsorsaker någonsin felat? Och kunde eller borde Kellgren och Leopold blifvit overksamme åskådare vid införandet af hvad de, med rätta, ansågo såsom förvillelser

* *Siare och Skalder,* V: 24.

Digitized by Google

i sjelfva de estetiska grundbegreppen? Hörom Thorilds berömdaste försvarare. Han yttrar, i anledning af den sista, stora kampen: "Ingen, som vill och förmår oveldigt bedöma denna strid, kan undgå den insigt, att en väsendtlig del af stridsorsakerna hade sitt upphof i någonting, hvari Leopold hade mera rätt än Thorild, eller såg en betydligt större skymt af det rätta. Det var i afseende på ett af de allra första estetiska grundbegreppen. *Konst* var ett begrepp, som i Thorilds estetik väl icke rent af felades, men dock alltför ofta förblandades med *konstleri.* Att så förhöll sig, har läsaren alltredan vid flerahanda tillfällen kunnat märka." Och på ett annat ställe rörande Thorilds så kallade "prosaiska poesi": "Ett yngre slägte kan frestas att undra öfver den oklara uppfattning af dessa förhållanden, som ej sällan — under hans ungdom — förde Thorild in i den afart, hvilken både han sjelf och hans motparter, ehuru i ganska olika mening, kallade *prosaisk poesi*"; samt beträffande Thorilds stil: "Är snillets konst, att göra en sak *lefvande* för dem, inför hvilka den blir framställd, så skall han alltid förblifva en stilist af högsta ordningen; ehuru ett vådligare *manér* till efterlikning, än hans, icke gifves" *.

* *Siare och Skalder*, V: 51, 306 och 308.

Digitized by Google

Sammanfattar man dessa hufvudpunkter: att det konstnärliga hos skalden (hvarför också diktens öfning kallas skalde*konst*) syntes för Thorild egentligen ett *konstleri;* att man kan skrifva *poesi* på *prosa;* att dessa läror uppenbarades i en stil, som var den *vådligaste att efterlikna;* och slutligen, att dessa grundsatser redan omfattats af en icke fåtalig skola, som hotade att göra "landet trångt för rimmeriets inborne Lappar", såsom de författare benämndes, hvilka alltid skola utgöra en prydnad för den fosterländska vitterheten; så saknade väl ej den klassiska litteraturens försvarare fog att söka hämma öfverhandtagandet af en regellöshet och en förvirring i det konstskönas utöfning, som de befarade kunna urarta till ett vittert barbari. Må hända utgöres det i estetiskt hänseende betydelsefullaste af Thorilds strid hufvudsakligen utaf de skrifter den af motståndarne framkallat, ifrån Kellgrens mästerliga "Försök till orimmad vers" till Leopolds berömda "Anmärkningar", som Atterbom kallar en "högligen läsvärd strids-afhandling", hvilken han anser att Leopold bort upptaga i sina samlade skrifter *. Äfven Atterbom medger, att Thorilds kritik "mången gång tappade bort sig i hugskott och griller" **.

* *Siare och Skalder,* V: 99.

** *Ders.* IV: 218.

Digitized by Google

Hvad åter angår Thorilds estetiska grundbegrepp och de mönster han till efterföljd anbefaller, så är det icke lätt att deröfver uppställa ett system. Han anser lärodikten vara det högsta af allt skaldskap, men Ossian den främste af skalder, — "Ossian, för hvilken Homerus försvinner", säger han. Huru förlika sådana motsägelser? — I filosofien finner han (om vi få tro Atterbom) Kant, Fichte och Schelling föga bättre än förryckte; Plato är blott en härmare. Tänkaresnillen af *högsta* ordningen äro deremot Seneca och Herder *. Äfven Helvetius prisas. — Den dramatiska framställningen (eller *aktionen*, som han kallar den) finner han vara "en skam för menskligheten" — "det vämjeligas högtid" — all "fulhets mästarprof". Men Shakspeare, som han ställer, liksom det skędde med Ossian, högre än Homerus, — Shakspeare, som sjelf var skådespelare, och som från hundraårig glömska återväcktes af Garriçk; och Molière, — för att ej tala om de gamle, — skulle de förvisas från skådebanan? Eller rättare, då skådebanan utdömes, hvartill dramatiske författare? Satiren, att börja med Aristofanes, hade han redan förut förkastat. Äfvenså kritiken; ty huru är en sådan tänkbar under de af honom uppgifna vilkor,

* Jfr *Siare och Skalder*, V: 247.

Digitized by Google

enligt hvilka "det är omöjligt för någon dödlig att vilja göra en skönhet och dock göra en fulhet," — att "ett styckes förtjenst är dess *mening*" (i hvilket fall hvarje uselhet hade sin ursäkt i välmeningen), — att hvarje skribent är "en liten gud"? o. s. v. Om Kellgren ej bekämpat försvaret för snillets förvillelser och för medelmåttans helgd, hvilka förrycktheter och uselheter skulle ej frodats, slutligen förqväfvande all verklig talent? — Men skärskådom vidare Thorilds estetiska grundsatser. I vältaligheten anser han den Franske akademisten Thomas "oemotståndlig" och kallar hans äreminne öfver Marc-Aurel "ett mästerstycke af vishet och rent snille"; men räknar Cicero och kyrkofäderna bland *härmare*, som "öppnat butiker för sant och falskt vett". Det akademiska författarskapet finner han vara "trälars granna möda", men att likväl "vältaligheten har snart sagdt *allt* i äreminnet öfver Gyllenhjelm". Än kallar han Fru Nordenflycht "Nordens tjusande näktergal", och än förklarar han att Bjugg är "vida mer värd odödligheten än hela qvarto-luntan af Fru Nordenflychts tankespel". "Pope," säger han, "var *vis* och genomträngande; han såg verlden så, som en Guds seraf ser den" *; och han klandrade

* *Siare och Skalder*, IV: 293.

Digitized by Google

dem, som valde Pope till mönster. Vid hvilket af hans omdömen öfver Kellgren skall man hvila: vid det, der han förgudar hans snille, eller der han frånkänner honom all skymt deraf? Nära det samma gäller om hans uppskattning af Leopold före och efter brytningen dem emellan. Med *rimmet* är förhållandet ungefär enahanda. Efter en allmän förkastelsedom deröfver, med orden, att det är blott "en elegant men barnslig pina, i hvilken bortskämmas språk, tanke, känsla, karakter och allt hvad som är natur och sanning", — att det är "att kasta sig i ett vittert qval, för att väl förnedra sig sjelf, eller nationen, eller något som är ädelt," sjunger han rimmets lof i en dikt, hvilken — det tycks en verklig nemesis — är må hända den mest intagande och harmoniska, som han författat. Den lyder så:

Rimmet.

Hör, ljuf i svarande toner,
Hör rimmets gudomliga sång!
Som sällhetens röster,
Som oskuldens kyssar
Hviskande sorla kring englarnes troner!
Så ekos skall
Förskönar och gläder
Och tjusar den landliga flöjten i dalen;
Så, ack så!
Mera ljufva

Digitized by Google

Än englar och eko,
Svara hvarannan
I ensliga skuggor
Kärlekens suckar.
Hör, ljuf i hela naturen,
Hör skönhetens himmelska röst!
I lika gående, svarande flägtar
Hon talar till själen,
Hon strömmar i sinnet.
Med suckars tysta, eviga rop,
Hvad söker det ljufva, kännande hjertat?
Det lika, lika,
Det svarande!
I tonernas sång
Så lockar ljudet det älskade ljudet;
I lika språng
De följa hvarannan till himmelska etern!
Hör, ljuf i svarande toner,
Hör rimmets gudomliga sång!
Konstens fina, veka hand
Bildande gaf det lätta behaget;
En ljufhetens engel satte sig der!
En ljufhetens engel
Andas och lockar,
Och svarar himmelsk, och kysser den andre
I rimmets spelande, lätta behag.
Naturens fria, hårdt, sträft, vildt,
Är mera friskt,
Men ej så ljuft
Och ej så vekt,
Ack, ger ej den vällust åt retade sinnet,
Ack, smakar ej så
Af himlens och englarnes harmoni!

Vi erinra oss ej hafva läst någon dikt, der rimmets förtjenster och behag blifvit mer uteslu-

Digitized by Google

tande lofvade. Men liksom skulle äfven här en sjelfmotsägelse ej få saknas, tillägger författaren följande not: "En tio grader större skald än jag skulle upphöja rimmet så förtjusande, att hela verlden ville skrifva orimmadt." Kan någon tyda dylika gåtor? Frågar man slutligen, hvilka mönster lagstiftaren egentligen anbefaller, så svarar han, att "de *verkliga genier* i verlden, såsom naturens sanna krafter, hafva *knappast varit kända*, men *aldrig rätt erkända*." Han nämner intet deribland, men tyckes antyda, att han anser dem verka som naturkrafter. Förmår någon bygga ett estetiskt system på dylika dunkla orakelspråk?

Man har klandrat, att Svenska Akademien ej invalt Thorild till ledamot. Oberäknadt den betänklighet, att hans inkallande sannolikt föranledt Kellgrens och Leopolds — kanske äfven Rosensteins — utträdande, synes hans sätt att öfva det vittra granskarekallet föga öfverensstämma med den fördomsfria och lugna pröfning, som man fordrar af ett vittert samfund. Hans förvisning lade snart ett nytt hinder. Med mera skäl har man frågat, hvarför Lidner ej inkallades. Den skildring, som Thorild lemnat af denne skalds personlighet och författarskap, besvarar likväl tillräckligt frågan, och det är till och med

Digitized by Google

troligt att den 9:e § i Akademiens stadgar tillkommit med någon hänsyftning på dessa skaldens förhållanden.

Närvarande uppsats har egt till föremål att söka utveckla *den estetiska betydelsen af Thorilds strid emot Kellgren och Leopold.* Den förstnämndes filosofiska och politiska författarskap har således legat utom denna afhandlings egentliga gränser, äfvensom dess uppskattning skulle kräft långt mera kunskaper och forskning, tid och utrymme, än här kunnat egnas deråt. Anledningen till den nu företagna öfversigt är angifven i minnesteckningen öfver Leopold, med hvilken den står i sammanhang, men från hvilken den måst afskiljas, enär större delen bort egnas åt skildringen af förhållandet emellan Kellgren och Thorild, hvartill striden emellan den sistnämnde och Leopold endast bildar slutuppträdet. Det skifte i den Gustavianska vitterheten, som denna fleråriga kamp emellan trenne af dess berömdaste snillen utmärker, och hvars följder inverkat långt senare på vår litteratur, har varit för betydelsefull att blifva belyst endast på dess ena sida, eller den, från hvilken ljuset blott faller på Thorild och skuggorna på hans vedersakare. Då likväl denna synpunkt hittills varit den nästan uteslutande framhållna, har det varit i sin ordning att

Digitized by Google

jemväl skåda taflan ur den motsatta. Thorilds stridsskrifter hafva länge funnits samlade i hans arbeten. I Kellgrens är endast den lilla skämtdikten öfver orimmad vers upptagen; i Leopolds blott några kritiska fragmenter af allmännare syftning, utan uppgift om det särskilda föremål, på hvilket de syfta. Häraf har händt, att läsare egt full tillgång till Thorilds skäl och bevis, men föga eller ingen kännedom af motståndarnes. Den förres beundrare hafva derjemte, under en följd af år, i tidningar och tidskrifter framstält förhållandet sålunda, att Kellgren hämmat den fosterländska vitterhetens utveckling; att han särskildt retade Thorild till strid; att denne reste sig för att bryta det vittra tyranniets fjettrar; att han alltid förde striden ridderligt och ädelt, hvaremot hans vederdelomän uteslutande använde hånets och gycklets pilar. Ur Thorilds skrifter hafva nästan aldrig anförts de vågsatser, tillmälen och förolämpningar, som hans motståndare beifrat, utan sköna tankar och sanningar, hvilka de förmentes hafva dels icke förstått, dels bemött med åtlöje. Man har ändtligen ej fäst uppmärksamhet dervid, att det icke varit Thorilds bästa författarskap, hvilket inträffade senare, utan hans ungdomsskrifter — Passionerna, Kritik öfver Kritiker, Nye Granskaren, Straffsången o. s. v.

Digitized by Google

— som de haft för ögonen, och af hvilka den sistnämnda hel och hållen, äfvensom de förgripligaste ställen ur Nye Granskaren, blifvit ur Thorilds samlade skrifter uteslutna, hvadan mängden af läsare förblifvit i fortfarande okunnighet om egentliga beskaffenheten af de förirringar, som Kellgren och Leopold beifrat. Det har derföre synts nödigt att utförligt ådagalägga grundlösheten af nyssnämnda föregifvanden och med utdrag ur handlingarna visa, att Kellgren *icke* var fiende till snillets och diktens frihet (eller, som hans angripare uttryckte det, "en gycklande träl, som försökte göra all Svensk vitterhet till en qvicka nidingars högtid"); att de friare former, för hvilka Thorild sade sig hafva gripit till vapen, voro af Kellgren antagna innan den stora kampen begynte; att Kellgren, långt ifrån att föranleda eller underhålla den, gjorde en försonlig anmälan af den emot honom rigtade bittra kritikens första häfte och vid de tvenne följande iakttog tystnad. Hvad slutligen vidkommer stridssättet, är läsaren medelst de från ömse sidor anförda prof i tillfälle att bedöma, i hvilketdera lägret det värdigaste efterdöme gafs. Det har varit obehagligt att nödgas framlägga yttranden och ordalag, hvilka man önskat helst få öfverlemna åt glömskan; men deras anförande har

Digitized by Google

varit oeftergifligt, enär på annat sätt ej kunnat visas hvad som hos Kellgren och Leopold påkallat omdömen, hvilka man eljest varit böjd att ogilla.

Det kan synas förmätet att, i fråga om sättet att föra en vitter fejd, våga en erinran i afseende på tvenne klassiska författare, tvifvelsutan de öfverlägsnaste i vitter vapenföring, som uppträdt på den Svenska parnassen. Det gäller också ensamt utbyte af ett ord, men detta af vigt. Månne man ej skulle flerstädes med mera framgång, i stället för benämningen *smak*, kunnat begagna ordet *natur*, hvarigenom man fråntagit Thorild hans eget förnämsta vapen och vunnit den stora mängd läsare, för hvilka då, liksom nu, fordran af *smak* innebär något aristokratiskt, akademiskt, pedantiskt, hvaremot ordet *natur* eger det för dem behagligare af allmänt mänskligt, att ej säga demokratiskt. Thorild förklarade naturen för det högsta. Dess okonstlade uttryck är hos honom stundom hänförande, sublimt, hvilket ingen lifligare än Kellgren erkänt. Men naturen hos "Passionernas bard" är också ej sällan (äfven i nyssnämnda dikt) högst *onaturlig*, såsom all öfverdrift och förhäfning. På de flesta ställen, der hans motståndare anmärkt, att han felade mot den *goda smaken*, hade lika träffande

Digitized by Google

kunnat sägas, att han afvek från den *sanna naturen.* Saken hade varit den samma; men fördomen, som fäster sig vid missförstådda ord, ropar snarare emot den goda smaken än emot den sanna naturen.

Med alla sina besynnerligheter och förirringar, eller kanske just i följd deraf, har Thorild något så tilldragande, att man ej vill släppa hans bild utan att rätt förstå honom eller tydligt hafva fattat hans snilles fysionomi. Månne den ej länge varit lika missteckнad som Gustaf den tredjes, ömsom för mycket förskönad eller för starkt skuggad? Och månne detta ej härrört till stor del deraf, att hans blinde beundrare tillagt honom egenskaper, som ej tillhörde honom, och hvilka med skäl bestridts af hans motståndare, hvaremot de förre icke nog framhållit de egenheter i hans snille, i hvilka han var verkligt stor, och hvilka minst sådane män, som Kellgren och Leopold, skulle nekat? Man har med all magt velat göra honom till en stor filosof, skald, statslärare. Var han det verkligen, i högre mening? Var ej hans snille af annan art? Och, i sådan händelse, hvad hade hans egentliga kallelse varit? Fortsättom skärskådandet af de öfver honom uttalade meningar och försökom derefter en gissning om hans rätta bestämmelse.

Digitized by Google

Vid ordnandet af Thorilds samlade skrifter ämnade Geijer lemna en karakteristik af den ovanlige mannen, men tillkännagaf vid sista delens utgifvande, att hinder inträffat för denna afsigts fullbordan, eller att — såsom orden lyda — "med sin *Thorild, en filosofisk eller ofilosofisk bekännelse*, som var ämnad att bli en Thorilds verk åtföljande karakteristik, men blef något annat, hade författaren förlupit sig i filosofien" *. Thorilds snille, uppfattadt och återspegladt af Geijer, hade tvifvelsutan blifvit en perla för vår litteratur, af större glans än försöket att häfda detta snilles namnkunnighet genom prisandet af en polemik, om hvilken meningarna dock torde blifva delade, och hvilket loford möjligen egt någon grund deri, att då han öppnat en stridsbana, som man efter honom beträdde, borde det vara en segerbana.

Emellertid innehåller Geijers "Thorild" beklagligtvis föga om det föremål, hvars namn skriften bär. Efter att hafva anmärkt, att upp-

* Han förklarar i sina skrifter, hvad han dermed menar, nemligen att sysselsättningen med Thorilds karakteristik förde honom in i Identitets-läran, och då han fann dennas försök att komma ur panteismen, genom ett närmande till uppenbarelsen, förfeladt, ville han sjelf försöka att lösa uppgiften, hvaraf uppstod hans "filosofiska eller ofilosofiska bekännelse", vidt skild från en karakteristik öfver Thorild. Jfr Geijers *Samlade Skrifter*, I afd. 5 del. sid. 224.

Digitized by Google

giften af en karakteristik öfver det samma är svår, och att Thorild "allmänneligen anses för ett regellöst, vidunderligt litterariskt fenomen", tillägger Geijer: "likväl var äfven han i sin ordning och ej blott utomordentlig." — Geijer fortfar derefter: "Till hvilket slag af författare hör han? Författare i allmänhet ville vi dela i tvenne: de *bildande* (som man äfven kunde kalla de skådande) och de *sökande*. De förre gå skapande till väga; de senare tvärt om upplösande, söndrande, förklarande. — Om vi härmed öfver hufvud utmärkt skilnaden emellan det *poetiska* och det *filosofiska* snillet, är likväl ej vår mening att neka, det mellangrader gifvas, i hvilka båda verksamheterna synas blandade; och den auktor, med hvilken vi sysselsätta oss, är sjelf derpå ett märkligt exempel. Alltid skall man likväl finna, att endera är den egentliga, öfvervägande; och för hvar och en, som känner Thorild, kan föga något tvifvel uppstå, att det filosofiska anlaget hos honom var det herskande. Han var ock en *sökande* (jag önskade att läsaren, som jag, kände allt det djupt rörande, som här ligger i detta ord), en *sökare* till sanningens gudsrike; och sjelfva den tanke, enligt hvilken *lärodikten* var honom det högsta i allt skaldskap, bevisar, att det sanna var den egenskap, hvari skönheten

Digitized by Google

var hans själ närmast" *. — Efter att hafva kastat en blick på alla filosofiska systemer, ifrån de gamla Grekiska till de nyaste, finner Geijer intet, i hvilket han kan inrymma Thorild, utan stadnar vid hvad han anser vara ett nytt öfvergångssystem, "som genom känslan lifvade allt, och, i denna all-lifvande känsla hänryckt, öfvade ett slags naturdyrkan. Vi kalla detta öfvergångssystem den *estetiska panteismen.* — Dermed hafva vi i allmänhet bestämt hans plats. Det ytterligare utförandet af denna tanke i Thorilds karakteristik, såsom skald, vitterhetsidkare och filosof, måste vi lemna åt framtiden." — Denna framtid kom ej, och någon vidare förklaring af hvad Geijer förstod med *estetisk panteism* har han icke lemnat, sannolikt på den grund, att undersökningen af Thorilds panteism slutade, som Geijer senare erkänt, med hans eget försök att komma ur panteismens cirkel till den positiva uppenbarelsen, hvaraf uppstod hvad som kallades filosofiens bankrutt, eller att "söka ådagalägga otillräckligheten af allt hvad man vanligen kallat filosofi" **; med andra ord, att den tillämnade undersökningen af Thorilds filosofi slöts oförmodadt med ett närmande till Leopolds åsigt af filosofiens bestämmelse.

* Geijers *Samlade Skrifter*, I afd. 5 del. s. 231.

** *Ders.* sid. 227.

Digitized by Google

Geijer ansåg i öfrigt Thorilds *Archimetri*, som skulle innehålla det egentliga systemet, vara snarare ett "abstrakt skelett", och att samma tänkares ströskrifter lemnade en sannare föreställning af hans ideer. Han yttrar derom: "Thorilds *Archimetri*, hans egentliga system, är liksom sublimerad till begrepp ur den all-lifvande *naturkänsla*, som uttalar sig i hans *Passioner;* men man får genom dessa och flera af hans smärre skrifter från samma tid, dels tryckta, dels otryckta, en vida lifligare idé om hans egentliga tänkesätt, än genom det abstrakta skelettet Archimetrien deraf uppställer" *. I ett tillägg vid sin skrift återkommer Geijer till samma ämne, och säger, att hvad han i uppsatsen öfver Thorild kallat *estetisk panteism* vore "en ännu för sig sjelf outvecklad panteism, ännu mer *känsla* än *insigt*, ännu saknande det filosofiska berättigande, som den sedermera först erhöll genom identitets-filosofien." — Då sistnämnda filosofi är till sitt väsen panteistisk, skulle således Thorilds ideer utgöra ett slags anticipation deraf, med "mera känsla än insigt"; hvaraf också förklaras, att man tydligare får en föreställning derom af hans skaldestycke och hans skrifter i estetik och politik, än i sjelfva det så kallade systemet. Men hvilken

* *Ders.* sid. 298.

Digitized by Google

roll spelar *känslan* i den abstrakta filosofien, i synnerhet när den öfverväldigar *insigten?* Månne man ej om detta slags filosoferande skulle kunna säga, som Jean Paul om Böhmes sätt att afspegla himmel och jord, att han ej blott hängde sin spegel i ett mörkt rum, men der felades också folium på några ställen af glaset? — Atterbom uttrycker ungefär samma åsigt som Geijer: att fröet till Archimetrien ligger i skaldestycket "Passionerna", och att författaren "bemödade sig att ifylla systemets kringmått medelst en mängd under de senare åren utgifna småskrifter." Atterbom tillägger, att boken "hade för de flesta läsare blifvit mera snarfattlig, om den kunnat nöja sig med att *lysa* af snille, i stället för att oupphörligt, från begynnelsen till slutet, *blixtra* deraf. Den stenstils-lakonism, hvari egentligen sjelfva hufvudsatserna äro uttryckta, erhåller genom alla dessa blixtar, som oaflåtligt korsa hvarandra, en belysning, som visserligen ofta på slående sätt *bevisar* genom att *visa*, men också ej sällan mera bländar än uppdagar. Dock — sådan var nu en gång denne mans *natur;* ty för flärd, för behagsjuka, för tillgjordhet skulle han blott med högsta orätt beskyllas *. Gnistrande af den

* Af flärd och behagsjuka torde funnits mer hos Thorild, än man i allmänhet tror. Icke så litet låg hos honom

Digitized by Google

ursprungligaste själseld, framkommer hos honom allt, — det ena med det andra, — ständigt lika osökt, lika i blinken ingifvet, lika gladt, lika modigt — och öfvermodigt; hvarvid jemväl dess inre sammanhang ingenstädes förnekar sig. Honom sjelf tycktes dock detta sammanhang vara i hans äldre skrifter blott fragmentariskt eller med för många luckor framställdt; derför ämnades *Archimetrien* att — åtminstone utkastvis — afhjelpa nämnda brist. - - Och har man en gång bemägtigat sig grundtanken af Thorilds verldsåsigt, så erfar man vid förevarande boks läsning ett trefaldigt nöje: af genialiteten i författarens egendomliga sensualism; af sinnrikheten i hans egendomliga formalism; och icke minst af hans naiva tro att, genom denna, omsider hafva för alltid tyglat Poesiens och Qvickhetens andar, eller ändtligen hafva bragt dem att i vetenskapens, i vishetens tempel göra tjenst med all dertill erforderlig laglydnad, tukt och stadga." — Det var således, i denna punkt, samma syftning, som låg till grund för "Kritik öfver Kritiker". Sjelf beskrifver Thorild sin bok såsom en *Sokratischer Dialog mit Verulamischer Instanz und Wolfischer*

---

på ytan, för att göra effekt, och man är icke så ytterligt ömtålig för kritiker eller så svag för beröm, utan att vilja behaga.

Digitized by Google

Bindung. Han förberedde den Tyska allmänheten på dess utgifvande först genom en *Anzeige der Archimetrie* (hvari tillkännagafs, att boken skulle innehålla "*Vetandets Matematik*, eller planen till en *allrigtighet*, genom hvilken naturen åskådliggöres i alla sina momenter, från minimum ända till maximum, och alla tings värde, så i teoretisk som praktisk hänsyn, blifver klart; ett *verldsmått*, som icke blott *bevisas*, utan *visas*"); samt derefter medelst en särskild *Ankündigung der Archimetrie*, i hvilken boken förmäles "vara, efter Sokrates och Verulam, det tredje försöket att bevisa, *dass die uralte annoch herrschende Gelehrsamkeit nichts sey, als Traum und Trug, ohne Wissen und Gewissen.*" — Thorild var, säger Atterbom, "enligt sin egen öfvertygelse vid slutet af sin bana, efter Sokrates och Baco, den äkta filosofiens *tredje* återställare" *.

---

* *Siare och Skalder*, V: 279. Thorilds skämt och ordlekar i filosofien, blandade med öfverdrift, gaf Jean Paul anledning till följande yttrande: "So spielt der geistreiche, nur *das Mass nicht mit Mass lehrende* Thorild das Connexionen- und Verbindungsspiel der Worte mit schönen Gewinn; z. B. er nennt die drey Täuschungen der Metaphysik, Poësie und Politik *Categorie, Allegorie, Agorie,* — dann *Schatten, Schein, Schau,* — dann *Schattenbild, Schaubild, Scheinbild,* — *Idea, Idos, Idolon,* — *Similans, Simile, Simulacrum,* — *Speciatum, Speciosum, Spectaculum,* — *Fictio, Figmentum, Fictum* etc." — Utan tvifvel qvickt

Digitized by Google

Kellgren och Leopold ansågo Thorild ega sporadiska uppenbarelser af snille, stundom sant poetiska, men ännu oftare förirrande sig i dunkelhet, svulst eller platthet. Atterbom finner detta omdöme, "ehuru ytligt, orättvist och öfverdrifvet, ej vara utan *all* sanning." Leopold plägade äfven benämna Thorild "fragment-skrifvare". Onekligen synes han lyckligast, då han får göra korta snille-utflygter, alster af stundens ingifvelse, öfverströdda af lysande aforismer och blixtrande infällen. En större ordnande förmåga kan deraf bilda en samling, som kunde framställas såsom skönhetslära. Atterbom har gjort det, och tillägger dervid följande sanna slutbetraktelse: "Detta är Thorilds estetiska lära. Man skall troligtvis märka och anmärka, att hon på dessa blad framstår klarare och bestämdare, än hon (för en vanlig läsning) företer sig i hans egna skrifter. Men orsaken är ingen annan, än att allt möter läsaren här såsom koncentreradt." Må hända kunde äfven tilläggas, att läran här framstår sofrad från alla de motsägelser och främmande tillsatser, som ej sällan hos Thorild upphäfva det sagda och alltid verka störande. I allt fall är den i Atterboms redaktion afhjelpta brist på "klarhet, be-

och sinnrikt; men kunde man här icke fråga med den gamle Mallebranche: *Qu'est ce que tout cela prouve?*

Digitized by Google

stämdhet och koncentrering" just hvad man hos Thorild oftast anmärkt. Det är af brist på förmåga af koncentrering till ett helt, som han måste begagna sitt fragmentariska, brutna framställningssätt, der en skön och sann tanke ej sällan följes af dess motsats. Också räknar Geijer honom icke bland *"bildande* författare, som verka skapande", utan till de *"sökande*, som gå *upplösande, söndrande* till väga", hvilket ytterligare ådagalades af hans nästan oafbrutna polemiserande. Hvad hans filosofi angår, synes den fråga alltid återstå, huru vida en författare, som icke tillhör något filosofiskt system, som icke skapat ett eget och icke från en ny sida belyst något äldre, bör rätteligen räknas bland filosofer i egentlig mening. Höijer, Biberg och Grubbe, hvilkas omdöme i detta fall är af vigt, hafva — så vidt oss är bekant — ej räknat Thorild deribland *. Äfven der Grubbe upptager Ehrensvärd i konstfilosofernas antal, nämner han ej Thorild. Möjligen hafva nämnde tänkare ansett Thorilds så kallade panteism hufvudsakligast vara en återklang af Spinozismen, utan särskild be-

* Se Grubbes afhandling: *En blick på utvecklingen af de filosofiska undersökningarna om det sköna och konsten under det senast förflutna halfva århundradet.* (Svenska Akad. Handl. XVI: 203.)

Digitized by Google

tydelse i filosofiens utvecklingsgång. Och var den i sjelfva verket annat?

Ännu en fråga återstår. Var Thorild som författare i allmänhet så *ursprunglig* och *sjelfständig*, som han sjelf och mången trott; eller var han ett barn af sin tid och hänförd af dess rörelser? Sådant plägar skönjas af den pregel, en författares bildning och snille förete, antingen den är egen eller märkt af främmande intryck. Bland skalder hänförde honom förnämligast den då återuppståndne Ossian, den i formen minst bundne. Af denne gafs på ifrågavarande tid ingen annan upplaga än Macphersons prosaiska. Ungefär samtidigt begynte Gessner, afskräckt från verskonsten af Ramlers stränga kritik, att skrifva *poetisk prosa*, och blef en af de då mest omtyckte författare i Europa. Thorild kallade hans prosaiska idyller "himmelska sånger". Man torde ej fela, om man antager, att det var beundran för Ossian och Gessner som föranledde Thorilds *prosaiska poesi*. Dertill bidrog väl äfven att, enligt Hammarskölds yttrande, "hans rimmade försök hade de allra olidligaste metriska hårdheter, och rimmet har, liksom för att hämnas det förakt, hvarmed Thorild stundom yttrade sig derom, så besvärat honom, att tanken ofta blifvit strypt." Det vissa är, att han endast ville er-

Digitized by Google

känna såsom verkliga skalder de icke rimmande, — Ossian, Klopstock, Milton, Young, Gessner, — hvilka också mer och mindre, i anda, ton och form, egt lika stort inflytande på hans skaldskap, som den klassiska vitterhetens mönster haft på hans motståndare, hvarför hans poesi egentligen icke kan anses mer ursprunglig än deras, men långt mindre vårdad, efterdömlig och intagande. De åter påstodo, att det mest originala hos honom var hans högmod.

Om, såsom det ofvan antyddes, Thorild icke skapat något eget filosofiskt system, hvad var han då såsom tänkare? Enligt vår tanke en lärjunge af Rousseau. Thorild yttrar sjelf derom: "Der är en likhet mellan hans känslor och mina, som förtjusar mig. Med intet föregånget eller lefvande snille sympatiserar jag mer" *. Thorilds naturalism är i mångt och mycket ett genljud af Genever-filosofens lära, hvilken mer än någon annan beherskade sin tid och den näst efterföljande. Thorild "rousseauiserade" (som han sjelf kallar det) trots någon, för ombildning af stat, samhälle, vitterhet och konst, allt till mänsklighetens lyckliggörande. Icke ens fördömelsen öfver teatern fattas, hvilken inrättning Rousseau äfven ville bannlysa, ehuru han (i motsägelser

* *Siare och Skalder,* IV: 79.

Digitized by Google

föga eftergifvande sin Svenske lärjunge) sjelf skref för den samma. Påfallande hos begge är den egna blandningen af den mest svärmande känsloömhet och de starkaste vågsatser, hotande med samhällsupplösning. Den skiljaktighet förekommer dock, att gången af Thorilds politiska trosbekännelser följde tiden, hvilket ej var händelsen hos Rousseau. Thorild, som begynte med en hejdlös beundran för den Franska revolutionen, slutade med lutning till enväldet och med förklaringen, att "aldrig något godt och stort för allmän lycksalighet har uppstått utan genom *en endes* förstånd eller hjeltemod."

Tegnér var ingen beundrare af Thorild och kunde ej förlika sig med hvad han kallade dennes "verkligen bondaktiga högfärd, och ett skryt, som blott plär vara naturligt hos små sinnen." Man känner Tegnérs infall om Thorilds namn, att det var bland dem, som "ha fallandesoten, hvilken, som man vet, är obotlig". Detta får väl ej tagas för mera än ett skämt; ty ofelbart skall Thorilds namn alltid hålla sig på en betydande höjd bland Svenska snillens; men svårigheten är blott att bestämma dess rätta rum, hvarom meningarna ännu äro ganska delade. Tegnér karakteriserar honom sålunda: "Han hade i allmänhet jemt så mycket poesi, som tjenar att fördunkla veten-

Digitized by Google

skapen, och så mycken filosofisk anda, som behöfs för att göra poesien prosaisk. Han är en representant af den mängd tillämnade, men endast halfgångna genier, som i vår litteratur äro talrikare än annorstädes, troligtvis, till en stor del åtminstone, af brist på retningsmedel utifrån, utan hvilka all fullkomlig utbildning är så sällsynt. Han blef också snarare en stor konversations-talang än en stor författare. Men visserligen var han ett ädelt, fritt och uppåt sträfvande sinne." — Tegnér återkommer på ett annat ställe till frågan: "Hvad var Thorild"? — och besvarar den sålunda: "det, som så många andra, det som vi egentligen alla äro i Norden, ett godt anlag, som ej kan komma till någon utveckling: förfrusna puppor, som aldrig bli fjärilar" *.

Thorild sjelf delade denna åsigt och ville gerna skylla på Sveriges olämplighet för den högsta snille-utveckling. "Jag måste" — skrifver han till Heurlin — "tänka något dystert vid att vara född i detta landet och hafva förlorat så vackra dagar och så mycken gudomlig ära!" **. Men är det i vårt fattiga land af brist på retningsmedel utifrån, eller är det ej må hända lika ofta af öfverflöd derpå, som många af våra

* Tegnér, *Samlade Skrifter*, V: 295, 296.

** *Siare och Skalder*, IV: 253.

Digitized by Google

snillen blifva hvad Tegnér kallade halfgångna? Vi tala här icke blott om de fysiska retmedel, hvilkas missbruk förstört så stora anlag. Men huru många hafva knappast uppfylt hälften af sin bestämmelse, emedan de ej, enligt Skriftens ord, hållit sig till *det ena*, förblifvit sin första kallelse trogne? Vitterhetens häfder kunde i sanning fylla flera blad med sorgkanter, för att beklaga förluster af de skalder och tänkare, som genom deltagande i allmänna ärenden, eller öfvertagande af upphöjda rum i kyrkan och staten, blifvit förde från den vittra banan. Huru vida snillet ej kan ega rätt att undandraga sig slika kallelser, är en särskild fråga; men det vissa är, att det gemenligen förlorar vid deras mottagande, utan att saken vinner i samma förhållande. Annorstädes stadnar gerna en skald, en tänkare qvar på parnassen. Hos oss är sådant ett undantag. Man kan, bland snillen af första ordningen, knappast räkna flera af de äldre än Bellman, Kellgren och Leopold, som förblifvit uteslutande vitterhetsidkare. Några andre hafva, genom val af tjenstebanor som öfverensstämt med deras snille, varit mindre störde, såsom Wallin, Franzén, Ling. Bland de öfrige, huru många hafva ej splittrat sina krafter och låtit

Digitized by Google

det fria poetiska sinnet nedtyngas af för det samma främmande värf? Bland dessa hafva riksmötenas icke varit de minst störande. Det vill således synas, såsom vore det mindre derföre att sjelfva geniet hos oss endast blir halfgånget, eller förfruset, eller saknar väckelser för sin utbildning, utan af andra skäl, som det så ofta hos oss ej fyller sin bana. Bland de förnämsta dylika orsaker torde böra räknas eftergifvandet för yttre lockelser; bristande ihärdighet; lystnaden efter andra utmärkelser än snillets ära, eller begär att lysa på andra fält än hvars och ens bestämda, t. ex. skalden såsom filosof, denne såsom statsman, o. s. v.; ofördragsamhet i meningar, hvaraf strider, hvilka störa tänkarens och skaldens stilla verksamhet; slutligen, någon gång, afundens och den otillfredsställda ärelystnadens hemligt tärande gift. Dessa äro, enligt vår tanke, snille-utvecklingens farligaste fiender, mer än allmänhetens och naturens köld och armod; det är mindre snillets uteblifna mognad, än dess användande på orätta föremål, hvaröfver man bör klaga.

Sanningen häraf skall synas bekräftad genom en tillämpning på Thorild. Hans snille förströddes visserligen ej af offentliga befattningar,

Digitized by Google

och det erhöll, som vi tro, all den utveckling, hvaraf det var mägtigt; men det rigtades till större delen på ämnen, för hvilka det icke var danadt, hvilket åter berodde af karakteren, ej af snillegåfvorna. Dessa företedde, att döma af hans skrifter, ingen öfvervägande bestämmelse för den abstrakta filosofien, statsläran, skaldekonsten, finanserna, lagfarenheten, läkarekonsten, m. fl. vetandets grenar, som han ville omskapa, men utan egentlig framgång, ehuru han öfver dem sagt förträffliga aforismer och strött qvicka infällen. Thorild misstog sig säkerligen om sin kallelse, då han trodde sig danad att, såsom han sjelf säger: "*förklara hela naturen* och *reformera hela verlden;* allt hvad jag tänkte och gjorde (säger han) var till detta mål; finna och *omskapa allt* var mig dervid en naturlig tanke." Lika naturligt var, att han deri skulle misslyckas, helst det kan synas tvifvelaktigt, om han i någon af de kunskapsgrenar, som han ville ombilda, ens egde djupare studier. Hans tillförlitligaste vän och gynnare, hvars omdöme var lika välment som fördomsfritt, — den gamle Tham — skref till honom i detta ämne: "Min herre är bra qvick, men icke nog lärd. Kanske består felet i den metod, som jag mins sedan sist här på Dagsnäs, att blott i *bräddarne* läsa böcker.

Digitized by Google

Vill man äta stek, så är det icke nog att smörja sig om läpparne med köttsoppa." * — Och qvick var Thorild tvifvelsutan, ja till den grad, att det synes hafva skadat hans filosofiska författarskap. Det yppersta i hans skrifter äro oftast dessa qvickhetsblixtar, hvarmed han ögonblickligt upplyser föremålen, öfverraskar motståndare och nästan förstummar läsaren. Men denna qvickhet var så öfverflödande, att den störde behandlingen af allvarsamma ämnen, då, såsom Atterbom säger om hans filosofiska system, det "blixtrar från början till slut", och man "mera bländas än upplyses". Thorilds så kallade "stenstils-lakonism" utgjordes egentligen af infällen öfver ämnet, samlade till en mosaik, och bildande systemet. Det gifves knappt någon skrift, vare sig i filosofi, finanser, statslära eller hvad som helst, der han förmår återhålla infällen och ordlekar. Under allt detta låg en egen nemesis deri, att han, mer än någon, fördömde och ville utrota qvickheten. Läsaren har ej kunnat undgå att anmärka, huruledes denne snillrike man tyckte sig

* Näst Tham var notarien Blidberg den bland Thorilds vänner, som bjertast sade honom sanningen, t. ex. i följande ordalag: "Menar ni, pösmunk, att intet annat folk har så mycket förstånd som ni, ja mer? — Stryk ut det dera!" *Siare och Skalder*, IV: 243.

Digitized by Google

hos motståndare uppdaga sina egna fel och huru han anklagar dem för att rasa, förlöpa sig, visa hersklystnad, högfärd, qvickhet, otidig stridslust. Orsaken till denna psykologiska egenhet har blifvit ofvan antydd. Detta verkade likväl hos mängden, att man antog honom fri från de fel, som han klandrade.

Hvad fattades Thorild för att blifva en stor och lycklig författare? Enligt vår öfvertygelse endast tvenne egenskaper: sjelfbeherskning och sjelfkritik. Med den förra, hade han ej förslösat sina krafter på till det mesta ändamålslösa fejder, och under den senares ledning skulle han, både i val af *sak* och *sätt*, rättare bedömt

quid ferre recusent,
Quid valeant humeri.

Men sjelfkritik kunde svårligen väntas af den, som yttrar om sig sjelf: "Jag, naturligen, ansåg mig för den förste af lefvande, ja af dödlige, som varit"; som "tillbad" hvad han skrifvit "med tårar af innerligt behag", och "kysste nästan hvar sida (af sin skrift) i en rörelse af gudomlig förundran"; hvaraf synes följa, att han *måste* anse hvarje kritik af detta gudomliga såsom en låghet, ett nidingsdåd. Är det ej djupt sorgligt att skåda en dylik förirring hos ett ovanligt snille,

Digitized by Google

en i grunden ömsint, välviljande och ädel natur? I ett ögonblick af tvifvel om sitt företräde framför andra menniskor yttrar han: "Jag var antingen den störste af dödlige, eller den högmodigaste"; men tillägger strax: "Likväl tyckte jag mig ej hafva en gnista af högmod." Med sin ogemena qvickhet förenade Thorild en djup, lättrörd känsla, med ett ord: humoristens förnämsta elementer. Kunde man nu föreställa sig honom utan den höga inbillning om sig sjelf, som förledde honom att vilja "förklara hela naturen och reformera hela verlden", och att, som Leopold bad,

"Från eterns rymd . . .
Till mensklig storhet blott han velat stiga ned",

så synes hans verkliga kallelse den, att blifva en humorist af första ordningen, en Svensk Jean Paul, med hvars snille Thorilds tyckes lika nära beslägtadt, som hans lynne var olikt den godmodige Germanens, hvilken helst ville gömma sig i ett lärkbo; som ej kunde tänka sig en sällare lefnadsställning än den af en Svensk landtprest, och som, när man utplockat de snillrikaste drag ur hans skrifter och utgifvit dem med titel *Jean Pauls Geist*, — i stället att klaga öfver stölden, endast beklagade hvad han kallade *der geistlose Mensch, der mein Geist herausgegeben hat.* Också benämnde Jean Paul det verk, som inne-

Digitized by Google

fattade hans lefnads forskning, blygsamt "*Vorschule* der Æsthetik", hvaremot Thorild kallade sin första kritik: "Lagstiftning i snillets verld".

Näst frändskapen i snille med Jean Paul synes Thorild, hvad angår blandningen af det skämtande och känsliga, egt slägtdrag med de berömde humoristerna Sterne och Hamann. Ehuru begge filosoferade, på sitt vis, föll det ingen af dem in att vilja skapa abstrakta systemer; men de belyste misstagen i andras med skämtets fackla. Hvilket språk har att uppvisa motstycke till en sådan kritik af skolfilosofien, som den i *Tristram Shandy*, hvilken hedersman begynner barnets uppfostran före födelsen? Och hvilka djupa sanningar, skarpsinniga iakttagelser strör ej Hamann bland skämtets blommor, ehuru äfven hos honom ej saknas paradoxer och dunkelhet? Ett af dessa fält synes varit det naturliga jemväl för Thorild*.

För att bilda sig en föreställning, huru vida hans snille tillåtit honom att skänka oss något i Jean Pauls stil, må man erinra sig hufvuddragen

* Om det stundom svårfattliga hos Hamann säger Jean Paul: "So ist der grosse Hamann ein tiefer Himmel voll teleskopischer Sterne, und manche Nebelflecken löset kein Auge auf".

Digitized by Google

af den senare. Han var skald i allt, utom i formen; ungefär Thorilds händelse. Jean Paul var, såsom alla humorister, en dubbelnatur, en blandning af djupt allvar och ystert skämt; läpparne le under det hjertat blöder. Hans skarpa blick träffade den sjuka punkten i hvarje samhällsondt, i hvarje missbildning; han hade för alla en tår eller ett löje. Är icke detta den vackraste sidan af Thorilds författarskap? Den af alla Tyska snillen må hända rikast begåfvade i känsla och qvickhet, var Jean Paul såsom skriftställare kanske den formlösaste, godtyckligaste. Sällan utvecklade han sina tankar; han antyder dem (likt Ehrensvärd, också humorist när han ville). I en mellanmening hopar Jean Paul stundom så många ideer, att en vanlig författare kunde utspinna dem till en bok. Detta gör honom för mången besynnerlig, svårfattlig. I alla dessa punkter eger Thorild likhet med Jean Paul. "Dennes ideer tyckas jemt stöta ihop hufvudena", yttrar en Tysk recensent. Men det gifves föga något stort ämne, vare sig filosofiskt, politiskt, vetenskapligt, vittert, konstnärligt, eller rent menskligt, öfver hvilket icke Jean Paul uttalat en vigtig sanning, ofta i ett enda eldsdrag, ett infall. Såsom *snille* räknas han af sina landsmän närmast Klopstock och

Digitized by Google

Goethe, och kallas *der Heros dès Humors, der Einzige.*

Vår enskilda tanke är således, att hvad som hindrade Thorild att utmärka sig i samma rigtning, om än under något olika form, var mindre den skiljaktiga arten af snille, än olikheten, att ej säga motsatsen af karakter. Oaktadt sin gnistrande qvickhet, använde Jean Paul aldrig dess vapen att såra någon. Ingen egde en rikare polemisk arsenal, och ingen begagnade den mindre, eller var fridsammare. Han ogillade saken, angrep aldrig personen. Hvarje vän af Svenska vitterheten måste önska, att "Passionernas trotsige bard" äfven deri hade liknat den ädle tänkaren, och låtit sitt rika snille endast upplysa och glädja, icke förhärja och såra. Såsom hans bana nu bröts, torde man dock egna den ovanlige mannen en rättvisare hyllning medelst att ej tillegna honom egenskaper, som icke voro hans, eller tillerkänna honom en storhet i ämnen, för hvilka han må hända mindre var skapad, än genom att söka börda åt hans snille ett icke mindre ärofullt, men behörigare rum, i frändskapen med Titans odödlige författare. Detta rum synes oss obestridligt, i händelse Thorild, i stället att, hänförd af Ossian och Klopstock, söka svinga sig till diktens högsta rymder, eller

Digitized by Google

slunga den kritiska lansen emot Montesquieu, Kellgren och Leopold, hvilkas storhet dock qvarstår ofördunklad, hade beträdt de fält, der Sterne, Jean Paul och Hamann skördat oförvissneliga lagrar.

Digitized by Google

Svenska Akademiens underdåniga utlåtande i fråga om statsanslaget till befordran af Akademiens ordboksarbete.

Stormägtigste, Allernådigste Konung!

I underdånig skrifvelse den 8 maj innevarande år, med anledning af den år 1871 verkställda granskning af statsverkets m. fl. allmänna fonders förvaltning år 1869, har Riksdagen anfört, att af Svenska Akademiens ordboksarbete, till hvars fortsättande från och med år 1854 varit beviljadt ett årligt anslag af 3,750 riksdaler, hvilket vid 1859—1860 årens riksdag uppfördes på ordinarie stat, och hvartill alltså af statsmedel utgått 67,500 riksdaler, hade under år 1870 utkommit första häftet, innefattande bokstafven *A;* att i anledning af hvad Akademien yttrat uti det förord, hvarmed Akademien beledsagat detta häfte, tvekan hos Riksdagens Revisorer uppstått, huru vida anordningen för ifrågavarande arbete, hvars utgifvande redan varit förenadt med icke ringa kostnader, vore fullt lämplig och ledande till arbetets fullbordande med den skyndsamhet ändamålet kräfde; att Riksdagen icke kunnat annat än dela den tvekan, Revisorerna sålunda uttalat i afseende på lämpligheten af anordningarna för Akademiens ordboksarbete, och hvilken tvekan vunnit ökadt stöd i innehållet af det utaf Akademien med anledning af Revisorernas anmärkning afgifna underdåniga utlåtande; att det således synts Riksdagen väl värdt att öfverväga, huru vida icke ifråga-

Digitized by Google

varande arbete borde ordnas på ett sätt, som mera befordrade dess raskare fortskridande; att arbetets stora nationella betydelse otvifvelaktigt gjorde det förtjent att af statsmedel understödjas, desto hellre som, utan sådant understöd, ringa utsigt torde förefinnas att det någonsin skulle kunna tillfredsställande genomföras, men att en jemförelse mellan det betydliga belopp, hvartill de hittills för arbetet under längre tid använda statsmedel uppginge, och det resultat, som kunnat för allmänheten framläggas, väl emellertid gåfve fullt stöd för den mening, att de hittills vidtagna anordningarna icke kunde anses tillfredsställande; samt att det förefallit Riksdagen som vore det både med god hushållning och med behörigt erkännande af arbetets vigt mera öfverensstämmande att, äfven med en för en tid något förhöjd utgift, söka fortskynda det samma, så att ordboken en gång kunde fullbordas och åt den nationella språkodlingen beredas den nytta, som eftersträfvades, än att allt jemt fortfara att utbetala ett anslag, som, till äfventyrs otillräckligt att åt ordboksarbetet bereda önskvärdt fortskridande, i sjelfva verket icke, att döma af hittills vunnen erfarenhet, lemnade för det allmänna något resultat, som motsvarade de för längre tidrymd betydliga medel, hvilka utan nämnvärdt närmande till målet uppoffrades; — i anseende hvartill Riksdagen underdånigst anhölle, det täcktes Eders Kongl. Maj:t taga under öfvervägande, huru vida icke i afseende på det åt Svenska Akademien uppdragna arbete för utarbetande af en ordbok öfver Svenska språket kunde träffas anordningar, som betryggade arbetets raskare fortskridande och ordbokens fullbordande inom en ej för mycket aflägsen tid, samt, om förhållandena dertill föranledde, hos Riksdagen göra den framställning i ämnet, som för nämnda ändamåls vinnande kunde anses behöflig.

Genom nådig remiss den 7 juni innevarande år har Eders Kongl. Maj:t anbefalt Svenska Akademien att

Digitized by Google

öfver Riksdagens berörda framställning afgifva underdånigt utlåtande. Dervid torde Akademien i första rummet hafva att besvara tvenne af Riksdagen antydda frågor, nemligen huru vida icke i afseende på förenämnda ordboksarbete må kunna träffas "anordningar, som betrygga arbetets raskare fortskridande och ordbokens fullbordande inom en ej för mycket aflägsen tid", samt om ett sådant fortskyndande skulle kunna beredas genom "en för en tid något förhöjd utgift."

Akademien anser sig härvid böra öppet uttala den öfvertygelse, att hon icke skulle kunna genom några särskilda anordningar väsendtligen fortskynda ordboksarbetet, samt att ett förhöjdt anslag icke kunde i annan måtto bidraga till ett sådant fortskyndande, än att dermed öppnades tillfälle till begagnande af flera biträden för vissa delar af förarbetet, hufvudsakligen en med full sakkännedom och noggrannhet gjord samling af språkprof från äldre och nyare tider, såsom den oumbärliga yttre tillredelsen. Äfven om ett ökadt anslag blefve Akademien beviljadt, skulle hon derföre icke kunna mera än hittills ställa sig i ansvar för arbetets jemna fortgång, som beror af omständigheter, öfver hvilka hvarken en enskild person eller ett samfund har att befalla, än mindre för slutbehandlingens fullbordande inom viss tid. Akademien vågar i afseende härpå underdånigst åberopa så väl det underdåniga utlåtande, hon den 23 november 1871 afgaf i anledning af Riksdagens Revisorers framställning rörande. ordboksarbetet, som ock det förord, hvilket åtföljer det år 1870 utgifna första häftet af Akademiens ordbok. Akademiens allmänna ställning till ordboksarbetet har deri blifvit med bestämdhet angifven, under förklaring, att Akademien, vid utgifvandet af detta första häfte, icke kunde "inför allmänheten ikläda sig någon bestämd förbindelse i afseende på ordbokens fortsättande eller fullbordande, utöfver den att med all omsorg och kanske efter bättre

Digitized by Google

utstakad plan *fullfölja förarbetet till den slutliga behandlingen*, jemväl detta blott i mån af penningetillgångar och arbetskrafter". De åsigter, Akademien i berörda förord uttalat, hafva endast vunnit ökad styrka genom en fortsatt erfarenhet af de svårigheter, som möta vid författandet af en större, på vetenskaplig grund hvilande ordbok, — svårigheter, hvilka på ett märkbart sätt framträdt äfven i de länder, der brist på materiella hjelpmedel icke ingått bland hindren för arbetets skyndsamma bedrifvande. *

---

* *Tillägg vid tryckningen.* Detta visar sig bäst i det lärda Tyskland, der bland 40 millioner menniskor icke arbetskrafter varit tillgängliga för att bereda en jemnare fortgång åt det af en stor språkforskare inledda språkföretaget, mot 1830-talets slut af honom påbegynt, enligt hans egen offentliggjorda uppgift med 83 lärde mäns biträde vid samlingen af språkprof, och efter hans död med allmänt understöd fortsatt på tre serier, hvardera med sin redaktör, men ännu ej hunnet till en tredjedel af det hela, hvilket, att döma af det förflutna, antagligen icke torde blifva afslutadt före medlet af nästa århundrade. Än oförmånligare måste belägenheten blifva för ett samfund, med långsamheten och ojemnheten af kollegial samverkan. Sjelfva *La Crusca* i Florens, som gifvit andra Akademier föredömet i lexikalisk behandling af landets språk, har allt mer känt olägenheterna häraf vid hvarje ny upplaga af den berömda *Vocabolario*, af hvilken under loppet af 260 år icke mer än fem editioner utkommit, och af den 5:te första bandet, innehållande *A*, år 1843 började utgifvas, men andra bandet, innefattande *B—Chiu*, först 1871 afslutades, hvilket ej lofvar någon snar fulländning af det till tolf band beräknade verket. Huru 1835 års upplaga af Franska Akademiens ordbok efterträddes af hennes *Dictionnaire Historique*, är kändt, äfvensom att första häftet utkom 1858, det andra (upptagande *Act*) 1865, hvarmed utgifvandet stadnat. Det torde vara i anseende till de många oberäkneliga svårigheterna vid dylika verk, som man i England och Förenta Staterna, oaktadt öfverflödet af författare och penningar, uppskjutit med planen till en med tidens högre fordringar öfverensstämmande ordbok öfver det Engelska världsspråket, och tills vidare åtnöjt sig med hvad som för praktiska behof varit i den vägen att tillgå. Att små folk icke i ty fall

Digitized by Google

Då Akademien derföre ser sig ur stånd att föreslå några anordningar, som med visshet skulle betrygga ordboksarbetets raskare fortskridande och ordbokens fullbordande inom en ej för aflägsen tid, men Riksdagen förklarat, att "de hittills vidtagna anordningarna icke kunde anses tillfredsställande", samt Akademien för sin del nu mera, efter utgifvande af ett häfte af ordboken och med afseende å de allt jemt stigande anspråken på ett dylikt verk, kommit till full insigt deraf, att de förhoppningar, Akademien hyst och uttalat då ett anslag till ordboksarbetet för nära tjugu år sedan begärdes, och på grund af hvilka det samma må hända beviljades, icke kunna uppfyllas, finner Akademien sig böra från och med innevarande års utgång afsäga sig så stor del af sitt anslag, som är beviljad med vilkor att till berörda arbete användas. Akademien gör detta under liflig önskan att se ifrågavarande belopp användt så, att uppgiften må kunna lösas på ett snabbare och i öfrigt mera tillfredsställande sätt än för Akademien varit möjligt. Att detta skall kunna ske, låter väl tänka sig, då ett ordboksarbete, motsvarande vår tids fordringar och vetenskapens nu vunna ståndpunkt, med större drift och följdrigtighet torde kunna utföras af en person med flera eller färre af honom valda biträden, eller af ett lärdt bolag på eget ansvar, än af ett hufvudsakligen för annan bestämmelse stiftadt samfund, hvars ledamöter tid efter annan icke äro de samme och dessutom kunna hysa skiljaktiga åsigter. Under tacksamt erkännande af de hittills åtnjutna statsbidragen, genom hvilka Akademien sedan år 1854 egt, för *hela* sin verk-

---

kunna öfverträffa de stora, behöfver ej sägas. När *Videnskabernes Selskab* i Köpenhamn en gång utgifvit sluthäftet af sin ordbok, är mindre troligt, att detta lärda samfund skall ålägga sig den tunga pligten att i enlighet med vår tids utvidgade synkrets och förhöjda anspråk omgjuta ett arbete, som är anlagdt och till stor del fullföljdt efter åsigterna på 1780-talet.

Digitized by Google

samhetskrets, ett lika stort totalbelopp (6,000 riksdaler riksmynt) som på 1780-talet intill medlet af 1830-talet, ehuru i senare tider under vilkor af 3,750 riksdalers användande till ordboksarbetet, vill Akademien icke skilja sig från förhoppningen att — med anlitande af besparingar å de medel, som varit af framfarne konungar anslagna egentligen till hennes ledamöter personligen, men hvilka de under en längre tid afstått för Akademiens allmänna ändamål, — kunna fortfarande i någon mån medverka till ordboken genom förarbeten, hvilka hon önskade att, så vidt möjligt är, efter hand kunna göra för allmänheten genom tryck tillgängliga, för att sålunda efter förmåga fullgöra det uppdrag, som blifvit Akademien af hennes höge stiftare lemnadt.

Den remitterade handlingen återställes underdånigst, och Svenska Akademien framhärdar m. m.

Stockholm den 19 november 1872.

Digitized by Google

Svenska Akademiens täflingsämnen

för år 1873.

Afhandlingar i vittra ämnen.

1) Hvilka äro hufvudkarakterna af det Homeriska epos? Hvilka voro de förnämsta anledningarna till dess uppkomst och utbildning? Och huru vida, eller under hvilken förändrad form, kan det gifvas ett modernt epos?

2) Jemförelse mellan de olika åsigter af sorgspelet och de olika former af dess behandling, hvilka förekommit inom särskilda nationers vitterhet, med afseende på deras inbördes företräden.

3) Om skiljaktigheten mellan den antika klassiciteten och den moderna, sådan den skapats af Fransmän, Italienare och deras efterföljare.

4) Skildring af romanens uppkomst, betydelse i litteraturen och inflytelse på sederna.

5) Om skådespelens olika verkan på bildningen och tänkesätten hos de gamle och de nyare.

6) Hvaruti bör orsaken sökas, att Spaniorer och Engelsmän företrädesvis skapat en egen dramatisk litteratur, under det andra nationer tagit till mönster dels de gamle, dels den Spanska eller Engelska dramen?

7) Om folkvisans uppkomst samt hennes förhållande till odlingen i allmänhet och särskildt till skaldekonsten.

8) Om uppkomsten och rätta betydelsen af benämningen *humor* och *humorist.*

9) Om rimmets uppkomst; jemte utredning, i hvad mån dess införande skadat eller gagnat den sanna poesien.

10) Om den olika karakteren af äldre och nyare tiders politiska vältalighet, jemte en utveckling af de grunder, ur hvilka åtskilnaden mellan den förra och den senare måste härledas.

11) Jemförelse mellan de gamles och de nyares förnämsta häfdatecknare, i anseende till förtjenster och brister.

Digitized by Google

12) Jemförelse mellan Kellgren och Lessing, såsom skalder, tänkare och vitterhetsdomare.

13) Jemförelse mellan Bellman och Beranger, såsom folkskalder.

14) Lemnar Akademien de täflande frihet att välja något estetiskt eller litterärhistoriskt ämne.

I språkforskningen

utfäster Akademien ett särskildt pris af 100 dukater för besvarandet af frågan:

Hvilka äro hufvud-epokerna af det Svenska språkets utbildning, och hvad har det vunnit eller förlorat vid de åtskilliga förändringar det undergått?

För öfrigt lemnas frihet i val af något språkvetenskapligt ämne inom modersmålets senare skiften.

För den historiska framställningen.

Ur fäderneslandets häfder.

1) Om anledningarna till riksföreståndarskapets uppkomst i Sverige, beskaffenheten och gränserna af denna magt, samt det inflytande, som de tre Sturarnes utöfning deraf egde på fäderneslandets öden.

2) Teckning af konung Gustaf I:s senaste regeringsår, hans personliga egenskaper och karakteren af hans 39-åriga regering.

3) Stridigheterna mellan konung Gustaf I:s söner och sonsöner om de furstliga rättigheterna.

4) Om beskaffenheten och syftningen af de hemliga underhandlingar, som efter konung Gustaf II Adolfs död egde rum mellan Axel Oxenstjerna och Wallenstein.

5) Jemförelse mellan Sveriges ställning vid Gustaf II Adolfs död år 1632 och vid Carl Gustafs död 1660, med en öfversigt tillika af rikets yttre och inre tillstånd år 1644, då Kristina, och 1672, då Carl XI emottog riksstyrelsen ur förmyndare-regeringens händer.

6) Framställning af de följder och den inflytelse Sveriges deltagande i 30-åriga kriget haft, så väl i hänseende till rikets yttre och inre politiska förhållanden, som äfven i afseende på national-karakteren, den allmänna bildningen, lefnadssättet, sederna, språket.

Digitized by Google

7) Om den verkan, som den efter Carl XII:s död vidtagna förändring i rikets styrelseform haft på Svenska folkets tänkesätt, bildning och seder.

Ur allmänna historien.

1) Om den verkan, som de gamles kämpaspel (de Olympiska, Pythiska, Istmiska, Nemeiska) utöfvat på nationalandan och sederna.

2) Om kristendomens inflytande, såsom verldshändelse, på samhällsförfattningar, vetenskaper och konster.

3) Om det inflytande, som Polens egenskap af valrike egt på dess öden.

4) Hvilka voro orsakerna till Preussiska konungadömets hastiga skapelse? Och i hvad mån var minskandet af Sveriges och Polens magt för det samma nödvändigt?

För öfrigt lemnas fritt val af ämne i den historiska stilen. Med det förbehåll, att ämnet icke får vara närmare vår tid, än konung Gustaf III:s död, beror det af de täflande att ur Sveriges eller andra länders historia välja någon icke allt för vidsträckt tidrymd, eller någon märklig händelse, tjenlig för en utförligare berättelse, eller ock en målning af flere namnkunniga personer i något visst tidehvarf. Akademien önskar likväl helst, att ämnet väljes ur fäderneslandets häfder.

Akademiens stora pris för en afhandling i något bland ofvan uppräknade eller antydda ämnen uti vitterheten, historien eller språkvetenskapen är hennes stora belöningsmedalj, af 50 karoliners vigt. Utan att i allmänhet för behandlingen uppställa någon fordran af ett vältaligt skrifsätt, när icke ämnet dertill särskildt föranleder, kan Akademien likväl icke undgå att göra afseende på framställningens förtjenst och språkets vård. — För en afhandling, förtjent af belöning, och som anses hafva kräft en längre fortsatt betraktelse och en allvarligare undersökning, vill Akademien fördubbla detta pris, för att medelst förhöjande af dess yttre värde kunna erkänna äfven det i skriften ådagalagda forskningsnit och i större mån godtgöra den uppoffring af tid och möda, som derpå blifvit använd.

I skaldekonsten

lemnar Akademien fritt val af ämne.

Digitized by Google

För Zibetska priset:

Sång till upplifvande af något bland fäderneslandets stora minnen.

Priset är Akademiens stora belöningsmedalj af 50 karoliners vigt.

Skrifterna böra inom den 7 nästkommande Oktober insändas till Akademiens sekreterare, och böra vara försedda med valspråk och namnsedel, hvilken senare jemväl, i stället för namn, kan innehålla ett tänkespråk. Jemte det Akademien förbehåller sig att för framtiden förvara de skrifter, som till hennes täflingar insändas, får Akademien till de täflandes kännedom meddela, att, för den händelse någon till Akademien inlemnad skrift skulle före högtidsdagen och utan Akademiens vetskap offentliggöras, samma skrift anses hafva utgått från de täflandes antal.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google